J. K. 12

GENEESKUNDIG

MAGAZIJN.

TWEEDE STUK.

Ne Juppiter quidem omnibus!

TE DELFT,

Bij M. ROELOFSWAERT.

1801.

GENEESKUNDIG MAGAZYN.

BESCHRIJVING *van eene wanſtaltige menſchelijke vrucht van zeven maanden dragts, veroorzaakt door eene gedeeltelijke ſamengroeijing van twee vruchten*, door M. J. MACQUELYN, *Stads Med. Doct. te Delft.*

Is het eene waarheid, gelijk door elk Natuuronderzoeker geredelijk zal worden erkend, dat de wijze, waarop de vorm-drift in het Dieren- en Groeijend Rijk door de ſcheppende Natuur in het daarſtellen van allezins welgevormde, en in haar ſoort en geſlacht volmaakte wezens, uitgeöeffend wordt, met eene ondoorzichtbare ſluijer bedekt is, alhoewel zij moet gezegd worden volgens eens bepaalde wetten te werken, en daaraan door den groten Formeerder aller dingen ondergeſchikt te zijn; met hoe veel te meer reden zal de onderzoek-grage mensch zich hebben te beklagen over de duisterheid en onnaſporelijkheid der wegen, welke hij aantreft, wanneer hij de Natuur wil naſporen, als zij van die eens bepaalde grondwetten in de vorming van wezens ſchijnt aftegaan, en ſchepſels voortbrengt, welke in hare form grote uitzonderingen op den algemeenen regel maken, en aan welke echter, hoe on-

volmaakt dezelve, naar onze menſchelijke bevatting, ons ook mogen ſchijnen, eene wijsheid, en allezins onbegrijpelijke vorm-kracht, gepaard met een vermogen om toevallige van buiten komende oorzaken, welke op hare vormkracht en ſcheppingsvermogen eenen nadeeligen invloed moeten hebben, zoodanig te beſtuuren, dat zij zich met alle hare krachten tegen het vermogen der ſchadende oorzaken verzet, zich dikwerf op eene voor het menſchelijk vernuft onverklaarbare wijze redt, en zelfs in de grootſte wanſtaltigheid de hoogſte wijsheid des Scheppers ten toon ſpreidt; zoodat men met den Cardinaal de Polignac in opgetogenheid mag vragen:

——— *Credin, miracula tanta*
Moliri Naturam? huic par erit illa labori?
Sed Natura quid eſt? Aut illo nomine primam
Rerum cunctarum cauſam, Numenque ſupremum
Singula proſpiciens, intelligis; et Deus hic eſt;
Aut ſic appelles natam ſervire, patique
Materiem, certis parentem legibus, orbam
Mente, et conſilio, vi brutâ, atque impete pulſam &c. (*a*)

Dat het ſchepſel, waarvan ik de beredeneerde beſchrijving ga opgeven, van de bovengenoemde, met zekere wijsheid der ſcheppende Natuur gepaarde, wanſtaltigheid een luisterrijk voorbeeld is, vertrouwe ik dat ieder bevoegd en denkend Lezer zal toeſtem-

(*a*) Zie in het beſluit van zijnen *Anti-Lucretius* Lib. 9. verſ. 29. op welke plaats hij de ſchijnbare wijsheid der Natuur aan den onmiddelijken invloed van den Schepper toeſchrijft.

ſtemmen. — Ik zal eerst de geſchiedenis der geboorte; ten tweeden de uitwendige form nagaan, en ten derden het inwendig maakſel (voor zoo verre dit door mij ontleedkundig onderzocht, en hier nevens afgebeeld is) beſchrijven.

Geboorte van de Vrucht.

NA dat ik van den 18den van Sprokkelmaand dagelijks geviſiteerd had de huisvrouw van *Jan van der Aarde*, wonende alhier, oud zijnde omtrent 40 jaar, gaande zints 7 maanden zwanger van haar zesde kind, en ſukkelende aan langduurige pijnen in den onderbuik, welke op den 20ſten en voornamelijk op den 21ſten des morgens merkelijk vermeerderden, en naar de lendenen zich begonden uitteſtrekken, zoodat ik voor een miskraam begon bevreesd te zijn, en haar aanteraden, in tijds de noodige voorzorg te nemen, bleek het op den laatstgenoemden dag, dat mijne vrees niet ijdel was geweest, want 's avonds ten 7 uuren kwam mij iemand van het huisgezin berichten, dat de Vrouw ſedert half één uur barensweën had gekregen, dat zich de Vroedvrouw bij haar bevond, en dat zij aan zware krampijnen in den buik ſukkelde, welke de ware barensweën tegenwerkten; waarom zij mij verzocht, haar het noodige in dit geval toetedienen: ik ſchreef haar een krampſtillend mengſel voor, om daarvan om het half uur een lepel vol te gebruiken. Dit, zoo ſpoedig mogelijk gereed gemaakt zijnde, gebruikte zij terſtond: na tweemalen daarvan gebruikt te hebben, ſchenen de kramp-pijnen te bedaren, en er ontſtonden ware barensweën, welke ten gevolge

hadden, dat zij een kwartier voor negen uuren van de in de eerſte en tweede Plaat afgebeelde wanſtaltige, te ſamen gegroeide, Vrucht verloste, hebbende, volgens het bericht van de Vroedvrouw, (zoo als ik naderhand verſtond) zich het ééne achterhoofd (*b*), in de geboorte, op de ſamenvoeging der Schaambeenderen, en het ander achterhoofd op het Heiligbeen geplaatst, zijnde de twee ruggen, en de te ſamen gegroeide ligchamen, op dezelfde wijze niet zeer moeijelijk gevolgd, zoodat men het ééne achterhoofd in deszelfs gehouden richting kan aanmerken als zich (even als in een welgeſchapen, en ten aanzien van het hoofd in het kleine bekken welgeplaatste vrucht) in plaats van de kin op de borst, op den rug te hebben geplaatst, en terwijl het ander achterhoofd aldus op de valſche kin, (dat is in dit geval op den éénen rug) draaijende, door het kleine bekken ter geboorte uitgedreven werd, en aldus eene, voor deze vrucht zoo veel mogelijk natuurelijke, richting gehouden heeft.

Op het oogenblik dat de vrucht ter geboorte werd uitgedreven, werd dezelve, na de binding en affnijding der naveltreng, hetwelk, wegens de wel in haast gemerkte, doch nog niet genoegzaam gekende, wanſtaltigheid van het pas geboren ſchepſel, in grote ſchrik en verwarring van het huisgezin en de nabeſtaanden geſchiedde, door de Vroedvrouw in een dekentje ontfangen in de ligging, waarin het ſchepſel op de tweede Plaat afgebeeld is, en aan eene

(*b*) Dat ik deze verdeeling in twee achterhoofden moet maken, zal uit de aftekening en verdere beſchrijving nader blijken.

eene bijſtaande vrouw gegeven: zeer ſpoedig volgde de nageboorte, welke men volgens de bekende gewoonte onzichtbaar maakte. Het aldus liggend ſchepſel werd naderhand door de Vroedvrouw weder overgenomen, en op den ſchoot gelegd, zonder dat men op de gedachten kwam, om door het nader onderzoeken van de onderliggende zijde, de ware gedaante der wanſtaltigheid naauwkeuriger te leren kennen. De man des huizes met nog eene vrouw kwamen in al die ſchrik mij halen, om het noodige in het werk te ſtellen ter bedaring van de geweldig verſchrikte kraamvrouw, en nog erger in beweging geraakte familie, met te zeggen, dat zijne vrouw van twee monſtreuſelijk aaneengegroeide kinderen op ſtaanden voet was verlost. In alle haast mij derwaards vervoegende, liet men mij het, binnen een kwartier uurs geboren, wanſchepſel zien; ik ondervroeg terſtond de Vroedvrouw, of hetzelve ook eenig teken van leven gegeven had. Zij berichtte mij, dat alle acht de ledenmaten zich zichtbaar ſtuiptrekkend bewogen hadden, en dat zulks wel ongeveer acht à tien minuten geduurd had, doch dat die beweging der ledenmaten ſuccesſivelijk was opgehouden, zoodat er geen teken van leven overig was, toen ik het ſchepſel zag, doch de dierelijke warmte was nog merkbaar genoeg, om te beſluiten, dat het levensbeginſel nog niet lang uitgedoofd was geweest; het gegeven bericht van de Vroedvrouw werd door alle de aanwezenden bevestigd, zoodat daaraan niet te twijffelen viel.

Beſchrijving van de uitwendige form der Vrucht.

Het, tot dus verre door mij oppervlakkig beſchouwde, wanſchepſel, nu nader in de ligging, op Plaat II. Fig. I. gedeeltelijk aangewezen, waarin het mij werd aangeboden, en met meerder aandacht onderzoekende, bemerkte ik, (van onderen op beginnende) dat er twee volmaaktelijk gevormde onderlijven aanwezig waren, doch op de hoogte van het navelgewest met elkander vastgegroeid, ſlechts één navelſtreng hebbende, twee onderſcheiden mannelijke teeldeelen aan de ſchaamdeelen tonende; aan wederzijden van de twee aarien opwaards klimmende, twee volmaakte wervelkolommen, ſchouderbladen, goede inplanting der vier bovenſte ledenmaten in het ſchoudergewricht, twee achterhoofdsbeenderen, tusſchen welke naar de hals en opwaards twee beenplaten, waarſchijnelijk wandbeenderen, voelbaar waren; even boven den hals twee welgemaakte oortjes, doch voor beiden was maar één Tragus, welke groot was, en buiten uit-ſtondt.

Tusschen de twee oortjes, ruim twee duimen opwaards gaande, ontmoette ik een ſpleet, eenige overeenkomst hebbende met twee oogleden (c), zijnde randjes met opſtaande hairtjes bezet, aan de bovenzijde met twee vleesch-heuveltjes voorzien, met een ſtilet onderzoekende hoe verre de reet binnenwaards ging, kon ik opwaards volſtrekt niet hoger komen, doch nederwaards waren er ongeveer twee lijnen diepte te beſpeuren; de bij de verwijding

(c) Zie Plaat II. fig. 2.

ding der ſpleet zichtbare zelfſtandigheid was lilachtig, met een dun vliesje overdekt: misſchien zal dit een ontaart oog zijn geweest. Aan den bovenkant dezer ſpleet ontſproot een uitwasje, ruim een halven duim lang, 't welk ik in het eerst niet kende, doch hetzelve nader onderzocht, en nederwaards omgewend hebbende, bleek het uit de alstoen bovenliggende zijde deszelven, dat het een tongetje was (*d*), op deszelfs rug met een zenuwtepelachtige huid bekleed; doch als eene bijzondere ontaarting was hier aantemerken, dat dit tongetje aan deszelfs punt met een klein openingetje, naauwelijks een lijn in de doorſnede breed, voorzien was, 't welk een dun Stiletje tot aan den wortel bij het bovengemeld valsch oogſpleetje inliet, en naderhand, toen ik het tot mijnent nader onderzocht, opgeblazen zijnde, het ganſche tongetje als een vliesje opgezwollen vertoonde, doch geene gemeenſchap verder binnenwaards had. — Zou dit eene ontaarting van het in eene welgeſchapene tong op de bovenſte oppervlakte geplaatst *blind gat* zijn geweest? — Ten aanzien van de afmetingen bemerkte ik naderhand, dat de geheele lengte van de kruin der ſamenvloeijende hoofden tot aan de ballen der voeten veertien en drie kwart duimen bedroeg: de grootſte omtrek der hoofden in eenen horizontalen diameter bevatte omtrent vijftien duimen; de afſtand van de twee achterhoofdsknobbels, achterom gerekend, vijf en drie kwart duimen, de lengte van de kin tot het opperhoofd vier duimen, de doorſnede van de neuspunt tot achter toe drie duimen.

GE-

(*d*) Zie Pl. II. fig. 1.

Geene merkwaardigheden meerder aan dit ſchepſel in de richting, op Pl. II. aangewezen, te beſchouwen zijnde, was het zeer natuurelijk, dat ik ook de andere zijde in oogenſchijn wilde nemen; zooveel te meer, daar noch de Vroedvrouw, noch de andere Vrouw, welke de Vrucht eenige minuten op haar ſchoot had gehad, hetzelve aan die zijde hadden beſchouwd. Naauwelijks had ik het opgeligt, en naauwelijks lag het ſchepſel in de richting op Pl. I. aangewezen, of ieder der omſtanders ſchreeuwde in grote verſchrikking: *o mijn God! het heeft een aangezicht!* zijnde en de ſchrik, en de verwarring, welke bij de geboorte gepaard gingen, de oorzaak geweest, dat men zulks nog niet vernomen had. In het algemeen ſcheen er in den eerſten opſlag aan het aangezicht, en verdere boveliggende zijde, niets meer wanſtaltigs dan de ſamengroeijing optemerken te zijn, en dat in den mond, aan de onder- en boven-kaak het tandvleesch ontbrak, en alle de tanden en kiezen zichtbaar waren onder eene geſtremde lilachtige gedaante (*e*); echter was zulks aan de bovenkaak vrij zichtbarer, dan aan de onderkaak.

Eene meer naauwkeurige, en met de verdere geſtalte en verhouding van de overige maſſa der twee aaneengegroeide ligchamen in vergelijking gebragt zijnde beſchouwing, maakte de plaats, welke dit aangezicht in betrekking tot de andere deelen beſloeg, voor den Natuuronderzoeker hoogst belangrijk: immers welk eenen zonderlingen, en voor den Phij-

(*e*) Zie Pl. II. fig. 3.

Phijſiologist geheel onbegrijpelijken weg heeft de vormende Natuur in dit allerbijzonderst ſchepſel ingeſlagen, om op de best mogelijke plaats een, zooveel mogelijk, volkomen aangezicht te vormen, hetwelk, indien het ſchepſel eens het daglicht zag, in de dierelijke behoeften, zoo der ademhaling als van inneming der ſpijzen, en het in het werk ſtellen der gezichts-, reuk- en gehoor-organen zoude kunnen voorzien. Immers dit moet ik vooraf als eene bewezen ſtelling houden, dat de gebreken en wanſtaltigheden, welke er zoo in het groeijend als in het dieren-rijk worden waargenomen, geenzins te wijten zijn aan de oorſprongelijke vormdrift der Natuur, maar aan van buiten komende oorzaken, welke naar mate van haren aart, hevigheid, geduurigheid enz. verſchillen, en verſchillende wijzigingen aan het vormend vermogen der Natuur geven. Dit vooraf geſtelde als bewezen houdende, ga ik nu voort, om, wat de uitwendige form betreft, het maakſel van dit ſchepſel op eene Phijſiologiſche wijze in 't kort nader te beſchouwen, en de zonderlinge wegen der Natuur, in het maakſel gehouden, optelporen.

Indien het waar is, dat er in het oogenblik der ontvanging (*conceptus*) in dit geval twee volkomene eijers uit de eijerſtokken van de moeder door de Fallopiaanſche Trompetten in de holligheid van de baarmoeder zijn uitgedreven, welke eijers de toekomſtige menſchelijke vrucht *ſtoffelijk* alleen, of ook wel *gedaante-vormig*, (*materialiter vel formaliter*) 't geen wij in het midden laten, bevatten, moeten er van buiten komende oorzaken

hebben beſtaan in de eerſte vorming, of wel ontwikkeling der twee vruchten, welke eene gedeeltelijke inéénſmelting der twee gevormd of ontwikkeld wordende vruchten, en alzoo eene gedeeltelijke opflorping der vaste deelen van beide hebben te weeg gebragt.

Op deze wijze dan moeten wij, om te onderſcheiden, wat tot het één en wat tot het ander ligchaam behoort, ons eene doorſnijdings-lijn voorſtellen, gaande van de kruin van het hoofd door het ligchaam heen, nederwaards tot aan den navel; deze lijn verdeelt dan het ſchepſel in tweeën, waaruit zoude volgen, dat de helft van het aangezicht als het ware van het één kind, en de andere helft van het ander kind afkomſtig ware: aldus is het ook gelegen met de tegenovergeſtelde zijde (*f*), waarin de twee voorkomende ooren tot twee kinderen behooren; men zoude dus moeten onderſtellen uit de beſchouwing der onderſte ledenmaten, des rugs, der vier bovenſte ledenmaten, en der twee achterhoofden, dat in de ſamengroeijing van het navelgewest af beginnende, de twee bovenbuiken, borsten en halzen tegen elkanderen aan gewaſſen waren; dan, eene ontleedkundige beſchouwing van het inwendig maakſel heeft deze onderſtelling niet bewaarheid. Intusſchen is het opmerkelijk, dat de achterhoofdsknobbels der twee achterhoofdsbeenderen geenzins gelijklijnig ſtonden met de wervelkolom, maar veel meer naar de achterzijde gekeerd waren, indien men zich het ligchaam, als op Pl. I. afgebeeld is, voorſtelt, zoo-

(*f*) Zie Pl. II. fig. 1.

zoodat de plaats, daar de twee oortjes in de richting op Pl. II. aangehegt waren, eenigzins ingedoken was. Deze ſchuinſe richting der twee achterhoofden liet dus aan de zijde, daar het aangezicht geplaatst was, eene meerdere ruimte ter plaatſing van hetzelve over, dan wel aan de andere zijde, op Pl. II. afgebeeld; op deze ruimte werd het aangezicht als uit de zijden der twee achterhoofdsbeenderen van binnen uit buitenwaards gedreven, even als of de Natuur voorzien had, dat, indien de voorhoofden en aangezichten in elkander waren geſmolten, er alsdan geene ſchikkelijke plaats zoude overgebleven zijn voor de werktuigen van het gezicht, den reuk, en voor de opening van den mond: immers wie zoude in eene eenvoudige ſamengroeijing van twee vruchten, aan de bovenzijde van de twee buiken beginnende, en aldus opwaards gaande, iets anders verwachten, dan eene gelijke ineenſmelting der aangezichten, en dus derzelver volmaakte afwezigheid; doch zulks was hier geheel anders, en het is deze uitwendige form en plaats van het aangezicht, welke alleropmerkenswaardigst in dit ons onderhevig geval is. De plaatſing toch der armen beantwoordt geenzins aan de richting, welke het aangezicht heeft; onder de rechterzijde van het aangezicht is de rechter arm van het eene kind, en aan de linkerzijde de linkerarm van het ander geplaatst, blijkens de richting der ſchouderbladen en het acromium; dan, wat zal men zeggen van de verhouding der borstholtens, zoo als ik dezelve nader bevond? à priori was het te denken, dat de twee borstbeenderen en derzelver vereeniging met de fleutelbeenderen, in het centrum van het ligchaam zouden zijn

of

of tot één gegroeid, of te ſamen vereenigd; was het niet te denken, dat er een afſcheidſel tuſſchen de ingewanden van de twee borsten en buiken zoude hebben plaats gehad; of indien zulks niet alzoo ware, gaf de van de natuurelijke gedaante zoo zeer afwijkende uitwendige geſtalte niet alle vermoeden, dat er aan het bovenſte gedeelte van de ineengeſmoltene ſtrottenhoofden grote ſpelingen der Natuur zouden optemerken zijn?

Dit alles nu gaf oorzaak, dat, nadat ik deze wanſtaltige vrucht met toeſtemming van de ouders in bezit gekregen had, ik terſtond op de gedachte kwam, om, zo door geene geheele, ten minſten door eene gedeeltelijke ontleding van het inwendig maakſel, vele van deze ſpelingen der Natuur te kunnen waarnemen, welke de duistere bewerktuiging van dit ſchepſel zouden kunnen ophelderen.

Ontleedkundig onderzoek van het maakſel der inwendige deelen.

Zoodra ik dan deze vrucht tot mijnent had gekregen, haastte ik mij, om dit ontleedkundig onderzoek in de tegenwoordigheid van eenige kunstvrienden daarteſtellen. Het ſchepſel dus gelegd hebbende in de richting, zoo als op Pl. I. is aangewezen, maakte ik eene inſnede der algemeene bekleedſelen en ſpieren, van de inplanting der navelſtreng af tot aan den hals bij de kin, vervolgens eene dwarsſnede van de hoofden der vooruitſtaande opperarmbeenderen, tot op de borsten op de hoogte der tepels.

De

De Navelſtreng, welke, volgens het natuurelijk maakſel in eene eenvoudige vrucht, uit twee ſlagaderen en een aderlijk vat beſtond, na opening van het buikvlies vervolgende, bleek het, dat de navelſlagaderen haren oorſprong namen uit een tak van de linkerheup-ſlagader van het linker kind (*g*), en de navelader naar de bovenliggende lever ging, en zich in de poortader ontlastede; de aderlijke buis, (*canalis venoſus*,) liep naar de holle ader, in het rechter kind te vinden. Deze bovengemelde lever was geweldig groot, in vier grote kwabben verdeeld, en bedekte volkomenlijk alle de onderliggende onderbuiks-ingewanden; derzelver galblaas, welke zeer vol was, had door middel van de gemeene galbuis gemeenſchap met den twaalf-vingerigen darm van het linker kind (*h*). In de poortader van deze lever liepen de aderen van het darmſcheil, en de milt van het linker kind te ſamen. Deze lever, welker lever-ſlagader van de bovenbuiks-ſlagader, voortkomende uit de grote ſlagader in het linker kind, afſtamde, van hare vasthechtende banden en vaten losgemaakt, en uitgenomen zijnde, kwamen de verdere onderbuiks-ingewanden, welke, behalven de maag, en de alvleesch-klier, gelijk ſtraks nader zal gezegd worden, alle dubbeld waren, terſtond in het oog. Op het wederzijdſche darmbeensgewest lagen grote en met zwarte drekſtoffe opgevulde karteldarmen, waaruit de zwarte

(*g*) Ik noeme linker kind dat gedeelte van het ſchepſel, het geen in deze ligging, volgens de bovengemaakte doorſnijdingslijn, aan mijne linkerzijde lag.

(*h*) Zie Pl. IV. fig. 1, *b*.

te drek, geduurende het ontleedkundig onderzoek, door de twee aarſen uitvloeide.

Elken karteldarm opwaards vervolgende, ontmoette ik aan de bovenzijde van de beide heupgewesten een blinden darm, met een groot wormgewijs aanhangſel, de verdere dunne darmen waren als in den natuurelijken ſtaat, hebbende elk darmkanaal zijn bijzonder darmſcheil: het linker was vastgehecht op de hoogte van de lendenwervelen aan de rugkolom; doch het rechter, hetwelk wel aan het buikvlies gehecht was, begon met zijne verdubbeling wel een duim van de regter wervelkolom binnenwaards af: de grootſte en merkwaardigſte afwijking had plaats in de twaalf-vingerige darmen; dezen liepen te ſamen ruim een halven duim onder den poortier der maag in één, na alvorens even voor hunne vereeniging de beide algemeene galvoerders, zoo van de bovengenoemde als van de nog te melden lever, welke vlak onder de maag aan de andere zijde, op Pl. II., afgebeeld lag, te vinden was, te hebben ontfangen (*i*).

Er was dus ſlechts één maag te vinden, van eene zeer vreemde gedaante (*k*). Over de voorſte oppervlakte der darmen was aan wederszijde der randen van de maag een klein darmnet geplaatst, doch van weinig betekenis. De maag was aan hare bovenſte opening vastgehecht aan eenen ſlokdarm, welke, blijkens een ingebragt buigbaar Stilet, met de keel

(*i*) Zie Pl. IV. fig. 1. *b. c.*
(*k*) Zie Pl. IV. fig. 1.

keel en mond gemeenſchap oeffende, gaande dezelve ſlokdarm regr nederwaards van deszelfs hoofd tot aan den bovenſten mond der maag (*l*), makende eene opening in het middenrif (*m*).

Alle deze bovengemelde ingewanden voorzichtiglijk weggenomen zijnde, kwam er vlak onder de maag ſlechts ééne alvleesch-klier te voorſchijn, met het breede uiteinde naar de linkerzijde gekeerd, welker uitlozingsbuis zich met de gemeene galaanvoerende buis aan de linkerzijde vereenigde; aan elke zijde van de maag was een milt te vinden, doch beide waren in gedaante zeer misvormd, en elk als uit drie bol-vormige ligchaamtjes in een gemeen celvlies beſloten: eindelijk lag tegen het buikvlies aan de andere zijde, als het laatst der in het buikvlies beſlotene ingewanden, nog een zeer kleine lever, met haar galblaasje en derzelver ontlastingbuizen. Deze kleine lever was verdeeld in vier kleine kwabbetjes, derzelver poortader was de ſtam des darmſcheils en miltaders van het regter kind. Aan deze lever was geen navelband, of overblijfſel van den intogt van eene navelader, noch een aderlijke buis te beſpeuren. De twaalf-vingerige darm van het regter kind kreeg van de galblaas dezer lever door eene gemeene galbuis zijn gal (*n*). Alle deze buiksingewanden weggenomen, doch de ſtammen der grote bloedvaten alleen afgebonden, en in hare meest natuurelijke richting gelaten zijnde, kwamen er

(*l*) Zie Pl. IV. fig. 1. *a*.
(*m*) Zie Pl. III. *a*.
(*n*) Zie Pl. IV. fig. 1. *c*.

er aan de wederzijdſche lendenen twee nieren voor elk kind te voorſchijn, welke, volgens den loop der Natuur in derzelver maakſel in kinderen, zeer groot waren, (van gedaante zoo als een Beeren-nier bij Eustachius in de vierde Plaat de vierde figuur, *a*, wordt afgebeeld,) met zeer grote en opgevulde bijnieren voorzien; voorts waren de lager liggende ingewanden natuurelijk gevormd, en op hunne plaats, en de ballen lagen nog in de lendenen; de onderbuik leverde dus, behalven den bijzonderen loop der grote bloedvaten, waarvan ſtraks nader, verder geene tegennatuurelijke vorming op, weshalven ik na de binding der grote bloedvaten, mijn onderzoek naar het middenrif en verder bovenwaards vervolgde.

Het middenrif kwam dus het eerst te voorſchijn: verre was het er van daan, dat hetzelve de holligheid van de borst van die des buiks volmaaktelijk afſloot, het ontbrak aan de regterzijde bijna geheel, en liet dus eene onmiddelijke vereeniging van de buiksholte, met de holligheid van den onderbuik over: ook was er buiten de opening ter doorlating van den ſlokdarm (*o*), aan de bovenzijde naar het zwaardwijze kraakbeen nog eene opening rondsom, welke het peesachtig midden was (*p*). Aan de zijde der linker wervelkolom, welke door het middenrif zeer bekleed was, was eene ſpleet, waardoor de nederdalende grote ſlagader (*q*), en eene onge-

(*o*) Zie Pl. III. *a*
(*p*) Zie Pl. III. *f*.
(*q*) Zie Pl. III. *c*.

gepaarde ader ging. Aan de regter wervelkolom hong; op de hoogte der onderſte rugwervelen, een ſpierachtig lapje (*r*), hetwelk men voor het overſchot van het regter middenrif kan houden.

Het middenrif weggenomen, en het hartenzakje afgeſcheiden zijnde, bood zich aan ons gezicht terſtond het hart, hetwelk in het midden van de borstholte lag, en van eene meer dan gewone langwerpige gedaante was; het had ſlechts één oortje, hetwelk aan den regter of liever voorſten boezem gehegt was: aan hetzelve hart waren geene long-ſlagaderen, of longaderen te vinden; de bloedvaatjes, welke door de kleine en zwartachtige longetjes verſpreid waren, waren alleen de zoogenaamde eigen vaten der longen, namelijk de ſlagaderen en aderen van de luchtpijpſtakken, welke niet uit de long voortkomen. — De uitwendige gedaante van deze weinig betekenende longetjes, gevoegd bij derzelver plotſelijke zinking in water, gaven genoegzame reden om te beſluiten, dat er geene ademhaling bij de kortſtondige levensverrichtingen, of laat ik liever zeggen levensverſchijnſelen, bij de geboorte hadden plaats gehad; en hoe zoude toch deze, ter onderhouding van het dierelijk leven zoo oogenblikkelijk noodzakelijke, werking hebben kunnen plaats vinden, of onderhouden worden, zonder den grooten omloop des bloeds door eigenlijk dus genoemde long-aderen en ſlagaderen, gelijk zulks in het dierelijk leven na de geboorte plaats vindt. Ik beſluite dus hier, als in het voorbijgaan, met regt, dat, al

ware

(*r*) Zie Pl. III. *d*.

ware het, dat dit kind of dit wanſchepſel voldragen ter waereld ware gekomen, de ademhaling toch bij voortduuring, en dus de onderhouding des levens onmogelijk zoude zijn geweest.

Tot het nader onderzoek van het ſtraks genoemde hart overgaande, bevond ik dat de holle ader, komende als het ware alleen van het regter kind, in den voorſten boezem ingeplant werd, met welke het ſtraks genoemde voorſte oortje gemeenſchap had: tusſchen dezen voorſten boezem en de eigenlijke voorſte holligheid waren de Driepuntige klapvliezen geplaatst; deze voorſte holte was, tegen het gewoon maakſel, kleiner, en met dikker en meer ſpierachtige wanden voorzien, dan de andere nog te noemene holligheid; tusſchen deze en de vorige was het Eironde gat, door hetwelk het bloed uit de voorſte holligheid in de achterſte werd uitgeſtort; deze holligheid was grooter in den omtrek dan de vorige, zoo dik ſpierachtig niet, en met minder vleeschzuiltjes doorweven: aan het ééne einde van deze holte waren de Mijterwijze klapvliezen geplaatst: de met deze holte gemeenſchap hebbende boezem liep opwaards, door middel van eenen naauwelijks noemenswaardigen ſlagaderſtam, in eene opklimmende groote ſlagader, en nederwaards, met eenen zeer ſcherpen hoek, in een nederdalende groote ſlagader, gelijk zulks duidelijk in de tweede figuur van de vierde Plaat is uitgebeeld. Daar ik hier van hart- en bloedvaten gewag make, zoude men aan den eenen kant reden hebben om te verwachten, dat ik in het breede over den bijzonderen bloed-omloop, in dit ſchepſel optemerken, zoude handelen, doch aan den anderen

kant

kant gelove ik, dat de uit het ligchaam zoo getrouw als mogelijk geformeerde ſchets, van het groote, en nog te noemen kleine hart, met de voornaamſte ſlagaderlijke en aderlijke vaten, zoo als op de vierde Plaat te zien is, voor een ontleedkundig lezer en denker voldoende zal zijn, om het gemis van eene dubbele beſchrijving, zoo hier als bij de uitlegging der Plaat, aantevullen. — Alleenlijk moet ik nog melding maken van mijne bevinding in het onderzoek der bovenſte borstholte.

De borstklier, welke vrij hoog in de borst op den bovenkant van het hartenzakje lag, was van weinig betekenis, en geenzins zoo groot als men gewoon is dezelve in zevenmaandige vruchten opteemerken. Deze weggenomen zijnde, en den loop der vaten boven het genoemde hart vervolgende, ſtootte ik op de hoogte der krop-ſlagaderen tegen een geſpannen veerkrachtig vlies, niet kunnende voorweten, wat daar achter verborgen mogt zijn, opende ik hetzelve, waarop zich, tot onzer aller groote verwondering, de punt van een ingewand ontdekte, hetwelk, na zijne uitwendige gedaante, zich al aanſtonds voor een tweede hart deed aanzien, gelijk ook naderhand duidelijker bleek. Intuſſchen was de plaats, welke hetzelve beſloeg, in zich zelve zeer zonderling, als liggende in het opperſte gedeelte van den hals, boven de ſleutelbeenderen van de andere zijde van het ſchepſel (*s*), vlak onder het in die richting aan de regterzijde geplaatst oortje; deze hoge ligging was oorzaak, dat ik den verderen

(*s*) Zie Pl. II. fig. 1.

deren loop en verdeeling der naar dit aderlijk hartje lopende vaten niet konde vervolgen, zonder het hoofd te kwetſen; evenwel zag ik duidelijk, dat de van het hoofd nederdalende holle ader uit dit hartje voortkwam; daar het alleen aan den bovenkant, voor zoo verre ik, door hetzelve door middel van een pincet nederwaards te trekken, zien kon, aan twee aderlijke vaten, welke ik voor de inwendige halsaderen aanzag, vastgehecht was, ſcheidde ik het van deszelfs vereeniging met die vaten af, om het afzonderlijk te kunnen onderzoeken: nu bleek, dat de twee aders even boven hare vereeniging met het voorn. hartje te ſamen liepen, en op de hoogte van de vereeniging van dien gemeenen ſtam met het hartje zelve, werd er een peesachtige band gevonden met drie verlengſelen, welken als klapvliesjes dienden, gelijk aan die, welke aan de voorſte hartsboezem in den natuurelijken ſtaat gevonden worden: het hartje doorgeſneden hebbende, bleek het eenholig (*uniloculare*) te zijn, doch de wanden waren ſterk geſpierd, en met vele onregelmatig loopende vleesch-zuiltjes voorzien; voorts was er niets bijzonders aan optemerken. Het was (om nog met een woord van dit hartje te ſpreken) alleen het uitwendig maakſel, welke het den naam van hart deed erlangen, wie zoude anders een ingewand, daar geplaatst, en geene andere werking doende dan eenvoudiglijk het aderlijk bloed der hersſenen te ontfangen, en door zijne bijzondere ſamenſluiting in den grooten ſtam der nederdalende holle ader over te ſtorten, met den naam van hart durven beſtempelen? Dan, ook in dit tegennatuurelijk geformeerd, geplaatst, en werkend ingewand, zijn de duistere

we-

wegen der vormende Natuur grootelijks te bewonderen: immers dit hartje is niets anders dan een overblijfsel van het tweede hart, hetwelk in de eerste vorming, misschien toen het nog enkel het springend stip was, op het oogenblik der tegennatuurelijke vereeniging, uit zijne natuurelijke plaats opwaards gedreven; van zijne natuurelijke zelfstandigheid is een deel als zoodanig vernietigd, en dit geringe overschot is met zijne half-volkomene werking overgebleven.

En het was hier mede, dat ik mijn ontleedkundig onderzoek van deze dubbelde wanschapen vrucht besloot; niet, om dat er in het verder onderzoek van nog niet aangeraakte deelen, geen voorraad van nieuwe ontdekkingen van wonderbare wanstaltigheid meer voorhanden ware; neen, het hoofd, of liever de twee samengevloeide hoofden, met de tegennatuurelijke plaatsing des aangezichts, en de verdere uitwendige wanstaltigheid, zouden stoffe genoeg, en ten aanzien van het inwendig maaksel der hersenen, en de oorsprongen der zenuwen, een zeer ruim veld van naspooringen opgeleverd hebben; dan om dit behoorlijk te doen, zoude ik het geheele hoofd onherstelbaar hebben moeten schenden, en zulks gedoogde mijn oogmerk, om het ongeschonden te bewaaren, niet; vervolgens zoude hier eene meerdere ruimte van tijd toe vereischt zijn geweest, dan ik voor het tegenwoordige hebbe; weshalven ik te raden wierd, dit onderzoek, der moeite anderzins dubbel waardig, tot eene bekwamere gelegenheid uitteftellen.

Ik ſluite dit Hoofdſtuk en de ganſche beſchrijving met eenige weinige aanmerkingen:

1°. Hoe zeer men de werken der Natuur in het daaglijks voortbrengen van Schepſels in alle hare Rijken, door het aannemen van het een of ander daartoe uitgedacht ſtelſel, moge meenen te hebben verklaard, welke der twee hoofdſtelſels men ook moge aankleven, en niettegenſtaande men het met het een of ander al vrij ver brengen kan, men niet te min zal moeten bekennen, dat men nog bijna niets weet van de wijze, waarop de Natuur als gedrongen wordt tegen hare gewoonte wangedrochten te ſcheppen.

2°. Dat zich de vorming der wangedrochten, beter laat verklaren uit dat ſtelſel, hetwelk aanneemt dat uit eene, tot op het oogenblik der bevruchting ongevormde ſtof, de vrucht in der daad voortgebragt, en door den invloed der, het zij algemeene, het zij plaatſelijke levenskracht, allengskens gevormd wordt (*t*), dan door het ander ſtelſel, 't welk vooraf beſtaande eijertjes aanneemt, welke zich bij de bevruchting ontwikkelen, waarin alle de volgende geſlachten niet alleen materialiter, maar ook formaliter, zouden beſloten liggen.

3°. Leren wij uit het voor ons liggend voorbeeld, dat de vormdrift der Natuur bijzondere wijzigingen aanneemt, om dat gene, hetwelk haar in hare

(*t*) Zie J. F. Blumenbach *Inſtit. Phyſiol.*, *Edit.* 1798., §. 586. en verv.

PLAAT. I.

tegen over pag. 2

J. van Haastert Del.

I. Kobell Scu

PLAAT. II.

tegen over pag. 2

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

hare werkingen zoodanig ſchijnt te hinderen, dat daar door eene ganſche vernietiging van haar voortbrengſel uit zoude moeten volgen, zoo te ſchikken en te wijzigen, dat zij er de dodende kracht ten minsten van overwint, en als 't ware, in ſpijt van het noodlot, een ſchepſel vormt, hetwelk zo al niet natuurelijk volmaakt, evenwel zoodanig te zamen geſteld en bewerktuigd is, dat de hoogſte menſchelijke wijsheid, en het fijnst geſlepen vernuft in deszelfs uitlegging, zich eindelijk ſtomp denkt.

UITLEGGING DER PLATEN.

PLAAT I. Vertoont de aangroeijing en inſmelting der twee Vruchten, in die richting, waarin hetzelve ontleed is; in de beſchrijving noeme ik al dat geen, 't welk na eene onderſtelde loodlijnige doorſnijdingslijn, aan de regterhand gevonden wordt, het regter kind, en de andere zijde het linker. Deze Plaat vereischt geene verdere uitlegging, als alleenlijk, dat de dwarſche ſtreep, welke men boven het aangezicht ziet, verbeeld de afſcheidende rand van eene aldaar losſe beenplaat, welke den dienst en de plaats van een voorhoofdsbeen bekleedt, en met vliezen aan de overige hoofdbeenderen vastgehecht is.

PLAAT II. *Figuur* I. Herzelfde Schepſel wordt in deze figuur in eene omgekeerde richting afgebeeld, waarvan de verſchillende deelen in de voorgaande beſchrijving genoegzaam zijn aangewezen.

Figuur II. Vertoont de eenigzins verwijde randjes, en verders het geheel maakſel van het in de eerſte Figuur zichtbaar ſpleetje tuſſchen de oortjes, en het tongvormig uitwasje.

Figuur III. Het opengehaald, en van tandvleesch beroofd mondje, waardoor alle de tanden en kiezen zich onder eene dik geſtremde geleijachtige gedaante vertoonen.

PLAAT III. Deze Plaat vertoont het middenrif, in deszelfs tegennatuurelijk maakſel.

a. De ſlokdarm.

b. De wervelkolom, zijnde dikker, en meer bekleed, dan de welverkolom van de andere zijde.

c, c, c, c, c, c. De zoogenaamde crura diaphragmatis, bij *c* onder *b*, was de ſpleet voor de groote ſlagader.

d. Een ſpierachtig lapje, hetwelk men voor het overſchot van het middenrif kan houden.

e. De holle ader.

f. Tweede opening van het middenrif, rondom welke het peesachtige van hetzelve zich bevond.

g. De opwaards opgeligte ribben-plaat.

PLAAT IV. *Figuur* I. In deze Figuur wordt de tegennatuurlijke geſtalte van de Maag afgebeeld.

a. De bovenſte opening der Maag.

b. De groote linker twaalfvingerige darm, met de linker galbuis.

c. De kleine regter twaalfvingere darm, met de regter galbuis.

d. De

LAAT III.

tegen over pag

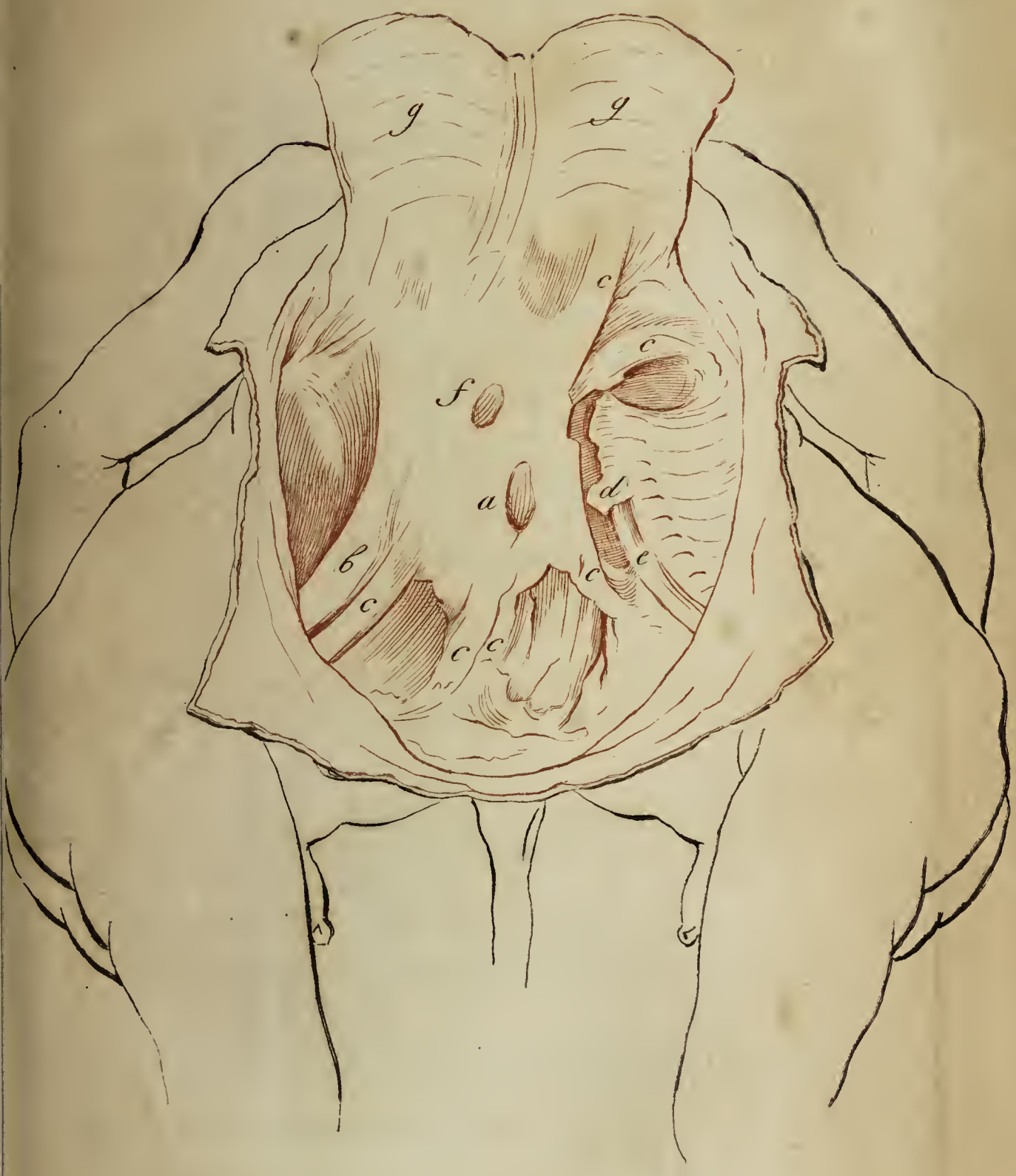

van Haastert Del.

J. Kobell Sculp.

d. De onderſte opening der maag, waar de ſamenloop van de twee darmbuizen plaats had.

Figuur II. Deze Figuur levert eene ſchets van het hart en vaatgeſtel, met derzelver tegennatuurlijke loop, ter omvoering van het bloed; het ſlagader ſtelſel is met eene rode, doch het adergeſtel met eene groene couleur getekend.

a. Het groote hart met deszelfs kroonaderen.
b. Het oortje aan den voorſten boezem geplaatst.
c. De holligheid, waarin zich de gemeene ſtam der holle ader ontlastede.
d. De ſlagaderlijke holligheid.
e. De gemeene ſtam der groote ſlagader.
f. Eerſte groote tak van de groote ſlagader, welke de onderſleutelbeenſche ſlagaderen voor het linkerkind, en die weder de oxelſlagaderen maakten.
g. De ſtam der onderſleutelbeenſche ſlagaderen voor het ander kind.
h. De verdeeling der opklimmende ſtam der groote ſlagaderen in twee kropſlagaderen.
i. De uitwendige kropſlagader van de regterzijde van den hals.
k. Hetzelfde vat van de linkerzijde van den hals.
l. De inwendige kropſlagader van de regterzijde van den hals.
m. Hetzelfde vat van de linkerzijde van den hals.
n. De bovenbuiks-ſlagader.
o. De bovenſte darmſcheils-ſlagader.
p. De regter nierſlagader, welke dwars door den buik heen takken gaf (*x*) aan de onderbuiksingewanden van het ander kind.

q. De onderſte darmſcheils-ſlagader, waarin ook andere lendenſlagaders ſamenliepen.

r. De verdeeling der nederdalende ſlagader in de heupſlagaders.

s. De regter heupſlagader, met hare verdeelingen.

t. De linker heupſlagader, waaruit twee takken

u en *v*, zijnde twee navelſlagaders, waarvan de bovenſte in haren loop verwijd wordende, uitgaf een tak

w, *w*, ter vorming van de heupſlagaders van het ander kind.

x. Tak van de regter nierſlagader, welke uitgaf den tak

y. De onderſte darmscheilſlagader voor het ander kind.

z, *z.* De ſtam voor de nierſlagaderen, en opwaards de overige bovenbuikſche ſlagaders.

α. Het kleine hart met ééne holligheid.

β. *β.* Adertakken, in het kleine hart zich uitſtortende. Waarſchijnelijk inwendige halsaderen.

γ. Nederdalende holle ader.

δ. *δ.* Takken der ſleutelbeenſche aderen, waaruit de buitenſte halsaderen voortkwamen.

ε. Gemeene ſtam der nederdalende en opklimmende holleader; welke zich in den voorſten boezem van het hart ontlastede.

ζ. De ſtam van de ongepaarde ader, welke zich in den voorſten boezem van het hart ontlastede.

η. De ſtam van de middenrifs-aderen.

θ. De ſtam van de nieraderen.

ι. De ſtam van de zaadaderen.

κ. De

PLAAT IV.

tegen over pag. 26.

Fig. 11.

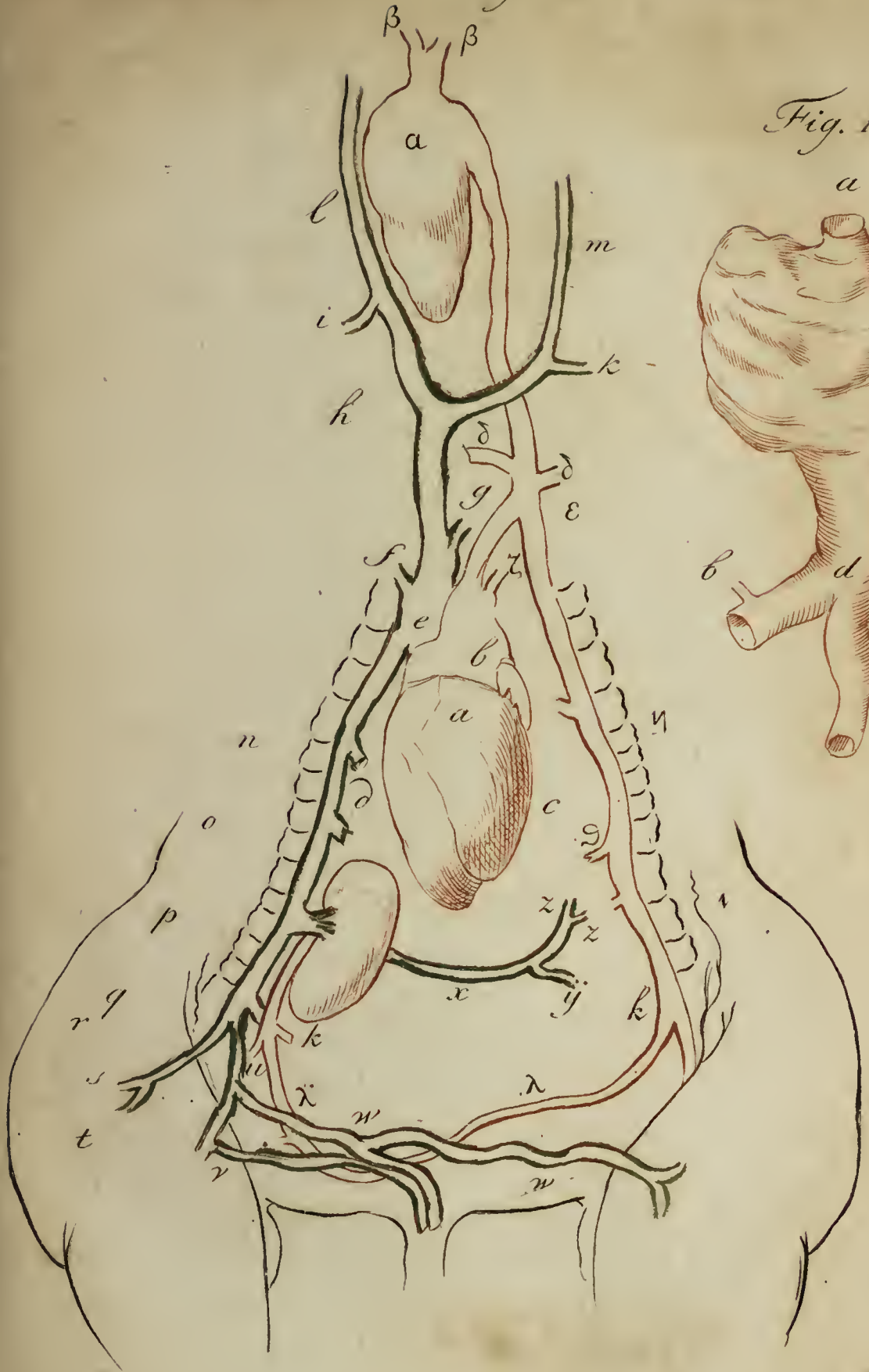

Fig. 1

J. van Haastert Del

J. Kobell Sculp

ε. De ſamenkomst der verdeeling van de holle ader op de hoogte der heupaderen.

λ λ. Vereeniging van de opklimmende aderlijke vaten van de onderſte ledenmaten van beiden de kinderen, door middel van eene dwars door den buik lopende ader.

BRIEF, *van de Geneesheeren* S. DAVIDS, TH. F. OPDORP, *en de Heelmeesters* F. H. GRAM, J. F. DUVIGNEAU, *en* C. VAN HATTEM, *over de* VACCINE, *aan den* AGENT VAN NATIONALE OPVOEDING *der Bataafſche Republiek.*

BURGER AGENT!

De heilzame ontdekking, om de ſtof uit een ſoort van puistjes, aan de uijers der Koeijen voortkomende, bij wijze van inenting in het Menſchelijk Ligchaam over te brengen, en hetzelve door konſtige Koepokken de vatbaarheid te ontnemen, om door de Kinderziekte, dien vreſelijken geesſel van 't menschdom, te worden aangetast, was reeds voor eenige maanden een voorwerp van onze aandacht; vooral toen wij niet meer op blote gerüchten ons behoefden te verlaten; maar uit de ſchriften der Engelſche Geneeskundigen, de eerſte ontdekkers dezer konstbewerking, door juiste proefneemingen van de zekerheid en uitnemende nuttigheid der-

zelve

zelve volkomen overtuigd werden. Als Geneesen Heelkundigen, die zelfs boven andere menfchen verpligt zijn, om alles aantewenden, wat tot bevordering van de gezondheid en het leven hunner Natuurgenoten kan ftrekken, oordeelden wij het toen van onzen onvermijdelijken pligt, om betrekkelijk zulk eene allerbelangrijkfte zaak niet te moeten ftilzitten, maar zoo ras mogelijk werkzaam te zijn, ten einde ons van de waarheid door eigene proeven te overtuigen, en deze inenting dadelijk in 't werk te ftellen, vooral terwijl in onze ftad de natuurelijke Kinderpokken toen zoo algemeen als gevarelijk heerfchende waren. Thans mogen wij ons verblijden, dat onze pogingen met eenen vrij goeden uitflag zijn bekroond; te meer, daar Gij in uwe betrekking, ter bevordering van het algemeen welzijn, dezelve uwe aandacht niet hebt onwaardig gekeurd, blijkens de heufche en vereerende misfive, waarbij wij door U worden uitgenoodigd, om U van alle onze bevindingen en informatiën betrekkelijk deze ftoffe verflag te doen. Het zoude dus eene minachting zijn voor uwe welmeenende pogingen ter bevordering van het algemeen welzijn onzer Vaderlandfche Natuurgenoten, ja wij zouden onze eer in de waagfchaal ftellen, indien wij een oogenblik aarfelden om aan uw verlangen te beantwoorden; ten welken einde wij noodig geoordeeld hebben, om althans het volgende, als een voorloopig bericht, U te doen toekomen.

Reeds in de maand October van den jare 1799. ondernam de Heer Davids, aangevuurd door de voortreffelijkheid dezer ontdekking, met behulp van

de

den Heer Duvigneau, beide onze medeleden de inenting met de Koepokſtof door middel van een draad, hem door Dr. Walker overhandigd, blijkens zijne waarneming, medegedeeld in den *Algemeenen Konst- en Letter-Bode* N°. 342. van den l. l. jare; waarin zijne bevindingen niet alleen beantwoorden aan het geſtelde van de Engelſche Geneeskundigen; maar eene vruchtelooze over-inenting met de ſtoffe van de natuurelijke Kinderziekte, en de daarop gevolgde blootſtelling van hetzelve onderwerp aan de natuurelijke beſmetting van de vrij moorddadig heerſchende Epidemie, gedurende het voorjaar en den zomer van den vorigen jare, zonder de minſte vatbaarheid voor dezelve aantetoonen, moedigden hem aan, deze zaak verder te onderzoeken. Dit aan eenige zijner vrienden en kunſtgenoten mededeelende, beſloot men, de zaak van de Vaccine zeer ernſtig te moeten navorſchen: ten welken einde vele pogingen reeds door ons ſedert de maand Julij l. l. werden aangewend ter verkrijging van de Koepokſtoffe, zoo uit Engeland als uit Vrankrijk, alwaar men alstoen insgelijks begonnen was proeven te nemen, van welke de Commisſie, door het Gouvernement benoemd, voor eenige maanden een allezins voldoend bericht uitgebragt heeft. Doch deze eerſte pogingen vruchteloos zijnde door eenen t'ſamenloop van omſtandigheden, ondernam de Heer Davids eene reize naar Parijs, zoo om de ſtof op deze wijze magtig te worden, als om alles waartenemen, wat bij deze inenting, zoo in de behandeling als in de verſchijnſelen, welke ze opleverde, plaats vond; en deze Geneeskundige kwam, zoo ſpoedig mogelijk ware, terug, en verzekerde

ons,

ons, dat al wat de Engelſche Geneeskundigen van deze ſtoffe gezegd hadden, volkomen overeenkwam met het geen hij te Parijs gezien en waargenomen had, brengende ons tevens ſtoffe ter inenting mede. Dan, noch deze, noch andere, welke hem ſucceſſivelijk uit Parijs toegezonden werd, noch die, welke hem door Dr. Jenner allervriendelijkst uit Engeland overgezonden was, gelukte ons ter inenting: tot dat wij eindelijk ons aan het Inentings-Hospitaal te Londen vervoegd hebbende, uit hetzelve vier beſmette Lancetten op den vijfden October l. l., en bijna te gelijker tijd een beſmette draad van Dr. Nowel te Boulogne kregen; met welke wij daags daaraan eenige kinderen ingeënt hebben, waarvan wij het genoegen hadden te zien, dat dezelve bij drie volkomen vattede, en ons met het blijde vooruitzicht koesterden, dat weldra de Vaccine, na dezelve alhier geplant te hebben, in alle oorden onzes Vaderlands zoude voortkiemen, en onze Stad- en Landgenoten, zo niet ten eenenmale, waartoe het vooroordeel bij ſommigen nog ten hinderpale ſtrekt, ten minſten voor een groot gedeelte, van eene der vreeſelijkſte geesſels, de Kinderpokken, zouden bevrijd worden.

Uit deze drie eerſte inentingen zijn vervolgens meerder gedaan, welke alle gevat hebben, en uit deze wederom vele andere, en uit deze laatſte nog een grooter getal; zoodat de thans door ons met de Koepokken ingeënten, en in welke dezelve volmaakt geſlaagd zijn, een getal van meer dan driehonderd bedraagt; en zie hier, Burger Agent! onze bevindingen omtrent dezelve.

1°. De inenting is meestal geschied met Lancetten, juist op dezelfde wijze als de voorheen gewone inenting der Kinderpokken; en het is ons niet gebleken, dat het noodig ware de stoffe verder onder de opperhuid te brengen, dan in de inenting der Kinderpokken; noch dat eene diepe of ondiepe insnijding verschil in den opvolgenden loop der wonde maakt; maar daar de stoffe zeer lijmig en taai op het Lancet droogt, hebben wij het bij verzonden stoffe noodig gevonden, dezelve lang in waterdamp te houden, om dezelve te verdunnen, en vervolgens het Lancet lang in 't wondje te houden, het dikwijls zijdelings heen en weder te bewegen, en uithalende, het tegen de bovenlip van het wondje te drukken, ten einde de stoffe, als 't ware, werde afgeveegd, en in het wondje gehouden. Ook is ons gebleken, dat het storten van een weinig bloed geen nadeel toebrengt. Wijders dat de stoffe moet genomen worden, zoo ras 'er in het wondje verschijnt, gewoonlijk den 8sten, 9den, à 10den dag; dat men niet veel langer, dan drie dagen er stoffe uit nemen kan; want dat, als dezelve dik en als etterig wordt, het geen na dien tijd gebeurt, de Inënting of geheel mislukt, of eene valsche Pok voortbrengt, welke geensins het vermogen heeft de vatbaarheid voor besmetting van de Kinderziekte weg te nemen, en voor kundige zeer ligt van de ware koepok te onderscheiden is. —

2o. De wondjes hebben alle denzelven regelmatigen loop gehouden, niet minder dan in de Inënting der Kinderpokken plaats heeft. — Bij sommige echter en wel bij zwakke gestellen was dezelve zeer traag

en

en minder werkzaam, zoo dat de wondjes bij eenige eerst den 9den, 10den, ja den 14den dag na de Inënting, teekenen van werking gaven.

3°. De geheele loop der ontsteking, opzetting en stofvoortbrenging der wondjes, was zoo gelijk in verschijnselen en tijdperken met die der ingeënte Kinderpokken, tot den tienden en elfden dag in haren gewoonen loop, dat 'er door den geoeffendsten Genees- en Heelkundige geen verschil tusschen beide te bemerken ware. — Daar wij nu de Vaccine in hare verschillende tijdperken zullen beschouwen, hebben wij het niet onnuttig geoordeeld bij ieder tijdvak der Vaccine eene vergelijkende beschouwing met die der Kinderpokken te maken; men verdenke ons echter hierin niet, de Inënting der Natuurlijke Kinderziekte als eene schadelijke uitvinding te willen doen voorkomen; integendeel danken wij het Opperwezen, ons dit middel in dien tijd aan de hand gegeven te hebben, waardoor zoo vele nuttige wezens, die anderzins een prooi der Kinderziekte zouden geworden zijn, hierdoor voor de maatschappije zijn behouden; dan eene goede uitvinding moet, onzes bedunkens, voor eene betere de plaats ruimen.

4°. Het is ons voorgekomen, dat de Koepokken voor hunne Inënting, noch geduurende hunnen loop, geene de minste verandering in den leefregel vorderen; maar integendeel men vrijelijk alle dierlijk voedsel met mate kan toestaan, hetwelk geene geringe voorkeur aanduit; daar, het tegendeel in de Ingeënte Kinderziekte plaats hebbende, den Lijder

en

en het Huisgezin niet zelden in ongelegendheid dompeld.

5o. Op den agtſten dag, ſommige vroeger andere later, kregen de meeste kinderen, welke dit konden te kennen geven, *eene ligte pijn onder de oxels*, zoodat eenige zelfs niet duldeden hen bij de armen opteneemen, dit wierd op den 9den en 10den dag gevolgd van *eene zeer bemerkbare verſnelling in de pols*, met min of meer *roodheid in 't aangezicht*; bij eenige weinige zelfs gepaard met *eene ligte roodheid over het gantſche ligchaam*, in anderen echter was dit alles onmerkbaar. — En deze ligte koortsachtige beweging ging in geene *zoo verre*, dat zij vermindering van eetenslust of *eenige wezenlijke ziekelijkheid* aanbragt. — Indien men nu hier bij vergelijke het tijdperk der opwelling en uitbotting van de Ingeënte Kinderziekte, waarin men *eene zeer merkbare, en bij ſommige zeer hevige koorts*, gepaard met *verloren eetlust*, *benaauwdheden*, *lendenpijnen*, en wat meer is *ſtuipen* aantreft ja er is geene ziels- natuurelijke of levens- verrichting van het menſchelijk ligchaam, hetgeen niet min of meer in dit tijdperk dier ziekte geſtoord wordt; dan zal men de voortreffelijkheid van de Koepokken in dit zelfde tijdſtip, waarin zij eveneens het ligchaamsgeſtel, doch op eene zachtere wijze, ſchijnen aantedoen, ligtelijk ontwaren.

6o. In denzelfden tijd wierd men in alle eene vrij hooge roodheid, welke zich meestal een paar duimen, en in andere veel verder zich uitbreidde, met eene aanmerkelijke hardheid onder dezelve rondsom

het nu blaasachtig opgezette wondje gewaar, terwijl het binnenſte van het wondje als ingetrokken en roofachtig wierd, en de ſtof, daarin bevat, dikker, en als dunne etter zich vertoonde. Deze ontſteeking duurde een paar dagen, verbleekte dan vrij ſchielijk, en verdween met de hardheid gelijktijdig. — Stelt men nu hier tegen over het derde tijdvak der Ingeënte Kinderziekte, namelijk dat der ettering, waarin men weder eene koorts van eenen anderen aard, gepaard met alle hare toevallen, welke, wel is waar, min of meer heftig is, naar mate de hoeveelheid van Pokken grooter of kleiner is, ontmoet; ja wat meer is, wij zullen zwijgen van de onheilen in geval van vele pokken, welke in dit tijdvak dier ziekte, zoo door de teruggevoerde etter in het bloed, als door verplaatſingen van etterſtoffen kunnen te weeg gebragt worden. — Wij bekennen ten regten, dat de evengemelde koorts met de aangehaalde onheilen in de meeste gevallen van Inenting van de Kinderziekte naauwelijks merkbaar is, uit hoofde van het gering aantal Pokken, hetgeen men in dezelve aantreft; dan de dagelijkſche ondervinding toont ons echter in vele gevallen de wisſelvalligheid van deze grootere of kleinere hoeveelheid van Pokken, en naar evenredigheid van deze de heftigere of geringere koorts met hare gevreesde toevallen aan, en dewijl men in de Koepokken deze wisſelvalligheid niet te duchten heeft, zoo zal men weder onbevooroordeeld de voorkeur aan dezelve toekennen.

7°. Na dezen tijd wierd het midden van het wondje meer korstig, terwijl het blaasachtig randje

plat

plat wierd, en rasch verdroogde. Dit korstje wierd vervolgens zwartachtig, en onder hetzelve vormde zich in ſommige meer in andere minder dikke etter, met welken etter wij proeven genomen hebben om inteënten, maar dit is tot dus verre zonder ſucces afgeloopen. — De korst bleef nog 12 à 14 dagen, bij ſommige korter, zitten en viel vervolgens af, latende bij de meeste in de huid eene kleine oppervlakkige robbeligheid over. — Bij andere, waar dezelve veel etter onder zich bevattede, viel ze vroeger af, en liet een ettergevend wondje na, hetwelk bij vele vrij lang en hardnekkig bleef voortduuren. — Bedenke men nu de ongemakken van het vierde tijdverloop der Ingeënte Kinderziekte, wanneer de hoeveelheid Pokken groot is, namelijk dat der korstwording of drooging, waarin de huid met verſcheiden korsten, en in zwaare gevallen, als 't ware, met ééne korst overdekt wordt, en bemerke men de onheilen, die eene belette uitwaasſeming, hierdoor veroorzaakt, in de dierelijke huishouding te weeg brengt, zonder te willen gewagen van de wanſtaltige lid eekens, welke deze ziekte kan nalaten, en meer andere; dan zal voorzeker het overwigt na de zijde der Koepokken hellen.

80. Onder de door ons Ingeënte waren eenige ziekelijke kinderen, onder anderen een met ſtuipachtige toevallen van zijne geboorte af dagelijks aangevallen; maar geen dezer wierd door deze Inenting in zijne ziekte in het minſte verergerd; ja het ſtuipachtig kind had dezelve veel minder geduurende de werking der wond. — Bij ſommige, die aan bijzondere ſcherptens ſukkelden, als hairworm enz ver-

dween deze geheel of ten deele, en bij deze was meestal de korst vroeg afgevallen, en liet eene hardnekkige doch onschadelijke zweer na.

9°. Een kind had meer dan waarschijnelijk over drie jaren de Kinderpokken gehad, dit wierd met veele andere ingeënt; de wondjes waren reeds den volgenden dag meer ontstoken als gewonelijk, den tweeden dag nog meer, en stonden eenigzins verheven den derden dag, den vierden waren zij geslonken, de ontsteking merkelijk verminderd, en den vijfden dag was alles verdweenen; dit Kind wierd eenige dagen daarna met de Kinderpokstof ingeënt, de wondjes verhielden zich volmaakt als die der Koepokken te voren, en verdweenen ook den vijfden dag. — Nog vier Personen, welke de Natuurelijke Kinderziekte hadden gehad, zijn door ons ook met de Koepokken ingeënt geweest, en de wondjes verhielden zich eveneens als de bovengemelde.

10°. Onder vier ingeënte in een huisgezin, bekwam een derzelve den derden dag na de inënting, alle tekenen van gevatte Kinderziekte, en bekwam ook dadelijk den vijfden dag de Pokken. Hij wierd van de overige drie afgescheiden, tot dat de korst volkomen op de Koepokken gevormt was, wanneer hij wederom, staande als toen nog de Kinderpokken op zijne ledematen te etteren, tot de anderen werd toegelaten. De gemeenzame omgang heeft de anderen niet kunnen besmetten, welke daar te boven veertien dagen daar na met Kinderpokstof wierden overingeënt, en waarvan de wondjes zich eveneens verhielden, als die van het Kind, waarvan in N°. 9.

mel-

melding gemaakt is. — Het zoude overbodig zijn te willen bewijzen, dat het Lijdertjen, welke in dit geval de Kinderziekte bekwam, met dezelve, voor de inënting met de Koepokken, beſmet was. Het wondjen van de Koepokſtof tekende bij hen den eerſten en tweeden dag na gewoonte, den derden dag was het iets meer als gewoonlijk verheven en ontſtoken, den vierden dag minder, en den vijfden geheel verdwenen. — Onder andere onzer ingeënten in een diergelijk geval, bevond zich een Meisjen, hetwelk vier dagen na de inënting der Koepokken, alle tekenen van natuurelijke beſmetting kreeg, er waren veele teekenen van ſamenvloeijende Pokken, en de huid was bezaaid met uitbotting, dan naar mate de Vaccine, welke hier vatte, opkwam, wierden dezelve niet alleen uiteenſtaande, (Discreet,) maar 'er verdweenen oneindig veele Pokken. Na dat de Pokken afgelopen waren, zag men nog lang de korst der Vaccine aanwezig.

11°. Wij hebben twintig onzer ingeënte op verſchillende tijden en afſtanden, met Kinderpokſtof overingeënt, en bij alle de onvatbaarheid voor dezelve waargenomen. Den eerſten en tweeden dag waren de wondjes alle ontſtoken, den derden verheven en meer ontſtoken, en bij ſommigen zoo ſterk, dat wij in ons gevoelen wankelden, of deeze al of niet zoude vatten, dan den vierden dag waren deeze, zoo als andere, minder opgezet en ontſtooken, en den vijfden dag geheel verdweenen.

12°. Een onzer Ingeënten, wierd door deszelfs vader, na de doorgeſtaane Koepokken, aan de na-

tuurelijke beſmetting blootgeſteld; hij liet namelijk zijn Kind in een Bed en onder hetzelve dekzel met een Kind, dat aan de natuurelijke Kinderziekte vrij hevig ziek lag, geduurende eenige dagen ſlaapen, en ondervond dat hetzelve zonder eenig letzel volmaakt gezond bleef. — De Heer Philipeau, Heelmeester alhier, wiens Dochtertje onder ons toevoorzigt met de Koepokken was ingeënt geweest, ſtelde hetzelve bloot om langs alle wegen de natuurelijke Beſmetting te ontvangen, hij liet namentlijk zijn Kind een Lijdertje, dat aan de ſamenvloeijende Pokken ziek lag, en 'er daar na ook aan geſtorven is, en juist in 't tijdperk der ettering was, omhelzen; latende vervolgens hetzelve een beſchuitje, eenigzints in het water geweekt, of voor het zieke Kind zagt gemaakt, en waar van hetzelve beſmette Kind gebeten had, opeten, zonder dat zijn Dochtertje hier van, zijnde nu reeds drie maanden geleden, eenig letſel bekomen heeft.

13°. Wij hebben waargenomen, dat in de meeste gevallen voor ieder gemaakt wondje eene Pok te voorſchijn kwam, dan in eenige gevallen hebben wij ondervonden, dat er zig bij of in den omtrek van dezelve, noch een a twee Pokjes vervoegden, en in een geval ontdekten wij een aantal van bijna ſeventig kleine etterende Pokjes rondsom de groote geplaatst, zoo dat ze voor de drooging van de natuurelijke Inënting naauwlijks te onderſcheiden waren; deeze alle vormden met de groote eene korst, zoo echter, dat de korst van de groote, door hare zwartere koleur van de andere onderſcheidbaar was, deeze vielen als eene lap af, latende een onſtoken et-

ter-

tergevend wondjen na, hetwelk vrij lang duurde, doch allengs door behulp der konst zich sloot.

140. In een onzer Ingeënte hebben wij gewaar geworden, dat na den twaalfden dag na de inenting, wanneer de korst was afgevallen, waaronder zich eene groote hoeveelheid etter bevond, het Kind eenige pokjes op het wangjen bekwam; of deze nu eene waare eruptie geweest zij, dan of dezelve door eene overbesmetting van de zijde der Moeder ontstaan zij, welke dit Kind daaglijks het armtje reinigende, bij het opzetten van het mutsje, dit wangetje, alwaar het mutsebandje wierd vastgemaakt, met hare vingers, met etter besmet, heeft aangeraakt, en alzoo het Kind aldaar weder ingeënt, dit kunnen wij niet bepaalen: het is echter zeker, dat wij bij een ander Kind, alwaar geene overbesmetting plaats kon gehad hebben, soortgelijke Koepokjes, ten getale van 4 of 5 op de uiterste ledenmaten hebben waargenomen; en bij een derde, alwaar 'er eenige zeer weinig in getal over het ligchaam verspreid waren. — Wij hebben met de stof uit het wangetje van het bovengemelde Kind een ander ingeënt, en hier door eene der schoonste Vaccines bekomen. Een huisbediende in het huis, alwaar hetzelve Kind behoorde, en welke de Kinderpokken in zijne jeugd gehad had, het Kind veelvuldigmaal omhelzende, bekwam verscheide Vaccines in zijn aangezicht, welke alle de kenmerken van valsche droegen. — Eene inenting met de stof genomen uit de uitgebotte blaartjes van het tweede gemelde Kind, is ons niet gelukt, dan verdere proeven, hier aangaande, zullen wij trachten bij gelegenheden in 't werk te stellen.

150. Een der Ingeënte kreeg op den zevenden dag, na de inenting, de Mazelen, welke alhier vrij algemeen heerschten, 'er had zich als toen een pok gevormd, dan deze ſtond volmaakt ſtil, behalven dat de pok eenigzins in grootte toenam, volkomen veertien dagen, tot dat de Mazelen (welke bij dit onderwerp van een' vrij kwaadaardigen aard ſchenen te willen worden, dat vermoedelijk, volgens ons inzien, zonder hulp der Koepokken, 'er het ſlagtoffer van zoude geweest zijn, dewijl dezelve niettegenſtaande haren uiterlijken ſtilſtaanden ſchijn, den prikkel na de huid levendig hield) waren afgelopen, hetwelk op den een- en twintigſten dag na de inenting geſchiedde, wanneer de Koepok ook eerst haren begonnen taak opnam, de Areola vormde, en den vier- en twintigſten droogde. Dit baarde bij ons opzien, daar deeze bevinding ons eene nadere verwandſchap of overeenkomst met de natuurelijke Kinderpokken, welke zulks eveneens doen, ſcheen aanteduiden, en bij ons het gevoelen deed opwellen, of niet de Kinderpokken in haren oorſprong eene Veeziekte geweest ware, welke door verſchillende Modificatiën en ontaardingen in het menſchelijk ligchaam tot dien trap van heftigheid is overgegaan, waarin wij dezelve nu aantreffen. Hierop echter zullen alleen latere bevindingen al of niet het zegel drukken.

160. Wij zijn ſteeds onledig geweest met het onderzoek, of de waare Koepok ook eene ziekte van de Koe in ons Vaderland zij, en wij zijn niet wars van het gevoelen, voor zoo verre wij door berichten, tot dus verre, hebben kunnen onderſcheppen,

dat

dat dezelve ook alhier onder de Koeijen gevonden wordt, nadere naarvorſchingen echter, eigenbezichtiging ter plaatſe zullen al of niet ons in dit gevoelen moeten bevestigen.

17°. Wij hebben vernomen, dat door andere Genees- en Heelkundige in onze Stad inentingen met Koepokken, en overinentingen met Kinderpokſtof gedaan zijn met hetzelfde ſuccès. —

Zie daar, Burger Agent! tot dezen tijd onze bevindingen; eerder hadden wij dezelve U laten toekomen, ware niet eene algemeene heerſchende Hoest of onechte Longontſteeking, welke twee onzer waardige Mede-Leden, Dr. van Noorden, en Dr. ten Haaff, wier ontijdige dood algemeen, en door onze Stadgenoten in 't bijzonder betreurd wordt, al vroeg in hare ontluiking ten ſlagtoffer maakte, ons hier in, als in 't voortzetten onzer proefnemingen ten hinderpalen geſtrekt hadde. — Er zal zich, hopen wij vuuriglijk, binnen kort *eene gelegenheid opdoen*, *om de proeven*, *aangaande deeze zaak*, *in 't Groot* voor 't Publiek te kunnen verrichten, en het kan niet misſen, of dit zal het getal der voorſtanders van deze inenting nog aanmerklijk vermeerderen; hoe zeer men in deze Stad verbazende geneigdheid voor dezelve bezit. — Intusſchen kondigd ons alles in onze bevindingen aan, dat zij waarlijk het middel zijn kan, om zoo veel duizende van de dood of een rampzalig leven te bevrijden, en dat uwen Menschlievenden ijver en onze pogingen met den gewenschten uitſlag zullen bekroond worden.

U hartgrondig dankende voor Uw vriendelijk en gul aanbod, waar omtrend wij ook niet aarzelen zullen tot welzijn van onze Natuurgenoten gebruik te maken, blijven wij, na verzekering onzer grootste hoogachting, en toewenſching van Heil over uwe Perſoon en zoo welmeenende Handelingen.

Burger Agent!

Uw genegen Mede-Burgers.

Rotterdam (*Geteekend*)
Maart 1801.
A. L. B. 7m. TH. F. VAN OPDORP.
L. DAVIDS.
F. H. GRAM.
J. F. DUVIGNEAU.
C. VAN HATTEM.

IETS *over het* PERKINISME, *door* C. G. ONTYD, *Med. Doct. in den Haag.*

VOOR weinige jaren heeft een arts te Plainfield in Noordamerica, Perkins genaamd, een nieuw middel uitgevonden tegen alle ſoorten van rheumatieke pijnen, tegen de jicht, kneuzingen, verbrandingen, ontſtekingen der huid en oogen, en allerlei ſoorten van ongemakken, die met pijn verzeld gaan, als mede tegen alle met dezelve overeénkomende ziek-

ziekten der paarden. — Dit middel beſtaat uit twee naalden, van welke de ééne geel koper en de andere van ijzer is; beide zijn aan derzelver ééne eind met een knopje voorzien, aan het andere loopen zij ſpits toe, zij zijn aan den éénen kant vlak, zoo dat zij te ſamengelegd ééne naalde uitmaken. — De zoon van den uitvinder naar Engeland gereisd zijnde, verkreeg daar van het Gouvernement voor den tijd van 14 jaren een Patent voor zijne naalden, en verkoopt thans ieder ſtel van dezelve voor vijf guinea's.

Professor Loder bericht ons in het eerſte ſtuk van het tweede deel van zijn *Chirurgicaal Journaal*, dat hij, in 't bezit dezer naalden zijnde, voornemens is, het reſultaat zijner met dezelve te nemene proeven aan het Publiek mededeelen; doch heeft deze zijne belofte, zoo verre mij bekend is, tot nog toe niet vervuld. — De met dezelve door de Koppenhaagſche Geneesheeren en Heelmeesters in 't werk geſtelde proefnemingen, zijn ten deele gelukkig uitgevallen; Profeſſor Tode nochtans betuigd, van derzelver aanwending nooit eenige bijzondere uitwerking beſpeurt te hebben. — In het tweede ſtuk van het zesde deel van het *Journal der Practiſchen Heilkunde* enz. van Hufeland, *pag.* 489. bericht ons Fr. Molwitz, Chirurgijn te Stuttgart, dat hij eenige jaren geleden zich zelve van een chroniſche rheumatismus der knie door aanhoudende wrijving van het lijdende deel met electriken metaalnaaldens genezen heeft, en dat hij een borstel, uit twintig tot honderd ſoortgelijke naaldens vervaardigd, ter ſpoedige genezing van plaatſelijke pij-

pijnen en gezwellen, verre werkzaamer en dienſtiger gevonden heeft, dan de perkiniſche naalden, welker werking, volgens de bijgevoegde aanmerking van Hufeland, hoogst waarſchijnlijk alléén mechanisch is. — In het tweede ſtuk van den zevenden band van hetzelfde werk verhaalt ons Dr. Holet te Hamburg, de genezing van een veertig jarig man van eene hardnekkige algemeene jicht, grootendeels en van langduurige jichtachtige ſmert van de regte arm geleding in een man van 60 jaren, eeniglijk door het perkinismus bewerkt te hebben; daar deze naaldens alleen hulp verſchaffen, als de huid door het wrijven met derzelve ligt roodachtig wordt, ſchijnt het dat het Perkinismus voornamelijk werkt, door een prikkeling der huid te weegtebrengen.

In het elfde deel van het *Londons Magazine* No. 270. Febr. 1801. vonden wij een kort uittrekſel van het laatſte werk van Perkins, den zoon, volgens 't welk hij ſedert Februarij 1800. deze naalden in eenige honderd gevallen met gewenscht gevolg zou gebruikt hebben; in hetzelve worden onderſcheidene getuigenisſen van gevallen, door andere waargenomen, aangehaald ter ſtavinge der heilzame uitwerkſelen dezer naalden, door welke de nuttigheid van het Perkinisme in zware verbrandingen, heete gezwellen; hevige algemeene en plaatſelijke rheumatique pijnen; ulceratiën der onderlip, hoofd- en tandpijnen, ontſteking der oogen enz., ſchijnt bevestigd te worden. — De genezing geſchiedt meestal zeer ſpoedig, dikwerf binnen weinige minuten.

Het

Het gebruik dezer naalden is, dat men met dezelve of het aangedane deel op eene zagte wijze aanraakt; of als hetzelve zeer gevoelig is, ze als dan op eenen zeer kleinen afstand bij voorb. een agtste gedeelte van een duim 'er van afhoudt, en na andere deelen des ligchaams, naar bevinding van zaken meer of minder van de zitplaats der ziekte verwijdert, beweegt. — In den rheumatismus worden deze naaldens van de schouders tot de vingeren, en van de lendenen tot de teenen aangelegd.

De voorname reden, waarom deze naalden somtijds zonder nut worden gebruikt, is de ongeduldigheid van den operateur, welke dezelve niet den vereischten tijd aanwendt om hare werking te kunnen verrichten, en als zij de eerste maal niet helpen, derzelver gebruik niet herhaalt: want dikwerf moeten dezelve van 20 tot 40 minuten werken, en eenige dagen achter den ander gebezigd worden, voor dat zij het bedoelde nut te weeg brengen. — Derzelver werking op het dierelijk gestel bestaat, volgens de voorstanders van het Perkinisme, daarin, dat zij een aantrekkende kracht bezitten, ten opzichte der ziektestof; zij beroven namelijk, hunnes erachtens, het aangedane deel of gestel van deszelfs overvloed van dierelijke electriciteit of Galvanische vloeistoffe, en genezen dus, door derzelver juiste evenredigheid in het menschelijk ligchaam te herstellen, de ziekte, welke alleenlijk aan derzelver volstrekten of betrekkelijken overvloed, haar bestaan verschuldigd was.

Wij weeten nopens de wijze der werking van het Gal-

Galvanisme op het dierelijk ligchaam, tot nog toe te weinig, om met genoegzame zekerheid te kunnen beslisfen, of deze naalden op de levendige wezens al of niet eenig vermogen hebben, en genomen ja, op wat wijze zij derzelver werking uitoeffenen, wij moeten derhalven ons oordeel in deze opschorten, tot dat de ondervinding de nuttigheid dezes middels zal gestaafd of gelogenstraft hebben. Wij kunnen echter bezwaarlijk gelooven, dat derzelver werking blootelijk in eene mechanische prikkeling bestaan zoude. — Aan den eenen kant vijzelt de uitvinder, waarschijnlijk, de verdiensten zijner naaldens te hoog op, daar het niet te denken zij, dat deze een specifiek middel zouden opleveren tegen zoo vele en zoo zeer verschillende ziektens, als van welke de Heer Perkins ons door derzelver gebruik wil geneezen; want, indien wij ons op het getuigenis van den uitvinder en zijn zoon, omtrent de nuttigheid dezer naaldens wilden verlaten, zoo zouden dezelve in de daad een Panacéa zijn, iets waarop een rechtschapen Geneesheer geen het minste vertrouwen zal stellen. Van den anderen kant, kunnen wij niet ontveinzen, dat onderscheide genomene proeven derzelver werkzaamheid in verouderde rheumatique pijnen, ten vollen bewaarheid hebben, hebbende onder anderen, de Deensche Geneesheer de Meza, de nuttigheid dezer naalden, in drie soortgelijke, alle andere middelen tegenstrevende gevallen, ondervonden (*). Wij zijn hierom voornemens, over deze zaak met de Londonschen Geneesheeren Lettsom, Senier

(*) *Nordisches Archiv fur Natur- und Arzney wissenschaft. Erster band zweite stuck, p.* 376.

nier, en Woodville in briefwisseling te treeden: welker uitgestrekte praktijk, hun zeer bevoegde rechters omtrent de zaak in quaestie maakt: wij zullen niet in gebreken blijven derzelver bericht aan onze Land- en Kunstgenooten medetedeelen.

Korte Bijdrage over het afgangwerend vermogen van de RADIX LOPEZIANA, *medegedeeld door* H. VAN DEN BOSCH, *Stads Med. Doct. te Wageningen.*

In 't laatst van 't Jaar 1703. en in 't begin van 1794. op de lessen en onder voorzorg van den Hoogleeraaren M. en S. J. van Geuns, in 't Catharina Gasthuis te Utrecht, een en andermaal mede gelegenheid gehad hebbende de voortreffelijke krachten van de *Radix Don Joann. Lopez*, in 't bedwingen van hardnekkige buiksontlastingen, ja ook in de *Diarrhoea Colliquativa Phthisicorum*, waartenemen, zoo heb ik, daardoor aangespoord, van dit geneesmiddel naderhand te meermalen in mijne eigene praktijk gebruik gemaakt, en er geene mindere heilzame uitwerkingen van ondervonden: behalven, dat ik één en andermaal bij aan de *Diarrhoea Colliquativa*, als een gevolg der *Phthisis Pulmonalis* laborerende lijders, eene de buiksloop verminderende kracht bespeurde, kan ik betuigen, dat dit geneesmiddel zelden of nooit mijne verwachting heeft te leur gesteld, en de twee volgende waarnemingen, welke ik niet

on-

onnuttig geoordeeld heb mede te deelen, omdat de meeningen van vele Geneeskundigen over dit onderwerp zeer uit één loopen, bevestigen bijzonder de heilzame uitwerkzels van dien wortel, in hardnekkige buiksontlastingen.

G. J. v. W., een jongeling van 23 jaren van een aandoenelijk en slap gestel, aan een zittend leven gewoon, werd in de maand October 1795., na in Rotterdam eene hevige ziekte te hebben doorgestaan en bij geen gunstig jaarsaisoen naauwlijks hersteld, herwaards terug gekeerd zijnde, door eenen langduurigen en pijnelijken buikloop aangetast, zoo dat hij dikwijls meer dan dertig reizen binnen een etmaal tot ontlasting genoodzaakt werd; de uitgeworpene stoffen waren dun, meestal van een ligt grijze of wirachtige kleur. Zijn toestand alzoo eenen versterkenden leefregel en geneeswijze vereischende, diende ik hem, wat de laatste betreft, de krachtigste geneesmiddelen toe en wel *Amara Adstringentia*, als *Cort. peruv.*, *Cinnam.*, *Rad. simaroub.*, *flor. Rosar. rubr.*; noch deze, noch *mucilaginosa*, zelfs met *opiata* vereenigd, op welke wijze en hoe voorzichtig ook toegediend, konden den buikloop bedwingen. Intusschen wierd de lijder zeer verzwakt en mistroostig, en wilde bijna niet langer eenig geneesmiddel gebruiken. Ik herinnerde mij de zoo heilzame werking van de *Radix Don Joann. Lopez* (*), welke ik de voorgaande jaren te Utrecht mede had waargenomen, en schreef den lijder viermaa-

(*) Zie Gaubii *Adversaria Varii argument*, *pag.* 78 *sqq.* id ook Murray *App. Medicam. vol.* VI. *pag.* 164. *sqq.*

maalen daags 't gebruik van een half drachma van dien wortel, tot een fijn poeder gebragt, voor. Na vier of vijf dagen begon de buikloop reeds te verminderen, de afgangen werden natuurelijker en meer gebonden, en nog geene twee oncen van dit geneesmiddel gebruikt zijnde, hield de buikloop op; hij had dagelijks geregelde ſtoelgangen en werd door een' goeden leefregel ſpoedig tot zijne vorige gezondheid terug gebragt.

E. G., een zestig jarige boer, die altoos zwaar gewerkt had, werd in den winter van 1799 op 1800, door eene rheumatieke galziekte overvallen, uit welke hij een' langduurigen en hardnekkigen buikloop behield, om welken te bedwingen verſchillende krachtige geneesmiddelen door mij aangewend waren, welke alle ſlechts voor een' korten tijd uitwerking veroorzaakten, zoo dat hij moedeloos niet verkoos langer geneesmiddelen te gebruiken, maar tot zoogenaamde huismiddelen zijne toevlucht nam. Behalven verſchillende van dat ſoort, werd hem ook aangeraden twee of driemaalen daags, een of twee lepels vol boven 't vuur gebraaden en geſmolten rookſpek te nemen, waardoor zijn ongemak zoo hevig toenam, en hij dermaten verzwakt werd, dat hij andermaal mijne hulp verzocht. Ik dacht het niet onraadzaam bij dezen Lijder mij ook van de *Radix Lopeziana* te bedienen, en ſchreef hem dus op den 24ſten Maij 1800. viermaalen daags van dit middel, tot een fijn poeder gebragt, een half drachma voor, om met witten wijn gebruikt te worden, met het gelukkig gevolg, dat hij al rasch vermindering van den buikloop en vermeerdering van krach-

ten beſpeurde, en na 't ieverig gebruik van drie oncen van dien wortel, zijn' welſtand terug kreeg, en thands den 20ſten Februarij 1801. ook nog volkomen geniet.

WAARNEMING *eener, door de Natuur verrichte, Affcheiding van den regter voet en een gedeelte van het Been, medegedeeld door* B. J. SCHUURING, *Lector in de Vroedkunde, Stads Heel- en Vroedmeester in den Hage.*

De Natuur, over wier werkingen men zich meer verwondert, naar mate men haar naauwkeuriger naſpoort, redt dikwijls lijders, wanneer alle hulp der konst reeds vruchteloos ſchijnt geworden te zijn. Ik heb gelegenheid gehad, dit, onder anderen, in het geval, dat ik hier zal mededeelen, waar te nemen: het behoort wel niet onder de zeldzame geteld te worden, maar het kan niet te min nuttig zijn, hetzelve gemeen te maken.

A. V. D. B., oud 53 jaren, woonachtig te *Quinsheul*, van een bloedrijk en gezond geſtel, kreeg, dicht bij het Dorp *Ryswijk*, den 28. Maart van het jaar 1795. een trap van zijn Paard tegen het voorſte en eenigzins buitenſte gedeelte van het regter been; omtrend anderhalve hand breedte boven den enkel, zoodanig, dat de Tibia en Fibula beide gebrooken wa-

waren, en de bovenſte uiteinden buiten de bekleedſelen uitſtaken. Men zond dadelijk om den Chirurgijn van het zoo even genoemd Dorp, die de Beenbreuk wilde herſtellen; dan de Lijder verkoos zich liever t' huis te doen brengen, waar hij zijne Beenbreuk door den Chirurgijn van *Quinsheul*, in welken hij veel vertrouwen had, zou laaten herſtellen en verder behandelen. — De Chirurgijn van *Rijswijk* moest zich dus vergenoegen met eene aderlating te doen, het Been in een kusſen te binden, en den Lijder op een wagen naar *Quinsheul* te doen brengen. Daar gekomen zijnde, zond men daadelijk om den Chirurgijn, die, volgens zijn zeggen, de Beenbreuk herſteld heeft; welke echter weldra wederom verplaatst is geworden, door de geweldige ſtuiptrekkingen, zoo hij meende, in het gebrooken deel; dan waar toe zeker de onvoorzichtigheid van dezen Heelmeester zal toegebragt hebben, daar hij, gelijk de omſtanders mij verhaald hebben, beſchonken zijnde, op het been des Lijders was gevallen. — Vijf weken verliepen 'er, in welke men geene de minste beterſchap beſpeurde: de uiteinden der gebrookene Beenderen, ſtaken nog door de bekleedſelen heen, en op verſcheidene plaatſen van het been en den voet ontdekte men Gangreen. — Men nam eindelijk zijne toevlugt tot een' Geneesheer en een' ander' Heelkundigen, beiden deze Heren begaven zich op Zaturdag den 2. Mey, naar *Quinsheul*, en vonden onzen Lijder in een deerniswaardigen toeſtand: op ſommige plaatſen van het Been, maar voornamelijk aan den hiel en enkel vertoonde zich Gangreen; de uiteinden der gebrookene Beenderen waren meer dan anderhalve duim over elkander ge-

ſchoven, en ſtaken door de bekleedſelen heen. De Lijder had hevige pijnen, koorts en ſtuiptrekkingen in het gebrooken deel. — Men beſloot de uiteindens der Beenderen, welke door de bekleedſelen ſtaken, aftezagen, hetwelk ook geſchiede; — men ſcarificeerde de Gangreneuſe plekken, en lag een, bij zoodanig eene Beenbreuk gemeenlijk in gebruik zijnd, verband aan; plaatſte het deel in eene beenlade, tot den volgenden dag, wanneer deze door de ſpalken van den beroemden Sharp vervangen wierd. Inwendig diende men den Lijder toe het *Ext. Cort. Peruv.* met de *Campher.* Niettegenſtaande deze aangewende middelen, hielden de toevallen aan, en op het einde van agt dagen was de ganſche voet en een gedeelte van het been geheel verſtorven. Men ſtelde de Familie voor het deel aftezetten, waarin zij bewilligen wilde, indien zulks tot behoud van den Lijder verſtrekken konde; dan, bij nader onderzoek, ontdekte men eenige Gangreneuſe plekken, zoo op de deij als bil, dit deed den Heelmeester van zijn voornemen afzien, en verklaren, dat het onnoodig was weder te komen, het kosten te vergeefs zoude zijn, en de dood zeer nabij was.

Ondertusschen begeerde de Lijder, die bij zijne volkomene kennis was, dat men nog eens een' ander' Heelkundigen zoude raadplegen; en hunne keuze viel op mijnen vriend en kunstgenoot Cappel, die mij verzocht, hem te willen adſiſteeren. Wij begaven ons dien zelfden middag; zijnde Maandag den 11. Meij, naar *Quinsheul*, daar komende, vonden wij den Lijder, die bij onze komst heevig was aangedaan, in de volgende toeſtand. Hij had

een

een bleek ingevallen aangezicht, was zeer vermagerd, de pols was klein, maar ras, de dorst hevig, en had voor het overige een dodelijk aanzien; zijne krachten waren uitgeput en gezonken. Wij ontbloteden het beledigde deel door het wegneemen der ſpalken, het boekverband en omgaande compreſſen, en vonden, gelijk zoo even gezegt is, den gantſchen voet en een gedeelte van het been geheel verſtorven, als mede langs de buitenzijde van de deij en bil, zelfs in de lendenen, verſcheidene Gangreneuſe plekken. — Wij zagen zoo wel, als de laatstgemelde Heelmeester, den hagchelijken toeſtand, waarin de Lijder zich bevond, maar ſtelden het geval niet geheel hopeloos. — Hoe dikwerf heeft men niet gezien, dat de Natuur door de konst ondersteund, zich op eene wonderbaarlijke manier in deze gevallen gered heeft! — De Amputatie kwam hier zeker niet te ſtade. De Gangreen moest tot ſtand gebragt worden, en dit konde men niet anders verkrijgen, dan door de kragten te ondersteunen en uitwendig prikkelende en bederf werende middelen aan te wenden. — Wij deden nog eenige ſcarificatien, en bedekten het deel met eenige omgaande compreſſen en het boekverband, bevochtigd met een afkookſel van de *Cort. Peruv.*, waar bij eenige oncen *Sp. Vin. Camphor.* gevoegd waren, en plaatſten het deel in een kusſen, zeer luchtig toegebonden. Inwendig lieten wij met het bovengemelde drankje van zijn' Geneesheer voortvaren; wij trachtteden de uitgeputte krachten verder op te wekken door het toedienen van goeden wijn en ligt te verterene ſpijzen. — Den volgenden dag waren de koorts en verdere toevallen merkelijk verminderd, de Lijder had 's nachts wat ge-

rust, was bedaarder, en de krachten waren een weinig opgewekt; 'er ſcheen zich eene crena op de plaats waar het been afgezaagd was te willen formeren; wij lieten voortgaan met de behandeling van den vorigen dag, met deze verandering, dat wij nu een afkookſel van de *Cort. Peruv.* toedienden. Den vierden dag had de Gangreen zich op de zoo even gemelde plaats wezenlijk bepaald. Den zevenden dag, wanneer wij den Lijder op nieuw bezochten, zagen wij onze eenige hoop, ons verlangen volbragt. De Natuur, de weldadige Natuur, die zoo menigen Lijder redt, als de konst niets meer vermag, had het verſtorven van het gezonden deel afgeſcheiden en weggeworpen. Wij verbonden de ſtomp met droog plukſel, eenige longetten en een' omgaanden zwachtel, alles bevochtigd met het afkookſel van de *Cort. Peruv.* met de *Sp. Vini Camphor.* Den twaalfden dag waren alle toevallen verdwenen, en wij wierden bij het verbinden gewaar, dat de wond behoorlijk begon te etteren: 'er had zich aan de achterzijde, tusſchen de Muſcul. Gaſtrocnemius en Soleus, een etterboezem geformeerd, dan deze werd na eenige dagen door het aanwenden van eene behoorlijke drukking volkomen geſloten. De Gangreneuſe plekken zoo op de dij als bil, en lendenen ſcheidden zich mede van het gezonde af. — Den negentienden dag was de Lijder merkelijk in krachten toegenomen: de wond ſtond zuiver, er hadden zig eenige ſchilfers been, zoo van de Tibia als Fibula, afgeſcheiden, wij lieten met droog plukſel verbinden. — Den dertigſten dag was de ettering merkelijk verminderd, en de wond begon zich te ſluiten. Inwendig dienden wij nu in plaats van het afkookſel, den

Cort.

Cort. Peruv. in zelfſtandigheid toe; vervolgens viel 'er niets merkwaardigs meer voor: de wond wierd van dag tot dag kleinder, 'er ſcheidden zich van tijd tot tijd nog eenige kleine ſchilfers been af, en den 10. Nov. wanneer wij den Lijder voor het laatst bezochten, en hij ons met de gevoeligſte aandoening zijnen oprechten dank betuigde, was hij volkomen herſteld. Hij heeft zich door den bekwamen Peterſe, te Rotterdam, een fraai konstig been laten vervaardigen, en begint zijne bezigheden reeds te verrichten. — Op den 11. April van het jaar 1796. hadden wij het genoegen dezen Lijder bij ons in den Haag te zien, wij vonden dezelve in eenen goeden ſtaat van gezondheid, de ſtomp van het been zeer wel, en den gang van den Lijder vrij gemakkelijk.

INDIEN dit geval, waar van bij van Swieten (*a*), La Motte (*b*), van der Haar (*c*), en meer andere beroemden Mannen, verſcheiden voorbeelden gevonden worden, door ſommige niet belangrijk genoeg geoordeeld wierd, om algemeen gemaakt te worden, zoo dient het echter tot eene leerzame les voor elk Konstgenoot, van niet te ligtvaardig te zijn met hunne Lijders te verlaten, of eenen zekeren dood te voorſpellen, en zich daar door niet bloot te ſtellen aan eenen onverdienden blaam van onkunde, daar dien genen, welke na hem komt, en die niet anders dan enkel aanſchouwer der Natuur is geweest, de grootſte lof wordt toegezwaaid.

VER-

(*a*) Zie *ad Aphor.* 432.
(*b*) *Traité complet de la Chir. T.* 3. *p.* 265.
(*c*) *Hollandſche Maatſchappij*, XII. *D. p.* 317.

VERSLAG *der Ziekten, waargenomen te Dordrecht, in de jaren* 1794. *en* 1795, *door* J. BODEL, *Stads Med. Doctor aldaar.*

Unum hoc molior, ut quo pacto haec res se habuit nuper, adstipulante paucorum aliquot annorum observatione enarrem, quod ad has scilicet regiones spectet, & hanc in qua degimus urbem.

SYDENHAM.

De nevensgaande waarnemingen zijn haren oorsprong verschuldigd aan de vaste gewoonte, welke ik sedert eenige jaren hield, om mijne dagelijksche aantekeningen en ondervinding ten einde van iedere maand te verzamelen, en daarvan een kort overzicht te maken, zoo en om aan mijn geheugen te gemoet te komen en om van dezelve in eene geneeskundige briefwisseling met bijzondere vrienden onder Artsen in andere Steden woonachtig, gebruik te maken: niets is zeker aangenamer en meer opwekkende voor den beoeffenenden Geneesheer, als de onderlinge openhartige mededeeling van elkanders geneeskundige ondervinding, waarin men zoo wel zijn voor- als onspoed, het nuttige of schadelijke van deze of gene handelwijze opgeeft. Nooit, en vooral

na

na dat de Geneeskundige Correspondentie-Societeit in den Haag ophield werkzaam te zijn, had ik het voornemen mijne waarnemingen aan het Publiek mede te deelen, dan ik ben ten deezen opzichte van gedachten veranderd, na dat eenige mijner vrienden mij hetzelve hebben aangeraden, om ook door dit middel mijne konst-broeders tot hetzelfde optewekken. Anderdeels, om dat ik nu reeds een voorraad van acht jaren heb, in welke welligt iets zal gevonden worden, waarvan de mededeeling nuttig is; immers zal men, verbeelde ik mij, kunnen oordeelen over de *febris ſtationaria* en *annua*, zoo als dezelve door mij zijn waargenomen; deze eerſte toch recht te kennen, en de noodige bepalingen omtrent derzelver beloop, getal, en andere betrekkingen te maken, vordert eene waarneming van vele jaren in ééne en dezelfde plaats, en eene juiste vergelijking met de waarnemingen van anderen op andere plaatſen; gelijk dit te recht door Stoll, op het voetſpoor van den groten waarnemer Sijdenham is aangemerkt. Eindelijk werd ik hiertoe overgehaald, na dat ik het plan van een geneeskundig Journaal van de Heren Stipriaan Luiscius, Dibbetz, Ontijd, Macquelijn en van Heekeren gelezen had, in hetwelk de beoeffenende Artſen juist tot de mededeeling van zoodanige waarnemingen uitgenodigd worden. Zal immers ooit het oogmerk bij het tweede articul van het ontwerp dezes Journaals vervat, bereikt worden, dan behoort elk Geneeskundige, die aanhoudend eenige volgende jaren het beloop der aan zijne behandeling voorkomende ziekten heeft aangetekend, zich niet te onttrekken, om het zijne te voegen tot in ſtand

bren-

brengen en onderhouden van deze allezins nuttige inrichting. Ik aarsele dan niet, om mijne waarnemingen, zoo als dezelve zijn, aantebieden: ik heb getragt de kort- en klaarheid in acht te nemen, vooral de juistheid in opgave, en de eenvoudigheid, dat zegel der waarheid in het oog houdende.

Daar ik niet dan met het jaar 1796. heb begonnen meer regelmatige aantekeningen wegens de weêrsgesteldheid, zoo als dezelve door mij alhier is waargenomen, te houden, moet ik de Lezers deswegens voor de twee vorige jaren verzenden, naar de aantekeningen in den *Algem. Konst- en Letter-Bode*. Bij iedere maand heb ik doorgaans het eerste aangetekend de hoofdziekte, den aart, het beloop, de verschijnselen en geneeswijze der heerschende koorts, zoo als ik dezelve in de meeste gevallen waarnam, terwijl ik derzelver complicatien, combinatien, en metaschematismi daarna opgeve: hierop volgen die ziekten, welke Stoll in zijne Aphorismi *Subalterni* noemt, welke de *febris princeps*, *cardinalis* volgen, en op gelijke wijze moeten behandeld worden, en eindelijk de *morbi intercurrentes*, met dat geen, hetwelk, naar mijn oordeel, eenige bijzondere aanmerking verdiende. Nog vinde ik noodig, het volgende wegens deze Stad, hare ligging, het getal harer inwoners en derzelver levenswijze op te merken.

De stad is gelegen aan den buitenhoek van het Eiland van dezelfde naam, de rivier de Merwe stroomt langs dezelve, een tak derzelve langs de Lecq en Ysel vlietende, leidt na Rotterdam: voor-

bij

bij het westelijk gedeelte der Stad, gaat die rivier tusschen de Hoeksche en Zwijndrechtsche waarden in de Maas over, terwijl twee takken derzelve zuidwestwaards in de Kille eindigen; beoosten het Eiland van Dordrecht, is de zoogenaamde Biesbosch, zijnde voorheen verdronkene landen, die door een aantal killen doorsneden zijn. Aan het zuidoostelijk en zuidelijk gedeelte van het Eiland, is het zoogenaamd Hollandsch Diep, waarin de Kille uitloopt. De Stad zelve is tamelijk groot, bevattende meer dan negentien duizend zielen, behalven het aan den buitenkant van de Stad aan het water gelegen gedeelte, wordt dezelve nog door twee havens doorsneden, terwijl de Stads gracht, aan derzelver achterzijde loopt; eene ruime haven aan het westelijk gedeelte der Stad nog gelegen, is voornamelijk geschikt tot berging van zeeschepen. — In ieder etmaal zijn aan de Stad twee Tijen, waarvan de vloed doorgaans vier en een half uur, de ebbe zeven en een half uur duuren; dit is echter verschillende naar den wind, zoo dat bij aanhoudende oost en noordoostelijke winden, de ebbe langer duurt, en wederkeerig, bij opene winters en noordwestelijke wind, wast het water somtijds tot eene aanmerkelijke hoogte, en stroomt in dat gedeelte der Stad vooral, dat buiten de oude bedijking ligt. De Stad zelve is ruim, hebbende eene langwerpige gedaante, waarvan de straten van het eene tot het andere einde recht doorlopen, de breedte der Stad is in evenredigheid van derzelver lengte niet groot. Het verse water, dat tweemaalen in een etmaal aan de stad komt, bevorderd niet weinig de frisheid en zindelijkheid, ook kan dezelve uit hoofde van hare ligging gezond

ge-

genaamd worden; vele menſchen bereiken hier eenen hogen ouderdom.

De voorname bezigheid der Ingezetenen bepaald zich tot den koophandel, welke hier zeer uitgebreid en bijna in alles gedreven wordt. De zeehandel brengt hier, door de gemakkelijkheid, waar mede zelfs de grootſte zeeſchepen tot voor de ſtad kunnen koomen, uit verſchillende waerelddeelen al het benodigde, langs den Rhijn komen ook herwaards jarelijks vele Houtvlotten afzakken, het ontbreekt hier ook geenzins aan Trafijken, gelijk 'er ook vele Suikerrafinaderijen en Zoutkeeten zijn; noch buiten de Stad, en in het, tegen over dezelve, nabuurig Zwijndrecht, aan Blaauwſelfabrijken, Houtzaagmolens, Olijmolens, en eenige weinige Branderijen.

Daar nu verre het grootſte gedeelte der Ingezetenen door het arbeidzaam leven des koophandels hun beſtaan vind, is de levenswijze doorgaans hier zeer gezond: in evenredigheid van andere plaatſen, vindt men hier weinig weelde en minder armoede, de wetenſchappen worden op hogen prijs geſteld, en de Latijnſche Scholen bloeijen meer dan voorheen.

Dit zij genoeg van de Stad: met een enkel woord mag ik hier nog bijvoegen, dat er, even als op andere plaatſen, enkelde ziekten zeer weinig gevonden worden, onder deze tel ik vooral de tusſchenpozende koortſen: kan dit wel ontſtaan, daar het *Miasma Paludoſum*, dat volgens Cullen de oorzaak dier koortſen is, door het verſche water hier ontbreekt?

Men ziet hier ook weinig *Hydrops aſcites*, *Phthiſi pulmonalis* en *Calculus*. — Mijn voornemen is, om bij ieder Stukje van dit Journaal een bericht van één of twee jaren te voegen, daar mijne bezigheden mij thans niet toelaten, om alles behoorelijk te overzien.

Dordrecht 4 Maart 1801.

1794. *Januarij*. In het begin dezer maand gaf de opkomende koude, op de even voorafgegane vochtige en zachtere luchtsgeſteldheid volgende, aanleiding tot vele zinkingachtige ongeſteldheden, welke even weinig met koorts in vele vergezeld waren, als zij in een aantal lijders bepaald een en hetzelfde deel des lighaams aandeeden, hier van *Nephralgiae*, *colicae*, *tuſſes*, *gravedines*, *oppreſſiones Pectoris*, bij bejaarden enigſins hellende naar *Peripneumoniae nothae*, *cardialgiae*, *dolores* en *oedemata artuum*, alles van één en dezelfde grondoorzaak oorſprongelijk; zeer weinig helling zag ik naar het ontſtekingachtige, ik nam dit echter waar in eene volbloedige vrouw, welke agt maanden zwanger was en aan eene *febris catarrhalis* ziek lag; herhaalde aderlatingen deeden de harde volle pols zinken, en te gelijk eene merkelijke *congeſtio activa ad caput* verminderen; zij herſtelde onder het *regimen antiphlogisticum*, de aanhoudende hevige koorts, met ijlhoofdigheid vergezeld, de ſtaat der pols, de opgezetheid van de vaten van het oog, deeden mij *a priori* meer verzekerd zijn van de onderſtelde complicatie, als de ſtaat van het ontſtoken bloed, hetwelk der zwangerheid vrij eigen is. — Eene diergelijke complicatie vond ik bij eene ſterke jonge gezonde dienstmaagd, welke veel

leed

leed aan een' hevige *dolor Pleuriticus*, welke maar even na de vierde aderlating, waar bij het bloed nog aanmerkelijk ontſtoken was, een weinig remitteerde. — De weinige koortſen, welke ik onvermengd waarnam, hadden gewonelijk de avondverheffing met eene remisſie in den morgen, welke veelal met een ruim uitkomend zweet, en al vroeg in de eerſte dagen met een ſterk afzetzel in de urine vergezeld was. — Eene anderendaagſche verheffing dezer koorts zag ik in een pituiteus ligchaam. — De huiduitſlagen waren bijna tot geene clasſe te brengen, waarom ik derzelver oorzaak in kwaade ſtoffen in de eerſte wegen zogt, en hier ook in ſlaagde, uitgezonderd in eene *Angina Scarlatinoſa*, en eene Mazelzieke; ik zag geene *variolae*, doch behandelde een kind aan *tusſis convulſiva*. Ik kon niet merken, dat de zinkingachtige ongeſteldheid eene bijzondere invloed uitoeffende op de *morbi chronici*, dan bij *ſcrofuloſi*, welke harder aangetast werden en langzamer herſtelden, dus ook bij *nervoſi*, bij welken meer bijzonder het hoofd in de minste koude zeer leed, de *Radix Valerianae ſylvestris*, in ruime giften tot twee, drie drachmen daags gegeven, voldeed mij weder bijzonder bij deze laatſten, zo tot herſtel der belette uitwaasſeming, als der *anomalia nervoſa*. — Ik had in deeze maand een doden aan verval van kragten, zijnde een hoog bejaard man.

Februarij. Behalven weinige, welke in de voorleden maand aan *morbi catarrhales* laboreerden, en nog niet volkomen herſteld waren, vond ik het getal zieken minder, en ook minder ongemengde *catarrhi*; over het geheel genomen, was de ſtoffelijke

lijke oorzaak van eenen taaijeren aard, en hoewel in het begin der ziekte vooral, de klagten zich bepaalden tot pijnen in de ledematen, ruggegraat en heupen, waren 'er duidelijke tekenen van *Pituita* aanwezig, namelijk eene ſlijmagtige tong, drukking voor het *Epigaſtrium*, *nauſeae*, hardlijvigheid, minder ſnelle pols; immers had ik ook meerdere en ſterkere *reſolventia* en *Antimonialia fortiora*, in deze conſtitutie noodig; de aderlatingen waren om deze redenen ſchadelijk; dan, dit leed al weder uitzondering in enkele gevallen. — Eene bejaarde dienstmaagd kreeg eene *apoplexia pituitoſa*. Uit hoofde van de drukking op het hoofd, vol- en hardheid der Pols, het nederhangen en de ongevoeligheid van één der oogleden, was ik verpligt, eerst eene aderlating (*cum euphoria*) te laten doen, eer ik tot volkomen herſtel, hetwelk langzaam volgde; *reſolventia* kon toedienen. Bij een man van zestig jaren, wiens geſtel ten uiterſten *pituiteus* was, en welken ik meermalen aan eene *Nephralgia pituitoſa* behandeld had, die nu ook hier over klaagde, doch te gelijk eene ſterke drukking op de borst had, aanhoudend moeijlijk hoestte, niet wel liggende kon ademhalen, eene tusſchen pozende pols had, en hardlijvig was, liet ik de aderlating zelfs tot drie keeren toe herhalen; het bloed was zeer conſiſtent en pituiteus, de weij was zeer taaij; na de aderlatingen bij beide deze zieken beoordeelde ik, even gelijk bij mijne andere zieken, welke niet adergelaten waren, de buikontlasting; en bleef verder reſolveeren door *Tartarus Solubilis*, *Manna*, *Extractum Graminis*, *Tartarus Emeticus*, waar door de taaije ſlijm verdund en door de Sedes afgevoerd wierd,

tus-

tusschen beide vond ik noodig tot eliminatie van de zinking stof, (doch niet voor dat de slijmstof genoegzaam opgeruimd was) een zagt *diaphoreticum* toetedienen. — Deze maand leverde voorts weinig bijzonders op; dan, als niet dagelijks voorkomende, beschouw ik het volgende geval van één mijner Lijders, aan *febris continua remittens* laboreerende; de derde dag der ziekte kreeg hij eene aanmerkelijke salivatie, en klaagde over eene ondragelijke pijn aan de tong, het welk ik toeschreef aan bijten op dezelve: maar nader onderzoek na den staat van den mond, vond ik verscheide klieren aan de wang, boven de beneden kaak, tegen natuurlijk gezwollen; het kleine lijdende plekje op de tong kwam mij voor te zijn een kleine zweer. Ik kreeg berigt van den Lijder, dat hij voor meer dan een jaar, eene *gonorrhoea virulenta* gehad had, doch waarvan hij denkelijk niet volkomen genezen was, daar nog altijd min of meer eene lekking uit de *urethra* plaats had, niet onderrigt zijnde welke geneesmiddelen mijn Lijder gebruikt had, of ook, of hij te vroeg van dezelve was uitgescheiden, of wel, dat soms de *gonorrhoea* te vroeg was opgestopt, kon ik hier omtrent niets bepalen, alleen dat het waarschijnlijk was, dat hij kwikmiddelen gebruikt had, daar er voorbeelden gevonden worden van voorjaars koortsen door salivatie geëindigd bij voorwerpen, waar de geringste schijn van venusmet niet aanwezig was (*a*).

Dit

(*a*) Onder anderen, vind men die aangetekend door M. J. de Man, in de Verhand der *Holl. Maatschappij*, *Negentiende deel*, *derde Stuk*, *pag.* 76. Westphal *in de Ephem. Nat. curios. cent.* 1. & 2. *pag.* 274. J. Veirac heeft eene Epidemische Koorts in *Over Flackè* waargenomen. welke door salivatie gunstig eindigde. Zie *Samml. auserlesener abhandl.*, *zweyter theil pag.* 416.

Dit ſchijnt echter zeker te zijn, dat ziekten van het *Syſtema Lymphaticum* eene aanmerkelijke modificatie ondergaan, door de gewoone voorjaars-ziekten, en dat Sijdenham deze ziekten te regt *depuratoriae* genaamd heeft; het gunſtig *conamen* der natuur volgende door ſlijmontbindende, zuiverende en daar na door verſterkende middelen is de ziekte herſteld.

Maart. Het getal zieken was in deze maand meer dan in de beide voorgaande; de ſtoffelijke oorzaak was minder taai en meer beweegbaar; de buitengewoone zoele luchtsgeſteldheid in het begin der maand, ſcheen 'er de oorzaak van te zijn; immers, dat dezelfde oorzaak en *procathartica*, en tegelijktijdig het geneesmiddel voor een gedeelte kan zijn, is eene onbetwistbaare waarheid; de daarna tusſchen beide opkomende ſchralere luchtsgeſteldheid gaf aanleiding, dat de door de zoelte meer uitgezette vochten (*plethora ad volumen*) ſchielijk bepaald, de uitwaasſemende *pori* verſtopt, en *catarrhoſae affectiones* geboren wierden. Men zoude om evengemelde redenen ook *exanthemata* verwagt hebben; — doch ik nam dezelve niet waar; de reden hier van is welligt te zoeken, omdat, nu weder meer de belette uitwaasſeming dan wel de Slijm der voorgaande maand te beſchuldigen was. — Mijne lijders aan koorts hadden eene goedaartige *continua remittens*, eenige *quotidiana* met eene volkomene *apyrexia* in den morgen, eindigende met een *copieus* zweet, en ſterk bezinkſel in de *urine*: de klagten waren alle van eene *catarrhale* aart als pijn in het hoofd, ruggegraat, tusſchen de ſchouderbladen, en ledematen; de geneeswijze beſtond in zagt ontlastende en ver-

volgens zagt uitwaasseming bevorderende middelen, zonder eenige noodzakelijkheid voor aderlaringen of *applicatie* van Spaanschevlieg-pleisters. — De *catarrhi topici*, waartoe ik ook brenge eenige *colicae menstruales* zelfs bij vrouwen, welke zints eenigen tijd opgehouden hadden te *menstrueeren*, waren zonder koorts, deze laatsten waren bij eenige hevig en bragten bij gevoelige lijderessen stuipen te weeg. Daar de *menstrua*, beschouwd als een *colatorium naturale*, scherpten uit het ligchaam plegen aftevoeren, is het *a priori* niet ongegrond, te stellen dat *colicae*, de gewoonlijke maandelijksche *periode* even voorafgaande, en gepaard met *symptomata catarrhalia*, daardoor ontstaan, omdat het *Perspirabile retentum* zich langs dezen weg tracht te ontlasten; eene als gewonelijk sterkere *menstruatie*, *cum Euphoria* ondergaan, is dan dikwijls het geneesmiddel, waarna de huid, door de ontspanning van het vaatgestel, meer geschikt wordt, om het teruggebleevene *diaphoresi lautiori* te ontlasten: zachte *eccoprotica* deeden bij *effoetae* dezelfde verlichting in dit soort van *colicae* als anders de ruimere *menstruatie*. —

Eene allerhardnekkigste *ischias*, veel gelijkende naar de *nervosa Cotunni*, dan hardnekkig tegen de *applicatie* van *vesicatoria* en het *unguentum antischiadicum* van Home wierd genezen, door grootere quantiteiten Salpeter inwendig gegeeven, volgens Sijdenham, en door ruime aftrekfels van de *folia Sennae*.

Ik wierd geroepen by een Kind, hetwelk zich

daags

daags te voren aan kokend water op eene elendige wijze gebrand had, langs de geheele richting der linker borst en aan de onderſte ledematen; men berichte mij, dat niettegenſtaande deze ſterke branding het Kind over geen pijn geklaagd had, doch zich dien geheelen dag wel vermaakt had; heden vond men het Kind zwak en koortſig; en daarom had men mij ontboden, ik vond het Kind in *agone mortis*: weinig uuren daarna ſtierf het ook, men had geen acht gegeeven op eene aanhoudende *diarrhoea*, die op de branding gevolgd was; of deze laatſte intusſchen de oorzaak der dood geweest zij, dan het ogenblikkelijk uitblusſchen als 't ware van het *Principium vitale* bij de branding, waar voor de pijnloosheid wel eenig bewijs zoude opleveren, en waarvan dan de *Diarrhoea* een voornaam *Symptoma* was? zoo het laatſte, dan vinde ik deze *Species Typhi a gangraena ſicca* (daar hier klaarblijkelijk koorts aanwezig was) in de *Noſologia Methodica* van Cullen niet aangetekend.

Een gezond bloedrijk meisje, twintig jaren oud, klaagde over eene hevige ſtekende pijn in de linker zijde, kon niet dan bezwaarlijk en zittende ademhalen, had eene ſterke volle pols en *febris continua fere continens*, ijlde tusſchen beide, hoeste droog, loosde hoog gecouleurde *urin:* drie ruime aderlatingen, het *regimen antiphlogiſticum*, *decoctiones* met *Nitrum* en *Saccharum lactis* deeden deze *Pleuritis exquiſita* wijken; het afgetapte bloed was zeer ontſtoken; de *criſis* volgde door een ruim zweet en ſterk bezinkzel in de *urine*.

April. Deze maand leverde niet minder zieken op, dan de voorgaande, ik nam waar onvermengde zinkingkoortsen, en ook vermengd met gal en slijm in de eerste wegen; onder de laatste waren 'er met eene anderendaagsche verheffing des voormiddags, en wanneer de eerste wegen sterk bezet schenen, waren ze *continuae remittentes* met eene verheffing des namiddags, ook behandelde ik lijders aan een gal-slijmachtige *cholera*, zinkingachtige buikpijnen, pijnlijke persingen op de blaas, slijmachtige ophopingen in de maag, en hierdoor veroorzaakte *anorexia*, hoesten, duizelingen, benaauwdheden op de borst, doch zag weder geene uitslag-ziektens. — Ik schreef de zinkingachtige gesteldheid daar aan veel toe, dat men de winterklederen te vroeg uitgetrokken, of zich aan de koelere avondlucht had blootgesteld; immers was de luchtsgesteldheid in deze maand niet geschikt, om zinking-koortsen daar te stellen, ook kon men ten aanzien van de voorkomende ziekten geene *constitutio regnans* beschuldigen, vermits ook de geneeswijze genoegzaam bij ieder lijder verschillende was. — Zoo wel aderlatingen, als ontijdig toegediende ontlastende middelen verergerden de ziekte; de stoffe was ook doorgaans te beweegbaar, om door *vesicatoria* in werking gebragt te worden, in die gevallen, waar eene bijkomende oorzaak in de eerste wegen den eigenaartigen loop der koorts ongeregeld maakte, maakte ik gebruik van zachte *emetica* of *laxantia*, waartoe de *Rheum*, *folia Sennae* en *Salia media* genoegzaam waren; de koorts verminderde langzaam, en had het *Specificum* tot verdrijving niet nodig. — Ik behandelde in deze maand eene lijde-

res-

resse, oud bijna vijftig jaren, welke van een week gestel zijnde, vele Kinderen gebaard had, en bij welke nu sedert eenigen tijd de maandstonden, welke zij altijd zeer sterk had, ophielden, zij klaagde sedert eenigen tijd over benaauwdheid, en moeilijke ademhaling vooral in het liggen; kon des nachts ook geen rust genieten, zonder overeinde te zitten, zij wierd namelijk, maar even in slaap gevallen zijnde, wakker met een gevoel van benaauwdheid, moeijelijke ademhaling, en sterke hartkloppingen; dit deed haar dan overeinde zitten, en hield haar, voor een groot gedeelte van den nacht wakker: wel eens had zij eene doffe pijn in de borst waargenomen; de ledematen waren eenizins gezwollen, de buik slap, de wangen hoog gecouleurd en heet, de pols tusschenpozende: alle deze tekenen baarden bij mij geen gering vermoeden van Borst-waterzucht, immers de meeste dezer verschijnselen worden voor deze ziekte als zoodanig opgegeven. Cullen zegt vooral van de schielijke ontwaking met dat gevoel, van benaauwdheid, hartklopping enz., bij aldien dit gepaard gaat met het minste teken van waterzucht, daar hij dat verschijnsel noch bij de etterborst, of eenige andere borstziekte waarnam, dat hij dan geen twijffel meer heeft over het aanwezen van Borst-waterzucht, en hierin altijd naderhand bevestigd wierd (*a*). Dan het geen aan dit vermoeden geen gering bijval gaf, was, dat de lijderesse een gering *Sedimentum lateritium* in de *urine* loosde, en zich verbeelde bij de minste beweging van het ligchaam, of bij het schielijk oprijzen, als zij gelegen had, van eenige klop-

(*v*) Cullen *First lines of the Practice of Physic. vol.* IV. §. MDCCI.

klopping of golving in de borst te beſpeuren. — De aanleiding gevende oorzaaken, zoo tot algemeene als plaatſelijke waterzucht, waren ook in dit geval zeer duidelijk; — de weekheid van het geſtel, het veelvuldig Kinderbaren, de ſterke *menſtruatie*, de herhaalde aderlatingen, welke men haar gedaan had, na het achterblijven der *menſes*, en de hier uit voortvloeijende al te grote dunheid der vochten. De *indicatie*, welke ik in dit geval meende te moeten volgen, was de verſterking van de verlorene veerkracht van het vaatgeſtel, de vochten zelven te verbeteren, en de werking der *organa uropoiëtica* te bevorderen; het geen ik met het meeste ſucces deed door de toediening van het *Serum lactis aluminoſum*, de *Pilulae tonicae Bacheri* en Poeders uit het *Extractum Squillae aquoſum* met *Pulv. cortic. cinnamomi.* De meerdere daarop volgende waterlozing en ſterkte in het geheele geſtel, deeden de benaauwdheid, ruſteloosheid, tuſſchenpozende pois, zwelling der ledematen, en gloed in het aangezicht aanmerkelijk verminderen.

Een Jongeling van 17 jaren, van eene zeer tedere ligchaamsgeſteldheid, blozende kleur, met een gezwollen bovenlijf en uitwendig verharde klieren op verſcheide plaatſen, had voor drie jaren, zoo, men mij berichte, eene ligte *apoplexia* gehad, en voor twee jaren, wanneer ik hem behandelde, alle tekenen van beginnende *Phthiſis ſcrofuloſa:* doch is destijds, door het aanhoudend gebruik van de *Sapo antimonii cum gummi ammoniaco*, genezen. Meermaalen had ik ook waargenomen, dat de *apex cordis*, bij dezen Jongeling niet alleen altijd zeer

ſnel,

ſnel, en ſneller dan de *arterien*, doch door de ribben heen uitwendig ſcheen te kloppen, en zich als 't ware opteligten, in een' veel ſterkeren graad, als ik dit immer gezien had. — Dat dit natuurelijk gebrek geen wezenlijke hartklopping was, ſchoon de lijder ook ſoms aan *Leipothymia* onderhevig was, blijkt daaruit, dat tot dit gebrek altijd vooronderſteld wordt eene ſtuipachtige beweging. Gaubius zegt: *Palpitatio cordis ponit convulſivas ejus contractiones quae vehementi ad partes vicinas illiſu naturalem longe ſuperat* (*a*). Dan deze meer zichtbaare beweging en opligting van de punt van het hart, ſcheen mij toe te zijn die *motus ſubſultans cordis*, waarvan Macbride gewaagt, wanneer hij, ſprekende van de *ſyſtole* en *diaſtole* van het hart, zegt: *Sed praeter hos motus tertius obſervandus eſt ſubſultans, quo apex cordis ſubrigitur & coſtas ferit* (*b*), en welke beweging door de Lamure toegeſchreven wordt, als eigen aan het geheele ſlagaderlijk ſijſtema (*c*). Dan dezelve was ſterker en zichtbaarer, bij dezen jongeling, daar zijn borst een weinig meer dan natuurelijk was uitgezet, en misſchien nog eenige geringe overblijffelen van *ſcrofula* in *glandulis thoracis* plaats hadden. Ter zijner hulpe geroepen, vond ik nu het hart zeer ſterk zich bewegende; de pols was zeer klein, zacht en ſnel, de ademhaling zeer belemmerd, het aangezicht aanmerkelijk opgezet, gelijk ook de *trachea*: 'er was ook eene doffe pijn in de borst, eene aanhoudende pijnelijke, alle rust benemende hoest

(*a*) Gaubii *Inſtit. Pathol pag.* 777.

(*b*) Macbride *Introd. in Theoriam & Praxin Medicinae, vol.* I. *pag.* 24.

(*c*) Vid. *Acta Acad. Reg. Scient. Pariſ.*, Anni 1765.

hoest paarde 'er zich bij; in weerwil van de zwakke pols werd ik te raden in dezen *Peripneumoniſchen* ſtaat om aderlatingen te doen in het werk ſtellen, tot drie herhaalde keeren, wanneer 'er eenige *remiſſie* in de toevallen kwam: voorts gaf ik *demulcentia pectoralia*, *leniter reſolventia*; dan de krachten verminderden en de hoest vermeerderde; de *ſputa cruda* geene de minste verligting kunnende te weeg brengen; eene lastige raauwheid, droogte en hette openbaarden zich in de keel; de ademhaling werd minder vrij, met eene drukkende zwaarte op de borst; zoo dat ik voor meerdere aandrang naar de borst *Suffocatie*, immers voor, eene ophoping van etter, begon te vrezen; dan, na eene nog kleine aderlating alle deze verſchijnſelen verminderende, had ik het genoegen van mijnen lijder *cura demulcenti pectorali*, en daar na *leniter roboranti*, geheel herſteld te zien.

Meij. In deze maand waren minder zieken dan in beide voorgaande, ik zag eenige *febres catarrhales continuae remittentes*, de koelere luchtsgeſteldheid bleef voor deze koortſen eene genoegzame reden opleveren, de plaatſelijke ongeſteldheden waren alle bijna van denzelfden aard. Ik behandelde eene lastige en pijnlijke *Dyſphagia* bij eene zestig jarige vrouw, welke gelijktijdig over pijnen in de ledematen, hoofd en rug ſterk klaagde. De ziekte week met de overige klagten voor de uitwaasſeming bevorderende geneeswijze.

Het meisje, waarvan ik bij de maand Maart gewaagde, als laboreerende aan *Pleuritis exquiſita*, had eene hardnekkige, droge en korte hoest behou-

den,

den, zonder dat benaauwde ademhaling, drukking, of koorts eenige vrees voor gevormde *vomica* of aangroeijing der long opleverden; ik begreep dat hare nog zwakke long aanhoudend door de heerschende zinkingachtige dispositie aangedaan werd, waarvan ik tot afleiding een lang openblijvend *vesicatorium* deed appliceren, en inwendig, zoo tot bevordering der *diaphoresis*, als *scopo antispasmodico*, het *Vinum Huxhami* met *Laudanum* toediende, waarvan door een ruim zweet de hoest geheel geweken, en de Lijderesse hersteld is. De *Variolae* zich *sporadice* beginnende te openbaren, behandelde ik verscheide aan deze; hoewel de uitbotting sterk was, waren de Pokken toch goedaartig; ik *inoculeerde* 'er ook eenigen.

Eene vijftig jarige Lijderesse, sedert vele jaren laborérende aan eene langzame, steeds toenemende uitzetting van het regter *ovarium*, ondergong eene *Paraplegia* voor drie jaren aan de regtezijde, en kreeg nu eene compleete *Apoplexia*, waaraan zij overleed, waarschijnelijk veroorzaakt door de drukking van het *ovarium*, de daar uit voortvloeijende belette *circulatie*, en de hier door volgende ophoping van bloed in het hoofd.

Junij. Deze maand gaf een aantal zieken, zeer verschillende van die der vorige maanden; immers, schoon in een enkel geval tekenen van belette uitwaasseming voor handen waren, was deze bij de meeste geenzins de *causa materialis morbi*, daar ook in de behandeling de sterkere *diaphoresis* klaarblijklijk nadeelig was, de Lijders zeer deed verzwakken, en

Eruptio miliaris te weeg bragt, gelijk ik bij twee Lijders waarnam. De klagten der Lijders bepaalden zich veelal tot zware hoofdpijn, *nauſea*, bittere ſmaak in den mond, ligt zweeten, de tong had een geel beſlag, de urin was troebel en vetachtig, de opkomende hitte gaf aanleiding tot de *febres bilioſae*, welke bij vele *bilioſo putridae* wierden, bij eenige echter ſcheenen dezelve ook *gecompliceerd* te zijn met *Pituita* en Wormen. Wanneer de koorts meer van een galachtigen aard was, en weinig remitteerde, vond ik noodig herhaald *Emetica* toetedienen, uit de *Tartarus Emeticus* met *Ipacacuanha* gepaard: de ſchijnbare zwakheid, welke in het begin der koorts al aanmerkelijk was; week doorgaans voor de lozing van gal- en ſlijm-ſtoffen, en de koorts remitteerde aanmerkelijk, wanneer de *Signa turgeſcentiae* weder keerden, bragt een herhaald braakmiddel verligting te weeg, waarna *decoctiones aperientes*, *laxantes*, met *Salia media* den buik zagt openden, en de herſtelling doorgaans volgde. Dan bij drie Lijders in één huisgezin, waar ik eerst op den vierden dag der ziekte geroepen wierd, en waar de ontlastingen verzuimd waren, was deze koorts reeds *putridae indolis* geworden, gebrek aan de nodige oppaſſing, en ververſching van lucht, geene behoorlijke reinheid, het ziek liggen in hetzelfde vertrek, hadden niet weinig de ziekte verzwaard. Op den zevenden dag (zij waren allen te gelijktijdig ziek geworden) kregen alle drie eene doffe ijlhoofdigheid, ongedurigheid, kleine ingetrokke pols, droge heete huid, koude ledematen, trillingen der pezen, eene zwarte lederachtige tong, ſtofachtige oogen en eenen ondragelijken ſtank; vergeefs gebruikten twee dezer

Lij-

Lijders, zijnde de Vader en Moeder, *Acida Mineralia*, *julapia* met *Camphora* en *Acetum concentratum*, vruchteloos werden ook *veſicatoria* geplaatst, *ſcopo excitanti*: zij overleden op den elfden dag der ziekte; op welken dag juist zich eenige beterſchap bij hunnen zoon opdeed, de ijlhoofdigheid minderde, de tong werd vochtiger, de pols ſterker en meer natuurlijk, zoo dat de Lijder op den 17. dag der ziekte, reeds buiten gevaar was, en voorſpoedig herſteld is. — De *Variolae* bleven even gunstig, ik verloor 'er geen aan in deze maand. De tusſchenkomende ziekten, waarbij geen koorts was, waren *Saburrae*, *Vertigines*, *oedemata* bij kwaadſappigen, *eruptiones cutaneae*, welke alle door een gepaste buikzuivering, *acidis*, en door een goed diaet ſpoedig genezen werden.

Julij. De *Variolae*, welke tot hiertoe *ſporadice* gezien waren, nam ik niet waar, geduurende deze maand; dan bij verſcheiden, meest vrouwen, vond ik een ſoort van *exanthemata ſpuria*, veel verſchillende van die men anders gewoon is in dit ſaizoen waartenemen, onder andere leden hier veel aan twee Lijderesſen, waarvan eene een zeer *cachectisch* ongedaan voorkomen hebbende, eerst klaagde over hevige pijnen aan den ſchouder, buik en borst; na verloop van twee à drie dagen openbaarde zich eene zeer lastige en pijnelijke *pruritus*, roodheid dier deelen, en een *exanthema puſtulare*, waarvan de *pustulae* daarna in elkander liepen, en opengaande, eene allerſcherpſte *lympha* opleverden, *ulcuscula ſordida* achterlatende; de geheele *regio epigaſtrica* vormde tot aan den rug eene *zona*, ter breedte van

een

een hand, met deze *Puſtulae*, welke na eenige dagen drogende afſchilferden, en zoo verdwenen; men had deze Lijderesſe verkeerdelijk adergelaten, ik beſchouwde dezen uitſlag te zijn een ſoort van *ignis ſacer*; waarvan Burſerius gewaagd (*a*); en uit A. de Haen aanhaalt gelijke gevallen, met dit onderſcheid, dat in dezelve maar ééne zijde met *Pustulae* bezet was, daar in tegendeel in het geval voor handen de uitſlag eenen geheelen cirkel om het lijf maakte. Cullen beſchouwt dit ſoort van uitſlag te zijn eene ſpecies van *Eryſipelas Phlyctanodes* (*b*). Ik zie dat Sauvages in zijne *Noſologia Methodica* ook melding maakt van eene *Species Eryſipelatis*, welken hij *Pestilens* noemt en *ignis Sacer*; doch de ziekte, daar beſchreeven, is van een veel erger en kwaadaartigen aard (*c*). Om deze *acrimonia vere cauſtica* weg te nemen, bediende ik mij van *corrigentia obſorbentia*, *Rheum*, *Magneſia* en paarde, voorts geringe giften, van *Sulph. auratum Antimonii tertiae Praec.* met *decoctiones involventes temperantes* uit de *Bardana*, *China* & *Sarſaparilla*, welke middelen volkomene genezing te weeg bragten. — Bij eene andere jongere Lijderesſe, welke aan *anomalia menſium*, voortvloeijende uit *indirectio ſyſtematis nervoſi* veel geleden had, openbaarden zich eerst pijnen, daarna eene zuchtige zwelling van buik, ledematen en aangezicht, welke eindigde in eene roosachtige ontſteking van het aangezicht, doch puistachtige uitſlag aan den buik en le-

(*a*) *Inſtit. Med. Pract., pag.* 35. *ſeqq.*
(*b*) Zie Cullen *Synopſis Noſol. Method.*, *T.* XI. *pag.* 143.
(*c*) *Noſol. Method.*, *T.* I. *pag.* 451. 4to. maj.

ledematen dezelfde verſchijnſelen opleverende, voorts als bij de vorige Lijderesſe, ten bewijze; ſchoon in het aangezicht geene *Puſtulae*, en op de andere plaatſen geen *Eryſipelas* was, dat deze uitſtag echter eene *Species Eryſipelatis* zijn moet; de geneeswijze was dezelfde als in het vorige geval. — De koortſen welke ik behandelde, waren *continuae remittentes* in haar beloop met eene *exacerbatio vespertina*; 'er was minder neiging tot het rotachtige, en ſcheen veel eer iets *catarrhaal* bij te zijn, vooral werden de buik ingewanden het meest aangedaan: ik zag verſcheiden *Cholerae*, *Colicae*, *Diarrhocae*, *Iſchuriae*, *Tenesmi ad matulam*, alle van eenen zinkingachtigen aard, gepaard met iets galachtigs, hetwelk veel voorzichtigheid in de behandeling vorderde. Intermitteerende koortſen werden maar enkeld gezien, ik behandelde nog een *vomitus cruentus* in eene *Paraplegia bilioſa*, in welk laatst geval ik, om de vrees voor eene volkome beroerte, met gunſtig gevolg eene kleine aderlating deed verrichten voor de toedieningvan *Cholagoga*.

Augustus. Ik zag 'geduurende deze maand nog bij weinige de *exanthemata* van de vorige maand, bij vele andere, en vooral bij kinderen, zag ik eenen galachtigen uitſlag, welke bij eenige veel gelijkenis met *Scabies* hadden, doch door *Rheum*, *abſorbentia*, *antimonialia* en geringe giften *calomel* alle verdweenen, de Hoogleeraar Thuesſink ſchrijft in zijne berichten, wegens de ziekte in 's Hage, den oorſprong van dezen uitſlag toe, aan overvloedige en ſcherpe gal naar de huid bepaald, doch door ſluiting der *Pori* belet, om langs dezen weg uitgevoerd te wor-

worden. De koortſen waren in beloop en aard vrij gelijkende naar die in de voorige maand, zeer weinige waren *bilioſae*, vele of *catharrhales ſimplices*, of met *bilis* vermengd, de *Cauſa materialis* deed meer aan de *Praecordia*, borst en hoofd, daar in de vorige maand de *organa abdominalia* meer leeden, echter waren 'er ook *Colicae*, *Nephralgiae*, *tenesmi veſicae & ani*. Wat de behandeling der koortſen betreft, al ſcheenen de *Signa turgeſcentiae* in den beginne zeer duidelijk, en de ſtof los genoeg, om boven uitgeworpen te worden, en al remitteerde de koorts eenigzins na de toediening van een braakmiddel, was deze geneeswijze geenzins voldoende; en ſchadelijk indien dezelve achtervolgd werd door *evacuantia per anum*, de huid werd niet genoegzaam geöpend, de hoofdpijnen, matheid der ledematen, als ook drukking op het *epigaſtrium* vermeerderden, inzonderheid werd met eene meerdere verheffing der koors, op of even na den zesden dag, de tong droog, raauw, de ſlikking moeijelijk; 'er ontſtond eene drukkende moeijelijke keelpijn, *aphthae* openbaarden zich; het geheele geſtel des Lijders geraakte in eene meerdere beweging, het was blijkbaar, dat de ziekte ſtof, (daar de huid droog en heet bleef) de huid meer en meer verliet, en zich inwendig concentreerde, dat de *organa vitalia* aangedaan werden, om welke te bevrijden, de ziekte-ſtof naar de huid te brengen, en de krachten te ondersteunen, alle pogingen moesten in het werk geſteld worden, *veſicatoria* in de nek en aan de kuiten, geringe giften van Spies-glas kalk, *Cortex Peruvianus* in *decoctione* met *Spir. mindereri*, *Liq. anod. min. Hofm.* verzachtende pappen om de keel, werden allen *ratione*

mor-

morbi & ſymptomatum aangewezen, en voldeeden mij in zes verſchillende gevallen, bij behoeftige Lijders. — De ſtaat der tong was, in het beloop dezer koortſen, zeer bedrieglijk, daar dezelve, waar men op eigen goedvinden of door verkeerden raad te veel ontlast had, hoe langs hoe meer beſlagen werd; behalven dat de krachten hierdoor veelal aanmerkelijk gekraakt werden, kon ook de zinkingſtof, als behoorende tot het ſijſtema der huid, niet veilig langs dezen weg gevoerd worden, alzoo hierdoor eene verkeerde, en tegenſtrijdige werking in het ligchaam gebragt wordt, de koorts ook voortduurende, is het meer dan waarſchijnelijk, dat de ziekte-ſtof verder dan de *Primae viae* is doorgedrongen; ter welker koking, onderbrenging, *aſſimilitatie* de koorts in zeker opzicht het hulpmiddel mede moetende uitmaken de krachten allernoodzakelijkst dienen gemijd te worden; over deze materie verdient vooral nagelezen te worden, het geen de Hoogleeraar Hufeland aanmerkt in zijn, in allen opzichten uitmuntend, werk: *Bemerkungen über die natürlichen und geimpften blattern, zu Weimar im jahr* 1781. *nebst einen anhang über die weſentlichen vorzuge der inoculation und einige andern kinderkrankheiten* (*a*). Over de *gaſtriſche methode* ſprekende, toont Hij te regt aan, dat 'er zeer groot onderſcheid is tusſchen *morbi gaſtrici* of de zieken *gaſtrisch* te behandelen, en het groot nut uit deze onderſcheiding voor den beoeffenende Geneesheer voortvloeijende. De regel derhalven, welken Stoll opgeeft, *quod in morbis acutis proſit alvus plerumque diarrhoica* be-

(*a*) *Pag.* III. *in Nota.*

behoort tot de *febres Saburrales*, *bilioſae* en *pituitoſae*, daar hij zelfs in zijne *Aphorismi* zich nader uitlaat: *Cautus ſis in emeticis & purgantibus propinandis, iterandis, ne ſigna ſaburrae fallacia pro veris habeas;* en *Si tamen dubites de evacuatione inſtituenda, notandum, eam plerumque plus nocere praeter rem factam quam omiſſam, ubi fuerit indicata* (*a*). De waarheid van het bovengeſtelde, werd mij bewezen bij een Lijder van een zeer beweegbaar, zwak, gevoelig geſtel, verergerd door *animi pathemata* en gevatte koude, (daar hij zijn Vaderland had moeten verlaaten, en eene onvoorſpoedige reis herwaards gehad had) bij hem komende, was hij koortſig en zeer zwak, de *diſpoſitio organica* van den Lijder, gepaard bij alle de voorafgegane en nu vergezellende omſtandigheden, deeden mij zijn ſtaat beſchouwen als eene *Typhus* Culleni of *febris nervoſa* Stollii, onder een *regimen leniter corroborans* en *diaphoreticum* werd ik genoodzaakt, uit hoofde van een ligte walging, lelijke vuile ſmaak in den mond en beginnende *diarrhoea* eene *infuſio florum chamomillae & cort. Rad. Ipecacuanhae* toetedienen, dit voldeed ook in zoo verre dat deze verſchijnſelen minderden, door het uitwerpen van eenige gal- en ſlijmſtoffen, dan tot verdere correctie eenige weinige greinen *Rheum* des anderen daags toedienende, werd de *diarrhoea* ſterker, alle tekenen van een zeer aangedaan zenuwgeſtel kwamen te voorſchijn, *typhomania*, *floccorum captio*, *ſubſultus tendinum*, *hebetudo viſus* en eene onbegrijplijke varieteit in de pols; deze bekommeren-

(*a*) Stoll *Aphor.* 841. & 843.

rende toeſtand duurde vier dagen, in welke *veſicatoria ſcopo excitanti* aangelegd, ruime doſes van den *Cortex Peruvianus & ſerpentaria virginiana in decoctione; Camphora* en Rhijnſche wijn, het gebruik der zintuigen langzamerhand met aanwinst van krachten deeden wederkeeren, en den Lijder eindelijk zoo verre herſtellen, dat hij zijne reis verder konde voortzetten; de koorts, welke in het begin van een continueel remitterend beloop was, verloor zich in een *typus tertianaria*, welke langzaam geheel verdween.

September. De ziekten dezer maand verſchilden weinig in de *cauſa materialis* met die der vorige maand, doch waren meer aanhoudend en bij verſcheiden dodelijk; het *perſpirabile retentum* gaf op zich zelf aanleiding tot koorts; eenige welke zonder toeſtemming eenes Geneesheers ontlastende middelen, Schorſche Pillen enz. enz. gebruikt hadden, waardoor een *morbus ſecundarius, primario pejor*, ontſtond, en geene hulp zochten dan, wanneer reeds alle tekenen van overwonne krachten dáár waren, wierden in eenen zeer gevaarlijken toeſtand gebragt. — Tot de *catarrhi complicati* brenge ik twee gevallen van *dyſenterici*, waarvan de ééne na het gebruik van kleine giften *Rheum* met *Pulv. radic. Arnicae* en *Ipecacuanhae* gepaard, *methodo diaphoretica involventi* herſtelde, terwijl de andere aan uitputting van krachten overleed. De meeste koortſen waren zuivere *febres catarrhales;* andere waren gecompliceerd met gal en ſlijm: wanneer hiervan kennelijke tekenen voorhanden waren, was het noodig de *Saburra per Emetica* en *laxantia corrigentia* te ontlasten, er waren ook *cardialgiae, dolores ar-*

tuum, *Ischuriae colicae*, allen meest *indolis catarrhalis*; *febris pituitosa* bij kinderen; ik zag ook eene *icterus spasmodicus*, en behandelde een meisje van agt jaren aan *febris intermittens quartana*, welke *praemissis resolventibus & evacuantibus* allerhardnekkigst voortduurde tegen het gebruik van den *Cortex Peruvianus*, doch eindelijk week, na het uitwendig aanleggen van een *Scutum Stomachicum*, bestaande uit *Cortex Peruvianus*, en *amara*, en het inwendig gebruik van een Poeder, bestaande uit een half grein *Laudanum*, vier greinen *Moschus* en een scrupel *Pulv. è chelis cancrorum*, toegediend twee uuren voor den gevreesden aanval der koorts, ten bewijze van de juistheid van het gevoelen van Torti, Stoll, Voltelen, en anderen, dat de koortsbast dikwijls in deszelfs werking als *specificum pro re nata* met andere middelen moet ondersteund worden. De koortsen vorderden dezelve omzigtigheid, als in de vorige maand, ten aanzien der ontlastende middelen, hoewel, wanneer eene *complicatio biliosa* of *pituitosa* aanwezig was, dezelve niet *sine piaculo* konden achtergelaten worden, zelfs was het noodig, de ontlastende methode spoedig te doen agtervolgen door versterkende en de huiduitwaasseming bevorderende geneeswijze, vooral, indien door de ontlastingen geene *remissie* in de koorts volgde, wierd deze laatste handelwijze onontbeerlijk, daar de zwakheid welke nu plaats had, niet schijnbaar maar wezentlijk was. De redenen voor mijne handelwijze waren de volgende, om dat in de meeste gevallen 1°. de *criteria* van overvloediger of scherpere gal ontbraken: de tong was in het begin zeer weinig beslagen, de *urine* was ligt geel en dun, er

was

was geene walging of leelijke bittere ſmaak in den mond, de ontlastende middelen, zelfs braakmiddelen bragten genoegzaam geene verligting te weeg, veel eer wierd de koorts hier door veel vermeerderd, en de tong droog, bruin en geſpleeten; doch 2°. gaven de *terrentia* der ziekte, zwaarheid, loomheid der ledematen, hoofdpijnen, &c. *à priori*, meer aanleiding om aan een catarrhale oorzaak te denken, ook volgde doorgaands de genezing zeer gelukkig na de tijdige toediening van *Diaphoretica mitiora*, en, zo de zwakheid tot eenen zekeren graad geklommen was van *Nervina tonica*, in één woord, onder welke gedaante genoegzaam de koorts zich vertoonde, of welk deel van het ligchaam het meest wierd aangedaan, blijkbaar was het uit de zamenloop van omſtandigheden, dat de voornaamſte oorzaak te vinden was in de prikkelende eigenſchap van de belette uitwaaſeming ſtof. En, gaan wij bedagtelijk de omſtandigheden na, waar aan de ligchaamen in dit ſaizoen bloot geſteld waren, veranderlijk weder, koelere avonden, enz. en vergelijken wij er bij het geen door den groten Michel meermalen te regt is aangemerkt, ten aanzien der ziekten van ons Vaderland, zoo zinking-koortſen, als zenuw-ziekten, in de *Verhandelingen van het Zeeuwſche* en *Utrechtſche Genootſchap*, zoo blijkt het van zelve, dat de genoemde oorzaak genoegzaam is, om zo niet allen, ten minſte de meeſte verſchijnſelen dezer koorts te verklaren, en dat niet dan met alle omzichtigheid voldaan kan worden aan de *indicatio ſubordinata evacuans*. Zwakheid der eerſte wegen en huid, veel al bij ons eene landkwaal zijnde, is het blijkbaar, geſteld de groote medelijdendheid tuſſchen de maag

en huid, dat, wanneer de laatſte in zijn werking lijd, door het zamentrekken der *Pori* en de terugdrijving der uitwaasſeming na binnen, de *organa digeſtionis* zich kwalijk moeten bevinden, *anorexia indigeſtio &c.* geboren worden. Deze oorzaak nu kan niet weggenomen worden door *evacuantia per alvum*, van zodanige ſtoffen, welke, hoe meer men ontlast, hoe langer hoe ſcherper worden, en meer bewijzen geven, ſchoon al met gal vermengd ter oorzake van de prikkeling der lever, door het aangewend middel van toevallig te zijn, dan wel de *fomes morbi* uittemaken. Immers, het matig verſterken der eerſte wegen, waar door de huid in zijne natuurlijke werking herſteld en de *diaphoreſis* bevorderd word, zo wel aan de *cauſſa praedisponens*, als *accaſionalis* voldoende, word dikwijls door eene voorſpoedige herſtelling agtervolgd, en beantwoord juist aan den aart der ziekte, deze is de reden, dat de *Camphora*, *acida mineralia dulcificata*, en de *radix Valeriana ſysvestris*, in het tweede tijdperk dezer ziekte zo veel goed doen.

October. Deeze maand leverde een aantal minder zieken op dan de voorige, bij verſcheidene was de koorts nog van een zinkingagtige aart, bij anderen was dezelve weer meer vermengt met het ſlijm of galagtige, na mate van het geſtel des aangedane lijders, waar door dan een groot verſchil in de behandeling geboren wierd, en vooral bij de *pituitoſa complicatio*, ſterkere *reſolventia* en *purgantia* noodzaakelijk bevonden wierden; ik behandelde aan eene *catarrhalis bilioſa* eene hoog zwangere vrouw, welke inmiddels verlostte en gelukkig herſteld is. Dan ook

ook heb ik een geval gezien bij een meisje van twintig jaaren, van eene *complicatie* van *febris catarrhalis bilioſa* met ontſteking. De ziekte was in het begin vergezeld met alle *ſigna bilioſa* en *catarrhalia*, als hoofdpijn, zwaarte en loomheid der ledematen, huivering, vuile lelijke bittere mond, walging. Na de toediening van een *Emeticum*, en voorts van een zagt *reſolv. laxans*, uit eene *decoctio Tamarind.* en *folior. Sennae*, waar door eenige *Sedes bilioſae* geloosd wierden, wierd de tong droog, raauw, bruin, de huid droog en heet, en er kwam bij eene hevige *dolor Pleuriticus*. De koorts remitteerde genoegzaam niets, ook wierd de *cephalalgia* ſterker, de pols was tamelijk vol, het bloed door eene aderlating afgetapt, was zeer ontſtoken, dog bragt genoegzaam oogenblikkelijke verligting te weeg, *veſicatoria* wierden in den nek aangelegd, een *mixtura reſolvens*, met eenige weinige greinen *Ipecauanhae*, maakte de tong vogtig, en opende de huid; de Lijderesſe aanhoudend beter wordende, wierd met dit middel voortgegaan, en zij herſtelde gelukkig. Bij drie mijner Lijders aan koorts zag ik *icterus*. Bij een *chlorotisch* meisje van negentien jaren, en laboreerende aan eene *febris pituitoſa*, vond ik noodig, tot *deobſtructie* op den vierden dag een braakmiddel toetedienen; na de werking hier van ontſtond zeer ſpoedig de *icterus*, terwijl de koorts als 't ware geheel geſtuit wierd, ik had hier het aanhoudend gebruik van *reſolventia*, gepaard met *antiſpasmodica*, nodig, (vermits de *icterus* zo wel uit verſtopping als kramp ſcheen geboren te worden) eer dezelve week. Een ander Lijder, zijnde een jong ſterk mensch, aan veele fatigues gewoon, kreeg eene *fe-*

bris catarrhalis biliosa continua remittens. Hier openbaarde zich de *icterus* op den vierden dag in eene zo sterke graad als ik ze immer zag, hij had ook op den tweede dag een braakmiddel ingenomen, en daar door eenige *sordes biliosae* geloosd, resolveerende mixtuuren met *Ipecacoanha*, bragten eene ligte *nausea* en daar na ruim zweet te weeg, waar door de Lijder zich veel verligt voelde, terwijl de koorts genoegzaam ophield, en de genezing spoedig volgde. Nog eene Lijderesse, oud veertig jaren, en van een zeer galachtig temperament, zints lange onderhevig aan scherptens en galachtige uitslag, verviel in eene *febris exquisite biliosa a bile acriore & uberiore*, zo als dezelve beschreven word door mijn overledene waardigen vriend, den verdienstelijke Middelburgsche Arts P. de Wind, in zijne *Dissertatio inauguralis*, in den jare 1790. *pro gradu*, openlijk verdedigd (*a*). Bij deeze koorts nu volgde, genoegzaam van het begin af, eene aanmerkelijke *icterus*, welke even als de koorts, na de toediening van een braakmiddel, week voor het gebruik van *laxantia*, *resolventia*, *sub-acida*.

November. Het slappe weder, in het begin dezer maand, gaf aanleiding tot verslapping der vaste deelen, ophopingen van weijagtige, en ook taaije flauwe stoffen, in de eerste wegen, waar door verscheide *febres catarrhales pituitosae*, ook bij eenige met gal gepaard, ontstonden, haaren aart was dikwijls vrij hardnekkig, zij vorderden het aanhoudend gebruik van zagt ontlastende, oplosende en daar na van

(*a*) *De febre exquisite biliosa.* Lugd. Batav. 1790.

van matig verſterkende middelen, waar onder de *Cortex Peruvianus* bij het einde der ziekte allerheilzaamst bevonden wierd, al waren in het begin der ziekte, hoofd of andere pijnen van eene lastige en hevige aart, benadeelden de aderlatingen de ziekte aanmerkelijk, daar de kragten hier door gekraakt, en de ziekte langduriger wierden. Dan, de aart der koorts begon aanmerkelijk in het beloop dezer maand gewijzigd te worden door eene meer bepaalde *catarrhale conſtitutie*, zich openbarende na drie dagen, wanneer de noordelijke en oostelijke winden, met vorst het ſlappe weder afwisſelden, hier door ontſtonden veele plaatſelijke *catarrhi;* onder anderen, vond ik bij één pijnlijke zwelling aan de regter wang, met eene pijnlijke verharding van klieren in den nek; de linker wang was zeer ſlap, doch wanneer deze Lijderesſe ſpreeken of ſlikken wilde, wierden de ſpieren van de linker wang krampachtig te zaamgetrokken, dan welke toevallen allen weeken, wanneer na het reſolveeren en discutieeren van de zwelling en verharding aan de regter wang en nek, eenige tijd eene *infuſio radicis Valerianae* gebruikt was. Het beloop der *febres catarrhales* op het einde der maand, was doorgaans zeer goedaartig, zij liepen ſpoedig af. Het in enkelde gevallen, om plaatſelijke pijnen afgetapte bloed, was niet ontſtoken, doch bragt echter verligting te weeg; dan, bij een jongeling van negentien jaren, was de koorts allerhevigst, en niet weinig gevaarlijk, daar een aanhoudend *delirium*, *ſubſultus tendinum*, *floccorum captio*, drooge brandende huid, opſpringende pols, de *prognoſis* zeer ongunstig deeden zijn; herhaalde *veſicatoria*, *Camphora*, *vinum emeticum* in ruime gif-

ten, deeden deze verſchijnſelen allen bedaaren, de huid wierd vogtiger, de tong wierd natuurlijker, de *urin* wierd met een ſterk bezinkzel bezet; de *Cortex Peruvianus* bevorderde voorts de herſtelling.

December. De meeste ziekten welke ik in deze maand behandelde, waren wederom of *catarrhales ſimplices*, of *catarrhales biliosae* en eenige *catarrhales pituitosae*; de eerſte weken vrij ſpoedig voor het gebruik van zagte *diaphoretica*, doch vorderden ſoms *veſicatoria*, om plaarſelijk, vooral zo het hoofd aangedaan was, ontlasting te maken; de meeste klagten bepaalden zich tot het hoofd of de ledematen; bij verre de meesten vond ik geene de minste aanwijzing voor aderlatingen: na mate nu deeze koorts in haar beloop en uit kennelijke tekenen, bewijzen gaf van het aanwezen van *ſaburra biliosa* of *pituitosa*, vorderde deze vermenging eene zamengeſtelde geneeswijze. In eenige gevallen was een herhaald *emeticum*, tot ontlasting van de *fomes morbi* allernodigst; indien de bewijzen voor *pituita* duidelijk waren, was eene reſolverende methode van zeer veel dienst, de *antimoniaale* middelen en de Braakwortel, *per epicraſin*, gegeven, deeden een ongemeene dienst. Tegen den nagt was ik dikwijls gewoon een zagt *diaphoreticum* toetedienen, waar door het zinkingagtige door de huid, met een gelijk opkomend zweet, en tot verligting des Lijders geloosd wierd. Bij eenige koortſen paarde zich een *dolor colicus*, des avonds met de koorts verheffende, en des morgens remitteerende; een *demulceerend* clijſteer deed hier veel goed. Alle de Lijders welke herſtelden, bleeven eene groote gevoeligheid behou-

den

den voor de koude lucht, en kreegen ligtelijk eene *recidive*, vooral leeden in deeze maand gevoelige vrouwen en meisjens aan *passio hysterica*, de meerdere opwekking hier toe zocht ik insgelijks in *causa catarrhali pituitosa*, ook bevorderde nu in deeze gevallen het *regimen diaphoreticum deobstruens* meer de geneeswijze, als de zogenoemde *specifica nervina*. Ik zag een Lijder aan *variolae discretae*, welke voorspoedig herstelde, en verloor door de dood eene Lijderesse aan eene *febris bilioso-inflammatoria*, kennelijk uit de allerhevigste *dolor Pleuriticus*. Zonderling kwam het mij voor; dat, daar de ziekte met galachtige tekenen begon, de *phlogosis* zich niet eerder vertoonde, dan na het toedienen van een *emeticum*; dit zelfde had plaats bij de Lijderesse, van welke ik in de maand October gewaagde, het bij herhaling afgetapte bloed was hevig ontstoken, doch bragt geene resolutie te weeg, even min als *vesicatoria* of zagte *anodyna* en *oleosa*; de ontsteking in een inwendig *gangrena* overgaande, overleed de Lijderesse al op den vijfden dag der ziekte. Ik herstelde in deze maand twee Lijders aan verouderde Rheumatismi, door het gebruik van het *Elix. Guajac. volatile*. Eenige Lijders aan hardnekkige verstoppingen laboreerende, vonden veel baat bij het ruim gebruik van het *sapo Antimonii cum gummi Ammoniaco forma Electuarii*, waar door, gepaard met een *mixtuur* uit *Aetheris vitrioli* dr. j. *vitelli ovi rec.* N°. 1. en *aq. destill.* unc. iij., lepelswijze gegeven, een Lijder aan allerhardnekkigste *icterus* herstelde.

RAPPORT *van den Cmm isfaris tot de zaken der Geneeskundige Staatsregeling, omtrent het invoeren van* GEBOORTE- TROUW- *en* STERFREGISTERS, *uit een geneeskundig oogpunt beschouwd.*

BURGER AGENT!

Ten einde U te dienen van consideratie en advis over het Besluit van het Uitvoerend Bewind van den 25sten Junij No. 55, waar bij aan U wordt opgedragen, om, gezamentlijk met de Agenten van Justitie en Politie eene voordragt aan het Vertegenwoordigend Ligchaam te concipieeren tot het invoeren van Geboorte- Trouw- en Sterflijsten, heb ik geoordeeld aan uw oogmerk op de beste wijze te voldoen, indien ik U de consideratien mededeelde, welke, naar mijn inzien, behoudens uw beter oordeel, de ingredienten, voor zoo veel de Geneeskunde aangaat, behooren uit te maken van de intedienen voordragt; U tevens daar bij overleggende de Modellen der Geboorte- Trouw- en Sterflijsten, gelijk dezelve zouden kunnen ingericht zijn (*a*), om het doelwit, hetwelk zich het Uitvoerend Bewind

(*a*) Deze modellen heb ik hier achtergelaten, om dit Tijdschrift niet buiten noodzaak met dezelve optevullen, en vermits daarin bij de algemeene Voordragt der bovengen. Agenten eenige veranderingen hebben moeten gemaakt worden.

van Heekeren.

wind met het in werking brengen derzelve heeft voorgesteld, te bereiken. Ik neem dan de vrijheid U te obsérvéren.

Dat het buiten allen twijffel is, dat de gezondheid der Ingezetenen en de vermeerdering der volkrijkheid, de sterkte en de algemene welvaart eenes Staats aanduidt, terwijl de vermindering derzelve de toenemende verzwakking eens volks kentekent en deszelfs ondergang voorspelt, en dat het derhalven niet alleen voor de Geneeskunde, maar ook voor het Gouvernement van het uiterst aanbelang is, den staat der gezondheid en de vermeerdering of vermindering van de volkrijkheid der Maatschappij te kennen; en de oorzaken op te sporen, welke daar toe aanleiding geven; ten einde de middelen, die tot den aanwas van de gezondheid der Ingezetenen, en van de bevolking medewerken, te bevorderen, of al het geen eenen nadeeligen invloed op dezelve heeft, en de volkrijkheid doet verminderen, zoo veel moogelijk uit den weg te ruimen.

Dat eene van tijd tot tijd herhaalde volkstelling wel geen ongeschikt middel is, om de vermeerdering of vermindering der volkrijkheid te leeren kennen; dan dat dezelve, om verscheiden redenen, thans hier niet op te tellen, met moeilijkheden gepaard gaat, en nimmer met die naauwkeurigheid kan worden in het werk gesteld, welke vereischt wordt, om een goed oordeel te vellen over de toe- of afneeming van de algemeene welvaart, behalven dat dezelve ook niet genoeg bouwstoffen oplevert, tot zoodanige navorschingen, welke voor

den

den Wetgever van het grootst gewigt zijn, om de middelen in het werk te kunnen ſtellen, die in ſtaat zijn, de algemeene volksgezondheid te bevorderen, en alles, wat dezelve zoude kunnen verminderen, of daar toe medewerkt, op te heffen en door gepaste middelen tegen te gaan.

Dat daarentegen het invoeren van Geboorte- Trouw- en Sterflijsten, indien dezelve wel ingericht zijn, en naauwkeurig gehouden worden, een onfeilbaar middel is, om het Gouvernement met den waren toeſtand van 's volks gezondheid en den graad van welvaart in de Maatſchappij bekend te maken; en daarenboven, om aan de Geneeskunde den weg te banen tot het verzamelen van eene menigte kundigheden, welke op eene andere wijze niet gemakkelijk zouden kunnen verkregen worden.

Dat de betrekking van gehuwde perſoonen tot ongehuwden, van de huwelijken tot de geboornen, van dezen tot de geſtorvenen van onderſcheiden leeftijden, alléén opgeeft den graad van de wezenlijke ſterkte en geluk eener Maatſchappij: en dat, om denzelven te berekenen, geen beter middel voor handen is, dan het houden van naauwkeurige Geboorte- Trouw- en Sterf-Registers, en het vergelijken derzelve met elkander.

Dat diergelijke lijsten, welke ons van andere volken bekend zijn, zeer veel hebben toegebragt tot de belangrijkſte navorſchingen omtrent de vermeerdering of vermindering van derzelver vrugtbaarheid, welvaart en gezondheid, omtrent de menigvuldigheid

heid en den aart van derzelver ziekten, en den ouderdom, welken zij doorgaans bereiken, als mede omtrent de oorzaken welke tot dat alles medewerken.

Dat de gemelde Lijsten, in ons land ingevoerd, ons de gelegenheid zullen verſchaffen, om de betrekkelijke welvaart van de Ingezetenen van verſchillende oorden in ons Vaderland, en de meerdere of mindere gezondheid van ſommige ſtreeken te leeren kennen: de phijſieke oorzaken van een en ander op te ſporen; en daar uit zodanige gevolgtrekkingen afteleiden, welke tot bevordering van het geluk en den ligchaamelijken welſtand der Ingezetenen kunnen ſtrekken.

Dat wel is waar, dergelijke Lijsten in verſcheiden Plaatſen van onze Republiek gehouden worden; dan dat dezelve over het algemeen zeer gebrekkig zijn, en niet op eene wijze zijn ingericht om aan het oogmerk te voldoen: en dat ze daarenboven overal dienen ingevoerd te worden, om van wezenlijk nut te wezen.

Dat, wat de Geboortelijsten aanbelangt, dezelve zoodanig behoren gemaakt te worden, dat daaruit kan worden gezien niet alleen het getal der geborenen in het algemeen, maar bijzonder dat van elk geſlacht, van de ontijdig- en dood-geboorenen, en van de twee- en drielingen.

Dat, daar het getal van Vrouwen, welke zonder hulp verlosſen, zeer gering is, en niet in aanmer-

merking kan komen, de Vroedmeesters en Vroedvrouwen zeker de geſchiktſte perſonen zijn, om de opgave der geboorenen te doen: en derhalven aan dezen bij de wet behoort gelast te worden, de verlosſingen aan te geven, welke door hun, of onder hun opzicht zijn verricht.

DAT dus (behalven de aangifte van elke geboorte, het geen waarſchijnlijk door den Agent van Justitie zal worden voorgeſteld) de Vroedmeesters en Vrouwen op zekere boete behoorden gelast te worden, om maandelijks aan het Gemeente-Beſtuur, deszelfs Committé van Algemeen Welzijn, of eenige andere Commisſie uit hetzelve: of wel aan de Secretarie, of Rechtbank hunner woonplaats aan te geven het getal der verlosſingen, door hun gedaan, met bijvoeging van de ſexe der geboorenen, en daar onder van de levendig of dood ter waereld gekomen, van de ontijdige verlosſingen, en van de twee- en drielingen: moetende de bijzonderheden, welke zij zouden mogen ontmoet hebben, daar bij aangetekend worden; als mede de gevallen, waarin de Vroedvrouwen genoodzaakt zijn geweest de hulp van Meesters in te roepen.

DAT alle deze opgaven van Vroedmeesters en Vrouwen, na gemaakt gebruik, maandelijks op eenen bepaalden tijd zouden behooren verzonden te worden aan de plaatſelijke Commisſie van Geneeskundig Beſtuur, of, dezelve niet aanwezig zijnde, aan de Commisſie van het Departement.

DAT door dezelve Commisſie uit de gemelde op-

gaven zouden behoren gemaakt te worden de maandelijkſche Lijsten der geboornen in elke Gemeente.

Dat de Lijsten, door de Plaatſelijke Commisſie van Geneeskundig Beſtuur opgemaakt, of de Copien daarvan, met derzelver daar bij gedane aantekeningen zouden behoren verzonden te worden maandelijks aan de Departementale Commisſien van Geneeskundig Beſtuur, om daar uit de Lijsten te formeeren voor elk Departement.

Dat de Departementale Commisſien zouden behoren verzocht te worden, om daarbij zoodanige aantekeningen te maken, als welke zij ter bevordering der konst zouden vermeenen nuttig te zijn: en deze Departementale Lijsten telkens te zenden aan den Agent der Nationale Opvoeding; die geauthoriſeerd konde worden, om dezelve publiek, of anders daarvan zodanig gebruik te maken, als hij zoude oordeelen te behooren.

Dat insgelijks door de Plaatslijke en Departementale Commisſien uit deze maandelijkſche Lijsten zouden moeten opgemaakt worden de jaarlijkſche van elke Gemeente, en door de laatſte voor de reſpective Departementen, de jaarlijkſche Departementale, welke op eenen bepaalden tijd (bij voorbeeld in de Maand Februarij) moeten verzonden worden aan den Agent der Nationale Opvoeding met derzelver algemeen verſlag, aan denzelven te doen, waar bij dezelve gelegenheid hebben, om, zoo over het getal der geboorenen met betrekking tot dat der huwlijken, en der geſtorvenen, als over

al

al het geen de Geneeskunde ſpecteert, de nuttigſte waarnemingen en aanmerkingen bij een te verzamelen, en aan den Agent te ſuppeditéren.

Dat, wat de Trouwlijsten aanbelangt, dezelve zodanig zouden moeten ingericht zijn, dat daaruit niet alleen het getal der Huwlijken in het algemeen, maar ook de ſtaat van Jongman of jonge Dochter, van Weduwenaar of Weduwe, en de ouderdom der genen, die zich in het huwelijk begeven hadden, konden worden opgemaakt.

Dat derhalven de Committés van Justitie, of voor welke Collegien anders de huwelijken gecelebreerd worden, zouden behoren gelast te worden, om naauwkeurig bij ieder huwelijk, hetwelk voor hun wordt gesloten, op te tekenen, behalven de namen, den ouderdom van den Bruidegom en de Bruid, als mede den ſtaat van Jongman en jonge Dochter, van Weduwenaar of Weduwe; en om maandelijks uit die aantekeningen de Trouwlijsten te formeren.

Dat deze Lijsten op dezelfde wijze, als die der Geborenen, moeten verzonden worden aan de Plaatſelijke en Departementale Commisſien, en de door de laatſte daar uit geformeerde Lijsten, aan den Agent der Nationale Opvoeding, gemunieerd met zodanige nuttige opheldering en vergelijkende aanmerkingen, als met den aart der zaken overeenkomt, zullende ook van deze Lijsten door den Agent hetzelfde gebruik gemaakt worden.

Dat uit deze maandelijkſche Lijsten jaarlijks zul-

zullen worden geformeerd de jaarlijkſche Lijsten voor elke Gemeente en voor elk Departement, en op dezelfde wijze als de Geboortelijsten aan den Agent der Nationale Opvoeding verzonden.

Dat (om tot de Sterflijsten overtegaan) de Sterfgevallen uit verſchillende oogpunten kunnen beſchouwd worden; en wel *vooreerst*, met betrekking tot de jaren der overledenen: dat de aantekeningen deswegens, vergeleken met de geborenen, den waren ſtaat van de volkrijkheid eener maatſchappij kunnen ſuppeditéren, en een middel aan de hand geven, om den gemiddelden leeftijd der ingezetenen te berekenen, en om uit dezelve de gewigtigſte gevolgen afteleiden.

Dat, *ten tweeden*, de ſtaat der Overledenen van Jongman, jonge Dochter, Gehuwd, Weduwenaar of Weduwe in aanmerking komt. Men heeft uit verſcheiden aantekeningen opgemaakt, dat de ſterforden in die verſchillende clasſen der maatſchappij zeer verſchillend is: het is van belang, zulks naauwkeurig na te gaan, behalven, dat de waarnemingen over het getal der gehuwden en ongehuwden, uit de Sterflijsten op te maken, ons in ſtaat ſtellen, om over de toeneming of afneming der welvaart en de meerdere of mindere zuiverheid der zeden te oordeelen; want het is buiten allen twijffel, dat naar mate de huwlijken in eene maatſchappij menigvuldiger zijn, de zeden naar evenredigheid zuiverer, en het algemeen volksgeluk grooter zijn: terwijl, het tegengeſtelde plaats vindende, daaruit eene min voor-

deelige concluſie voor die maatſchappij kan getrokken worden.

Dat het, *ten derden*, van het uiterst aanbelang is, het beroep, ambacht, of de kostwinning te weten van de Overledenen: dewijl de aantekeningen daaromtrent de betrekking opgeven van de verſchillende ſtanden der ingezetenen tot elkander, als mede der beroepen, welke aan een grooter of kleiner getal eene kostwinning verſchaffen: behalven dat de aart van zoodanig beroep of ambacht de meerdere of mindere gegoedheid, en eene daarmede verknochte min of meer zuivere woning opgeeft: hetwelk alles eenen zeer grooten invloed heeft op de gezondheid der ingezetenen.

Daarenboven geven ſommige ambachten niet weinig aanleiding tot zekere bepaalde ziekten, welke men *ziekten der ambachtslieden* noemt, en welke geboren worden, of uit den aart der ſtoffen, welke dezelve bewerken, of uit den ſtand welke zij bij hun ambacht moeten aannemen, of uit eene meerdere of mindere ligchamelijke beweging enz. gelijk de loodgieters, verfmakers, loodwitters, kleermakers, kappers, kruiers en andere daarvan de voorbeelden opleveren.

Dat echter, *ten vierden*, zulks geene betrekking kan hebben tot vrouwen of kinderen, dan voor zoo veel de aart der kostwinning van de mans of vaders verbonden is met eene meerdere of mindere gegoedheid: en betere of ſlechter wooning: dat derhalven uit dien hoofde het beroep van den man of vader

bij

bij den dood van eene vrouw of een kind dient opgegeven te worden; dan dat in allen geval de woonplaats van den overledenen behoort te worden aangetekend, dewijl men daaruit de gezondheid van de ééne ſtreek eener plaats boven de andere kan berekenen; gelijk zulks uit vele waarnemingen, vooral in groote ſteden genomen, zoude kunnen blijken. Wanneer toch bij eene ſtandvastige ondervinding wordt geobſerveerd, dat in zekere oorden eener ſtad, in evenredigheid van andere, veel menſchen ſterven, dan moeten de phyſieke oorzaken, welke daartoe aanleiding geven, door den Natuur- en Geneeskundigen opgeſpoord, en aan de Politieke Macht, te gelijk met de middelen, welke ter wegruiming derzelve kunnen dienen, bekend gemaakt en voorgeſteld worden.

Dat het, *ten vijfden*, voor de Geneeskunde van het grootst gewigt is, dat ook de ziekten der overledenen aangetekend worden. Dat dezelve van verſchillende kanten kunnen beſchouwd worden, en dat het allernuttigst is, geen derzelve uit het oog te verliezen.

Dat het van belang is

1°. Het getal der overledenen van iederen ouderdom en ſtaat te kennen.

2°. Den invloed der Jaargetijden op den ouderdom der Ingezetenen.

3°. Den invloed der ziekten op ſommige leeftijden.

4°. Den invloed der jaargetijden op de ziekten der overledenen.

5°. Den Invloed van het beroep op de ziekten der geſtorvenen.

DAT derhalven, om als nu de vijf aangevoerde conſideratiën toetepaſſen, alle ſterfgevallen aan de Politieke of Rechterlijke Macht in elke Gemeente, zonder eenige de minſte nalatigheid, zullen moeten aangegeven, en dat daar bij zal behooren geſpecificeerd te worden:

1°. De dag der maand.

2°. Aan welke ziekte de overleden geſtorven zij; volgens opgave van den Doctor, of iemand van de kunst, die denzelven geadſiſteerd heeft, of anders volgens berichten, indien geen Geneesheer gebruikt is.

3°. De naam des Overledenen.

4°. De ſtaat van Jongman, of jonge Dochter, Getrouwd, Weduwenaar of Weduwe.

5°. De Woonplaats, Letter en Nummer van het Huis.

6°. De ouderdom. — Van Kinderen onder de 14 dagen, worden de dagen, daar boven de maanden, boven het jaar tot de twee jaar, het jaar en de maand opgegeven.

7°. Beroep. — Zo de Overleden eene Vrouw of een Kind is, moet het beroep van den Man of Vader worden opgegeven.

DAT, na gemaakt gebruik, alle deze opgaven, 's maandelijks op eenen bepaalden tijd zullen verzonden worden aan de Plaatslijke, en daar, waar dezelve niet aanwezig zijn, aan de Departementale Commisſiën van Geneeskundig Beſtuur.

DAT

DAT door dezelve maandelijks voor elke Gemeente zal geformeerd worden

1o. Eene Lijst, om daaruit het getal der Overledenen, derzelver ouderdom en ſtaat te leeren kennen.

2o. Dat maandelijks uit deze Lijsten zal geformeerd worden door de Departementale Commisſiën van Geneeskundig Beſtuur, de Departementale Lijsten.

DAT eveneens zullen moeten ingericht zijn de jaarlijkſche voor de Gemeenten en de Departementen.

DAT, om den invloed te weten van de jaarſaiſoenen op den leeftijd, uit de gemelde opgaven, op dezelfde wijze jaarlijks zullen gemaakt worden Lijsten voor elke Gemeente, en voor elk Departement.

DAT ſommige ziekten aan zekere leeftijden, andere meer bijzonder aan een der beide Sexen eigen zijn, en dat derhalven maandelijks op dezelfde wijze eene Lijst voor elke Gemeente, en voor elk Departement behoort geformeerd te worden, om den invloed der ziekten op de leeftijden en Sexen te leeren kennen.

DAT uit deze wederom eene jaarlijkſche behoort opgemaakt te worden, om den invloed der jaargetijden op die ziekten te kunnen nagaan.

DAT wat betreft het beroep der Overledenen, de Commisſiën van Geneeskundig Beſtuur behooren geauthoriſeerd te worden, om uit de opgaven, bij haar

ingekomen, de noodige aantekeningen te houden der beroepbezigheden in hare Gemeente of Departement, en na dezelve in eene alphabetiſche orde te hebben opgetekend, ook daarvan de behoorlijke Lijsten te formëren, en aan den Agent der Nationale Opvoeding te doen geworden.

Dat met betrekking tot de ziekten, de Agent der Nationale Opvoeding behoort te worden gevolmagtigd, om aan de Departementale Commisſiën van Geneeskundig Beſtuur, eene ſpecifique alphabetiſche Lijst te geven van de namen der ziekten, welke zouden moeten aangetekend worden.

Dat de Departementale Commisſiën aan de Doctoren, Heel- en Vroedmeesters en Apothecars, zouden moeten afgeven een exemplaar van die Lijst, met verzoek, om, bij ſterfgevallen van zieken onder hun opzicht, de namen der ziekten zelf op het briefje te tekenen, en daarin de aan hun overhandigde Lijst te volgen.

Dat de Agenten van Marine en Oorlog behooren gelast te worden om door de Scheeps-Heelmeesters en Chirurgijns-Majors dezelfde Sterflijsten te doen formëren, dezelve 's maandelijks bij hun te doen inzenden, en ze te doen geworden aan den Agent der Nationale Opvoeding; dan dat als dan wel zal moeten gelet worden, dat de Overledenen niet bij de Politieke Macht worden aangegeven, dewijl zij als dan tweemaal op de Sterflijsten zouden komen en daaruit verwarring zou ontſtaan.

Dat

DAT het eindelijk en aan de Departementale Commisſiën en aan de Chirurgijns Majors en Scheeps-Heelmeesters vrijſtaat, en zij zelfs verzocht worden, om bij de inzending der Lijsten zoodanige weerkundige obſervatien te voegen, als dezelve tot beter verſtand van den aart der meest grasſérende ziekten in ons Land zullen nuttig oordeelen.

HET geadviſeerde, Burger Agent! aan uw verlicht oordeel onderwerpende

Heil en Eerbied!

Den Haag 1799.

Maandelijks Genees- en Natuurkundig Tijdſchrift, uitgegeven door Drs BRADLEY *en* BATTY *te Londen, en Dr.* NOËHDEN *te Gottingen (a).*

No. XXIV. Febr. 1, 1801. Londen bij *R. Philips.*

DIT Journaal, hetwelk met het prijswaardig oogmerk geſchreven is, om den voornaamſte artſen der vereenigde Britſche Rijken, een onderling veréénigings punt aantebieden, ten einde hunne gevoelens en waarnemingen aan het publiek mededeelen, en om

(a) Monthly *Medical und Phyſical Journal.*

om de nieuwe ontdekkingen in de Genees- Heel- Schei- Artſenijmeng- en Plant-kunde en in de Natuurlijke Historie, zoo ſpoedig mogelijk, algemeen te doen worden, maakt ons ten vollen bekend met den tegenwoordigen ſtaat der onderſcheidene takken der Genees- en Natuurkunde in Groot-Brittanje, en met alle zoodanige pogingen, als welke, ter volmaking dezer wetenſchappen, aldaar door verſchillende perſonen onafgebroken worden aangewend. — Wij zullen hieruit eenige der belangrijkſte artikels, bij wijze van uittrekſel, mededeelen.

N°. XXIV. van dit Journaal bevat voornamelijk:

III. Een brief van Dr. Harriſon aan den Baronet J. Banks, waarin proefondervindelijk door een treffend voorbeeld bewezen wordt, dat de plaatſelijke Koepokken, zonder de ſoortelijke koepokkoorts, de vatbaarheid voor het natuurlijk pokſmet niet uitblusſchen, offchoon men met ſtoffe, uit dezelve genomen, andere voorwerpen met vrucht inënten, en tegen de woede der natuurlijke pokken beveiligen kan: — ſtrekkende dus dit geval tot een nieuw bewijs der groote overeenkomst tusſchen de Koe- en Kinder-pokken.

IV. Een brief van Mr. Gale, waarin hij verzekert de Koepokken met een beſtendig goed gevolg aan vele honderden te hebben ingeënt, en getuigt dat geduurende een hevige pok-epidemie, niet één uit zoo vele der door hem gevaccineerden, alhoewel zij op den duur met hunne beſmette nabuuren gemeenſchap hielden, door het pokgift is beſmet geworden.

VI. Een

VI. Een aanmerkenswaardig geval van eene beklemde Dijbreuk, medegedeeld door G. Borreth, Chirurgijn te Yarmuiden; in dezen Patient werd de operatie met een' gewenschten uitſlag ondernomen, nadat de beklemming reeds zes dagen geduurd had, en er eene braking van drek-ſtoffen, vergezeld met hik, koude ledematen, *facies hippocratica*, benevens een ſnellen, kleinen en ongelijken polsſlag plaats had. — De Schrijver beweert, dat één der voornaamſte redenen, waarom in beklemde Breuken de operatie zoo dikwerf ongelukkig uitvalt, is het te lang uitſtellen der Heelkundige bewerking, en wil derhalven, dat men, na door de gewoone middelen en de *taxis* vruchteloos getracht te hebben de breuk in te brengen, onmiddelijk tot de operatie, als het eenigſte middel om het leven en de gezondheid van den Lijder te redden, zal overgaan. — Het geval in questie was een verouderde darm-netbreuk; dezelve had de grootte van een duiven-eij, en er was eene aanmerkelijke vernaauwing aan den mond van den breukzak.

VIII. Eene waarneming nopens een *Apoplexia Hydrocephalica*, Hoofdwaterzuchtige Beroerte, met aanmerkingen over deze ziekte, door den Profeſſor T. Garnett. — In dit ten uiterſten belangrijke geval van een gelukkiglijk genezene inwendig Waterhoofd, maakt ons de Schrijver niet alleen bekend met de toevallen der ziekte en zijne in 't werk geſtelde geneeswijze, welke voornamelijk in het aanwenden van ſpaanſche-vliegpleisters, mercuriaal-zalf en in 't inwendig toedienen van kwikmiddelen, *digitalis*, en *kali ſulphuratum* (*hepar ſulphuris*) beſtond,

maar daarenboven bewijzen ons des Profesfors gewigtige aanmerkingen, welke op directe proeven, en op ontleedingen der aan deze ziekte overledene voorwerpen ſteunen, overtuigende, dat de *hydrocephalus internus* het gevolg is van eenen voorafgeganen bloedrijken toeſtand der vaten van het herſengeſtel, waardoor eene aanmerkelijke ontſteking derzelve veroorzaakt, en doorgaans, offchoon niet altoos, eene uitſtorting van een waterachtig vocht voor de dood te wege gebragt wordt.

Men treft daarom, wanneer de lijders in 't begin dezer ziekte weggerukt worden, blijkens de door Morgagne, Dr. Quin en andere gedane waarnemingen, volſtrekt geen water in de herſenpan aan, doch de vaten zijn over het algemeen in dit tijdſtip zoodanig uitgezet, dat het ganſche herſengeſtel, als het ware, ſchijnt opgeſpoten te zijn; de waterachtige uitſtorting heeft geen plaats, voor dat de herſenvaten, geduurende eenigen tijd door de buitengewone ophooping van bloed overſtelpt geweest zijnde, ten laatſten derzelver toon verliezen, en deszelfs waterachtig gedeelte doorlaten; terwijl de, door dezelfde oorzaken verzwakte, opſlorpende vaten niet in ſtaat zijn om het uitgevate vocht weder op te nemen. — Wijders leert ons de Schrijver, dat deze ziekte, offchoon zij voornamelijk kinderen aantast, nochtans de meer in leeftijd gevorderde niet geheel en al verſchoont; hij heeft gevallen waargenomen van Lijders van 13, 16 en zelfs 30 jaren oud. — De grootſte hoop van de herſtelling des lijders hangt volgens den Profesfor van de behandeling in het eerſte tijdperk dezer ziekte af; daar er in 't twee-

de

de bijna geen hoop van genezing meer overſchiet. De beste geneeswijze, zijnes bedunkens, is om den Lijder in het begin, na bevind van zaken, meerder of minder *antiphlogistisch*-te behandelen, zoodanig echter, dat, over het algemeen genomen, plaatſelijke bloedontlastingen boven de aderlating te verkiezen zijn. Vervolgens moet men met *mercuriaal* zalven inwrijvingen laten doen, ſpaanſche vliegpleisters aanleggen, en inwendig het vingerhoedskruid en de Zoete kwik toedienen. Het nut der *digitalis* in deze ziekte ſchijnt aftehangen van het vermogen, om de werking der bloedvaten baarblijkelijk te verminderen, en die der opſlorpende daarentegen aanmerkelijk te vermeerderen: de pisdrijvende kracht van de *digitalis* wordt noch meer aangezet en werkt zekerer, wanneer dit middel in verbinding met de Zoete kwik gegeven wordt.

Door het gebruik dezer middelen, heeft de Schrijver, behalven den perſoon dezer waarneming, nog twee andere voorwerpen gered: ook zijn er eenige gelukkige genezingen dier ziekte, door andere Geneesheeren met ſoortgelijke middelen, bekend; daar volgens Whijt, Fottergill en het eenpaarig getuigenis der oude Schrijvers, het inwendig waterhoofd altijd vroeger of later doodelijk is. Er is dus genoegzame grond, om ons met het ſtreelend vooruitzicht te vleijen, dat wij eerlang eene, op de gezonde reden en ervaring ſteunende, gelukkige geneeswijze van deze, tot hier toe zoo oodlottige, ziekte tot ſtand gebragt zullen zien.

IX. Proe-

IX. Proeve *van Dr.* Mosſman *over de Koorts en Longtering.* — De Schrijver beweert, dat onder de koortsweerende middelen de kwik de eerſte plaats verdient, grondende deze zijne ſtelling voornamelijk op het gelukkig aanwenden der zoete kwik in de geele koorts; hij beſchouwt het Vingerhoedskruid, in het eerſte tijdperk der longtering, bijna als een ſpecifiek middel, uit hoofde van deszelfs vermogen op de werking van het hart en bloedvaten; ja hij ſtelt het zeer mogelijk, dat deze plant, door verſterkende en andere hul middelen ondersteund, zelfs in de laatſte of meer gevorderde tijdperken dezer ziekte, nog eene grondige genezing kan te weeg brengen. — De Schrijver ſchijnt dit zijn gevoelen uit daadzaken ontleend te hebben, doch maakt van dezelve geen het minste gewag; ook laat hij ons in de onzekerheid ten opzichte van de gifte en aanwending der aangeprezene hulpmiddelen.

X. Mr. Simmons *over de Koepokken.* — Uit deze verhandeling blijkt, dat dezelve hare goedaartigheid ook in de warmere luchtſtreeken, b. v. in de West-Indiën, daar de natuurlijke pokken zeer ontaarten, ten vollen behouden.

XI. Eenige *waarnemingen door* Mr. Bartley, *over het nut van de door kunst gemaakte Muskus*, gegeven in de form van een mixture tot 20. à 30. druppels, twee à driemaalen daags, in eene verouderde kinkhoest.

XII. G. fielding *over de nuttigheid van de digitalis in de kinkhoest.* — Hij geeft dit middel in de

de form van een verzadigd Tinctuur, vermengd met eene gelijke hoeveelheid ſijroop; hij begint met een zeer geringe gift en klimt langzamerhand op tot dat het zijne uitwerking op de pols doet, wanneer men met deze gifte voortgaat tot aan de genezing. Kinderen van 8 maanden tot 4 jaaren geeft men van 10 tot 40 druppels, drie maalen daags, meerder of minder naar bevind van zaken.

XIII. Mr. Custance *over het gebruik van gist in de Rotkoorts.* — In deze verhandeling beweert de Schrijver, dat men ten onregte de bekendgemaakte genezingen alleenlijk aan de gist toeſchrijft, daar er in deze gevallen ook andere middelen en wel voornamelijk kina en wijn gebruikt zijn.

XIV. Dr. Bradley *over eene kwaadaartige Rotkoorts*, in welke de Lijder, na het vruchteloos toedienen van verſterkende middelen, uit de kaken des doods gered werd, door het geven van eene gewoone eetlepel gist, alle vier uuren.

XV. Mr. Franks *verhandeling over de beſmetting van het Pokgift.* — In welke hij baarblijkelijk bewijst, dat de beſmetting van het *miasma* alleenlijk niet voldoende zij tot voortbrenging der Pokken, doch dat hiertoe daarenboven een eigenaartige luchtsgeſteldheid vereischt wordt. Voorts toont hij overtuigende aan de ongegrondheid van het bijna algemeen gevoelen, als of, door de voortplanting der inënting, de verwoesting door het pokgift meer en meer verſpreid wierd, daar het tegengeſtelde blijkt

uit

uit de ſterflijsten van Londen, ſedert eene lange reeks van jaren door den Schrijver met elkander vergeleken.

XVI. Een *bijzonder geval der Koepokken*, mede gedeeld door Dr. Woodforde. — De Patient dezer waarneming werd op haar 55 jaar door de natuurlijke pokken beſmet, ſchoon zij, 28 jaren geleden, zeer hevig de koepokken, vergezeld van talrijke puisten op haar handen en vingeren, aanmerkelijke zwelling der oxelklieren, en zware koorts had doorgeſtaan, en ſedert dien tijd dikwijls, zonder eenig gevolg, aan de beſmetting der pokken was bloot geſteld geweest. — De Schrijver maakt nog gewag van twee ſoortgelijke gevallen, door Dr. Sims in het eerſte en tweede deel van dit Journaal medegedeeld.

Deze zeldzame gevallen, welke in den eerſten opſlag zouden ſchijnen aantetonen, dat de koepokken de vatbaarheid der gevaccineerden voor het natuurlijk pokgift ſlechts voor een tijd, en niet voor altoos wegnamen, bewijzen, bij nadere en bedaarde overweging, niets ten nadeele der koepokinenting; want het blijkt uit het volgende ſtukje van dit Journaal, dat Dr. Sims zelf naderhand erkend heeft in het onzekere te zijn, of zijne twee Patienten de ware of valſche koepokken gehad hadden, en Dr. Woodforde levert ons, voor de echtheid der koepokken van zijne Lijderesſe, geen ander bewijs dan haar eigene getuigenisſe. Doch, ſchoon wij voor een oogenblik als bewezen veronderſtelden, dat, in zeldzame gevallen, de

de gevaccineerden, na verloop van eenige jaren, weder vatbaar waren voor de beſmettinge der kinderpokken, zoo zouden toch deze zonderlinge gevallen, niet anders dan als uitzonderingen van den algemeenen regel kunnen worden aangemerkt; uitzonderingen, welke ook bij de inënting met menſchenpokken, en zelfs bij de natuurlijke pokken, nu en dan plaats hebben: haalt Profeſſor van Doeveren niet verſcheiden gevallen aan, in welke de Patienten tweemaalen de kinderziekte hebben doorgeſtaan? Ja, heeft het nabuurig Delft ons niet onlangs een nieuw bewijs verſchaft der mogelijkheid, dat een en hetzelfde voorwerp meermaal door de kinderziekte kan beſmet worden? — Deze gevallen bewijzen dus ten hoogſten niets meer, dan dat in eenige zonderlinge geſtellen, welke echter zeldzaam zijn, zoo min door het vaccinéren, als door de gewoone inënting, of door de natuurlijke kinderpokken, derzelver vatbaarheid voor het menſchen-pokgift, ten eenemaal worde uitgeroeid, maar ſlechts voor een reeks van jaren verdooſd.

XVII. G. N. Hill, *over de beste manier om het koepokgift zuiver te bewaren.* — Dit beſtaat, volgens den Schrijver, in het bevochtigen van katoene draden met de ſtoffe, en in het bewaren derzelve in een welgeſloten flesje.

XX. Een brief van Mr. Branſon aan Dr. Pearſon, in welken hij een geval verhaalt, waar de koeen natuurlijke pokken bijna op denzelfden tijd den Lijder medegedeeld werden, met dat gevolg, dat zij beide opgenomen werden, en hare bijzondere tijd-

tijdperken doorliepen, zonder dat het ééne contagium het andere in deszelfs werking in 't allerminste verhinderde. — Het geval was een kind, het geen gevaccineerd werd, na dat hetzelve eenige dagen te voren aan de beſmetting der natuurlijke kinderpokjes was blootgeſteld geweest; vijf dagen na de vaccinatie vertoonden zich ſamenvloeijende kinderpokjes, voornamelijk rondsom de plaats der inënting; echter bragt de ſtof, uit den ingeënten arm genomen, den elfden dag der koepokinënting en den vijfden dag der kinderpokjes, bij een ander kind de ware koepokken te weeg.

XXI. Mr. MADDOCK *over de Koepokken.* — De Schrijver geeft eenige gevallen op, ten bewijze, dat het koepokgift niet altoos zulk eene ligte ziekte voortbrengt, maar ſomtijds hevige plaatſelijke toevallen, ja zelfs door de al te groote prikkeling, den dood des Lijders veroorzaken kan, waarvan hij een voorbeeld aanvoert, waar een kind op den 26. dag waarſchijnlijk aan de gevolgen der inënting ſtierf.

DAT de inënting met koepokken in ſommige bijzondere geſtellen dodelijk worden kan, is zeer mogelijk; dan, indien de koepokken reeds door derzelver prikkeling, den dood des Lijders veroorzaken, zoo zoude dezelve buiten twijffel even zeer een ſlagtoffer geworden zijn der menſchenpokken, welke het geſtel ongelijk ſterker aandoen: de prikkeling, door het koepokgift te weeg gebragt, veel minder zijnde, dan dat door de menſchenpokken veroorzaakt, ſlaat derhalven de balans van eenen goeden uitſlag dus cok natuurlijk ten voordeele der Vaccine over.

XXII.

XXII. C. Collier *waarneming eener vergifting door Opium*, in welk geval de Patient echter nog gelukkig gered werd door hem op den duur, tegen wil en dank, in beweging te houden, en door het toedienen van zeer groote giften witte Vitriool.

Maandelijksch Genees- en Natuurkundig Tijdschrift, N°. XXV.

I. Dr. Magennis *waarnemingen over de uitwerkselen van het Vingerhoed kruid in het genezen der Long-tering.* — De Schrijver, welke in de onderscheide Britsche hospitalen overvloedige gelegenheid gehad heeft om de uitwerkselen der *digitalis* in alle de tijdperken der Long-tering naauwkeurig na-tegaan, roemt het Vingerhoedkruid ten hoogsten in deze ziekte. Volgens de door hem genomen proeven, heeft de *digitalis* bij verre de meeste zijner lijderen het bedoelde nut te weeg gebragt, ja zelfs heeft deze plant somtijds nog in het laatste tijdperk der Long-tering de genezing der kwaal bewerkt, en in derzelver begin verdient de *digitalis*, eenige weinige gestellen uitgezonderd, bijna den naam van een specificq middel; schoon hij echter aan den anderen kant geenzins ontveinst, dat sommige Patienten de *digitalis* vruchteloos gebruikt hebben, en dat andere er slechts voor een tijd door zijn verligt geworden.

De Doctor heeft bij zijne verhandeling eene lijst gevoegd van 72 lijders, aan welke hij de *digitalis* heeft toegediend, als ook het tijdperk der ziekte, in welke elke patient dit middel gebruikt heeft, en den

tijd hoe lang hetzelve is aangewend: de meeste beſpeurden in eenige dagen na het gebruik der *digitalis* aanmerkelijke beterſchap; op ſommige geſtellen nochtans deed dit kruid, offchoon volle zes weeken gebruikt, geen de minſte uitwerking, en bij andere kwamen de toevallen der ziekte, na verloop van eenige dagen, weder te rug. Van de 72 patienten zijn er door dit middel 40 herſteld, bij verre de meerderheid van welke de ziekte nog in derzelver eerſte tijdperk was, ſchoon er zich ook eenige onder bevonden, welker lot hoopeloos ſcheen, en die zonder dit middel waarſchijnlijk binnen weinige dagen zouden geſtorven zijn.

Hij geeft de *digitalis* in de form van een tinctuur, beſtaande uit vier oncen verſche bladen van deze plant, en vijf oncen Voorloop; de gifte is zeer verſchillende, naar het bijzonder geſtel des lijders: ſommige kunnen niet meer dan 70 druppels daags verdragen, zelfs verhaalt de Schrijver twee gevallen, waarin de patienten geen 40 druppels dagelijks, of 6 voor een doſis konden nemen, zonder dat dezelve een groote wanorden in het ganſche geſtel veroorzaakten, terwijl andere de verbazende hoeveelheid van driemaal daags 70, ja zelfs 100 druppels namen, zonder het minſte ongemak er van te gevoelen: men begint hierom altoos met zeer kleine giften, doorgaans van 7 tot 10 druppels, en klimt ieder dag met 10 druppels op, tot dat de *digitalis* hare werking op het hart en de bloedvaten uitoeffent: men kan dit middel, naar bevind van zaken, met tinctuur van *opium*, *oxymel ſquilliticum*, afkookſel van den koortsbast, *elixir vitrioli*, tinctuur van kaneel enz. verbin-

binden: de dosis bepaalt men naar de oogenschijnlijke kracht en sterkte van het gestel des lijders: dezelve wordt zoo lang dagelijks vermeerderd, tot dat de maag ongesteld wordt, en de patient over duizeling en verduistering van het gezicht klaagt, gepaard met eene aanmerkelijke zinking der pols; zoo spoedig deze toevallen zich vertoonen, moet men terstond de dosis de helft verminderen, en bijaldien het hoofd en de maag dan nog deze gifte niet kunnen verdragen, moet men het gebruik der *digitatis* voor twee á drie dagen uitstellen, en dan dezelve wederom, als in 't begin, in een kleine gifte toedienen.

Dr. MAGENNIS ontkent ten eenemaal de pisdrijvende kracht der *digitalis:* integendeel zegt hij, in twee gevallen van derzelver overdreven gebruik, de waterzucht te hebben zien ontstaan; het komt hem alleronwaarschijnlijkst voor, dat de *digitalis* de waterzucht en longtering genezen zoude, uit hoofde van een bijzonder vermogen om de opslorping in het algemeen of plaatselijk te bevorderen, daar het, zijns bedunkens, tegen de bekende wetten der dierelijke huishouding aanloopt, dat een middel, het geen zoo krachtdadiglijk den omloop des bloeds in het hart en slagaderen vertraagt, ten zelfden tijd de werking der opslorpende vaten zoo aanmerkelijk zou bevorderen; hij verklaart uit dien hoofde de uitwerkselen dezer plant, uit derzelver sedatif of nederdrukkend vermogen op het geheele gestel, en wel voornamelijk op het hart en de bloedvaten, welke zoo aanmerkelijk is, dat de pols binnen weinige dagen van 100 in een minuut tot onder de 50 valt, en op die hoogte blijft; welk gevoelen hij vermeent ten vollen be-

wezen te worden door de verſchijnſels die het gebruik dezer plant vergezellen; de pols zinkt trapsgewijze, de hoest en de uitwerping van fluimen, welke dikwijls anderhalf pint bedragen, verminderen allengskens en houden eindelijk geheel en al op; de ademhaling wordt ruimer, en de pijn op de borst en in de zijde, als ook het nachtzweten nemen een einde; in één woord, alle toevallen der uitterende koorts verdwijnen.

In zoodanige voorwerpen, waar de *digitalis*, vrijelijk en in groote giften gegeven, de pols niet verminderde, ondervonden ook de patienten van één tot alle geen het minste nut van derzelver gebruik. — De pols zinkt van 100 en zelfs 120 in één minuut, ſpoedig tot 60, 54, en zelfs wel onder de 50, en moet in dezen ſtaat van neerdrukking gehouden worden, tot dat alle de toevallen der longtering geheel verdweenen zijn; overmits deze ziekte voornamelijk een prikkeling en eene tegennatuurlijk vermeerderde ſnelheid van den omloop des bloeds ten grondſlag heeft, welke eindelijk een bijzondere plaatſelijke ongeſteldheid te weeg brengt, waardoor het vermogen der zintuigen uitgeput wordt, en het geſtel verſlijt. Deze al te ſterke of tegennatuurlijke werking van de kleine en afſcheidende vaten der longen wordt door het Vingerhoedkruid tot den ſtaat van gezondheid terug gebragt: doch, indien men met het gebruik der *digitalis* te lang aanhoudt, ontſtaat er eene ziekte van eene tegenovergeſtelde natuur, van eene vermindering van het prikkelend krachtvermogend namelijk; en eene algemeene waterzucht is niet zelden het gevolg eener zoodanige behandeling.

Voorts doet de Schrijver ons het gewigt der luchtsgeſteldheid in deze ziekte opmerken; de menigvuldige veranderingen van het weder, en de ſpoedige overgangen van koude tot warmte en vice verſa, zijn in dezelve ten uiterſten nadeelig; een temperatuur van tusſchen de 55 en 65 graden, naar den thermometer van Fharenheit, is het best geſchikt ter gelukkige behandeling van teringachtige lijders. De winter is daarom ook het ongelukkigſte ſaiſoen voor zulke voorwerpen; deszelfs nadeelige invloed is zoo groot, dat, niettegenſtaande de krachtdadige uitwerkſelen der *digitalis*, vele, om dien tijd van het jaar, een ſlagtoffer der ziekte worden, welke naar allen oogenſchijn in den zomer zouden herſteld geweest zijn.

De Doctor beſluit uit deze bijgebragte daadzaken, dat de uitwerkſelen van de *digitalis* zeer verſchillende zijn, naar mate der onderſcheidene geſtellen; dat de wezenlijke waarde van dit buitegewoone geneesmiddel in de longtering buiten kijf zeer groot is, en hetzelve ſomtijds geduurende de meest gevorderde tijdperken der longtering nog eene volkomen genezing der kwaal bewerkt, doch dat men nochtans aan den anderen kant erkennen moet, dat in vele ſoortgelijke gevallen, en zelfs in het eerſte tijdperk der ziekte, de *digitalis* vruchteloos is aangewend, zoodat, hoe vermogende dit middel ook wezen moge, men echter groot onrecht heeft, hetzelve in alle gevallen der longtering en in alle geſtellen als een ſpecificq middel te beſchouwen.

II. Chirurgische gevallen enz., waargenomen door Mr. Bradley, en medegedeeld door Mr. J. Pearſon.

1. Eene waarneming omtrent eene verzwering in de lies, vergezeld met toevallen eener dij-breuk; in dit geval ſtrekte zich het *abces* tot den in het gezwel bevatten darm, een gedeelte van het *ileum*, uit; hier door ontſtond er een *anus artificialis*, door welke de drekſtoffen zich ten deele ontlasteden, en het ganſche geſtel zoodanig geſchokt werd, dat de lijderesſe, na geduurende een half jaar zeer veel geleden te hebben, eindelijk onder hare ellende bezweek. — Mr. Bradley is van gevoelen, dat men in zulke gevallen het best doet, het gezwel zoo ſpoedig mogelijk te openen, ten einde de verhefſing der ſleepende koorts door de prikkeling der ſtof en het verlies van zelfſtandigheid zoo veel doenlijk voortekomen.

2. Waarneming van een derdendaagſche koorts, welker aanval vergezeld was van een bloeding uit den mond en van *petechiae* over bijna de geheele oppervlakte des ligchaams, daar integendeel, geduurende het ganſche beloop der ziekte, de huid altoos heet en droog bleef, tot op de herſtelling der lijderesſe; deze toevallen kwamen zes malen op een beſtemden tijd terug, en werden voorafgegaan door eene onwederſtaanbare neiging tot ſlapen: zij herſtelde echter ſpoedig door het gebruik van Kina, Vitriool Elixer, tinctuur van *Catechu* en zuuren. — In dit geval ſchijnt de tusſchenpoozende

koorts

koorts met een ſcheurbuikachtige geſteldheid des ligchaams verbonden geweest te zijn: de lijderesſe was 14 jaar oud, en had nimmer gemenſtruëerd.

III. Mr. J. Moore, geval van een *Synochus* of zuivere ontſtekingskoorts, welke op den elfden dag der ziekte door eene copieuſe uitwademing beſlist werd; de patient had eerst op den zesden dag der ziekte geneeskundige hulp verzocht, waarom de Chirurgijn hem niet durfde aderlaten, maar alleen twee purgatiën toediende, benevens een mixtuur, welke $1\frac{1}{4}$ gr. braak-wijnſteen en twee drachma's Sp. mindereri bevatte, hetgeen regelmatig alle zes uuren gegeven werd.

Dat de goede Natuur, aan haré eigen krachten overgelaten, in heete ziekten, vooral als zij van een ontſtekingachtigen aart zijn, zich zelve ſomtijds redden kan, hieraan hebben wij nooit getwijffeld, en dit geval verſchaft ons een nieuw en zeer treffend bewijs van de hulpmiddelen der Natuur. Dit echter verſchoont, onzes bedunkens, geenzins het gedrag van Mr. Moore: immers is het middagklaar, dat bij een lijder, welke ijlt, wiens pols hard en vol is, 88 malen in één minuut ſlaat, en die een heete en drooge huid heeft, men ook op en na den zesden dag der koorts mag en moet aderlaten, vooral als men niet eerder geroepen is; indedaad verre van hierdoor de Natuur in hare werking te ſtooren, bevordert men daarentegen de criſis door eene algemeene ontſpanning te weeg te brengen: het verzuim der aderlating was hoogstwaarſchijnlijk de eenigſte oorzaak, dat de patient geduurende de vier volgende

dagen erger werd, en op den tienden dag naauwelijks door twee ſterke mannen met geweld in bed konde gehouden worden, tot dat eindelijk uit hoofde van het natuurlijk gezond en ſterk geſtel des lijders, 's nachts tusſchen den tienden en elfden dag der ziekte, de Natuur zich zelve redde door een overvloedig zweet. — Een ſoortgelijke behandeling zou, in een minder vast geſtel, den dood van den patient ongetwijffeld ten gevolge gehad hebben.

IV. Mr. LAREN, waarneming van een radicale genezing eener hevige Hyſteria, welke bijna twee jaren geduurd had, en waarvoor de patiente een aantal der gewone geneesmiddelen vruchteloos gebruikt had, door het toedienen van drie giften muskus, een van zes, een ander van zeven, en een derde van negen greinen, welke achter elkander op de drie volgende morgens genomen werden.

V. OVER *het nut van het uitwendig gebruik van den Terpentijn-geest in verbrandingen, vooral in de zoodanige, welke niet dieper gaan dan de huid.* — De Schrijver beweert, dat in verbrandingen, ter vermindering der felle pijn en prikkeling, en ter voorkoming van eene uitſtorting der vochten, en daar op volgende ulceratie, niets heilzamer zij dan dit middel, vooral als hetzelve met eene gelijke hoeveelheid zuivere olijf-olie vermengd wordt, en de hier mede bevochtigde wieken op het aangedane deel gelegd worden. Niets werkt, volgens hem, zoo ſpoedig ter ſtilling van de pijn, voornamelijk als hetzelve binnen 24 uuren na de belediging gebezigd wordt; hij ſtaaft zijn gevoelen met de opgave van eenige

door

door hem met dit middel genomen proeven, welke ten volle aan zijne verwachting beantwoord hebben.

VI. Een merkwaardig geval van een zeer uitgebreide verzwering in de beide borsten van een kind van een maand oud, welke baarblijkelijk uit de al te groote ſpanning, door de overvloedige afſcheiding der melk in dezelve veroorzaakt, ontſtaan was. Het gezwel ſtrekte zich in dit geval van de benedenſte hoek van het regter ſchouderblad over bijna de geheele regter borst, tot het hartekuiltje uit, klom van daar tot de tepel der linker borst op, en daalde dan ſchielijk in een regte lijn tot op de hoogte der navel naar beneden, klom op tot de bovenſte oppervlakte van het linker ſchouderblad, verminderende in deszelfs opklimming in uitgeſtrektheid. De ontſteking was plotſelijk in éénen nacht ontſtaan, en het gezwel brak na verloop van vier dagen, vlak op het hartekuiltje open, en ontlastede niet minder dan vier oncen etter, een groot gedeelte der bekleedſelen viel daarna af, zoo dat het linker gedeelte der ribben en het borstbeen, alleenlijk door de ſpieren bedekt werden; de kleine lijderesſe herſtelde echter door een gepast gebruik van kina en een weinig rode wijn, en binnen vijf weken was de wond bijna gecicatriſeerd, en het kind volmaakt wel.

VII. Mr. W. Windzor, *waarneming van een Hypopijon, en daaruit ontſtane ontaarting van het linker oog*, zoo dat van de retina, welke in eene pulpeuſe masſa veranderd was, een uitwas gegroeid was, het geen de geheele oogholte opvulde, en na de operatie zes oncen bevonden werd zwaar te

zijn. — De exſtirpatie van het oog was in dit geval ſlechts van een geringe bloedſtorting vergezeld; de patient werd in zeer korten tijd na de operatie kalm, en bleef ſedert zoo, zonder het minste onaangename toeval te ondervinden, en binnen een maand was de wond geheel geheeld.

VIII. Een brief van Dr. Whijte uit Pera, te Conſtantinopolen, aan de uitgevers van dit Tijdſchrift, over de koepokken en pest, in dato 7. December 1800, waaruit blijkt, dat het vaccineren in de Hoofdſtad der Ottomanniſche Porte tot dien tijd zeer weinig opgang maakt; de Doctor vond de beſmetting, door middel van een kleine ſpaanſche vlieg, veel zekerder dan door de inciſie: volgens zijn gevoelen, is de pest noch beſmettelijk, noch ongeneeslijk, deze zijne laatſte meening heeft hij echter tot hier toe met geen bewijzen geſtaafd.

X. Dr. Ferguson. *Eene verhandeling over de tong en derzelver ziekten.* — De Schrijver neemt drie verſchillende ulceratiën der tong aan, namelijk de ſprouw; de ſibbenic-zweeren, welke van een gift overeenkomstig met het venusſmet ontſtaan, en ſlechts eene wijziging van hetzelve zijn; deze zweeren hebben een breeder oppervlakte dan de ſprouw, vertoonen zich voornamelijk aan de zijden der tong; derzelver oppervlakte is witachtig, en hare randen gezwollen: de mercuriaal-pillen en het uitwendig gebruik eener ontbinding der kwik in zeezoutzuur, heelen dezelve ſpoedig: en ten derden, de mercuriaal zweeren, welke een donkerder oppervlakte hebben, van een onaangenaam ſtinkende lucht en van een

ko-

koperachtige ſmaak vergezeld zijn, dezelve vereiſchen bijna geen andere middelen dan het menigvuldig gebruik van verzachtende Gorgeldranken, en het toedienen van eene kleine hoeveelheid *hepar ſulphuris calcareum.*

XI. Mr. SIMMONS *over het gebruik van het witte Rottekruid in den Kanker.* — Hij bewijst in deze verhandeling door daadzaken, dat eene oplosſing van hetzelve de pijn vermindert, en de heeling van een verzworen kanker bevordert, en toont aan, dat dit middel in gepaste giften, bij voorbeeld 12 druppels van de *Londenſche Arſenicſolutie*, driemaal daags, met water of wijn gebruikt, voor een geruimen tijd veiliglijk kan gebezigd worden, zonder het geſtel des lijders of der lijderesſe in het minste gevaar te ſtellen, of zelfs ſchrikbarende toevallen te weeg te brengen.

XII. Mr. HARDMAN *over de ontijdige arbeid.* — De Schrijver beweert de nuttigheid om bij de zwangere vrouwen, welker bekken verwrongen is, eene te vroegtijdige arbeid te weeg te brengen; bij voorbeeld in de zevende maand, en dan het wicht, indien mogelijk, met de voeten te verlosſen; hij ſtaaft zijn gevoelen met onderſchelden bijgebragte waarnemingen, waaruit blijkt, dat op deze methode, kinderen, welke anders alleenlijk door de keizersſnede te behouden geweest zouden zijn, door dit middel levendig gebooren zijn.

XIII. Mr. BELLAMY, *Geval van een Bekkeneels breuk.* — In deze waarneming was er eene aanmerkelijke neerdrukking der inwendige tafel van het bek-

ke-

keneel, onafhankelijk van de uitwendige; de toevallen van de drukking der herſenen ontſtonden hier eerst veertien dagen na de belediging, een verſchijnſel, welk zoude ſchijnen te bewijzen, dat de drukking der herſenen op zich zelve niets is, maar alleen nadeelig is, om dat dezelve als een vreemd ligchaam een ontſteeking en disorganiſatie der herſenen te weeg brengt, welke het eerder of later veroorzaakt, naar mate van het geweld van de ſlag, de ligging van het drukkende ligchaam en de voorbereidende oorzaken; de patient werd, door de operatie der trepaan, gelukkiglijk gered en herſtelde zelfs zeer ſpoedig.

XIV. Mr. Bartley *over de genezing van een patient van 27 jaren van eene volkomen of etterachtige longtering.* — De lijder was, uit hoofde van zijne ligchaams geſtalte, gepredisponeerd tot die ziekte, had een copieuſe en etterachtige uitwerping, bij nacht onmatige uitwademing; een ſteekende pijn in de zijde, onophoudelijke hoest, afgebroken ſlaap, aanmerkelijke moeijelijkheid in de ademhaling, zeer geringe appeteit; de pols ſloeg 120 in een minuut, en de lijder was zeer vermagerd en verzwakt; de ziekte was waarſchijnlijk ontſtaan door het naar binnen ſlaan of repulſie van een roosaartigen uitſlag, veroorzaakt door de onvoorzichtigheid van den patient, welke zich in dien toeſtand aan de koude geëxponeerd had.

De patient bekwam driemaal daags 15 druppels van de tinctuur der *digitalis;* men vermeerderde de gifte allengskens tot 25 druppels, hierdoor zonk de

pols

pols tot 50, doch klom door een gepaste voorzichtigheid weder tot ruim 70 op; de uitwerping werd van etterachtig mukeus, verminderde dagelijks, en hield langzamerhand geheel op; het nachtzweten en de pijn in de zijde verdweenen; de appeteit kwam weder, van de koorts en hoest was geen spoor te bemerken, en de lijder heeft thans sedert een maand geen de minste hoest of eenig ander toeval vernomen, en nam met zijn gewonen ijver zijn beroep van lakenwever waar.

De tijd van één maand is echter, onzes inziens, wat te kort om den lijder voor als nog radicaal genezen te verklaren; wijders merken wij aan, dat in dit geval veertien dagen na het gebruik der *digitalis*, schoon de pols tot 50 gezonken was, de eenigste beterschap van den patient bestond in de verandering der fluimen van etter tot slijm, de overige toevallen scheenen eerder erger dan beter te zijn, dezelve verdweenen nochtans door het voortgezet gebruik dezes middels; iets het geen ons leeraart, dat wij de *digitalis*, alhoewel dezelve van het begin aan onze verwachting niet zoude beantwoorden, niet te spoedig moeten ter zijde leggen.

XIV. Mr. Groose, antwoord aan Mr. Custance (zie het vorige nummer) *over het gebruik van gist in rotziekten.* — De Schrijver voert verscheidene gevallen aan ter staving van de groote nuttigheid der gist in alle ziekten van een rottigen aart, en bewijst met daadzaken, dat in de rotkoortsen een vroegtijdige aanwending van dit middel, derzelver crisis bevordert, en de ziekte een gelukkige keer doet

doet nemen, en dat in de hoopelooste gevallen, waar kina-, wijn, zuuren enz. te voren vruchteloos waren aangewend, ja de dood onvermijdelijk ſcheen, de patienten nochtans door het gebruik der gist, onbegrijpelijk ſpoedig zijn herſteld geworden.

XV. Mr. Potts *over de middelen om het verlies van afgezette Ledematen te vervullen.* — De Schrijver heeft een konstvoet uitgedacht, in welken de geledigingen der knie en enkel aan den wil van den drager volkomen ondergeſchikt zijn: derzelver bewegingen ſchijnen zoo natuurlijk, dat het verlies van het been door deze konst-machine bijna verborgen wordt: het konstbeen is gemaakt van ligte ſtoffen, en wel van de zoodanige, welke beide de been- en vleesachtige deelen nabootſen. De drager kan knielen, nederzitten, oprijzen, laarſen aan- en uit-trekken, het voorſte gedeelte van zijn voet binnen en buitenwaards draaijen, veiligte paard rijden, kortom ten naasten bij alle natuurlijke bewegingen nadoen, zonder medehulp zijner handen. — De uitvinder, welke de amputatie boven de knie ondergaan heeft, is in ſtaat om, zonder vermoeidheid, agt of tien engelſche mijlen (twee en een half uur) met zijn konstvoet afteleggen.

XVII. Een brief van Mr. Ring, *over de Koepokken.* — In dezelve toont hij aan, dat de Patienten, waarvan door Dr. Sims wordt gewag gemaakt, geen ware maar ſlechts valſche koepokken hebben doorgeſtaan; voorts dat er geen het minſte bewijs is, dat de koepokſtof bij den patient van Dr. Woodfoorde, veronderſtellende al eens voor een oogenblik,

blik, dat dezelve de echte geweest zij, niet door het een of ander toeval hare ſoortelijke kracht verloren had, en door ontaarting van derzelver oorſprongelijke eigenſchappen geheel beroofd was: in de werken van Dr. Jenner komen een aantal gevallen voor van een zulke ontaarting der kinderpokken, en dus zouden in allen geval de koepokken hier in ſlechts met de menſchenpokken gelijk ſtaan. — Wijders bewijst hij uit dit geval de nuttigheid, om in alle gevallen, indien mogelijk, met verſche en vloeibare koepokſtof te inoculeren; eindelijk merkt hij juistelijk aan, dat het geenzins blijkt, dat de patient van Dr. Woodfoord te voren de beſmetting der menſchenpokken ontſnapt ware, om dat zij de koepokken had doorgeſtaan; daar hetzelfde dikwerf gebeurt bij de zoodanige, welke nimmer de vaccine gehad hebben. Dr. Bankroft verhaalt ons hier een zeer treffend geval van; de kinderpokjes waren zijn broeder elf malen ingeënt, eenmaal was hij zelfs medegenomen bij een patient met de natuurlijke pokken, en met een groote hoeveelheid van verſche ſtof in beide de armen ingeënt, doch nimmer deed de inënting bij hem uitwerking: echter kreeg hij naderhand natuurlijk de kinderziekte.

XVIII. Dr. Yelloly, *over een luſus Naturae in den loop van de Arteria Radialis.* — In dit geval maakte de ſlagader, in plaats van als gewoonlijk onafgebroken den binnen kant van het ſpaakbeen te volgen, ſchielijk een buitenwaardſche buiging, omtrent een duim boven de plaats, waar men gewoonlijk den pols voelt, ging over het been heen, en haren

ren weg vervolgende langs deszelfs buiten kant, duikte zij diep in de tusschenruimte, tusschen de nahands-beenderen der duim en voorste vinger: in dit geval is de pols natuurlijk zeer klein en verschillende met die van den anderen arm.

XIX. *Staat der ziekten in het Finsburish Gasthuis, van 20. Januarij tot 20. Februarij 1801.* — De Schrijver dezer opgave tracht de ongegrondheid der stelling aantetonen, volgens welke de zenuwziekten bijna bij uitsluiting bepaald zouden zijn tot de zoogenoemde fatsoendelijke lieden, of menschen van een hoogeren stand, daar dezelve onder de een of andere gedaante in een gelijke evenredigheid onder de mindere clasen voorkomen. De zenuwen der arme lieden zijn, volgens hem, even vatbaar voor ziekelijke trillingen, en derzelver verbeelding voor zoo vele en zoo zeer onderscheidene grilligheden, als die van menschen van den eersten rang en aanzien in de waereld; ter staving van dit zijn gevoelen, voert hij eenige gevallen aan. — Wijders bewijst hij, dat alle gesteldheid van het weder niet even heilzaam is voor alle gestellen, of nuttig ter verligting van alle kwalen; dat een zagte winter, wel is waar, zeer geschikt is ter wegneming van vele krankheids-oorzaken, aan welke de smalle gemeente in 't bijzonder is bloot gesteld, doch dat aan den anderen kant deze voordeelen bijna opgewogen worden door de hierdoor te weeg gebragte verzwakking van het dierelijke ligchaam, uit welken bron een menigte van ongesteldheden voortspruiten; hierom zijn, door de buitengewoone warmte van den afgelopen winter, de besmettelijke koortsen menigvuldiger, en daaren-

te-

tegen de longziekten minder in getal, en met minder hevige toevallen vergezeld geweest. — De Doctor beſluit deze zijn korte ſchets der ziekten van Londen met de aanmerking, dat ſedert de laatſte veranderingen van het weder de longziekten meer menigvuldig geweest zijn, en toont aan, dat er geene ziekten zijn, welke meer ſchranderheid vereiſchen, om derzelver aart te ontdekken, en grooter naauwkeurigheid om hare verſchillende ſoorten te onderſcheiden, dan deze: de longtering namelijk houdt zich te Londen doorgaans in 't begin onder het bedrieglijk masker van eene valſche longontſteking ſchuil, en tast in 't bijzonder de huurkoetziers aan, welke, met weinig ligchaams-beweging, aan alle de wisſelvalligheden van een onbeſtendig climaat zijn blootgeſteld: vooral waarſchouwt hij tegen de aderlatingen in de longtering; „ het aderla„ ten," zegt hij, „ verre van in deze ziekte de „ bedoelde verligting te weeg te brengen, verergert „ integendeel dezelve en verhaast den dood des lij„ ders. — Over het algemeen komt het gebruik van „ het lancet zeer zelden te pas in de ziekten der „ ſmalle gemeente te Londen, vermits zwakheid „ reeds voorlang het algemeen karakter van derzel„ ver ongemakken geweest is, en onlangs de onge„ hoorde duurte der levensnoodzakelijkheden, en „ de daaruit voortvloeijende honger, angst en ver„ moeidheid, te gelijk met de warmte van het win„ ter-ſaiſoen, ſamengeſpannen hebben om het te „ voren ſterk geſtel der Engelſchen te ontzenuwen."

Hoe zeer wij het met den Schrijver ten vollen eens zijn, dat ook onder de laagſte clasſen zenuw-

ziekten van allerhanden aart niet zeldzaam zijn, is het nochtans, onzes erachtens, een klaarblijkelijke mistasting, te veronderstellen, dat dezelve bij de onderscheidene rangen in eene gelijke evenredigheid aantetreffen zouden zijn; immers de gezonde reden en ervaring leeren ons, dat onder dien stand van menschen, welke door hunne opvoeding, levenswijze en diëet, het meest aan verzwakkende oorzaken zijn blootgesteld, ook de zenuwziekten het menigvuldigste voorkomen: dat dezelve den door zijne manier van leven verzwakten stedeling, over het algemeen, veel meer treffen, dan den eenvoudigen, en meer overeenkomstig de wetten der Natuur levenden landman.

Buitrn twijffel heeft de ongewoone warmte van het winter-faisoen zeer veel toegebragt tot de in Londen geheerscht hebbende epidemie der besmettelijke koortsen, schoon echter de buitensporige prijs der eerste levensnoodwendigheden en het daaruit voortspruitende gebruik van slegte voedsels, ook grootelijks hiertoe zullen hebben medegewerkt.

Ten laatsten. Alhoewel wij geslagen vijanden van al onnoodig bloedvergieten zijn, en hetzelve als zeer nadeelig voor het gestel des lijders beschouwen, ja gaarne toestemmen, dat men met het gebruik van het lancet in deze ziekte, en vooral in de langdurige of kliertering, zeer omzichtig zijn moet, ten einde door al te sterke aderlatingen, de patienten niet van hunne noodige krachten te beroven, is het nochtans ons gevoelen, dat, zoo ras men gegronde reden heeft om te geloven, dat het begin

eener longtering zich onder het masker van een *peripneumonia notha* verbergt, men altoos het veiligst doet met eene naar het geſtel en krachten van den lijder geëvenredigde aderlating in 't werk te ſtellen; indedaad eene matige aderlating, wel verre van des lijders toeſtand te verergeren, en zijn dood te beſpoedigen, is daarentegen zeer nuttig ter bevordering van de vrije omloop des bloeds door de longen, en komt hierdoor dikwerf de gevreesde longontſteking en de daaruit volgende ulceratie van de longen of longtering, voor.

XXI. *Algemeene Sterflijst van Londen voor het jaar* 1800. — Uit deze lijst, waarop het getal wordt opgegeven van de perſonen, welke aan elke bijzondere ziekte zijn overleden, blijkt, dat te Londen in het afgeloopen jaar 4934 lieden meer dan het vorige jaar zijn geſtorven, terwijl het getal der overledene lieden van de mannelijke ſexe 11605, en dat van de vrouwelijke ſexe 11463 bedraagt, uitmakende 23068, daarentegen zijn er 19176 kinders geboren, waarvan 10112 van het mannelijk en 9064 van het vrouwelijk geſlacht. —— Voorts zijn van het opgegeven getal dooden onder de twee jaren geſtorven 6657, tusſchen de twee en vijf jaren 2553, tusſchen de vijf en tien 848, van tien tot twintig 710, tusſchen de twintig en dertig 1582, tusſchen de dertig en veertig 2055, tusſchen de veertig en vijftig 2308, tusſchen vijftig en zestig 3163, tusſchen zestig en zeventig 1973, tusſchen de zeventig en tachtig 1495, tusſchen de tachtig en negentig 655, tusſchen de negentig en honderd 97, van honderd en een 1, van honderd en vier 2, van honderd en

zes 1, van honderd en zeven 1, van honderd en agttien 1, van honderd en twintig 2.

Wij hebben dit artikel uit het voor handen zijnde Journaal, alleen daarom niet willen onaangeroerd laten, om aan te toonen door het voorbeeld van eene zoo uitgeſtrekte ſtad als Londen, dat het houden van zoodanige Registers, als, door den Commisſaris tot de zaken der Geneeskundige Staatsregeling, boven zijn voorgeſteld, zeer uitvoerlijk ook in ons Vaderland zou wezen, en aanleiding kunnen geven tot zeer vele nuttige naſporingen.

O.

An ESSAY *on the Medical Properties of the* DIGITALIS PURPUREA *or* FOX-GLOVE. *Bij* JOHN FERRIAR. *London* 1799.

FERRIAR's *Proeven over de Genezende krachten van het* RODE VINGERHOEDSKRUID.

De eigenſchap van het Rode Vingerhoedskruid, om de ſnelheid van den polsſlag te verminderen, gaf den Heer Ferriar gelegenheid, hetzelve in verſcheiden ziekten, welke met een ziekelijken prikkel van het vaatgeſtel verbonden zijn, aantewenden. Hij bezigde hetzelve voor eerst met goed gevolg in werkdadige Bloedontlastingen (*Haemorrhagiae activae*).

Wat de giſte betreft, rekent de Schrijver aan, dat de eigentlijke gift van een geneesmiddel ontegenzeggelijk die hoeveelheid is, welke de verlangde wer-

werking voortbrengt, men moge dezelve in getalen uitdrukken zoo als men wil. Voor den éénen lijder was een half grein reeds eene volle gifte, terwijl de andere 6——8 greinen konde verdragen, niet alleen zonder daarvan bezwaard te worden, maar zelfs zonder eenige de minste onder het bereik der zintuigen vallende werking. Dit verſchil kan daardoor alleen zeker beſlischt worden, dat men met de geringſte gifte aanvange, en onder de naauwkeurigſte oplettenheid allengskens opklimme. De Heer Ferriar bedient zich ſedert de eerſte bekendmaking zijner proeven, zonder eenige verandering, van het poeder der gedroogde bladeren in ſubſtantie, daar deze toebereiding het minste aan eenige verandering van hare werkzaamheid is bloot geſteld, en ſlechts zelden vond hij reden, om zich over hare krachteloosheid te beklagen, alhoewel zij niet altijd de aanwijzingen geheel en al vervulde, waartoe zij voorgeſchreven was. De Heer Ferriar zegt, het gebruik van het Vingerhoedskruid, zonder nadeel, met giften van een half grein begonnen te hebben, zoo dat hij ſlechts geene andere voorzichtigheid gebruikte, dan in den beginne eene gelijke hoeveelheid van Heulſap er bij te voegen, om de walging voortekomen.

Hij heeft dikwijls het rode Vingerhoedskruid in giften van een half grein, alle 4, 5, tot 6 uuren, voorgeſchreven, naar mate de omſtandigheden meer of min dringende waren, in active bloedontlastingen, zelfs dan, wanneer de natuur des lijders Hem nog onbekend waren. Het gelukte Hem altijd den pols te vertragen, en gewoonlijk ook het kwaad

wegtenemen. Nooit bemerkte Hij er een werkelijk nadeel van, de ligte walging was voor den lijder geene minder gunstige omſtandigheid. Maar, hoe zeer Hij voor de zekerheid van dit middel inſta, moet men toch wel opletten, zegt Hij, dat zoo wel van de zijde des Geneesmeesters, als van die van den lijder, groote opmerkzaamheid gevorderd wordt. De pols des lijders moet van uur tot uur onderzocht worden, en, zoodra dezelve begint te zinken, of zoodra zich zelfs het minste gevoel van er zich niet wel bij te bevinden opdoet, moet het gebruik van dit middel worden aan een zijde gezet. De praktijk is in zulke gevallen uitermate critiek. Indien het geneesmiddel behoorlijk toegediend wordt, zoo doen wij den voortgang eener verontrustende, veellicht doodlijke, ziekte in weinige uuren ophouden: wordt daarentegen het middel onvoorzichtiglijk gegeven, zoo kan hetzelve even verderffelijk worden als de ziekte zelve.

De Heer Ferriar beproefde het Vingerhoedskruid in de eerſte tijdperken van de kropzerige uittering. Het gelukte hem ook de ſnelheid van den pols te vertragen, en de hevigheid der toevallen te matigen, maar de ziekte zelve bleef ongenezen.

„ De reſultaten mijner ervaringen (zegt de Heer Ferriar) laten zich in weinig woorden te zamen bevatten: men kan de geheele herſtelling van den zieke niet met zekerheid verwachten, al is het, dat door de werking van dit middel, de toevallen voor eenigen tijd aanmerkelijk verminderen. Meerdere kwalijk uitgevallene proeven hebben mij geleerd, mij op één of twee gelukkige gevallen niet te veel

te

te verlaten, en ik zoude het Publiek bedriegen, wanneer ik hetzelve meerder voorbeelden van gelukkige genezing opgave. Ik gelove dat het Vingerhoedskruid, wanneer hetzelve behoorlijk wordt aangewend, in het begin van teringachtige toevallen, de ziekelijke werking der longen, waardoor verſtoppingen gevormd worden, kan wegnemen; dat het, bij een voortduurend gebruik, na bloedſpuwen, de aaneenhechting der geſcheurde vaten kan bevorderen, en alzoo de wording van zweeren voorkomen: dat het eindelijk zelfs ſomwijlen, door middel van hare prikkelminderende kracht, in ſtaat is longenzweeren in de verdere tijdperken der longentering te genezen. Een middel, van hetwelk men zulke verwachtingen kan hebben, is van een onuitſprekelijke waarde, en verdient de grootſte opmerkzaamheid der Geneesheeren. Alleen durve ik voor het tegenwoordige nog niet onderſtellen, dat vele gevallen van genezene longentering daardoor geheeld zijn. In vele gevallen hebbe ik bevonden, dat de werking van het Vingerhoedskruid door het gelijktijdig gebruik van de mijrrhe, en het zwavelzuure ijzer (*vitriolium martis*) krachtdadig onderſteund wordt. Ik heb zelfs waargenomen, dat door het eenvoudig gebruik van dit mengſel, de hoest en de korte adem verligt, en de ſnelheid van den pols vertraagd werd, daar waar Heulſap en Vingerhoedskruid ſlechts weinig werking gedaan hadden. De gifte van het ijzervitriool was gewoonlijk daaglijks viermaal vijf greinen: bij deze gifte heb ik nooit waargenomen, dat de pols verſnelde, of de maag aangedaan werd."

(*In een volgend nummer zullen wij eene korte Praktiſche vergelijking over dit en andere middelen, in de Longtering gebruikelijk, mededelen.*) DE REDACTEURS.

P. M. MARTINEAU, *over het begieten met koud water in Koortſen.*

(Uit het Phijſisch-Mediciniſches Journal, März 1801.)

HET zou mij zeer aangenaam zijn, als het mij gebeuren mogt, de aandacht der Geneesheeren te vestigen op het begieten der ligchamen met koud water in de genezing der koortſen; eene behandeling, welke Dr. Currie te Leverpool, in een voortreffelijk werk zoo dringend bevolen heeft, 't welk nochtans, voor zoo verre mij bewust is, in mijne nabuurſchap nog geene opmerkzaamheid waardig gekeurd is. De reden dat dit gebruik van koud water in koortsziekten niet meer in zwang gekomen is, komt mogelijk daarvan, dewijl de gewone wijze van behandeling, zich met deze nieuwe niet wel ſchijnt te kunnen verdragen; en dat practiſerende Geneesheeren de koude bij een koorts weren, heeft mogelijk gedeeltelijk daarin zijnen grond, dat het zweten dergelijke Lijders dikwils door een tegengeſteld gebruik der hitte, verligting bezorgt, waarbij men zekerlijk vergeet, dat de uitwaasſeming der huid zelve de verkoelende manier is, waarvan de Natuur zich bedient, om tegennatuurlijke hitte te verdrijven. Bij uitwendige ontſteking hebben de Heelmeesters geene bedenking gemaakt om van de koude gebruik te maken, en de ondervinding

heeft

heeft hier getoond, hoe geſchikt het is, de ontſteking door uitwendige koude, welke de hitte wegneemt, ten onder te brengen. De overeenkomst tusſchen uit- en in-wendige ziekten, welke door eene tegennatuurlijke hitte vergezeld zijn, is groot, en kan tot meer ziektekundige gevolgtrekkingen aanleiding geven; doch ik vergenoeg mij mijne Lezers één of twee gevallen medetedeelen, alwaar het begieten met koud water in een tijphus oogenſchijnlijk nut heeft aangebragt.

In November 1798. kwam een jong Pachter, omtrent 20 jaren oud, en vier engelſche mijlen van Norwich woonachtig, bij mij. Hij klaagde over groote vermoeidheid, hoofdpijn, verloren eetlust en verſtopping. De pols was ſnel en bevend; zijn gezicht toonde eene groote neerſlagtigheid, in kort, men bemerkte aan hem alle tekenen van tijphus. Dit viel op donderdag voor, en hij had des zondags reeds geklaagd. De reis had hem zeer vermoeid, en hij konde niet dan met veel moeite naar huis komen. Ik ſchreef hem dezen avond een braakmiddel, en tegen den volgenden morgen een zachte gift van een buikopenend middel voor. Ik hoorde van hem niet eerder dan des ſaturdags, wanneer men mij verzocht bij hem te komen. Ik vond hem 's avonds ten zes uuren met nog erger verſchijnſels, en nog veel krachtelozer. Ik ſchreef hem alle twee uuren een drachma kinapoeder voor, en tegen den nacht een opiaat. Zondags avonds was de pols des zieke 110 ſlagen, de tong zuiver, de huid heet en droog, en de zwakte nog grooter. Hij had de kina zeer geregeld genomen. Ik raadde hem dezelve, benevens het rustmid-

del

del voorttegebruiken. Maandags avonds ten 6 uuren was de pols als gisteren; de hitte ſtekend; de zieke had hoofdpijn met eenige verſtandeloosheid, zonder nochtans volkomen te raaskallen; de krachten waren nog meer afgenomen. De koortsbast had na beneden gewerkt, niettegenſtaande de lijder, behalven zijn avond-opiaat, nog tweemalen *Laudanum* gekregen had.

In dezen toeſtand, alwaar de koortsbast aldus werkte, en de ziekte ontrustende voortgangen maakte, nam ik voor, ſchoon ik buiten ſtaat was de hitte van den zieke te weten, en van mijne woning ook te wijd af was, dan dat ik eerst een thermometer konde laten halen, eene begieting met koud water te beproeven. Men nam den zieke uit het bed, plaatſte hem nakend in een vat, en aldus begoot ik hem met groote handbekken bronwater. Hij begon hierop zoodanig te beven, dat zijn vader en moeder, welke hier tegenwoordig waren, wel denken konden, dat ik hunnen zoon om het leven wilde brengen. Men droogde hem toen af, en men bragt hem ten eerſten in het bed terug. De pols ſloeg nu 70 maal; de zieke voelde zich verkoeld, en hij gaf te kennen zich in verſcheiden dagen zoo wel in het hoofd niet gevoeld te hebben. Zeer vergenoegd met dit gevolg, maar nog onzeker of het van duur zoude zijn, ging ik naar beneden en wachte een uur. Toen ik weder bij hem kwam, vond ik den pols niet ſneller, en de hitte was ook niet wedergekeerd. Ik beval het koude water weder aantewenden, indien de lijder geduurende den nacht weder door de hitte overvallen werd; maar hij ſliep goed, en waasſemde zacht-

zachtjes uit. Daar ik nu dagelijks voornam de begieting met koud water te herhalen, als de hitte mogt terug keren, zoo zag ik mij daartoe niet genoodzaakt. De koortsverſchijnſels ſcheenen op eenmaal als opgeheven, en duurden nu ſlegts in een zeer geringen trap voort tot aan den veertienden dag, wanneer de eetlust en de natuurlijke ſlaap terugkeerden, en de zieke ſpoedig daarop zijne krachten en gezondheid wederkreeg.

Ik moet hier nog herinneren dat ik van den avond af dat ik het koude water gebruikte, ſlechts van twee tot drie kleinere giften den koortsbast, dagelijks met eenige druppels *laudanum* verbonden, om het afgaan te beletten, en 24 druppels bij het ſlapen gaan tot aan den veertienden dag had voorgeſchreven, waarop ik alle geneesmiddelen liet wegzetten. Bij zulke kleine giften van den koortsbast, laat zich moeijelijk aannemen, dat dezelve ter genezing van dezen zieke iets heeft bijgedragen. Ik voege hiernog bij, dat ik denzelven, ook in de grootſte giften, nimmer krachtig, 't zij tot wegneming der tijphus, noch ter matiging der verſchijnſelen, gevonden heb, bijaldien hij niet in de eerſte twee of drie dagen gegeven werd, wanneer hij, volgens mijne ondervinding, dikwijls de ziekte kan ſtuiten; maar men moet hem even zoo aanhoudend doen gebruiken, als noodzakelijk is om de terugkomst eener tuſchenpozende koorts te verhinderen. Zal hij bij de tijphus heilzame werkingen voortbrengen, zoo berust alles op den tijd wanneer, en de gift in welke men ze gebruikt.

Dr. Currie herinnert in zijn meesterlijk werk, dat

dat hij de begieting met koud water dan het heilzaamſte vindt, als men ze in de eerſte dagen der koorts aanwendt. Dit berust, gelove ik, op dezelfde gronden, waarop de koortsbast en eenige andere geneesmiddelen hoofdzakelijk in het begin nut verſchaffen. Wanneer de ziekte namelijk tijd gewonnen heeft om haar echte karakter aantenemen, of, om met Darwin te ſpreken: „ wanneer de zieke aaneenſchakeling der koortsverſchijnſels volkomen gevormd is", zoo doorloopt zij haren weg, hoe zeer wij ook mogen trachten, om hare natuurlijke beſlisſching voortekomen. Ondertusſchen werd bij mijn lijder de begieting met water eerst op den negenden dag der ziekte ondernomen; en toen zelfs was de plotſelijke indruk, welke dit middel voortbragt, magtig genoeg, alle verſchijnſels dermate te verzachten, dat men over de genezing der ziekte niet meer behoefde te vrezen, alſchoon geene weezenlijke beſlisſching voor den veertienden dag daar was, wanneer de eetenslust en de natuurlijke ſlaap het einde der ziekte verkondigden.

In Januarij 1799. werd de Militie van Lincolnſchire, bij ons in Norwich ingekwartierd. Hunne barakken waren ſchrikkelijk opgevuld, verkregen weinig verſche lucht, bevonden zich onder den grond en waren vochtig. De koude was zeer ſterk, en na de parade klaagden die lieden hevig over de koude. In korten tijd nam de ziekte een gemengd karakter aan van tijphus en longontſteking (*Peripneumonia putrida Sauv.*) en vele ſtierven. Om dezen tijd verzochten mij de Overſte, Lord Buckinghamſchire, en de Heer Cooper, Regiment-Chirurgijn, die

de

de zieken onvermoeid bezorgde, om het hospitaal mede te bezoeken. Dit was een klein huis, waarin ik 30 patienten, in alle perioden der ziekte, vond, van den verontrustenden beginne af aan, tot aan den doodelijken afloop toe. Terwijl ik daar was, werden er des avonds twee gebragt, die flechts ſedert weinige dagen ziekelijk geworden waren. Daar hunne huid op het gevoel zeer heet was, zoo ſloeg ik de begieting met koud water voor, waartoe men ook onmiddelijk beſloot. De ongeſteldheid der long had men mogelijk als een hinderpaal voor deze wijze kunnen voorwenden; maar de doodlijkheid der ziekte bewoog mij hier eene behandeling aantewenden, waaraan ik mij ten eerſten wel niet zou gewaagd hebben. Bij deze voorwerpen ontſtond wel niet zoo zeer eene onmiddelbare verligting, maar beide deze zieken genazen toch onder minder heftige verſchijnſels, dan de meeste van hunne kameraden; waarbij ik ook nog opmerken moet, dat men bij hun ook blaartrekkende pleisters aanwende, waarvan men zich bij de andere niet bediend had. Voor het overige hale ik deze twee gevallen aan, om aantetoonen, dat zelfs bij een longziekte, niets kwaads op het uitwendig gebruik van het koude water gevolgd is. — De aanſteking werd ten eerſten tegengegaan, toen men daags na mijn bezoek de manſchap uit de barakken nam en in de bijzondere huizen bragt.

In de laatstverlopen maand Maart (1799) bezocht de heer Reeve, één mijner kwekelingen, op welks naauwkeurigheid en achtzaamheid men zich verlaten kan, eenen armen tienjarigen knaap, welke juist in den vijfden dag der tijphus was. De vier

eerſte

eerſte dagen had hij in het bed doorgebragt. De Heer Reeve gaf hem in het begin een braakmiddel en wat koortsbast; dewijl hij hem echter den volgenden avond niet beter vond, zoo begoot hij hem met koud water geduurende de hitte van de avondverheffing. De pols verminderde onmiddelijk van 120 op 98, hoofdpijn en hitte werden aanmerkelijk verligt, en er volgde eenige ſlaap, en eene zachte huiduitwaasſeming. De begieting werd den volgenden dag tegen den middag, en wederom bij het ſlapen gaan, met hetzelfde nut, en toen nog éénmaal den volgenden avond herhaald. Op den 19. dag eindigde de koorts, en de jongen genas ſchielijk. Na het begieten met water had hij geen geneesmiddelen meer gebruikt. Veertien dagen daarna, werd een broeder van deze jongen, agt jaren oud, door dezelfde koorts overvallen. Men gebruikte hetzelfde middel reeds op den tweeden dag met het grootſte nut. Vier dagen bleef hij van alle koortstoevallen vrij, maar toen ſtortte hij weder in, dewijl hij aan koude lucht in zijn bed was bloorgeſteld geweest. De verſchijnſels waren toen heviger, en er kwam nog ijling en ſlaapzucht bij. Op den avond van den tweeden dag van dezen tweeden aanval, werd er, daar de hitte zeer merkbaar was, koud water over hem heengegoten. Het nut daarvan was verbazend, want van nu aan bleef de koorts geheel weg, en de zieke genas in korten tijd, zonder ooit eenig geneesmiddel geduurende dit ganſche tijdperk gebruikt te hebben. — Den achtſten Maij kreeg de zuster dier twee jonge lieden, een zeer jong meisje, de tijphus, maar met niet hevige verſchijnſels. Aanſtonds werd bij het begin der koorts koud wa-

ter

ter over haar ligchaam heengegoten, en zij herſtelde in korten tijd, zonder eenig geneesmiddel.

De aangehaalde gevallen zullen, hoop ik, de Geneesheeren op nieuw aanzetten, van deze behandeling gebruik te maken. Ik wil niet ontkennen, dat men op vele omſtandigheden letten moet, voor dat die nieuwe wijze algemeen kan aangenomen worden. In dit opzicht kan ik niet beter doen, dan die gene van mijne Lezers, welke zich met het werk van D. Currie zelf nog niet bekend gemaakt hebben, op hetzelve te verwijzen, en dit opſtel met zijne woorden te beſluiten. „ De begieting met koud water kan op iederen tijd van den dag zeker gebruikt worden, als de zieke geene rilling voelt, als de hitte der oppervlakte den natuurelijken loop op eene geſtadige wijze overtreft, en als er geene algemene of ſterke huiduitwaaſeming aanwezig is."

BESCHRIJVING *der algemeen in* 1800. *geheerscht hebbende* INFLUENZA.

Daar in het najaar van 1800, voornamelijk in de maanden November en December, hier te lande eene algemeen heerſchende verkoudheid van eenen bijzonderen aart is waargenomen, en dezelve ook in andere landen, doch eenige maanden vroeger, heeft plaats gehad, kunnen wij niet afzijn, de korte be-

beſchrijving van die ziekte, zoo als dezelve in het voorjaar des jaars 1800. te Koningsberg in Oost-Pruiſen geregeerd heeft, en door den Heer J. D. Metzger, Practiſérend Geneesheer aldaar, in een bijzonder werk beſchreven is, hier bij wijze van uittrekſel medetedeelen.

De geſchiedenis dezer heerſchende ziekte hangt noch met de kort te voren voorgevallen luchtsveranderingen, noch met de voorjaars ziektensgeſteldheden (*conditiones vernales*) te ſamen. — Om intusſchen den weetgrage ook over deze geſteldheid te bevredigen, moet men den Lezer herinneren, dat de winter tusſchen de jaren 1798 en 99. uitermate hard, en de zomer doorgaans koud en nat waren: dat de herfst wederom tot aan wintermaand met vele regenbuijen is vergezeld geweest: dat daarop weder een langen tijd aanhoudende en hevige koude tot aan het einde van Sprokkelmaand gevolgd is; en, — hetgeen ik geredelijk gelove, — de ligchamen tot den invloed der *Influenza*, veelligt nog meer, dan anderszins zoude geſchied zijn, voorbereid heeft.

De gelijkvormigheid van de Epidemie van dit jaar, met die van den jare 1782, zal zich allerduidelijkst doen zien, wanneer men het voornaamſte uit de beſchrijvingen der toenmalige Epidemie hier overneemt. Te Koningsberg viel de ziekte ieder onverwachts als op het lijf, en was reeds in den aanvang met meer of minder hevig niezen, en eene bij de meeste zeer vermoeijenden hoest gepaard. Ook klaagden de lijders merendeels over drukkende

hoofd-

hoofdpijnen. De ontlasting was opgeſtopt; de koorts was meer of min hevig; bij andere was de maag te gelijk aangedaan; de eetlust ging verloren; de tong was met een geelwitte huid bezet. De ziekte was zoo algemeen, dat de werkzaamheden op de Univerſiteits-Collegiën daaronder moesten ſtilſtaan, en dat bij het Guarniſoen de wachten niet toereikend konden bezet worden. Inſtortingen waren menigvuldig. Ook die gene, welke anderzins aan zinkings niet onderhevig waren, werden ditmaal daardoor aangedaan; daarentegen die gene, welker borst buitendien reeds tot zinkingachtige ongeſteldheden geneigd was, waren deels heviger ziek, en vervielen anderdeels ook wel in zeer gevarelijke of wel doodelijke long-ontſtekingen. — Met even dezelfde, hoewel levendiger, coleuren ſchildert Dr. Wittwer den loop der Epidemie in en om Neurenberg. Even dus luiden ook de narichten van Dr. Mumſen uit Hamburg; van Muller uit Gieſſen; van Stark uit Jena, en van de overige Schrijvers over deze ziekte. En als zoodanig komt dezelve ook met de Epidemie van dit jaar juist overeen. Haar gewoone loop geleek volkomen aan deze. Intuſſchen nam zij ook ſomtijds andere ongewoone gedaanten aan. Dit nam Wittwer waar bij de Epidemie van 1782. „ In ſommige onderwerpen," zegt hij, „ werd de ziekte meer bijzonder gewijzigd door toevallen, welke van de voorafgegane geſteldheid des lijders afhingen, en vandaar tot de meer zeldzame behooren. „ Zoo zag ik aambeijen, buikloopen met perſingen, plaatſelijke rheumatieke pijnen, oogziekten, krampen op de borst, en koliekpijnen, dan eens

„ gepaard met de gewoone toevallen der Epidemie, „ dan weder zonder dezelve, als vermomde ziek„ ten, waaronder de Epidemie verborgen lag." Bijna even dezelfde beſchrijving van den toeſtand dezer Epidemie in Jena leverde Stark Ook hier had dezelve zich meermalen onder ongewoone gedaanten voorgedaan. En met zulke ongewoone en vreemde wijzigingen is ook de Epidemie van dit jaar alhier in verſchillende opmerkelijke voorvallen verſchenen.

Zeer vele gevallen van Catarrho-Rheumatieke hoesten en pijnen door de leden zijn mij bekend, waarbij de borst minder leed dan de geledingen. Niet zelden vertoonde zich de ziekte in de gedaante van eene keelziekte, of bij de overige toevallen voegden zich al zeer dikwijls pijnen aan den hals. Een jong koopman, van ruim twintig jaren, b. v., werd met eene zeer hevige oogontſteking aangegrepen, die acht dagen aanhield. Een ander kreeg een doorloop met hevige buikpijnen vergezeld, welke zeer veel overeenkomst met den loop had. Op de aambeijen had de ziekte invloed in alle die perſonen, welke anderzins daarmede behebt waren; in 't bijzonder bevonden zich die gene het ergſte, welke met aambeijen van eenen ſlijmigen aart gekweld waren.

Edoch hetgeen de Epidemie van dit jaar meer bijzonder kenſchetste, was het ſpoedig verlies der krachten, en derzelver langzame herſtelling. Binnen twee à drie dagen, al ware het dat de koorts zelfs zoo hevig niet was, bevonden zich de zieken

zoo

zoo krachteloos, dat zij bij het opstaan uit het bed met duizeling overvallen werden, en zich zonder hulpe niet op de beenen konden staande houden, even als of zij eene zware en langduurige krankheid hadden uitgestaan. Naar gelang der bijkomende omstandigheden waren 14 dagen of bij de drie weken noodig, om weder tot vorige krachten te geraken. Instortingen waren zelfs bij de minste gelegenheden mogelijk, en dus ook bij die gene menigvuldig, welke hunne volkomene genezing niet naar behooren afwachteden. De hoest was in het bijzonder altijd zeer hardnekkig en vermoeijend, en zulks wel het meest in den nacht, 't geen den zieke de noodige rust tot herwinning zijner krachten benam. De genezende werkingen der Natuur werkten voor het overige voornamelijk op het zweet. Ook ten platten lande heerschte deze ziekte menigvuldiglijk, en was aan vele lijders, die reeds te voren zwakkelijk, en geduurende de ziekte kwalijk behandeld werden, doodelijk. Aldus had zich die zelfde ziekte over gansch Pruisfen uitgebreid, hoewel niet op gelijke tijden; maar zij ging allengskens en langzaam voort, even als de Epidemie van het jaar 1782, van het Noorden naar het Zuiden. —— Aan deze spoedige ontneming der krachten, als ook aan de bij vele menschen reeds vooraf bestaande ongemakken op de borst, mitsgaders aan de bij vele zieken plaats hebbende verkeerde behandeling, zoude het ook wel kunnen worden toegeschreven, dat de Epidemie van dit jaar eenen grooter invloed op de sterffelijkheid te Koningsberg gehad heeft, dan wel die van het jaar 1782.

Nooit heeft de ontlastende geneeswijze, tot welker aanwending vele door de geelwitte huid op de tong, gebrek aan eetlust, en de niet zelden plaats vindende neiging tot braken verleid zijn, minder en ſlechter dienſten bewezen, dan in deze Epidemie. Daarentegen ſchaadde zij klaarblijkelijk veel meer, en vele zieken, bijzonder op het platte land, die in de handen van Dorp-Chirurgijns, of ook wel tot daartoe ongeregtigde Ledenzetters, waarvan het platte land ſteeds overvloeit, vielen, werden door middel van menigvuldig braken en purgéren een offer des doods. De Geneeskundige Gezondheids-raad vond zich daardoor in de noodwendigheid gebragt, eene waarſchuwing, deels door de openlijke nieuwspapieren, en deels door de landsdoctoren aan de Heelmeesters, en aan de kundigſte lieden ten platten lande te laten doen, om zich voor het misbruik der ontlastende middelen zorgvuldig te wachten. — Daarentegen was de onderhouding van eene zachte doorwaaſeming het voornaamſte middel, om aan de ziekte eenen gunſtigen uitſlag te geven; waartoe ook de voorn. Raad, in de zoo even gemelde waarſchuwing, een tot dit oogmerk dienstbaar huismiddel voornamelijk aanbeval. Ik zeide zoo even eene zachte doorwaaſeming: maar het gemeen overdrijft alles, en zeer vele menſchen hebben door verhittende zweetmiddelen dan eens de ziekte verſlimmerd, of zelfs zich wel den dood berokkend. — Dat deze geneeswijze naar de hevigheid der ziekte bij de verſchillende lijders, en naar de verſchillende gedaanten, waaronder dezelve zich opdeed, op menigerlei wijze moest gewijzigd worden, begrijpt men van zelf. Bij oogontſtekingen moest men de

groo-

grootſte opletrenheid hebben op het aangedine werktuig. Geene mindere opmerkzaamheid moest de Geneesheer hebben ten aanzien van de geſteldheid des onderbuiks, wanneer toevallen zich daarbij voegden, of de aambeijenvloed in wanorder geraakt was. Doch bijzonder vorderde de hoest meerendeels de grootſte zorgvuldigheid des Geneesheers; in den aanvang der ziekte was dezelve raauw, vermoeijend, heftig, zelfs tot brakens toe; in den verderen voortgang der ziekte werd de uitrogcheling ligter, dikker; intusſchen veranderde dezelve al zeer ligt in eene bijna hebbelijke nachthoest, en was, al ſcheen dezelve al eenigszins aftelaten en zich tot genezing te ſchikken, zeer ligt aan inſtortingen onderhevig, welke door de geringſte oorzaken gebeurden. Doch zulk een hoest ging, wanneer zij geheel veronachtzaamd werd, ligt in bloedſpuwen, tering, of in long-ontſtekingen over, welke zeer dikwijls doodelijk werden. Vandaar de meerdere ſterffelijkheid geduurende deze Epidemie. Op dezelve volgden afgaande koortſen, en onder deze vele boosaartige, en die met beroerte gepaard gingen. In hoeverre deze ziekten nu met de Epidemie in eenig verband ſtonden, laat de Schrijver, bij mangel van naauwkeurige onderzoekingen, onbeſlist.

Deze Epidemie verſchilt dus aanmerkelijk van de *Influenza*, welke in onze ſtreeken in het afgeloopen jaar zoo algemeen geweest is; en waarvan wij misſchien in een volgend ſtuk eene beſchrijving zullen mededeelen; dezelve was indedaad eene zeer ligte ziekte, en werd door het voorſchrijven van een matig diëet, en het toedienen van verkoelende zweetdrijvende middelen, over 't algemeen,

ſpoedig genezen; inſtortingen ontſtonden voornamelijk als de lijders, voor dat zij volkomen herſteld waren, zich onvoorzichtig aan de koude lucht blootſtelden; ſlechte toevallen begonden zich eerst naderhand te vertoonen, als de menigte der zieken reeds grootelijks verminderd was. Toen de Epidemie op het hevigſte woedde, en bijna alle menſchen door de *Griep* meer of min aangedaan werden, ſtierven er geene dan zoodanige, bij welke door individuëele plaatshebbende ongeſteldheid de bijkomende *Influenza* op een bijzondere manier gewijzigd werd.

COMMENTARII *de rebus in ſcientia Naturali & Medicina geſtis.* Vol. XXXVII. Pars Ima.

HETZELVE behelst *vooreerst* een uittrekſel van de verhandelingen van de Koninglijke Maatſchappij der Wetenſchappen te Gottingen, van het IX. tot het XII. deel; waarin voornamelijk voorkomen de verhandeling van Blumenbach over de levenskracht van het bloed; de beſchrijving van eenige uitheemſche planten, door Forster; verſcheidene verhandelingen van Gmelin over de verbinding van onderſcheiden metalen onder elkandere; de vergelijkende verhandeling van Blumenbach tuſſchen de eijerleggende en levendbarende warmbloedige dieren; eenige ontleed- en geneeskundige waarnemingen over den ſtaat der watervaten in het verwekken en genezen van ziekten, door Wrisberg; drie tientallen van de verzameling van bekkeneelen der onderſcheiden volkeren door Blumen-

menbach; proeve om de gebreken van het gehoor te genezen, ten grooten deele ſteunende op de nieuwe ontdekkingen in de Ontleed- en Heelkunde enz. door L. P. B. Lentin, een zeer lezenswaardig geſchrift. — *Ten tweeden*, een uittrekſel der vier eerſte deelen van J. G. Schneider over de Schrijvers der Landbouw bij de oude Latijnen, een werk, het geen in alle opzichten aan de verwachting, welke de alombekende talenten van den Schrijver inboezemden, volkomen beantwoordt. — *Ten derden*, Archief voor de Plantkunde, eerſte deel, met 16 plaaten, uitgegeven door J. J. Römer, een, voor kruidkundigen zeer belangrijk, werk, waarin men zeer vele latere ontdekkingen, tot tot die wetenſchap betrekkelijk, bij een verzameld, aantreft. — *Ten vierden*, nieuwe daarſtelling der eerſte beginſelen of grondſtellingen der Phijſiologie en Pathologie tot gebruik van jonge artſen en kunstgenoten; door J. L. Kreyſig, Profeſſor in de Pathologie en Chirurgie te Wittenburg, eerſte deel. — Dit werk, offchoon hetzelve eigenlijk niets nieuws behelst, ſchijnt echter, volgens deszelfs uittrekſel, zeer aan zijn doelwit te beantwoorden, als zijnde hetzelve zeer geſchikt om jonge Geneeskundigen tot een handleiding te verſtrekken, en den practiſchen arts met de nieuwe ontdekkingen in de Phijſiologie en Pathologie bekend te maken. — *Ten vijfden*, een Extract van een door de Parijſche Academie der Heelkunde bekroonde verhandeling over de uitwerkſelen van den ſlaap en het waken in de genezing van uitwendige ziekten. In deze uitmuntende verhandeling toont de Schrijver met klem van redenen aan, van hoe veel gewigt deze beide omſtan-

digheden zijn in de heeling van onderſcheidene uitwendige ziekten; en hoe menigwerf het lot van den lijder alleen van een verſtandige beſtuuring derzelve afhangt. — *Ten zesden*, een uittrekſel van het eerſte deel der algemeene Pharmacologie, ten gebruike zijner toehoorderen ſamengebragt door wijlen Profeſſor F. J. Voltelen. —— Dit werk, het geen in de inlandſche tijdſchriften, als ook in de Bibliotheek der Practiſche Heelkunde van Hufeland zoo gunstig beoordeeld is, verre van hier een ſoortgelijk onthaal te ontmoeten, wordt door de Schrijvers van de *Commentarii de rebus* uit gansch geen voordeelig gezichtspunt beſchouwd; derzelver aanmerkingen tegen dit werk, komen hoofdzakelijk hier op neder. —— 1°. Dat vele planten niet onder de rubriek, waar onder zij eigenlijk behoorden, maar onder eene geheel andere, geplaatst worden. —— 2°. Dat wijle de Hoogleeraar, door de ſcheikundige eigenſchappen der geneesmiddelen misleid, dikwerf ten onregte aan dezelve vele vermogens in het dierlijk ligchaam toegeſchreven of ook ontkend hebbe. —— 3°. Dat hij in het ſamenſtellen van zijn ſijstema geheel geene of ten minsten geene genoegzame oplettenheid gebruikt heeft ten aanzien der nieuwe ontdekkingen in de Geneeskunde. — 4°. Dat hij in 't beſchrijven der krachten van ſommige geneesmiddelen, b. v. van den *Cort. Salicis albae* niet naauwkeurig genoeg heeft opgegeven het tijdperk der ziekte, waarin dit middel gebruikt is, de gifte, waar in het is aangewend, en of deszelfs werking door het gebruik van andere middelen al of niet zij ondersteund geworden.

Hoe zeer het geenzins ons oogmerk is te betoogen, dat het werk in questie voor geene verbetering zoude vatbaar zijn, vinden wij ons echter verpligt, ter hulde van de waarheid en uit erkentenis aan de verdienstelijke nagedachtenis van onzen te vroeg gestorven landgenoot, openlijk te erkennen, dat deze Recensie ons te overdreven gestreng, ja zelfs in de meeste opzichten geheel onbillijk voorkomt; wij willen geenzins de gebreken van zijn sijstema verbloemen en staan geredelijk toe, dat de door Voltelen verkozen schikking der geneesmiddelen ons in geenen deele de geschiktste toeschijnt, om de leerlingen in Geneeskunde een juist overzicht der Artsenij-middelen naar derzelver Geneeskundige krachten te geven; immers, daar de Schrijver zijn hoofdverdeeling van het verschil der Natuurrijken ontleent, worden middelen van soortgelijke kracht en werking, als bij voorbeeld mijnstoffelijke en plantaartige zouten, geheel van elkander gescheiden, en deze orden is te minder voldoende, daar zij uit derzelver aart de uit de onderscheidene Natuurrijken samengestelde middelen geheel uitsluit: daarenboven had, onzes inziens, voor iedere clasis van geneesmiddelen, een algemeen overzicht van derzelver werkingen, hoedanigheden en omstandigheden, waarin zij al of niet te pas komen, behooren vooraftegaan; op soortgelijke wijze als dit door den beroemden Ypey in zijne *Introductio ad Mat. Med.* verricht, en zulks in het tweede deel omtrent de Emetica en Cathartica door Voltelen zelf geschied is. Aan den anderen kant echter moeten wij den Schrijver het recht doen van met Hufeland te erkennen, dat onder de menigte schriften, welke wij over de *Materia*

Medica bezitten, dit werk, zonder tegenſpraak, een zeer roemrijke plaats toekomt; dat hetzelve, wel is waar, ons op geen nieuwe, noch op losſe gronden ſteunende geneeswijzen of geneesmiddelen vergast; doch niet te min den practiſchen arts ten uiterſten welkom is, door de over het algemeen heerſchende juistheid en zuiverheid van voorſtellen, het bepalen zoo veel doenelijk der gevallen, waarin de onderſcheidene middelen met nut kunnen worden aangewend; en het beſtendig terugwijzen op de ondervinding van geloofwaardige geneeskundigen, hoedanigheden, welke dit werk bijzonder kenſchetſen. Men behoeft ſlechts het geen de Schrijver over den *Cort. Salis alb.* zegt, natezien, om overtuigd te worden dat de vierde aanmerking van de Schrijvers der *Comm.* van allen grond ontbloot is; terwijl de voortreffelijke verhandeling van den Schrijver over den koortsbast, gelijk ook het geheele werk derzelver tweede en derde aanmerking geheel logenſtraft: voorts dat ſommige artſeneij-middelen niet op derzelver geſchikte plaats gevonden worden, is zeer mogelijk; dan de Recenſenten hadden hieromtrent het vers van Ovidius behooren op 't oog te houden:

Quoque magis faveas, non ſunt haec edita ab ipſo,
Sed quaſi de domini funere rapta ſui.

Ook is ons geen werk over de *Materies Med.* bekend, waarin alles in de juiste orden geplaatst is, ja het ſamenſtellen van dusdanig een volmaakt ſijstema over de geneesmiddelen der drie Natuurrijken, komt ons voor, het menſchelijk vernuft verre te boven te gaan.

Wij eindigen deze onze Recenſie met de hartelijke wensch, dat, in de beöordeeling der ſchriften onzer Natie, in 't vervolg door de Schrijvers der *Commentarii de rebus* meerder regtvaardigheid moge in acht genomen worden! O.

J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Med. Doct. en Lector in de Natuurlijke Historie aan de Univerſiteit te Leyden. — Natuurkundige vergelijkingen, ten betooge, dat men de zoo veel geruchtmakende Koepokken te houden hebbe voor een ſoort van etterblijnen en blaaren, die alom, inzonderheid in ons Vaderland, bij de landlieden bekend zijn onder den naam van* DE BLAAR, *met aanmerkingen en waarnemingen over deze ſtof en over derzelver inënting.* Te Leyden *bij* J. van Thoir 1801. 65 bl. 8vo.

De enkele aanmerking dat dit werkje deszelfs Schrijver in den volſten zin kenſchetst, zoude zekerlijk een voldoende beoordeeling voor hetzelve zijn; te meer, daar het overal voor ieder onbevooroordeelde zijn eigen recenſie met zich brengt: wij vinden ons echter verpligt om, uit hoofde van het gewigt der zake, de eer onzer Kunstbroeders en ter liefde tot de waarheid, ſommige trekken van dit Stukje eenigzins nader toetelichten.

1. De armhartige tegenwerping des Schrijvers tegen de inënting in 't algemeen, als zijnde dezelve

geen

geen onfeilbaar en ſpecifiek middel ter vernietiging van een epidemiſche ſmetſtof, wordt door de ondervinding te volkomen gelogenſtraft, dan dat dezelve de minste wederlegging zoude behoeven; alleenlijk zouden wij, uit des Lectors redenering over de werking der ſmetſtoffen op het dierelijk ligchaam, niet gaarne 's Mans bekwaamheden in de Genees- of Natuurkunde willen beöordeelen; zekerlijk, indien dit werkje naamloos gedrukt ware, zoude het wel niemand in den zin gekomen zijn, den Schrijver der *Natuurlijke Hiſtorie van Holland* voor deszelfs maker te houden.

2. De Schrijver vergist zich zeer, als hij veronderſtelt, dat de Koepokken alleen aan het kleine diſtrict van Glocestershire eigen zijn, daar dezelve volgens latere berichten ook in de Graaffchappen Oxford, Bucks, Northamptonshire, Sommersethire, Devonshire, Wiltshire, Berks en ſommige andere gevonden worden (*a*); of dezelve te voren niet onder die benaming bekend geweest zijn, en de namen *cow-pox* en *vaccine* geheel nieuw zijn, doet niets af ten nadeele van derzelver ſpecifiek vermogen om de vatbaarheid voor de kinderpokjes uitteroeijen. Van verre meerder gewigt is de gewaagde ſtelling des Lectors, dat namelijk de Koepokken niets anders zouden zijn dan de zoo genoemde *Blaar* of *Blijnziekte* onzer koeijen, dewijl derzelver aanneming tot de ſchromelijkſte misbruiken gelegenheid zoude geven; met recht vragen wij den Schrijver, die overal zoo hevig tegen alle vernuftvinding uitvaart, en de onder-

(*a*) *Medical and Phyſical Journal*, No. XXIV. p. 113.

dervinding tot baſis van alles ſtellen wil, welke proeven hem geleeraard hebben, dat de ſtof, uit de blaaren of blijnen onzer koeijen genomen, bij de menſchen de koepokken veroorzaakt; of *vice verſa*, dat de Vaccine van een ingeënte, bij onze koeijen de Blaar of Blijnziekte te weeg brengt; zoodanige waarnemingen zouden er zekerlijk vereischt worden om dit geſchil te kunnen beſlisſen, daar de ervaring ons leert, dat zaken, welke beſpiegelend elkander in alle opzichten gelijk ſchijnen te zijn, echter proefondervindelijk bevonden worden hemelsbreedte van elkander te kunnen verſchillen; leveren het *acidum Tartari* en het *acidum citri*, welke bijna volledig met den andere overeenkomen, en echter zulk een verſchillend geneeskundig vermogen bezitten, ons niet hiervan een treffend bewijs op? In Frankrijk, waar volgens des Schrijvers eigen getuigenis, de koeijen ook dikwerven door de Blaar of Blijnziekte aangetast worden, heeft men nochtans het koepokgift uit Engeland laten komen, omdat, volgens het eenparig getuigenis der Franſche Schrijvers over de Vaccine, de koeijen aldaar niet onderhevig zijn aan deze ſoortelijke uitbotting: ja men behoeft de vergelijkende tafel van den Lector zelven tuſſchen de Koepokken en de Blijnziekte ſlechts intezien, om ten vollen overtuigd te worden, dat, niettegenſtaande ſommige ſchijnbare overeenkomsten tuſſchen de verſchijnſelen der Blaarziekte en Vaccine, dezelve echter verſchillende ziekten zijn, en dat bij gevolg de Vaccine voor geen gewone blijnziekte, maar voor een eigenaartige uitbotting moet gehouden worden. Wij zullen tot ſtaving van dit ons gezegde hier

eenige

eenige door den Schrijver zelven opgegeven kentekenen woordelijk laten volgen.

3. De Koepokken vertoonen zich aan de uijers der koe in de gedaante van verſpreide blaasjes, welke in den beginne bleek - blaauw of loodverwig, en met een ontſtoken rand omgeven zijn.

3. De Blaarziekte vertoont zich aan het uur en aan de vang als bleekroode vlekken, daarna kennelijke pukkels, als blaasjes, die hier en daar verſpreid zijn.

4. Deze blaasjes worden menigmalen langduurige zweeren; de dieren worden koortſig.

4. Deze blaasjes worden niet altijd langwijlige blijnen of blaaren, dan als zij tot de pof of bof kunnen overſlaan; de dieren worden loom en droevig; weinig koorts.

6. De huisgenoten, die deze koeijen melken, zijn terſtond aan het gewrigt der handen, en de toppen der vingeren beſmet.

6. Sommige huisgenoten, meestal de melkmeiden, worden ſomwijlen aan de handpalm en de toppen der vingeren beſmet.

7. De ziekte begint bij de huisgenoten met kleine blaasjes, die ras grooter worden en etteren.

7. De ziekte ſlaat zelden bij de huisgenoten over tot blaasjes, maar wel tot vuurigheid.

8. en 9. Zij zijn blaauwachtig, en hebben ſteeds een ronde gedaante; doch zoo, dat de rand meer dan het middenpunt verheven is.

8. en 9. Zij zijn rood blaauwachtig, en hebben altijd een roode opgeblazen gedaante; doch zoo, dat de rand allengskens met de blaar te gelijk opzwelt.

10. Er ontſtaan gezwellen onder de oxels der menſchen.

10. Er ontſtaan blaaren of blijnen aan de vangen of oxels der koeijen.

11. Het ligchaam der ingeënten wordt voor één, twee, drie of vier dagen koortſig, en dan ontſtaan er blaasjes aan de huid, die ongemakkelijk te genezen zijn, en dikwerf zich rondom uitbreiden; ook zijn de lippen, neusgaten en oogenleden meermalen ontſtoken, hetwelk uit de onvoorzichtigheid, van met de hand aan deze deelen te wrijven, ontſtaat.

11. Deze gevolgen zijn bij de veemelkers, en huisgenoten, die de koeijen, welke de blaar hebben, handteeren, niet anders bekend, dan wanneer die tot een vuurige aanſlag overſlaan; of dat de koe met longvuur beſmet is.

Indien men bij alle deze in 't oog loopende verſcheidenheden nog voegt, dat de gene, die door den omgang met de koeijen, of door inenting de Vaccine bekomen hebben, volgens het eenparig

ge-

getuigenis van alle waarnemers, daardoor, ten minsten voor een tijd, tegen het Kinderpokſmet dadelijk beveiligd zijn, daar de Blaarziekte onzer runderen, volgens des Lectors eigen getuigenis, dit vermogen niet bezit: welk onpartijdige zal dan een oogenblik aarzelen, om uit dit alles te beſluiten, dat de Vaccine en de Blaar of Blijnziekte van onze koeijen in derzelver aart, ontwikkeling, loop, uitwerkſelen, mededeeling der ſmetſtof aan, en werking op het menſchelijk ligchaam, kortom in alle opzichten, zeer verſchillende zijn, en dus onmogelijk voor één en dezelfde ziekte kunnen gehouden worden? — Ja, de Schrijver ſchijnt dit zelf meer of min gevoeld te hebben, immers zegt hij, p. 36: „ Wil iemand de „ kleine verſchillenheden dezer vergelijkingen an„ ders overbrengen op de menſchelijke ſmet, en de „ Engelſche Koepokken voor eene nieuwe ziekte „ houden; dit kan waar zijn in de overbrenging aan „ den mensch, maar onder de koeijen is zij het, „ naar ons inzien, niet." — Dan, daar het een algemeene en onwrikbare Natuurwet is, dat de dierelijke ligchamen onder dezelfde omſtandigheden door ſoortelijke prikkels aangedaan, ook ſoortelijke veranderingen ondergaan; daar op dezen regel alleen ſteunt, dat, offchoon de onderſcheidene ſmetſtoffen door de verſchillende wijzigingen der onderſcheidene geſtellen bijzonder gewijzigd worden, ieder ſmetſtof echter altoos hare karakteriſtike kentekenen ongeſchonden bewaart, en de uitwerkſelen der Vaccine en Blaarziekte op het menſchelijk ligchaam zoo zeer verſchillende zijn, zoo verſchaft dit ook weder een onwederleggelijk bewijs, dat deze beide ziektens wezenlijk verſchillende zijn.

3. De

3°. De Lector verklaart op het einde van p 36, wegens zijn hooge en zwakke jaren niet te willen treden in het geschil, of de Koepokstof tot voorbehoeding der ware Kinderziekte kan strekken, en of aan dezelve de voorrang boven de inenting der ware Kinderziekte toekome; het is ook indedaad zeer twijffelachtig, of de Schrijver bepaaldelijk tegen of wel, onder zekere voorwaarden, voor de Vaccinatie zij: op pag. 39. schijnt hij volstrekt alle voorbehoedende kracht der koepokstof te ontkennen; pag. 41. daarentegen komt dit den Lector onder zekere bepalingen gansch niet onwaarschijnlijk voor; *venenum veneno curatur*, zegt hij, en geeft zelfs hier van eenige voorbeelden op; pag. 43. en 44. doet de Schrijver, wel is waar, weder hevige uitvallen tegen deze nieuwe inënting, doch tracht dezelve pag. 47. weder goed te maken, met aantemerken, dat ieder onbevooroordeelde ligt begrijpt, dat hij meer de gevolgen van misbruik dan wel de zaak zelve bedoelt; om kort te gaan, van pag. 36. tot 52. is dit stukje een samenweefsel van tegenstrijdigheden; de Schrijver stoot bijna op ieder paar bladzijden zijn vorig gevoelen om verre, of poogt er ten minsten een andere draai aantegeven.

40. Hoe zeer wij uit hoofde van 's Mans hooge jaren alle toegevendheid willen in acht nemen; kunnen wij echter pag. 52. des Lectors geheel onverdienden en van allen grond ontblootten scherpen uitval jegens onzen verdienstelijken kunstgenoot, den heer van Wy, niet met stilzwijgen voorbijgaan; de Schrijver gewaagt van het treurig geval van één zijner kinderen; als of dit kind een slagtoffer

der Koepokken geweest ware, daar het uit het verslag der ziekte buiten twijffel is, dat dit kind, voor dat het koepokgift bij mogelijkheid kon gewerkt hebben, door een allerslechtst soort van natuurlijke pokjes besmet ware, welke alvernielende geesel van het menschdom hetzelve den 10. dag na de uitbotting in 't graf sleepte. — Wel verre dus dat dit geval iets zou afdoen ten nadeele der Vaccine, zoo pleit het integendeel zeer tot derzelver voordeel, dewijl de bekende goedaartigheid der Koepokken ten duidelijksten bewijst, hoe oneindig verre deze inënting te verkiezen zij boven het blootstaan aan de woede der Kinderpokken: immers de uitkomst der in de verschillende oorden der waereld met de Koepokken genomen proeven toonen aan, dat gevaccineerden, die de ware koepokken hebben doorgestaan, daarna onvatbaar waren voor de besmetting van de Kinderpokjes.

5°. De Schrijver vergist zich ten eenemaal omtrent de kundige en getrouwe aanmerkingen van den Groninger Hoogleeraar Thomassen à Thuessink; hoogstwaarschijnlijk heeft de Lector dezelve niet gelezen, althans zij bewijzen juist het tegengestelde van het geen hij beweert; de bewuste Hoogleeraar in plaats van tegen de Vaccinatie te zijn, helt integendeel ten sterksten over tot deze nieuwe manier van inënting, hiervan kan ieder zich ten duidelijksten overtuigen, als hij de waarnemingen van den Professor slechts gelieve intezien.

Ziet daar, geëerde Land- en Kunst-genoten, eenige weinige aanmerkingen, welke wij vertrouwen, dat

meer

meer dan genoegzaam zullen zijn, om U ten vollen over de waarde van dit ſtukje te doen oordeelen.

Terwijl wij dit ſchreven, kwam ons in handen een ander werkje van denzelfden Schrijver, onder den tijtel: *Vervolg op de natuurkundige vergelijkingen, betreffende de zoo veel geruchtmakende Koepokken, ten naderen betoog dat de door Doctor* Jenner *veronderſtelde beſmettende oorzaak it de hoeven der paarden, volſtrekt tegenſtrijdig is, en verdere vrijmoedige beöordeeling over de verſchillende gevoelens der inenting door vaccinatie in den mensch, met ernſtige beäntwoording op de aanmerking in de Verzameling van Brieven en Waarnemingen over de Vaccinatie*, No. 3., *door* J. le francq van berkhey. *Te* Leyden *bij* J. van Thoir, 1801. 86. bladz. 8vo.

In dit ſtukje houdt de Schrijver zich van pag. 1—23. bezig met een niets ter zake doende beſchrijving van onderſcheiden inſecten, welke allerlei ſoort van puisten in de koeijen en paarden veroorzaken. — Dés Schrijvers op pag. 24. aangenomen ſtelling, dat namelijk kinderpokſtof, genomen van de kwaadaartigſte of onrijpſte ſoort, ook altijd hare kwaadaartige uitwerking behoudt, en zoo in het tegengeſtelde de goedaartigſte en rijpſte ſtof, en dat gevolglijk dezelve aan geene ontaarting onderworpen zij, is door de waarnemingen van den voortreffelijken Rotterdamſchen Arts L. Bikker (*), en andere beroemde Geneeskundigen, te zeer gelogenſtraft, om daarbij een ogenblik te kunnen ſtilſtaan:

en

(*) *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootſchap*, VII. Deel §. VI. p. 18.

en dus vervalt ook des Schrijvers op pag. 27. en 28. hieruit afgeleide gevolgtrekking, dat, daar, volgens het getuigenis van den Groninger Hoogleeraar Thomasſen à Thuesſink, de ware koepokſtof, alſchoon op haar tijd genomen, door ſommige bijkomende omſtandigheden aan ontaarting onderworpen is, en een ſoort van bastaard-koepokken veroorzaakt, men ook over de beveiliging der koepokſtof tegen de ware kinderziekte niet zeker zijn kan: ſchoon deze gevolgtrekking echter dan eerst zou doorgaan, bijaldien er bij de gevaccineerden geene zoodanige ſijmptoma's plaats grepen, waaruit deskundigen met zekerheid konden opmaken of een voorwerp de ware of valſche koepokken doorgeſtaan had; het tegendeel is intusſchen waar. — Pag. 30. zegt de Schrijver, dat, als de echte zoo wel als de valſche koepokſtof binnen drie en vier dagen ontaart, en derzelver ſpecifiek vermogen verliest, het onmogelijk is, dat die ſtoffe uit Engeland hier te Lande, in Frankrijk en in Duitschland werken kan. Deze tegenwerping laat zich zeer gemakkelijk oplosſen. Niemand in de daad beweert, dat de koepokſtof altoos zoo ſpoedig derzelver ſpecifiek vermogen verliest, maar alleen dat dit nu en dan plaats heeft; terwijl men, om dit voor te komen, naauwkeurig behoort te zorgen dat dezelve tegen den invloed der dampkringslucht bewaard blijve. — Wij willen voorts met ſtilzwijgen voorbijgaan, zoo wel dat de Schrijver in de latijnſche aanhaling van Virgilius den volgenden regel heeft uitgelaten:

Aut undis abolere poteſt aut vincere flammas;

als dat alle zijne Engelſche citatiën ten uiterſten onnaauwkeurig zijn. — De tegenſtrijdigheden, wel-

ke de Schrijver pag. 38. *seqq.* in de aanmerkingen van den Heer Pesant meent te vinden, worden ten vollen opgelost door de waarnemingen van dien Heer zelven, uit welke het klaarblijkelijk is, dat alle de gevaccineerden, die, na het behoorelijk doorstaan der koepokken, zich aan de besmetting der kinderziekte blootstelden, volkomen van dezelve zijn vrijgebleven, doch dat daarentegen de kinderpokjes voor den dag gekomen zijn bij zulke, bij welke de vaccinatie of niet gevat had, of die voor dezelve door het kinderpokgif waren besmet geweest. — Dat volgens pag. 50. de Koepokken in ons land niet bekend zijn, is een nieuw bewijs, dat men ten uitersten onvoorzichtig zou doen met onze landgenoten de *Blaar*, eene van de Koepokken geheel onderscheiden ziekte, in te enten. —— Het overige van dit stukje zullen wij daarlaten, dewijl de in hetzelve bevatte redeneringen niet alleen niets afdoen tot beslissing van het geschil, maar ook grootendeels niet behooren tot het geneeskundig vak: indedaad, wij twijffelen b. v. geenzins, of het zal onze lezers even vreemd als ons voorkomen, in een werkje over de Koepokken, pag. 71. eene quaestie geöpperd te vinden, of jong gestorven kinders Engeltjes in den Hemel zijn: andere ongepaste uitdrukkingen gaan wij met stilzwijgen voorbij. — Het smert ons, dat de Schrijver der *Natuurlijke Historie van Holland*, niet gedacht heeft als Horatius:

Non eadem est aetas, non mens: — — —

en niet op zich heeft toegepast:

Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat. (a)

WAAR-

(a) Horat. *Epist. Lib.* I. *Ep.* 1.

WAARNEMING *van drie met Koepokſtoffe ingeënte, en naderhand door de natuurlijke Kinderpokjes beſmette Kinderen, door* P. J. VAN MAANEN, *M. D., Hoogleeraar in de Genees-, Ontleed-, Heel- en Vroedkunde aan de Bataafſche Academie te Harderwijk.* — *Te Harderwyk bij* J. van Kasteel 1801. In gr. 8vo. 36 bl.

In deze kleine verhandeling geeft ons de Schrijver bericht van vier door hem gedane inëntingen met koepokſtof. De ſtof bragt intuſchen ſlechts bij één zijner patienten, namelijk bij No. 1. de bedoelde uitwerking te weeg, bij welke de ziekte geregeld afliep. Bij No. 3. vattede het koepokgif volſtrekt niet: terwijl bij No. 2. en No. 4. de kunstbewerking tot op den vijfden dag der inenting ſcheen gevat te hebben, wanneer de ſteekjes weder geheel verdweenen. Het onverklaarbare, het geen de Schrijver in deze gevallen meent te vinden, waarom het pokgift, 't welk althans tot den vijfden dag na de inenting nog werkzaam ſcheen te zijn, naderhand zijne kracht geheel toonde verloren te hebben, laat zich, onzes inziens, het natuurlijkst oplosſen uit de onvatbaarheid der gevaccineerden voor het koepokgift; immers is er niets vreemds in, dat van vier voorwerpen, welke door het doorſtaan der onlangs ten einde geloopen epidemie der kinderpokjes, de duidelijkſte blijken gegeven hadden van hunne tijdelijke

lijke onvatbaarheid voor het pokgift, ſlechts één door de koepokſtof beſmet werd en de Vaccinatie bij de drie overige vruchteloos afliep. Dat de oorzaak der mislukte inenting aan een gebrek in de gebezigde koepokſtof toeteſchrijven zou zijn, komt ons zeer onwaarſchijnlijk voor, daar dezelve tot den vijfden dag na de inenting onwraakbare blijken harer werkzaamheid gaf, en de herhaalde vaccinatie bij deze voorwerpen even weinig aan de verwachting beantwoordde. Het eenigſte gevolg, hetwelk men derhalven uit het mislukken dezer inenting met grond kan afleiden, is, dat dezelve een nieuw en treffend bewijs verſchaft der groote analogie, welke er tusſchen de koe- en menſchen-pokken beſtaat, zoo dat, wanneer voorwerpen onvatbaar zijn voor de beſmetting der kinderpokjes, men ook vrij algemeen de koepokinenting even vruchteloos bij dezelve zal zien afloopen, hier van heeft de recenſent in zijne praktijk twee treffende gevallen waargenomen: hij entede drie voorwerpen te gelijk met koepokſtof in, bij twee derzelve vattede de inenting, doch bij het derde, een man van 24 jaren, welke zich onlangs herhaalde reizen aan de beſmetting der kinderziekte zonder gevolg had blootgeſteld, bleef het koepokgift werkeloos: de recenſent entede hierop den tienden dag na de eerſte inenting dezen man voor de tweede keer met verſche koepokſtof, uit den arm van een der twee anderen voorwerpen genomen, met drie ſteeken op beide de armen in: de wondjes waren de eerſte dagen vrij ſterk ontſtoken; zelfs gevoelde de patient den vierden dag eenige pijn onder de linker oxel, de inenting ſcheen dus de eerſte dagen gevat te hebben, dan op het einde van den vierden dag be-

gon de ontſteking der wondjes dover te worden, en den zesden dag was dezelve geheel verdweenen (1). Een ander ſoortgelijk geval is hem onlangs voorgekomen: hij vaccineerde te gelijk een moeder en haar zoontje, bij het kind vattede de koepokken, doch bij de moeder werkte dezelve niets uit; op den 9. dag na de eerſte inenting, entede de recenſent de moeder met verſche ſtof van haar kind op nieuw in, maar met even weinig ſucces: twee weken later werd deze vrouw voor de derde keer door hem met versch koepokgift op beide de armen ingeënt, doch zonder effect: deze zijn de eenigſte gevallen, waar de vaccinatie hem mislukt is, wanneer hij aanſtonds uit den éénen arm in den anderen met het lancet het gif overbragt. Deze vrouw had zich reeds dikwijls zonder gevolg aan de beſmetting der kinderziekte blootgeſteld. Verre dus van met den Schrijver het mislukken der koepokinenting in het te vroegtijdig verzamelen der pokſtof of in 't aanvreeten van het ſtaal door dit gift te zoeken (2), ſchijnt het het

(1) Omtrent de echtheid van het pokgift kan geen de minste twijffel ontſtaan, dewijl beide deze voorwerpen door den recenſent zes maanden naderhand met vier ſteekjes op den linkerarm met verſche kinderpokgift, twee uuren te voren genomen, zijn ingeënt, doch zonder effect, hebbende het pokgift bij het ééne voorwerp geen werking hoegenaamd veroorzaakt; bij het andere ontſtonden er drie plaatſelijke zweeren, welke het geſtel niet in 't allerminste aandeden, maar geduurende een paar dagen vrij ſterk etterden, en vervolgens opdroogden: een baarblijkelijk bewijs, dat het pokgift gevat had, doch dat het, de vatbaarheid van het voorwerp voor de Menſchenpokken door de voorafgegane inenting met de koepokken uitgedoofd zijnde, ſlechts eene plaatſelijke aandoening konde te weeg brengen.

(2) Wij kunnen niet nalaten van hier aantemerken, dat niet alleen de Koepokſtof, maar ook het Menſchenpokgift, ſchoon in een

ons vrij natuurlijker, dat de reden hiervan in de tijdelijke onvatbaarheid der voorwerpen voor de medegedeelde ſmetſtof te zoeken zij.

De Schrijver entede na verloop van eenigen tijd de drie voorwerpen dezer waarneming N°. 2, 3. en 4. weder met koepokſtof in, welke hem drie dagen te voren door Dr. de Ruuk van Arnhem was toegezonden, bij twee derzelve deed het gift weder geene werking, doch bij N°. 3. ontſtond er een puist, welke reeds den zesden dag na de inenting met eene groote hoeveelheid helder vocht gevuld ware, en welker *areola* toen de groote van een zesthalf befloeg, met dit vocht werden nu de twee overige voorwerpen N°. 2. en 4. bij herhaling ingeënt: er verſcheenen ook indedaad bij dezelve puisten, welke een lijmphatiek vocht bevatteden, doch het geen tusſchen den zevenden en achtſten dag reeds lijmiger en ondoorſchijnende werd, en in den tijd van 10. dagen was bij N°. 2. en 4. reeds alles afgeloopen. —— De Schrijver merkt zelf aan, dat hij over het beloop dezer laatſte inentingen gansch niet voldaan ware; dat er reeds op den zesden dag na de inenting in de pok van N°. 3. eene zeer aanmerkelijke hoeveelheid van lijmphatiek vocht verzameld ware, dat de *areola* veel aanmerkelijker was dan dezelve bij een geregeld beloop der ziekte op dien tijd had behooren te zijn; dat de gedaante der gevormde puist merkelijk onderſcheiden was van die, welke hij bij het

een minderen graad, het ſtaal aanvreet, waarvan een ieder zich overtuigen kan als hij lancetten, waarop gewone pokſtof eenigen tijd gedroogd geweest is, naauwkeurig beſchouwt.

net kind No. 1. had waargenomen, en veel meer overeenkomst had met een gewone puist, waarin zich eenige etterſtof begint te vormen; dat eindelijk tot op den tienden of eltden dag na de inenting er nog geen koorts te bemerken geweest ware, op welken tijd echter bij een geregeld beloop der ziekte de te voren aanwezige koortstoevallen reeds langzaam beginnen te verminderen; dat dit alles, gevoegd bij een veel rasſer afloop dier inentingen dan de koepokken eigen is, en de ſpoedige en bijblijvende ontſteking der wondjes, welke bij de ware koepokken voor den vierden dag nimmer van eenig aanbelang moet zijn, en zich niet zelden eerst den vijfden of zesden dag na de vaccinatie vertoont, veel overeenkomst had met het beloop der onechte koepokken, doch dat hij echter uit hoofde van de echtheid der aangewende ſtof, en uit aanmerking van de koorts, rozige ontſteking van den onderarm, en van de andere algemeene toevallen, welke zich tusſchen den tienden en elfden dag der inenting vertoonden, in 't geheele beloop der ziekte te veel overeenkomst met de ware koepokken meende te vinden, dan dat hij de uitwerking dezer ziekte voor gansch onvoldoende zou hebben durven aanzien; te meer, daar hier geene der vier oorzaken, waaruit volgens Dr. Jenner de valſche koepokken ontſtaan, aanwezig geweest was: hij beſloot dus om, door overinenting met gewone pokſtof, omtrent de waarde dezer drie inentingen te beſlisſen: diergelijke overinenting had hij reeds bij het kind No. 1., bij welke de koepokken haren geregelden loop gehouden hadden, met verſche kinderpokſtof, doch zonder eenig effect, in 't werk geſteld; dan, voordat er zich een geſchikte gelegenheid

heid aanbood ter overinenting der drie andere voorwerpen, werden deze kinderen natuurlijk beſmet en kreegen discrete pokjes. „ Zie daar dan, " zegt de Schrijver, „ drie gevaccineerde kinderen, naderhand door de Natuur gevarioleerd. " —— Op welke gronden intusſchen deze uitdrukking van den Schrijver ſteunt, zullen wij aan het beſcheiden en onpartijdig oordeel van deskundigen overlaten. — De Broeder van Dr. Bancroft Junior, een voornaam Geneesheer te Londen, was elf malen met kinderpokjes ingeënt geweest, en zelfs eens mede genomen aan het beſmette huis, en op beide de armen met een rijkelijke hoeveelheid versch pokgift ingeënt, doch alles vruchteloos; niet te min kreeg hij naderhand de natuurlijke kinderpokjes (3). Zie daar een, elfmalen geinoculeerd, perſoon, naderhand door de Natuur gevarioleerd! Dan, hoe het publiek ook hierover denken moge, dit is ten minsten zeker, dat, uit het geheele beloop dezer drie inentingen, ten duidelijkſten blijkt, dat deze koepokken geenzins de echte maar valſche geweest zijn. Daar nu de onechte koepokken geen de minste voorbehoedende kracht tegen de kinderpokjes bezitten, zoo ſpreekt het van zelf, gelijk zulks door de oordeelkundige Schrijvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen* te recht is aangemerkt (4), dat uit deze gevallen geen het minste gevolg tegen het voorbehoedend vermogen der ware koepokken kan worden afgeleid: integendeel, daar de kinderpokinenting bij het kind No. 1., het eenigſte, bij 't welk de koepokken geregeld waren afgelopen, naderder-

(3) *The Medical and Phyſical Journal* No. XXV. p. 282.
(4) No. VII. van dit Jaar p. 270.

derhand zonder effect verricht is, zoo levert deze gebeurtenis, verre van iets aftedoen ten nadeele der koepokken, integendeel ons een proefondervindelijk bewijs op van het ſpecifiek of voorbehoedend vermogen der *ware* koepokken tegen de menſchenpokken.

Hetgeen de Schrijver in deze gevallen, en vooral in dat van N°. 3. zoo ondoorgrondelijk meent te vinden, dat namelijk door de inenting met *goede, ten behoorlijken tijd genomen, onverbeterlijke* Koepokſtof, *valſche* Koepokken ontſtaan zijn, zoude veelligt voor eene geſchikte verklaring vatbaar zijn; er zijn, wel is waar, geene der vier oorzaken, door Dr. Jenner als de oorſprong der valſche Koepokken opgegeven, aanwezig geweest; dan de Schrijver vergist zich, als hij meent, dat Dr. Jenner de vier opgegeven oorzaken als de eenigſte bronnen der onechte Koepokken beſchouwt: neen, zijn oogmerk is alleen om de Geneeskundigen met de voornaamſte oorzaken der valſche Koepokken bekend te maken. Immers, dat Dr. Jenner, behalven deze vier, nog andere aanneemt, blijkt overtuigende, zoo uit zijne laatſte verhandeling over de Koepokken, in 't jaar 1800. te Londen in 't licht verſchenen (5), als uit zijne beknopte hiſtorie der Koepokken, geplaatst in het Londenſche Geneeskundig Tijdſchrift van de maand Junij 1801 (6).

Dr.

(5) *A continuation of facts and obſervations to the variolae vaccinae or Cow-Pox by* E. Jenner, London 1800. 4to.

(6) *The Medical and Phyſical Journal*, No. XXVIII. p. 505. & ſeqq.

Dr. PEARSON maakt uitdrukkelijk gewag van de ongenoegzaamheid en krachteloosheid der Koepokken, welke te ſchielijk afloopen, en het ware beloop der echte Koepokken niet volgen (7). —— Voorts komt ons des Schrijvers uitdrukking van *goede, onverbeterlijke* Koepokſtof eenigzins gewaagd voor. In de eerſte plaats verrichtede Hij de inenting ſlechts den vierden dag, nadat de lancetten geïmprægneerd waren. Daar nu het Koepokgif van een zeer vluchtigen aart is, en zelfs, volgens de waarnemingen van den Dortſchen Geneesheer Bodel en andere, Vaccinatiën met lancetten, hoewel daags te voren rijkelijk gechargeerd, niet zelden mislukken (8), zoo ſpreekt het van zelve, dat de gebezigde ſtof niet versch genoeg geweest zij, om volkomen ſtaat te kunnen maken, dat dezelve indien tusſchentijd niet door de ééne of andere oorzaak derzelver ſpecifiek vermogen verloren hebbe. — *Onverbeterlijk* zouden wij de aangewende ſtof niet gaarne noemen, daar het kind, waaruit meergemelde ſtof genomen was, in de eerſte dagen na de Koepokinenting door de Mazelen is aangetast geworden; zonder nu te willen onderzoeken, in hoeverre de Mazelen al of niet het vermogen hebben den geregelden voortgang der Koepokinenting te ſtuiten, of het gif deszelfs ſpecifiek vermogen te benemen, zouden wij verre verkiezen Koepokſtof uit een gezond voorwerp, welke geduurende het beloop der Koepokken door geen andere ziekte was overvallen geweest. — De Recenſent entede onlangs een meisje van

(7) *The Medical and Phyſical Journal*, No. XXIV. p. 157.

(8) *Verzameling van Brieven en Waarnemingen betreffende de Vaccine*, No. 3. p. 65.

van 5 jaren met ſtof, 6 uuren te voren genomen, op beide de armen met 6 ſteekjes de Koepokken in. Op den derden dag na de inenting ſcheenen dezelve op beide de armen gevat te hebben; den vierden dag werd het meisje door hevige hoofdpijn, pijn in de rug, dorst, hette en koorts, met catharrale toevallen vergezeld, aangetast, en de ontſteking der puisten ſcheen minder; op den vijfden dag braken de Mazelen uit, en den zesden dag was alle ontſteking der puisten geheel en al verdwenen, de Mazelen waren goedaartig, en liepen geregeld af. Of dezelve in dit geval eenig vermogen op de Koepokken hebben uitgeoeffend, laten wij gaarne aan het welwikkend oordeel onzer lezeren over; dit ten minſten heeft de ervaring ons geleerd, dat ſommige huidziekten een grooten invloed op de Koepokken hebben: de ſcabies, b. v., verhindert de beſmetting van het Koepokgift, of maakt ten minſten deszelfs ontwikkeling moeijelijk, zoo dat de Vaccinatie bij een perſoon, welke aan die ziekte laboreert, vrij algemeen mislukt, ten ware men het Koepokgift met het lancet aanſtonds uit den éénen arm in den anderen overbrengt, wanneer de inenting doorgaans gelukken zal (9). Dan, ſchoon genomen, wij veronderſtelden, dat de gebruikte ſtof bij derzelver aanwending goed en onverbeterlijk geweest ware, wat toch zou hieruit volgen? — Zekerlijk niets anders, dan dat ware Koepokſtof, door derzelver mededeeling aan voorwerpen, welke de vereischte ontfangbaarheid

(9) Dat de Scabies ook de ontwikkeling van het menſchenpokgif meer of min verhindert, is door twee der Mederedacteurs van dit Journaal opgemerkt. Zie *Nieuwen Algem. Konst- en Letter-Bode van den 3. October* 1800. No. 558.

heid voor hetzelve misſen, voor onderſcheiden wijzigingen vatbaar is, en in *valſche* Koepokken ontaarten kan. —— Daar intusſchen hetzelfde bij de inenting der ware Kinderpokjes niet zelden plaats heeft, ſtaan ten dezen opzichte de Koepokken met de Menſchenpokken volkomen gelijk. —— „ Bij de inenting der Menſchenpokken," zegt de beroemde Groninger Hoogleeraar Thomasſen à Thuessink, „ ziet men niet zelden, dat de ingeënte ſtof geheel geene werking doet; —— dat er ſomtijds alleen een pok op den arm wordt voortgebragt, welke eene beſmettende etter bevat, zonder dat echter het ligchaam daardoor wordt aangedaan; —— dat ſomtijds koorts en uitſlag ontſtaan, welke van de ware Pokken verſchilt; —— dat eindelijk, kort na de inenting, de lancetſteek eene ſterk ontſtokene uitgebreide oppervlakte veroorzaakt, welke of met den 5. of 6. dag verdwijnt, of een platte zweer veroorzaakt. —— In alle deze gevallen heeft ons de ondervinding nu genoegzaam geleerd, dat de ingeënte voor eene nieuwe beſmetting geenzins veilig is (10)." —— De alom bekende Profeſſor S. G. Vogel, één der voornaamſte inenters van Duitschland, is ook van gevoelen, dat men, in 't beoordeelen der ware en valſche Pokken, voornamelijk te letten hebbe op het regelmatig beloop der ziekte, en dat alle andere toevallen bedriegen kunnen (11). De vermaarde Dr. van het Inentings-Inſtituut der Kinderpokjes te Londen, de voortreffelijke Woodville, en de verdere voornaamſte inenters van Groot-

(10) *Algemeene Konst- en Letter-Bode voor het jaar* 1801. No. 16. *p.* 247.

(11) *Handbuch der Practiſche Artzneywisſenſchaft, dritter heil.*

Groot-Brittanje, trekken de waarheid dezer ſtelling geen oogenblik in twijffel; ja leert ons de ervaring zelve niet, dat de Waterpokjes in ſommige gevallen de ware Kinderpokjes, ten opzichte zoo van de hevigheid der toevallen als van de grootte en gedaante der puisten, zoo zeer kunnen nabootſen, dat ze van dezelve niet, dan door het beloop der ziekte naauwkeurig gade te ſlaan, kunnen onderſcheiden worden: den Recenſent is een geval bekend, waar een Geneesheer Waterpokjes voor ware Kinderpokjes aanzag, en uit dezelve ſtof nam ter inenting van andere voorwerpen.

De waarnemingen van den Schrijver bewijzen dus, onder verbetering, niets anders, dan dat de Koepokken even als de Menſchenpokken ontaarten kunnen; hetgeen wij gaarne toeſtaan, en zelfs volmondig erkennen, dat men, ſedert dat de inenting der Koepokken meer algemeen is, genoegzaam waargenomen heeft, dat de Koepokſtof, veel ſchielijker hare ſpecifieke kracht verliezende, veel ligter ontaart, en een ſoort van onechte Pokken geeft, dan de Menſchenpokſtof.

Intusschen kunnen wij uit des Schrijvers waarnemingen, die met de hem eigen beſcheidenheid, welke wij in deze onze tegenbedenkingen hebben trachten natevolgen, zijn voorgeſteld, de volgende gewigtige leering trekken: dat, daar noch koorts noch plaatſelijke pijn onder de oxels onwraakbare bewijzen der ware Koepokken zijn, en een naauwkeurige oplettenheid omtrent het regelmatig beloop derzelve ons alleen in ſtaat ſtelt om over de echtheid der Koepokziekte te kunnen oor-

deel-

deelen, en de ware Koepokken alleen een voorbehoedend vermogen bezitten tegen de menſchenpokken, het, niettegenſtaande de ſchijnbaare geringheid dezer ziekte, te wenſchen ware, dat de inenting der koepokken alleen door geneeskundigen wierd uitgeoeffend, daar er volſtrekt eene medicinale kunde vereischt wordt om behoorlijk over den waren of valſchen aart der koepokken te kunnen oordeelen.

Aanmerkingen op het veronderſtelde vermogen der Koepokſtof, om, door derzelver inenting, den mensch voor de wezenlijke menſchenpokken te beveiligen, door J. E. DOORNIK, *Med. Doct., te* Amſterdam *bij* L. van Es, gr. 8vo. 40 bl.

DEZE brochure draagt de duidelijkſte kenmerken, dat het oogmerk van den Schrijver geenzins is, de zaak in questie te onderzoeken, maar tegenteſpreken. Daar het niet blijkt, dat de Schrijver zelf eenige vaccinatiën verricht of daaromtrent onbevooroordeelde proeven in het werk geſteld heeft, zoo kunnen wij onze bevreemding niet ontveinzen over deze zijne aanmerkingen in een tijd, waarin in de vereenigde Britſche Rijken meer dan 100000 perſonen van allerlei rang en ouderdom gevaccineerd zijn (1), waarin de vaccine-

(1) *The Medical and Phyſical Journal*, No. XXVIII. p. 505.

cinatie in de Franſche Republiek, de Oostenrijkſche Monarchie, de Pruisſiſche Staten en de onderſcheiden Oorden des Duitſche Rijks, zeer ſterk in zwang is; waarin de verwoesting der menſchenpokken onder de Britſche vloot en landmagt in de Middelandſche zee door een algemeene vaccinatie gelukkiglijk in hare geboorte gedempt is (2); waarin de koepokinenting zelve reeds in Newfoundland in Noord-America (3); in de beide Sicilien, Rusland, en in de Oost- en West-Indiën op de Engelſche volkplantingen ingevoerd is, met dat gelukkig gevolg, dat reeds te Jamaica een hevige pokepidemie, welke op de plantagiën onder de ſlaven aldaar eene geweldige ſlagting maakte, door de Vaccine gelukkig geſtuit is; waarin eindelijk niet tegenſtaande het blootſtellen van zoo vele duizende gevaccineerden, beide aan de natuurlijke en konſtlijke beſmetting, men tot hier toe nog nooit een eenig wel bewezen voorbeeld heeft kunnen aanvoeren, dat iemand, de ware koepokziekte eenmaal doorgeſtaan hebbende, naderhand door de kinderpokjes is beſmet geworden; en dus het ten minsten tijdelijk voorbehoedend vermogen der koepokken tegen de menſchenpokken door de ervaring beſliſſend bewezen is: — zekerlijk moet het ieder onpartijdige meer dan vreemd voorkomen, dat in zulk een tijdſtip een geneeskundige, zonder de minste ondervinding, zoo 't ſchijnt, omtrent de zaak in questie te bezitten, zich in 't ſtrijdperk durft begeven

(2) *The Medical and Phyſical Journal*, No. XXV. p. 263. & No. XXVI. p. 315.

(3) *The Medical and Phyſical Journal*, No. XXVII. p. 401.

ven, en alle deze daadzaken door eenige ſpecieuſe argumenten poogt weg te redenéren. Het is geenzins ons oogmerk, om de onderſcheiden redenéringen van den Schrijver, die ons voorkomen zeer onvoldoende te zijn, in het brede te wederleggen; alleen zullen wij eenige tegenbedenkingen mededeelen, welke met regt tegen dezelve kunnen aangevoerd worden. *Vooreerst:* De Schrijver zegt bij voorbeeld p. 20., dat de koepokſtof vrij algemeen herhaalde malen aan den mensch kan worden medegedeeld; en p. 25. dat een mensch, die eenmaal de wezenlijke pokken doorgeſtaan heeft, evenwel vatbaar zij voor de koepokken, en hieruit beſluit hij, dat deze beide ſtoffen in aart van elkander onderſcheiden zijn, en derhalven geen gelijkſoortige ziekte kunnen uitmaken. Daar het intusſchen uit het eenparig getuigenis van alle vaccinateurs blijkt, dat menſchen, welke de kinderziekte gehad hebben, of in 't geheel geene of ſlechts plaatſelijke of valſche koepokken bekomen, en dat iemand, eens behoorlijk gevaccineerd zijnde, en de echte koepokziekte doorgeſtaan hebbende, in 't vervolg wel onechte, maar geene ware koepokken krijgen kan; zoo leveren deze twee punten een treffend bewijs op der analogie, welke er tusſchen de Koe- en Menſchenpokken beſtaat. Een menigte andere ſoortgelijke ſophismata en gewaagde onderſtellingen van den Schrijver zullen wij, kortheidshalven, met ſtilzwijgen voorbijgaan.

Ten tweeden. De Dr. is in het onderzoek der zaak in questie het ſpoor geheel en al bijster, en ſchijnt het oogmerk des geſchils hier en daar ganſchelijk uit het oog verlooren te hebben. Waartoe dient

toch dat wijdloopig onderzoek van den Schrijver, of de Koe- en Menschenpokken van dezelfde natuur zijn? waartoe zijne genomen moeite om alle de verschillende omstandigheden, welke in het beloop dier beide ziekten voorkomen, in 't breede voorteſtellen? — Niemand immers twijffelt een oogenblik, of de Kinderpokjes en Vaccine zijn twee onderscheiden ziekten; immers, indien de koepokken niet een ligte en in de meeste gevallen niets beduidende ziekte veroorzaakte, zoude het wel niemand in den zin gekomen zijn om de Vaccinatie op het menschelijk ligchaam te beproeven; schoon aan den anderen kant elk, die met de laatste proefondervindelijk bekend is, geredelijk zal toeſtemmen, dat er in verscheiden opzichten tusschen dezelve en den loop der natuurlijke inenting eene opmerkenswaardige analogie plaats heeft. Waartoe eindelijk alle die beſpiegelende aanmerkingen des Schrijvers in eene zaak, welke alleen door de ondervinding kan en moet beſlist worden? De groote vraag in het ſtuk in questie is en blijft, of de werking, welke de koepokken in het dierlijk geſtel des menschelijken ligchaams te weeg brengen, voldoende zij om hetzelve voor 't vervolg onvatbaar te maken voor de beſmetting der Menschenpokken. Hierop antwoordt de Recenſent, dat de proeven welke door de Geneeskundigen der verschillende Natiën met het Koepokgif genomen zijn, overtuigend geleerd hebben, dat de Koepokinenting, ten minsten voor een tijd, de vatbaarheid der gevaccineerden voor het menschenpokgif beneemt: — dat, volgens de ervaring der Engelschen, de vatbaarheid voor de beſmetting der menschenpokken in de met koepokſtoffe ingeënten

voor

voor altoos wordt uitgeroeid; doch dat de tijd alléén in ſtaat zij om te beſliſſen, in hoe verre deze proeven met de waarheid overeenſtemmen.

Of voor 't overige de ſmetſtoffen der Menſchen- en Koepokken met elkander overeenkomen, ja dan neen; of de voorwerpen gelijk of ongelijk zijn; of zij al of niet verſchillende voedſels gebruiken: dit alles doet hier volſtrekt niets ter zaak, dewijl de ondervinding ons door onderſcheiden voorbeelden leert, dat eene ſoortelijke werking door eene andere ſoortelijke werking, ſchoon van een verſchillenden aart, met de eerſte kan worden tegengegaan en uitgeroeid; en dat dezelfde ſmetſtoffen aan in aart zeer onderſcheiden voorwerpen, en welke zeer verſchillende voedſels gebruiken, kunnen worden medegedeeld. Nopens de *modus quo*, waarop de Koepokken de vatbaarheid voor de Menſchenpokken vernietigen, zullen wij ons thans niet inlaten; dan ook dit doet niets ter zaak; want, ſchoon de *modus quo* ondoorgrondelijk ware, is het nochtans genoegzaam, wanneer de ervaring ſlechts op den duur ſtaaft, dat de Koepokken een voorbehoedend middel zijn ter beveiliging tegen de Menſchenpokken. — En hiermede ſtapt de Recenſent af van deze brochure, waarvan het oogmerk alleen is, de Koepokken, als eene nieuwe uitvinding, te veroordeelen, en waaromtrent de Recenſent dus eveneens denkt, als zijn vriend Horatius over dergelijke veroordeelingen:

Indignor quidquam reprehendi, non quia craſſe
Compoſitum illepideve putetur, ſed quia nuper.

A. O. H. TELLEGEN, *Disſertatio de* VARIOLIS VACCINIS, *icon. color. illuſtrata, pro gradu Doctoratus in Acad. Groning. defenſa. Groning.* MDCCI.

De ontdekking der Koepokken en de ſtreelende vooruitzichten, welke dezelve voor het menschdom opent, maakt een te gewigtig tijdvak in de Hiſtorie der Geneeskunde, dan dat wij niet reeds ſedert lang konden verwachten, dat dezelve tot het onderwerp eener Academiſche verhandeling zou worden gekozen door een kwekeling van één onzer Bataafſche Hooge Scholen: en het is ons ten uiterſten aangenaam geweest, deze ſtof zoo wel door een leerling van den verdienstelijken Groningſchen Hoogleeraar THOMASSEN à THURSSINK behandeld te zien, daar deze door het mededeelen zijner waarnemingen dien aangaande (*a*) niet weinig tot opheldering en verſpreiding der Koepokken heeft bijgedragen. — Na eene gepaste inleiding geeft de Schrijver dezer verhandeling in het eerſte hoofdſtuk de letterkundige geſchiedenis der Vaccine, en der vorderingen, welke deze zoo in andere landen als in ons Vaderland gemaakt heeft. — In het tweede Hoofdſtuk beſchrijft hij den loop der ziekte, waarin hij de voornaamſte Schrijvers, die dit onderwerp behandeld hebben, heeft gevolgd. Hij deelt hier, onder andere, mede twee waarne-

(*a*) *Algem. Konst- en Letter-Bode*, No. 12, 13, 16. en 17. van dit Jaar.

nemingen van Dr. Römer, en eene van hem zelven, waarin eene uitbotting van puisten, zeer overeenkomende met natuurlijke Kinderpokken, en tot verettering overgaande, plaats had, hetwelk door Pearſon en andere onder de zeldzaamheden geteld wordt. Voorts beſluit hij dit Hoofdſtuk met vier gevallen van ware Koepokken, door hem zelven waargenomen en behandeld. — Het derde hoofdſtuk beſchrijft den loop der valſche Koepokken, en derzelver onderſcheid van de ware; waaromtrent de Hoogleeraar Vnuesſink mede belangrijke waarnemingen in den Letter-Bode heeft medegedeeld. Het is van belang dat dit onderſcheid wel gekend worde; dat men dienaangaande herhaalde proeven in het werk ſtelle, en dezelve in vergelijking brenge met den loop der ware Vaccine, vermits daarvan voor een groot gedeelte de verdere verſpreiding en het lot dezer nieuwe uitvinding afhangt: wij zouden daarom, op dat wij dit in het voorbijgaan aanmerken, wel wenſchen, dat de inenting der Vaccine niet ondernomen werd, dan door wettige Genees- of Heelmeesters, en dat van wege het Gouvernement wierd gewaakt; dat deze praktijk niet door onkundige handen, of lieden, in welke men geene genoegzame geneeskundige kennis kan vooronderſtellen, gedreven wierd: — dan, keeren wij weder tot onzen Schrijver! — hij eindigt mede dit derde hoofdſtuk met eenige waarnemingen van valſche Koepokken. — De ſmetſtof (*miasma*) der Koepokken maakt het onderwerp uit van het vierde Hoofdſtuk, waarin hij, onder andere, de vooronderſtelling van Dr. Sachſe (*), als of de Vaccine haren oorſprong zou hebben

(*) Huflands *Journal Tom.* XI. *part.* 1.

ben van de Menſchenpokken aan de uijers der Koeijen medegedeeld, wederlegt, en waarvan de ongegrondheid, behalven door de proeven van Dr. Woodwille, den Recenſent onlangs volkomen gebleken is. Hij heeft namelijk uit een jongetje, bij wien de Kinderpokken in den vollen zweer ſtonden, eene koe op drie onderſcheiden plaatſen aan de uijers ingeënt, en heeft dezelfde operatie aan een kalf in het werk geſteld, in beide gevallen zonder eenig gevolg, terwijl ondertusſchen de ſmetſtof dadelijk, en zonder dat dezelve hare kracht eenigzins kon verliezen, uit het voorwerp aan de uijers van de Koe en onder de epidermis van het kalf werd overgebragt. — Voorts ſtipt de Schrijver met een woord het gevoelen aan van den Heer Le Francq van Berkhey, hierboven duchtig, zoo wij meenen, wederlegd, en maakt wijders gewag van de inentingen met natuurlijke pokſtof aan honden, katten enz. door hem zonder eenig gevolg in het werk geſteld. Van de Chemiſche eigenſchappen der koepokſtof weeten wij nog bijna niets; uit eene enkele proef, door den Schrijver genomen, ſchijnt dezelve van een loogzourigen aart te zijn. Het geen de Heer Tellegen nopens de vlugheid van de koepokſtof en derzelver vermogen aanmerkt, en het geen reeds dikwijls is waargenomen, kan men niet genoeg herhalen; namelijk dat de ſtof op den regten tijd, d. i. volgens den Schrijver op den negenden dag na de Vaccinatie moet genomen worden: en niet later; vermits dezelve na dien tijd niet zoo werkzaam is. Wij zouden deze bepaling iets ruimer ſtellen, en geloven, dat de juiste tijd, om ſtof uit Koepokken te verzamelen is van den zevenden tot den tienden

dag,

dag, en, wil men meer bepaaldelijk, zoodra de *areola* om dezelve geformeerd is, het geen gewoonelijk in die dagen geschiedt. Voorts raden wij zeer aan om niet twee dagen achter den anderen, uit dezelfde koepok, stof te verzamelen, vermits dezelve den tweeden dag reeds kan ontaart zijn, minder krachtig is, ja zelfs valsche Koepokken voortbrengt, gelijk de Recensent daarvan duidelijke voorbeelden gezien heeft. — Eindelijk wederlegt de Schrijver in dit Hoofdstuk eenige zwarigheden, welke als nog tegen de Vaccine worden ingebragt, en besluit zijne verhandeling met een Hoofdstuk over de genezing der ziekte, hetwelk natuurlijk niet breedvoerig kan zijn, daar dezelve doorgaans slechts eene ligte ongesteldheid te wege brengt.

COMMENTATIO *Medica exhibens Anatomiam systematis respirationi inservientis Pathologicam*, Auct. C. J. VAN DEN BOSCH, *Med. & Art. Obst. Doct.*, c. Tab. Aen., *Harlem.* 1801.

De Schrijver, zoon van wijlen onzen verdienstelijken Land- en Konst-genoot S. J. van den Bosch, vervaardigde deze Verhandeling, bevattende *de Ziektekundige Ontleedkunde van het samenstel der werktuigen, die tot de ademhaling dienen*, op de Gottingsche Academie, alwaar hij, zonder het uitgeven eener Dissertatie, blijkens het Academisch Nieuws uit Gottingen, in de Geneeskunde is gepro-

moveerd, en liet dezelve te Haarlem, de plaats zijner tegenwoordige wooning, drukken. De ſtoffe deelt zich van zelve in twee Afdeelingen, de Ontleedkunde namelijk en de Ziektekunde van de werktuigen der ademhaling. In de eerſte Afdeeling derhalven beſchrijft de Heer v. d. B. uitvoerig en naauwkeurig de deelen, die de *thorax* ſamenſtellen in het algemeen, de ligging der deelen van de hals en van de thorax, en de werktuigen, die in het bijzonder tot de ademhaling dienen, met eene niet ſpaarzame aanhaling der Ontleedkundige beſchrijvingen en platen, daartoe betrekkelijk. — In de tweede Afdeeling heeft de Schrijver met veel zorg bijeenverzameld eene menigte waarnemingen van de werktuiglijke ziekten en gebreken, die de onderſcheiden deelen, tot de ademhaling behoorende, aandoen. Hij handelt wijders over de levenskracht dezer deelen in den zieken ſtaat en derzelver tegennatuurlijke werkingen; terwijl Hij zijn werk beſluit met even aanteſtippen het ſamengevoel der deelen (*conſenſus partium*), die tot de Ademhaling medewerken. De eerſte Afdeeling dezer Verhandeling gaf uit den aart der zaak weinig aanleiding om iets nieuws voor den dag te brengen; en, ſchoon de tweede daartoe een ruim veld opende, heeft echter de Schrijver goedgevonden, zich te vergenoegen met, hetgeen andere hebben waargenomen, op te geven. Het eerſte Hoofdſtuk dezer Afdeeling is in de daad meer Noſologisch, dan Pathologisch behandeld. In het tweede en derde is de Schrijver niet breedvoerig. Onzes inziens zouden deze twee Hoofdſtukken, als algemeene Phijſiologiſche en Pathologiſche gronden hebben kunnen voorafgaan,

gaan, waarop alsdan de optelling niet alleen, maar ook de uitlegging der onderscheiden gebreken van de werktuigen der ademhaling zou hebben moeten volgen: dan, daar het doelwit van den Schrijver alleen geweest is, zich tot daadzaken te bepalen, en geenzins om in breedvoerige verklaringen te treden, zoo moeten wij hem ook daarnaar beoordeelen. Het is in de daad geheel geene onnuttige maar integendeel een zeer verdienstelijke arbeid, de hier en daar verspreidde waarnemingen over de gebreken, welke één of andere functie aandoen, in eene juiste orde bijéén te verzamelen en te rangschikken, daar men op dusdanige wijze, wanneer tevens de bronnen, waaruit die waarnemingen geput zijn, behoorlijk worden aangewezen, een geheel overzicht erlangt van de Ziektekunde der deelen, die tot het voortbrengen eener bijzondere functie des menschelijken ligchaams medewerken: — en uit dit oogpunt hebben wij de Verhandeling van de Heer v. d. B. met genoegen gelezen, en kunnen dezelve gerustelijk onzen Lezeren aanbevelen. De bijgevoegde Plaat, welke, onzes inziens, had kunnen achtergelaten geweest zijn, zonder dat de waarde der Verhandeling daarbij zou geleden hebben, verbeeldt, in drie afbeeldingen, een ware *Lordosis* of kromming naar voren van het Borstbeen, uit het Museum van den Hoogleer Blumenbach.

DISSERTATIO *Pharmaceutico-Medica inauguralis de* PRAECIPUIS REMEDIIS MERCURIALIBUS, *publice in Acad. Groning. pro gradu doctoratus defensa, à* SYBRANDO FOCKEMA. Gron. 1801.

DEZE Academische Verhandeling, *over de voornaamste Kwikgeneesmiddelen*, geeft een nieuw bewijs aan de hand van den ijver, waarmede op de Groningsche Hoogeschool, onder het opzicht van den verdienstelijken Hoogleeraar Driessen, dat gedeelte der Scheikunde voornamelijk geleerd en behandeld wordt, hetwelk met de beöeffening der Geneeskunde in een onmiddelijk verband staat, en de bereidingen ten onderwerp heeft, die tot genezing of heeling van in- of uitwendige ziekten kunnen strekken. De Schrijver dezer verhandeling geeft in het eerste hoofdstuk op de kentekenen van de zuivere kwik, en de manier om vervalschingen derzelve te onderscheiden. Hierop volgen in het tweede hoofdstuk de kwikkalken of oxijden, verschillende naar derzelver graad van verzuuring of oxijdatie. Hier komt 1o. in aanmerking de *zwarte* of *onvolkomen kwikkalk*, of *zwarte nedergeplofte kwik*. Om dit middel te bereiden, neemt men één deel *Muriat. Hydrarg. mit.* of *Merc. dulc.* in fijne poeder, en kookt hetzelve twee of driemaal telkens één uur met acht deelen kalkwater, waardoor het *acidum muriaticum* afgescheiden en een zwarte kalk geformeerd wordt, die, behoorelijk afgewasschen, den *Merc. prae-*

praecipatus niger geeft, aan welken, vermits deszelfs kracht altoos dezelfde is, wij met den Schrijver de voorkeur zouden geven boven de *Aethiops per se*, den *Merc. gummosus Plenckii*, ja zelfs boven den *Merc. solubilis Hahnemanni*. In de tweede plaats handelt de Schrijver in dit hoofdstuk over den *Merc. praecip. ruber*, tot welks bereiding de Schrijver natuurlijk de voorafgaande ontbinding met het *acidum Niticum* verkiest boven de calcinatie van de levendige Kwik zelve, radende echter aan om de op dusdanige wijze bereide roode Praecipitaat ter deegen aftewasschen met kalkwater, om het *acidum Nitricum*, hetwelk nog met dezelve zou kunnen verbonden zijn, daarvan afteſcheiden. Voorts geeft hij de kentekenen van zuiveren *Mercurius praecip. ruber* op, als mede de wijze om de vervalschingen, die somtijds met Cinnaber en Menie geschieden, te onderzoeken, bij welke gelegenheid de Schrijver zegt verscheiden proeven genomen te hebben, welke hij ook opgeeft, waaruit hem gebleken is dat de roode Praecipitaat, welke hier te lande in de Fabrieken bereid wordt, niet vervalscht is, terwijl daarentegen in de Duitsche door hem Menie gevonden is. — De werking van het Salpeterzuur op de Kwik maakt het onderwerp van het derde hoofdstuk uit. Wanneer de Kwik, zonder bijkoming van hitte, door het Salpeterzuur opgelost wordt, zakt er, gelijk bekend is, een wit poeder naar den bodem, terwijl een ander gedeelte der Kwik in de oplosing nog wordt opgehouden, en allengs in de form van kristallen wordt uitgestoten. De Schrijver toont aan dat dit witte poeder is *Nitras Hydrargyri basi oxydi inperfecti*, en dat de gezegde

kris-

kristallen zijn *Nitras Hydrargyri baſi oxydi imperfecti*, *met veel zuur verzadigd*, en daarom oplosbaar. Dat hier wezenlijk een onvolkomen kalk aanwezig zij, wordt door het bijdoen van *Aq. Calcis* klaarblijkelijk bewezen, als wanneer dezelve in een zwart poeder nederploft. Indien men van de gezegde *Nitras Hydrargyri baſi Oxydi inperfecti* al het overvloedige zuur afſcheidt, valt er een geel wit poeder naar den bodem, de *Turpetum Nitroſum* namelijk, of de zuivere *Nitras Hydrargyri baſi oxydi imperfecti*, welke, gelijk bekend is, in water niet oplosbaar is, ten zij echter door eene zeer groote hoeveelheid kokend water, gelijk het den Hoogleeraar Driesſen gelukt is, om van deze bereiding zeer ſchoone gelijkvormige kristallen te erlangen, in welke het zuur juist met de onvolkomen kwikkalk was verzadigd, en die aan het licht blootgeſteld, eene zwartachtige kouleur verkregen, terwijl dezelve met *Aq. Calcis* gedigereerd, zich in een olijf zwartachtig blinkend poeder opdeden. — Van de koude oplosſing gaat de Schrijver tot de warme over, in welke de *Mercurius* in den ſtaat van volkomen kalk aanwezig is, ingeval namelijk er eene genoegzame hoeveelheid *Acidum Nitricum* bij den *Mercurius* wordt gevoegd, want in het tegenovergeſtelde geval, wanneer de evenredigheid van het *Acidum Nitricum* tot de kwik kleiner is, dan is de kalk niet volkomen: er is alsdan een tijdſtip dat bij de ſolutie geene geele dampen meer te voorſchijn komen, en dan ontleent de nog ongeöxugeneerde kwik haar oxygenium van de volkomen reeds geformeerde kwikkalk, en het geheel wordt onvolkomen kwikkalk. Om eene ontbinding, die altoos dezelfde

kracht

kracht heeft, en waarin de kwik in den ſtaat van volkomen kalk aanwezig is, te erlangen, is het noodig om volkomen kwikkalk op te losſen in het *Acidum Nitricum*, met eene zachte warmte, zoodat hetzelve zoo veel mogelijk verzadigd zij: waaruit als dan na eene behoorlijke uitdamping, de *Nitras Hydrargyri* kristallizeert, welke altoos van dezelfde kracht is. — Vervolgens beſchouwt de Schrijver de werking van het *Acidum Muriaticum* op de kwik: waaromtrent het eerst gehandeld wordt over den *Murias Hydrargyr. acris*, of den *Merc. ſublimatus Corroſivus*. De Schrijver geeft hier op de voornaamſte bereidingswijzen van dit geneesmiddel, en geeft aan de meest gewone boven die van de *Pharmacopaea Londinenſis* en *Borusſica*, met recht, naar ons inzien, de voorkeur, offchoon tot de eerſte meerder kosten vereischt worden. Daarna onderzoekt de Schrijver weder den *Mercurius ſublimatus corroſivus*, welke hier te Lande fabriekmatig bereid wordt, en ſpreekt denzelven, op grond zijner daarmede genomen proeven, vrij van den blaam, welke door Girtanner en andere, denzelven is aangewreven, als of die met *Arſenicum* vervalscht werd; terwijl wijders de zelfſtandigheden worden opgegeven, door welke dit Geneesmiddel wordt ontbonden. — Wanneer bij de oplosſing van de *Murias Hydrargyri acris* in gedistilleerd water *Carbonas Potaſſae* wordt gedaan, wordt het *Acidum Carbonicum* door de kwikkalk aangetrokken, en de *Carbonas Mercurii* ploft neder in een wit poeder, welke kouleur een bewijs oplevert van de deugdzaamheid der aangewende *Carbonas Potaſſae*. Dit poeder nu is niet alleen in water, met *acidum carbonicum* bezwangerd, oplosbaar, maar de

Heer

Heer Driesſen heeft zelfs daarvan kristallen verkregen, die eene regelmatige form aannemen. De beste wijze om dit tot nog toe nergens, zoo veel wij weten, beſchreven zout te verkrijgen, is volgens den Hoogleeraar Driesſen, dat men bij ééne once geſatureerde ontbinding van de *Murias Hydrargyri acris* menge vier oncen gedistilleerd water, met kolezuur verzadigd, waarbij men langzamerhand en onder geduurig roeren, voege eene geconcentreerde ſolutie van twee Drachmen *Carbonas Potaſſae*, en dit mengſel op eene koele plaats te kristallizéren zette. Vervolgens handelt de Schrijver over den *Merc. dulcis* of *Murias Hydrargyr. mitis*: daarna geeft hij de redenen op, waarom hij den *Mercurius ſolubilis Hahnemanni* verwerpt, en aan het *Oxydum incompletum*, boven opgegeven, de voorkeur toekent. De twee laatſte §§. eindelijk dezer Verhandeling hebben de *Murias Hydrargyro-Ammoniacalis*, of de *Mercurius praecipitatus albus*, en de *Murias Hydrargyri acerrimus*, *Pharm. Chir. Lond.* ten onderwerp. — Wij hebben deze Diſſertatie met genoegen gelezen. De aanmerkingen, die daarin gevonden worden omtrent ſommige bereidingen, de onderſcheidende kenmerken van deugdzame kwikpreparaten, en de opgave van geneesmiddelen, die dezelve ontbinden en daarom niet met dezelve moeten verbonden worden, zijn juist en zeer nuttig voor den jongen Arts, en toonen aan dat de Schrijver de Chemie niet alleen theoretisch, maar ook praktisch beoeffend heeft; waarom wij de lezing zijner Verhandeling aan onze Scheikundige Landgenoten wel durven aanprijzen.

DISSERTATIO *Medica inauguralis* DE NATURA HUMANA SUAE IPSIUS CONSERVATRICE AC MEDICATRICE, Auctore F. J. VAN MAANEN, *publice pro gradu Doctoratus defensa Harderv. ad diem* XI. *Junii* MDCCCI.

DE voor ons liggende Academiſche Verhandeling *over de onderhoudende en genezende krachten der menſchelijke Natuur*, levert een bewijs op van des Schrijvers belezenheid en ijver in het beſtudéren der Ouden, iets, hetgeen in een tijd, waarin dagelijks zoo vele nieuwe theoriën aan het licht gebragt worden, die den jongen Arts te dikwijls in eenen maalſtroom van verſchillende leerſtelſels vervoeren, in de daad zeer prijzenswaardig is. — Des Schrijvers oogmerk is geenzins geweest, om nieuwe denkbeelden voor te dragen: ook is de ſtof, welke Hij heeft uitgekozen, menigmalen behandeld geworden; maar eene Academiſche Verhandeling dient ook voornamelijk om een bewijs te geven, dat men den Academietijd wel beſteed hebbe; en in zoo verre beantwoordt deze Diſſertatie volkomen aan het oogmerk; ſchoon wij wel gewenscht hadden, dat de Schrijver in dezelve ook de nieuwere Schrijvers, als Humbold, Reil, Reich, Hufeland, Roschlaub, en andere geconſuleerd had — Na in zijne inleiding te hebben aangetoond, dat het voor den Arts van het uiterst belang is, de Natuur wel te kennen en gade te ſlaan, draagt de Schrijver in het eerſte Hoofdſtuk de ver-

ſchillende definitiën voor, welke door Aristoteles, Stahl, Hoffman en andere van het woord *natuur* gegeven zijn. De Schrijver ſtemt met die gene overeen, die de menſchelijke natuur houden voor het geheele levende ligchamelijk ſamenſtel van den mensch zelf, hetwelk door de onderlinge werking der levenskrachten en redelijke zielsvermogens de verſchijnſelen voortbrengt, welke in den gezonden en zieken ſtaat worden waargenomen. — In het tweede Hoofdſtuk ontwikkelt de Heer v. M. de werkingen des dierelijken ligchaams, welke de Phijſiologen *functiën* noemen, en toont aan, dat dezelve alle ſamenſtemmen tot bewaring der gezondheid, voeding en inſtandhouding van het werktuiglijk maakſel van den mensch. — In het derde Hoofdſtuk, eindelijk, beſchouwt Hij het vermogen der menſchelijke natuur om ziekten af te weren of te genezen, zoo door het uitwerpen van ſchadelijke ſtoffen, als door het ten onderbrengen of verzachten van al wat tot ziekte aanleiding kan geven: door critiſche ontlastingen: door het verſterken van verzwakte deelen; het herſtellen van verlorene; en eindelijk door het begeren van hetgeen nuttig is ter genezing, en den afkeer van hetgeen daarmede ſtrijdig is. — Wij zouden hier, omtrent het ſijſtema van de *Vires Naturae conſervatrices & medicatrices*, verſcheiden aanmerkingen in het midden kunnen brengen; doch vermits wij wel eens in het vervolg gelegenheid zullen hebben over deze ſtof breedvoeriger te handelen, willen wij dezelve thans met ſtilzwijgen voorbijgaan.

KORTE BERICHTEN *en* UITTREKSELS.

Op voorstel van den Agent der Nationale Opvoeding, zijn door het Uitvoerend Bewind dezer Republiek tot Leden der Departementale Commissiën van Geneeskundig Bestuur benoemd, en hebben deze hun opgedragen posten volvaardig aangenomen: voor het Departement van de Eems, in de Commissie residérende te Groningen, de Burgers P. Driessen, *Med. Doct., Chem. & Art. Pharm. Prof. ord. aan 's Lands Universiteit te Groningen*; E. J. Thomassen à Thuessink, *Med. Doct., Med. Theor. & Pract. Prof. ord. aan dezelfde Universiteit*; M. J. Busch, *Med. Doct., Vroedmeester, Stads Physicus en Archiater te Groningen*; J. van Geuns, *Med. Doct, Vroedmeester en Med. Nosoc. Academici*; M. Quaestius, *Heelmeester*; B. Tiebeel, *Apothekar*; en Th. Uilkens, *Apothekar*, alle te *Groningen* woonachtig. — In de Departementale Commissie van de Eems, residérende te Leeuwarden, de Burgers J. Mulder, *Med. Doct., Anat. Chirurg. & Art. Obstet. Prof. ord. aan 's Lands Universiteit te Franeker*; C. Allardi, *Med. Doct., Botan. Chem. Pharmac. Pathol. & Prax. Prof. aan dezelfde Universiteit*; J. Vitringa Coulon, *Med. Doct*; F. Kutsch, *Med. Doct.*; H. Bruinsma, *Heel- en Vroedmeester*; D. Pars, *Heelmeester*; en C. Kuipers, *Apothekar*, alle woonachtig te *Leeuwarden*. — Voor het Departe-

ment van den Ouden IJsſel, de Burgers R. Forsten, *M. D.*, *Prof. primarius Med. Theor. Prax. & Med. Leg. ord. aan de Bataafſche Academie te Harderwijk*; J. W. Heppe, *M. D.*, *Botan. & Pharm. Lect. en Stads Doct. te Campen*; J. de Vries Hofman, *M. D.*, *Anat.*, *Chir.*, *& Art. Obſt. Lect. en Stads Doct. te Campen*; G. A. Ramaer, *Stads M. D. te Zwolle*; J. G. Sandberg, *M. D. te Hattem*; J. Veltkamp, *Heelmeester te Zwolle*; A. Hemsing, *Apothek. te Campen.* — In de Commisſie, reſidérende te Deventer, de Burgers G. Hume, *M. D.*; J. Themmen, *M. D.*, beide te *Deventer*; J. H. Stroinck, *M. D. en Vroedmeester te Almelo*; A. van Riemsdyk, *M. D. te Hardenberg*; en R. Heyligers, *Lect. Anat. en Heelmeester te Deventer.* — Voor het Departement van den Rhijn, in de Commisſie, reſidérende te Arnhem, de Burgers O. de Ruuk, *M. D.*; S. Beverley Hereford, *M. D.*, beide te *Arnhem*; J. de Bruin, *M. D. te Zutphen*; H. van den Bosch, *M. D. te Wageningen*; G. J. van Wy, *Art. Obſt. Lect. en Heelmeester te Arnhem*; A. G. Klose, *Chir. & Art. Obſt. Lect. en Stads Vroedmeester te Zutphen*; en H. G. Knoops, *Apothekar te Arnhem.* — In de Commisſie, reſidérende te Utrecht, de Burgers M. van Geuns, *M. D.*, *Med. Theor. & Pract. Prof. ord.*, *Horti & Noſoc. Acad. Praef. aan de Univerſiteit te Utrecht, en Archiat. van het voormalig gewest Utrecht*; N. C. de Fremery, *A. L. M. Phil. & Med. Doct.*, *Chem.*, *Art Pharm. & Hiſt. Nat. Prof. ord. aan dezelfde Hoogeſchool*; T. H. Keetell, *M. D*; B. Senus, *Heel- en Vroedmeester*; J. A. van de Wa-

Water, *Heel - en Vroedmeester*; J. van Liender, *Apothekar*; W. van Dyk, *Apothekar*, alle te *Utrecht*. — Voor het Departement van den Amstel, in de Commisfie, resídérende te Amsterdam, de Burgers G. Vrolik, *M. D.*, *Anat.*, *Physiol. & Art. Obst. Prof. ord. te Amsterdam*; C. Rensing, *M. D.*; C. F. Kleynhoff, *M. D.*, beide te *Amsterdam*; J. Houtman, *Stads Med. Doct. te Weesp*; D. van Gesscher, *Heelmeester en Lect. in de Heelkunde*; W. van Barneveld; F. M. Lynen; en A. Lauwerenburg, *Apothekars*, alle te *Amsterdam*. — Voor het Departement van Texel, in de Commisfie, resídérende te Haarlem, de Burgers J. Rocquette, *Stads Med. Doct. en Praelector in de Ontleed - Heel - en Verlos - kunde*; J. C. B. Bernard, *Stads Med. Doct.*, beide te *Haarlem*; W. ten Houte, *M. D.*, *Anat.*, *Chir. & Art. Obst. Lect. te Alkmaar*; C. M. Bugge van den Boge, *Stads Heel - en Vroed - meester*, *en Praelect. Honor. in de Ontleed - Heel - en Verlos kunde*; J. Puim, *Heel - en Vroed - meester*; H. van der Voort, *Stads Heelmeester*; D. H. van Geer, *Apothekar*; en J. D. Kuenen, *Apothekar*, alle te *Haarlem*. — In de Commisfie, die te Leyden zou resídéren, de Burgers H. A. Bake, *M. D.*, *Praelect. in de Verloskunde, en Stads Vroedm. te Leyden*; A. Comans, *Heelm. te Aerlanderveen*; en J. A. F. Moleschot, *Apoth. te Leyden*. — Voor het Departement van de Dommel, in de Commisfie, residérende in den Bosch, de Burgers J. B. Goyerts, *M. D. in den Bosch*; J. A. van Doeveren, *M. D.*, *Anat.*, *Chir. & Art. Obst. Lect.*, *en Stads Doct. te Gornichem*; J. Bolsius, *Heelm. in den*

Bosch; en J. van Tekelenburg Junior, *Heel- en Vroed-meester te Salt-Bommel.* — In de Commisſie, reſidérende te Nymegen, de Burgers D. L. P. de la Geneste, *Stads Med. Doct.*; en J. van Munster, *Stads Operateur*, *Heel- en Vroed-meester*, beide te *Nymegen.* — Voor het Departement van Schelde en Maas, in de Commisſie, reſidérende te Middelburg, de Burgers A. van Solingen, *A. L. M.*, *Phil. & Med. Doct.*, *Anat. & Art. Obſt. Prof.*; J. B. Ermerins, *M. D.*; R. Dobbelaer de Wind, *M. D. & Lect. Anat.*, *Chir. & Art. Obſt*, alle te *Middelbarg*; J. C. Baerts, *M. D. te Vliſſingen*; J. de Puyt Jz., *Heel- en Vroedmeester*; J. C. de Marrée, *Heelm.*, beide te *Middelburg.* — En eindelijk in de Commisſie, reſidérende te Dordrecht, H. van der Star, *M. D.*; J. Bodel, *M. D.*, beide te *Dordrecht*; H. F. Ingenhousz, *M D te Breda*; P. Keuls, *Heel- en Stads Vroedm.*; A. van Epenhuizen, *Heel- en Vroedm.*, beide te *Dordrecht*; A. Peſant, *Heelm. te Stryen*; en H. Hesing, *Apoth. te Dordrecht.* — Voor het Departement van de Delf is onlangs aan het Uitvoerend Bewind eene nadere voordragt ingediend, terwijl daarbij tevens zijn voorgeſteld eenige perſonen, om de nog vacante plaatſen in ſommige Commisſiën aan te vullen; zoodat de Agent der Nationale Opvoeding eerlang in ſtaat zal zijn, om het Geneeskundig Beſtuur in alle Departementen van dit Gemeenebest op eenen eenparigen voet te organiſéren.

Uit aanmerking, dat door de ondervinding bewezen is, dat er een wezenlijk onderſcheid beſtaat tus-

tusschen de *ware* en *valsche* Koepokken, welke laatste gebleken zijn, geenzins te beveiligen tegen de woede der Kinderziekte; en vermits het wel in acht nemen van dit onderscheid niet alleen voor het welzijn der maatschappij, maar ook voor het lot der Vaccine, eene ontdekking, welke zulke heilrijke uitzichten aan het menschdom belooft, van het uiterste belang is, heeft de Commissaris tot de zaken der Geneeskundige Staatsregeling bij het Agentschap der Nationale Opvoeding, onlangs aan den Agent eenige maatregelen voorgeslagen, waardoor zon kunnen belet worden, dat geene daartoe ongequalificeerde personen zich met het inenten der Koepokken bemoeiden, ten einde daardoor voor te komen, dat dezelve door vermetele of te leur gestelde beloften van onkundigen niet, onverdiend, in discrediet bij het publiek gerake, en te zorgen, dat deze nieuwe praktijk alleen door in dit vak kundige lieden gedreven worde. Deze voorzieningen zullen worden publiek gemaakt, zoodra het Geneeskundig Bestuur behoorlijk zal zijn geörganiseerd.

Volgens een brief van Dr. Lettsom, *Sen.* te Londen, van den 14 Julij l. l., aan één der Redacteurs van dit Tijdschrift geschreven, blijkt het, dat de, in de onderscheiden Londensche Hospitalen met het Perkinisme in het werk gestelde, proeven geenzins aan de verwachting voldaan hebben, en dat de weinige gevallen, waarin hetzelve van eenige uitwerking geweest is, zeer waarschijnelijk alleen aan de verbeelding en het goed geloof der Lijders zijn toeteschrijven: ten minsten zou men, volgens

deze proeven, van het Perkinisme geene andere goede gevolgen, dan van de wrijving kunnen verwachten. — De Koepokinenting daarentegen vindt, volgens dezen brief, in Engeland dagelijks meer bijval. — Dr Lettsom zal binnen kort een werk over dit onderwerp in het licht geven, waarin hij onder andere, proefondervindelijk betogen zal: 1°. Dat de Koepokken *per se* nooit doodelijk zijn. 2°. Dat dezelve, zonder bijkomende omstandigheden, nimmer het gestel van belang aandoen. 3°. Dat de Koepokken niet besmetten. 4°. Dat deze ziekte, wel doorgestaan, voor altoos beveiligt tegen de Kinderpokken: weshalven hij zich het tot een pligt rekent eene ontdekking voor te staan, door het algemeen invoeren van welke, alleen in Europa, jaarlijks 210,000 slagtoffers aan den dood zouden kunnen ontrukt worden.

Marchell, Heelmeester te Genua, heeft onlangs bekend gemaakt, dat de Pokstof van Schapen nog veel minder ongesteldheid dan de Koepokstof veroorzaakt, en echter tegen de Kinderziekte beveiligt!!! — Hij belooft over dit onderwerp binnen weinig tijds eene breedvoerige verhandeling te zullen in het licht geven.

Door een brief aan Dr. Bradleij van den 15. Junij l. l. blijkt het, dat de inenting der Koepokken te Palermo, ten naasten bij aan tien duizend personen door Dr. Marchall met een goed gevolg in het werk gesteld is. De Regering heeft den Priesters geboden, deze inenting aan hunne leken van den

pre-

predikſtoel aan te prijzen; en niet zonder reden, dewijl voorleden jaar aldaar acht duizend menſchen de ſlagtoffers der kinderziekte geworden zijn.

Dr. Handel te Mentz, prijst het volgend medicament als een krachtdadig pijnſtillend middel in de tandpijn aan, vooral, wanneer dezelve door een bedorven of hollen tand of kies veroorzaakt wordt.

℞. *Ol. Hyoſcyami* dr. j.
Opii Thebaici. dr. ſem.
Extr. Bellad.
Caphur. āā. gr. vj.
Ol. Cajap.
Tinct. Canth. āā. gtt. viij.
Redige in formam Opiati.

Hij zegt, dat, op de aanwending van dit geneesmiddel, de hevigſte pijnen bijna oogenblikkelijk ophielden.

Dr. Schobelt, te Strasburg in Ubermark, heeft aldaar de Koepokinenting met gelukkig gevolg ondernomen. — De Koning van Pruiſen heeft vijfendertig ouders, die vrijwillig beſloten hebben hunne kinderen de Koepokken te laten inenten, met een gouden Medaille begiftigd, welke aan hun door Dr. Schobelt zijn uitgedeeld.

C. H. E. Biſchoft, Med. Stud. te Jena, kondigt opmerkelijke gelukkige gevolgen aan van aangewende proeven met het Galvanismus in Paralijtiſche zenuwziekten. Deze proeven zal hij in eene

Inaugurale Disfertatie binnen kort in het brede mededeelen.

Een jong Geneesheer, met name Gropengiesser, maakt te Berlijn grooten opgang door zijne genezingen met het Galvanismus. Hij heeft hierdoor eene vrouw, die sedert tien jaren hare stem verloren had, in 24 uuren de spraak wedergegeven: eene andere van eene langduurige stikzinking in 13 uuren genezen: en bij een doofstommen jongen in 8. dagen het gehoor hersteld.

Het *Extractum Cardui Benedicti* wordt door D. Seelig, van Planen, aangeprezen als een zacht werkend *resolvens*, *vim vitalem excitans*, *amarum tonicum*, *diaphoreticum*, *diureticum & exspectorans*, en als een middel, hetwelk in zeer vele ongesteldheden en ziekten in den beginne geheel alleen, met groot nut, kan worden aangewend. Het onderscheidt zich volgens den Heer Seelig in het bijzonder daarin van andere *amara*, dat het veel salpeter bevat en door de verbinding van hetzelve met deszelfs bitter en verwarmend gedeelte eene der voortreffelijkste geneesmiddelen oplevert, hetwelk ook in koortsige ongesteldheden, bij welke andere *amara* somtijds nadeel doen, met nut kan worden gebruikt. Hij zegt, ondervonden te hebben, dat dit extract in catharrale ziekten ook meest als een *specificum* werkt.

In Pruisen is eene nieuwe Instructie uitgegeven, waarnaar zich alle Collegia Medica moeten gedragen

gen in het examinéren van Candidaten in de Chirurgie.

De verdienstelijke John Bell werkt thans aan eene *Militaire Heelkunde*, (*Military Surgery*): hij hoopt dit werk in twee quarto deelen te zullen voleinden; het zal met de noodige kopere platen verrijkt worden.

De Hoogleeraar Vrolik, te Amsterdam, meldt in een brief aan den Hoogleeraar Brugmans te Leyden, dat hij bij het opspuiten van de *Vasa Lactea*, in het lijk eener oude vrouw heeft waargenomen, dat de kwik, in een chijlvat opgenomen, na eene Darmscheilsklier van de eerste rei doorgegaan te zijn, in een daaruit voortkomend vat voortliep, doch zonder in eene klier van de tweede rei overtegaan, noch zich in de borstbuis te ontlasten. Bij naauwkeurig onderzoek bleek het, dat dit chijlvat met een tak van de Darmscheilsader gemeenschap had, en dat de kwik in dezelve was uitgestort: zoodat er geen twijffel is, of sommige chijlvaten waren onmiddelijk met de takverspreidingen der Darmscheilsader verbonden, en voerden, geduurende het leven, de chijl langs dezen weg in het bloed der Poortader over. — Wij vleijen ons, dat de Hoogleeraar omtrent dit onderwerp, waarover de gevoelens der Ontleedkundigen zoo verschillend zijn, nadere proeven zal in het werk stellen.

Dr. GULLE in Maçon heeft opmerkt, dat de arbeiders in de Bruinsteengroeven aldaar nooit aan de

Schurft

Schurft onderhevig zijn, en dat de perſonen, die in den omtrek dier plaats met dat kwaad beſmet worden, aldaar komen om zich te doen genezen. De cuur beſtaat daarin, dat zij met de arbeiders gemeenſchappelijk werken: en daarop verdwijnt de uitſlag zeer ſpoedig, de Schurftpuisten droogen, de huid zuivert zich, en de genezing is in weinig dagen bewerkt. Op grond dezer waarneming bereidde Hij eene Schurftzalve, beſtaande uit zes deelen zeer fijn gepulverizeerde Bruinſteen en 16 deelen Verkensreuzel. Zij voldeed volkomen aan het oogmerk.

Dr. DRIMAN, onze verdienſtelijke Konstgenoot, te Amſterdam, heeft door eigen waarnemingen de vermogende kracht onderzocht van het *Acid. Mur. Oxygen.* in uitwendige ongemakken. Hij heeft dit zuur, met Olie vermengd, met het beste gevolg niet alleen in de Schurft, maar ook in de *Herpes*, de *Tinea capitis*, en andere ſchilferachtige huidongemakken, die eene ontaarting in de huid ſchijnen tot oorzaak te hebben, aangewend, en met een mengſel van 60 druppels Zuur met één onze Olie het hardnekkigſte Schurftzeer genezen. Ook heeft eene mondſpoeling, beſtaande uit zes oncen rooze water, één once rooze honig, en 10 à 15 druppels *Acid. Muriat. Oxygenatum*, in het bederf van het tandvleesch, vooral bij een hoogen graad van Scorbut, volgens zijne ondervinding, meer afgedaan dan alle andere middelen, die men gewoon is in dit geval te gebruiken. — Deze in den Algemeenen Konst- en Letter-Bode van den 13. Maart medegedeelde waarnemin-

mingen gaven den Amſterdamſchen Geneesheer D. Dylius aanleiding, om dit middel te beproeven, hetwelk bij meer dan 30 lijders volkomen aan zijne verwachting voldeed. Somwijlen ſcheen 't Hem toe, dat een mengſel van dezelfde hoeveelheid Zuur met Verkensreuzel, waarbij eenige druppen Lavendel- of Bergamotolie tot een minder hinderlijk gebruik gevoegd werden, beter dan het voorſchrift van Dr. Deiman aan het oogmerk beantwoordde. De Heer Dylius brengt eene waarneming bij, waarin de gem. Zalve zijne hoop te leur ſtelde, en de uitſlag door het inwendig gebruik der *Calomel* en *Sulph. Aurat. Antim.* genezen werd, doch deze uitſlag was van eenen anderen aart, en ontſtond uit eene inwendige oorzaak; waaruit Hij beſluit, dat het *Acid. Muriatic. Oxyg.* van geen nut is, dan wanneer de huiduitſlag plaatſelijk is. De Heer Dylius is van gevoelen, dat dit middel als een ligt bijt- of brand-middel, en niet op eene geheel Chemiſche wijze werkt. — Hij heeft ook de Bruinſteenkalk, vereenigd met Varkensreuzel, tot twee drachmen op anderhalf once vet, (verg. het naast voorgaand artikel) met goed gevolg gebezigd. De Nederlandſche Heelkundige, Munniks, heeft reeds in het vroegst der voorgaande eeuw een Schurftzalve aangeprezen, die in eene oplosſing van een half once Kwik in één once *Sp. Nitri*, vereenigd met acht oncen vet, beſtaat. — Van het *Acidum Carbonicum*, uit het poeder van houtskool afgeſcheiden, heeft de Heer Dylius in rottige zweeren meer dan eens goede uitwerking gezien, vooral wanneer de Koolzuurſtoffe op de oppervlakte der zweer on-

de

middelijk werkt. —— Zie *Alg. Kunst- en Letter-Bode* van 24. Julij ll.

De Heer Lok, M. D. van het Keurvorst. Veld-Lazareth te Ettmansdorff enz., vindt het beste, veiligſte, en minstkostbare middel om de Schurft te genezen in een poeder uit *Carbonum Pini unc.* vj., *Sacchari alb. unc.* ij., waarvan alle 3 of 4 uuren een lepel vol genomen werd. Hij liet daarbij de zieken tweemalen daags wasſchen met een mengſel uit negen deelen water en één deel loog: hunne gewone kost was bierpap. Hij meent, dat de werking der kolen uit de nieuwere Chemie door elk denkend Arts kan verklaard worden: wij voor ons vinden dit zoo gemakkelijk niet, en gelooven, dat de werking van de Loog hier wel het meest afdoet, daar men weet, dat de groene zeep een heilzaam middel is in dit ongemak. Dit wordt duidelijker, als men de Schurft als een plaatſelijk gebrek beſchouwt. Zonder dit zou ook moeijelijk de werking van zoo tegenovergeſtelde middelen als *Acid. Muriat. oxyg.* en Loog, begrepen worden. Vergelijk het naastvoorgaand Artikel.

Dr. Girault roemt zeer de goede werking van warme baden van keukenzout tegen jichtpijnen. Hij zelf lag aan eene zeer hardnekkige jicht, waartegen hij onder opzicht van Dr. Trampel te Pijrmont, zes weken lang warme baden uit de daar ter plaatſe ontſpringende keukenzoutsbronnen gebruikte, reeds

na

na de vijfde aanwending derzelve, beſpeurde hij werkelijke beterſchap; allengs verdweenen de geledingsgezwellen: de ledematen verkregen weder hare bruikbaarheid. Zes jaren na deze cuur was hij gezond gebleven, zonder eenige nieuwe aanvallen.

In een onlangs uitgekomen Amerikaansch Tijdſchrift, meldt Dr. Mitchill dat zeer vele Veneriſche zweeren in het Gasthuis te Nieuw-Jork, door het plaatſelijk gebruik van potasch en wijnſteenzout genezen zijn.

Het Opper-Geneeskundig- en Gezondheids-Collegie in Berlin, heeft aan alle aldaar praktiſerende Geneesheeren eene verordening doen uitgaan, waarin dezelve uitgenoodigd worden hunne waarnemingen over de inenting der Koepokken, aan hetzelve mededeelen. (Zoodanige uitnoodiging, om hunne obſervatiën over deze ſtoffe aan het Agentſchap van Nationale Opvoeding intezenden, is ook door het Uitvoerend Bewind dezer Republiek, aan alle Geneeskundigen in dit Gemeenebest, geſchied in deszelfs Beſluit van 8. April l. l., ter bevordering der gewoone inenting geëmaneerd.)

Het Committé Centraal voor de *Vaccine* te Parijs, heeft den 25. Thermidor (14. Aug. ll.) aan het publiek bekend gemaakt, dat het algemeen verſlag van deszelfs werkzaamheden weldra het licht zal zien. Onderſcheiden Praefecten in Frankrijk, hebben bereids de Vaccine onder de krachtigſte middelen

delen ter beveiliging tegen de kinderziekte gerangschikt. Sedert den 21. Floreal van het 8ste jaar (11. Maij 1800.) zijn èr verscheiden duizenden van beiderleij Sexe en van allerleij ouderdom, door de leden van dit Committé gevaccineerd, en bij niemand van deze is eenige ongesteldheid van belang waargenomen, hetwelk men redelijker wijze aan de Vaccinatie kan toeschrijven. Tweemalen heeft hetzelve de proef herhaald van de overbrenging der Vaccine van den mensch op de koe en van de koe op den mensch. Op meer dan twee honderd personen heeft hetzelve proeven gedaan met de valsche *Vaccine:* ook heeft het zich zoo door eene langduurige samenwooning van gevaccineerden met anderen, die de kinderziekte hadden, als door talrijke overinentingen met kinderpokstof van de voorbehoedende kracht der *Vaccine* tegen de Kinderziekte verzekerd.

Dr. SYBEL, in Brandenburg, Schrijver van een werk over *Vaccine*, belooft in de publieke Nieuwspapieren, bij gelegenheid van het gerucht, dat vele kinderen, na de genoegzame werking der Koepokken, door de ware kinderziekte zouden besmet geworden zijn, eene belooning van tien goude ducaten aan elk, die hem van eenige honderd kinderen, door hem sedert anderhalf jaar gevaccineerd, en als verder onvatbaar voor de Kinderziekte verklaard, één zulk geval kan aanwijzen.

De Burger Guinot heeft onlangs (in het *Recueil periodique de la Societé de Medicine*, N°. 37.) ge-

gemeld, dat hij, de voornaamſte ſchriften over de Kraamkoorts, onvoldoende vindende, zelf handen aan het werk had geſlagen om derzelver aart nader te onderzoeken; welke hem ſcheen te beſtaan in een al te overvloedig zuur in ſommige vochten van het ligchaam: de zuure uitwaasſeming, de zuure zogreuk van de lochia, en andere ſymptome's, gaven hem hiertoe aanleiding; en hij vond dit van achteren bevestigd, daar hij deze ziekten het gelukkigst genas door koolzuure potasch. — De meening van Guinot is echter verre van nieuw te zijn, daar vroegere geneeskundigen hiervan reeds geſproken hebben; en ook bijna dezelfde geneesmiddelen gebruikt, gelijk Tisſot en andere. Hierop rust ook de gewoonte van ſommige, om in deze gevallen bij de overige geneesmiddelen *terrae abſorbentes* te voegen; en hiervan ook een gedeelte van de lof der *Magneſia*. Men onderſcheide hier echter wel den aart en trap der ziekte, daar deze middelen wel heilzaam kunnen zijn in beginnende zogverplaatſingen, welke hiermede dikwijls gepaard gaan; maar, wanneer dezelve van eenen ontſtekingachtigen of rottigen aart zijn, waarin ze niet zelden vervallen, kunnen zelfs met vrucht *acida vegetabilia* en *mineralia*, en dus geheel tegenovergeſtelde middelen, te pas komen.

De Heelmeester DEBRUCK geeft in het Journaal van MURSINNA (*für die Chirurg. Arzneik. und Geburtsh.* 1. *b.* 2. *ſt. ſ.* 376.) een verhaal van de genezing eener vrij groote Neuspolijp, door in het zieke neusgat dagelijks zoo veel fijn gewreven witte vitriool te ſteken als omtrent vier erwten in grootte

bedragen. De Polijp verkleinde hierdoor zoodanig, dat men binnen drie weken dezelve met het pincet kon wegnemen. Murſinna voegt hierbij, dat hij dit wel niet had ondervonden, maar dat hij dit middel ten minsten voor het beste kende, om de wederaangroeijing voor te komen.

Guy's *Hospitaal* te Londen, heeft de volgende Prijsvragen voorgeſteld: 1°. „ welke is de natuur „ van de ziekte *de geele koorts?* en welke is de beste „ manier om dezelve te behandelen?" 2°. Welke „ is de oorzaak der ontſteking, die de in de holligheden doorgaande wonden vergezelt? en welke „ is de beste manier, om de uitwerkſelen, die dezelve voortbrengen, tegen te gaan?". De antwoorden moeten ingeleverd worden vóór den 1. December van dit jaar: de prijs is twee werken, ter waarde van 10 guinea's.

De Koninglijke Geneeskundige Societeit te Edinburg verlangt „ eene reeks van proeven nopens „ de ontwikkeliug van het kieken." Den Schrijvers wordt aanbevolen bijzonder hunne aandacht te laten gaan over de volgende punten: „ in welke „ luchtſoorten kan het proces der ontwikkeling „ (*evolutie*) tot rijpheid overgaan? — Welke „ veranderingen vergezellen in deze luchtſoorten het „ proces van ontwikkeling? — hoeveel en welk gedeelte van de ſchaal kan met vernis beſtreken worden zonder de ontwikkeling van het kieken te verhinderen? — welk ſoort van lucht heeft het vermogen, het proces der ontwikkeling te bevorderen

„ ren

„ ren of te vertragen? — Op welk tijdſtip van de „ ontwikkeling zijn de luchten, die ter bevordering „ van dit proces ongeſchikt zijn, het ſpoedigst nadee- „ lig aan het kieken?" De antwoorden moeten ingezonden worden voor den laatſten December van dit jaar: de prijs is eene medaille of werk ter waarde van vijf guinea's.

De Londenſche Geneeskundige Societeit, heeft als Prijsvragen opgegeven: 1o. „ De oorzaak van „ de hitte in Koortſen.". 2o. „ De geneeskundige „ werking van Rottekruid, uit- en inwendig aange- „ wend.". 3o. „ De onderſcheidende kentekenen „ van Schrofels in derzelver verſchillende tijdperken „ en in de onderſcheiden gedeelten van het lig- „ chaam.". 4o. „ De oorzaken en behandeling der „ Doofheid.", en 5o. Eene of meer ziekten, niet „ algemeen bekend, bijzonder eigen aan de werk- „ lieden in de eene of andere ſoort van Fabrieken „ of Trafieken." — De antwoorden moeten ingeleverd worden voor den 1. November van dit jaar. De prijs is eene gouden Medaille, ter waarde van tien guinea's.

De in ons Vaderland dit jaar uitgeſchreven Geneeskundige Prijsvragen van de Bataafſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem, van het Utrechtſche Genootſchap van Konsten en Wetenſchappen, en van het Genootſchap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam, zijn reeds door de Programmata, in de openbare Nieuwspapieren geplaatst, genoeg bekend, zoodat wij dezelve hier niet zullen herhalen.

ALPHABETISCHE LIJST

VAN NIEUWE

UIT- EN INLANDSCHE GENEESKUNDIGE BOEKEN (*).

Abbildung aller Knochen des menſchlichen Körpers, nebſt beigefügter Erklärung. gr. fol. Erfurt, Henningſche Buchdl.

Abhandlungen der Röm k. k. Joſephin. Medic. Chirurg. Acad. zu Wien, 2r. Bd. mit 12 kupf. gr. 4. Wien, Camesina.

Ackermanns (Dr. Joh. Ch. G.) Bemerkungen über die Kenntniſz und Kur einiger Krankheiten. 7r. Heft gr. 8. Nürnberg, Monath und Ruszler.

Anmerkungen (erläuternde und verbeſſernde) zu Baudeloques Entbindungskunſt. Ein nothwendiger Anh. zu dieſem Werke. 1r. Bd. gr. 8. Leipzig, Rein.

Annalen (allgemeine Mediciniſche) des neunzehnten Jahrhunderts. 1r. Jahrg. 1801. 4. Altenburg, Literariſches Comptoir.

Annalen der neueſten Brittiſchen Arzneikunde u. Wundarzneikunſt. Herausg. v. Dr. Fr Gotth. Frieſe. 1n. Bds. 1s. St. m. 1 Kpf. gr. 8. Breslau, Rorn d. ältere.

Anti-Reich von Fieber u. deſſen Behandlung uberhaupt. Als vorläufer eines gröſsern Werks in 4 Bdn. unter dem Titel: Fieberlehre. 8. Erfurt, Henningſche Buchhdl.

Archiv der praktiſchen Heilkunde f. Schleſien u Südpreuſzen. Herausg. v. Dr. Zadig u. Dr. Frieſe. 2n. Bds. 2s. u. 3s. St. m Kpf. gr 8. Breslau, Rorn d. ältere.

Archiv für die Kuhpockenimpfung, herausg v. Dr. Müller, Dr. Heſsert u. Fr. Pilger. 1s. Heft, 8. Gieſzen, Heyer.

Ar-

(*) *Wij tekenen de Vervolgwerken aan, op die hoogte, waarop zij thans zijn, maar zullen de voortzetting daarvan niet wader in het vervolg opgeven.*

Archiv für Medicinische Länderkunde. 1r. Bd. 1s u. 2s. St. 8. Koburg, Sinner.

Archiv (Medicinisches) von Wien u. Oesterreich unter den Ems, v. j. 1799 gr. 8. Wien, Camesina.

Arnemanns (Io.) System der Chirurgie, 2r. Th., welcher die Augen- Gehör- Zahn- u. Knochen-Krankh. enthält. m 2 Kpf. Göttingen, Vandenhoek u. Ruprecht.

——— Einleitung in die Pharmaceutische Warenkunde, zweite Auflage. gr. 8. Ebendas. Ebendieselben

——— allgemeines Magazin f. d. Wundarznei-Wissenschaft. 3r. Bd. 1s. St. m. 1 Kpf. gr. 8. Ebendas. Ebendieselben.

Augustin (F. L.) die neuesten Entdeckungen u Erläuter. a. d. Arzneikunde, systemat. dargestellt. 3r Jahrg. Das J. 1800. gr. 8. Berlin, Felischische Buchhdl.

Auswahl kleiner Schriften, welche in den J. 1798. bis 1800. in der Arzneikunde, Botanik u. Naturgeschichte auf d. Acad zu Göttingen herausgekommen sind. 1e. u. 2. Abth. 4. Göttingen, Brose.

Autenrieths (Joh. Heinr. Ferd.) Handbuch der empyrischen menschlichen Physiologie, in 2 Abth. gr. 8. Tübingen, Heerbrandt.

Ayalings (Dr. F.) Abhandlnng über das entzündliche Gefäßfieber, m. Anmerk. v. Dr. Leune. gr. 8. Leipzig, Reinicke u. Hinrichs.

Baeta (N. X.) Comparative View of the Theories and Practice of Drs. Cullen, Brown and Darwin, in the treatment of Fever, and of acut Rheumatism. Lond. 1800. 8.

Baldingers (E. G.) neues Physik. Medicin. Journal. 3r. Bd. 1s. u. 2s. Heft. 6. Marburg, n. Acad. Buchhdl.

Baldwin (G.) über die von ihm entdeckte u. in Anwendung gebrachte spezifische Wirkung des Olivenöls zur Verhüt. u. Heilung der Pest; a d. Ital. m. Anmerk. u. Zusätzen, die Anwend. d. Mittels gegen Contagien, als Heilmittel u. gegen das Podagra als Linderungsmittel betr. v. Dr. Paul Scheel. 8. Copenhagen, Brummer.

Ballhorn u. Stromeyer Deutschlands erste Versuche mit der Inoculation der Kuhpocken zu Hannover u. d. umlieg. Gegend. Durch Thatsachen mit den glücklichsten Erfolgen gekrönt u. zur Verbreitung dieser wohlthätigen Impfung. m. Kpf. gr. 8. Leipzig, Rein.

Bangs, (I.) Abhandl. über eine Misgeburt, deren Gehirn in e. Beutel vom Nacken hinunter auf den Rücken hing; nebst Ver-

muthungen über die Urſachen der Misgeburten, Muttermähler u. dgl. a. d. Dän. m. 2 Kpf. gr. 8. Copenhagen, Schubothe.

Beers, (G. I.) Auswahl aus dem Tagebuche eines praktiſchen Augenarztes. gr. 4. Wien, Cameſina.

Beiträge für die Zergliederungskunſt. Herausg. v. Dr. H. F. Iſenflamm u. Dr. I. C. Roſenmüller. 1n. Bds. 2r. u. 3r. Heft, u. 2n. Bds. 1r. Heft; m. Kpf. 8. Leipzig, Tauchnitz.

——— (Mediciniſch-Chirurg. Practiſche) v. einem alten practiſchen Arzte. gr. 8. Berlin, Schöne.

Berlinghieri (Dr. A. V.) das Ganze der Veneriſchen Krankheiten. Frei bearbeitet u. mit Anmerkungen u. Zuſ. verſehen v. Dr. G. C. F. Leune. gr. 8. Leipzig, Reinicke u. Hinrichs.

Bernſteins (J. G.) Chirurgiſches Handwörterbuch, zum Gebrauch angehender Teutſcher Wundärzte. gr. 8. Jena, Frommann.

Bleulands (J.) Anatom. u. Medicin. Schriften, über einige Krankh. der Verdauungswerkzeuge; a. d. Latein. 8. Breslau, Rorn d. ältere.

Blumenbach's (Ioh. Fr.) Handbuch der vergleichenden Anatomie u. Phyſiologie gr. 8. Göttingen, Dieterichſche Buchhdl.

Bouttatz (Dr. Fr.) über den Phosphor als Arzneimittel. gr. 8. Göttingen, Roſenbuschs Wittwe.

Boyveau-Laffecteur, Traité des Maladies Vénériennes, anciennes récentes, occultes & dégénérées, & méthode de leur gueriſon par le Rob anti-ſyphilitique, avec l'hiſtoire raiſonnée des autres moyens employés jusqu'ici par les gens de l'art; ſuivi d'un choix de cures étonnantes opérées par ce remède, & des pièces juſtificatives. Rue de Varennes, Fauxb. St. Germain, No. 460. Paris An 9.

Breſa (V. A.) Anatripſologie, oder: die Lehre von den Einreibungen, die eine neue Methode enthält, durch einreibungen mit thieriſchen ſaften und verſchiedenen andern ſubſtanzen, die man innerlich zu geben pflegt. Nach den 4n. ſehr vermehrten Ausgabe aus dem Italieniſchen uberſetz und mit anmerkungen begleitet von Joſ. Eyerel. 1r. Theil. Wien bei Schalbacker 1800. gr. 8.

Buchan's (W.) Anweiſung ohne Hülfe eines Arztes den Vener. Krank. zuvorzukommen u. dieſelben zu heilen. Nach d zweiten Engl. Ausg. bearbeitet u. m. Anmerk. u. Zuſ. verſehen v. J. C. F. Leune. 2es Bdch. gr. 8. Leipzig, v. Kleefeldſche Buchhdl.

Burns (John) the Anatomy of the Gravid Uterus, with practical inferences relative to pregnancy and Labour. London, Johnson. 8. p 248. (4 th. in boaids.)

Cappels (Lud. Chr. Wilh) Medicinische Untersuchungen. 1r. Bd. gr. 8. Göttingen, Röwer.

Chambon, über Kinderkrankheiten: a. d. Franz. Mit Anmerk. v. Dr M. Becker. 1r. Bd. gr. 8. Berlin, Oehmigke d. jüngere.

Champells (C.) geprüfte Mittel, den Krebs u. alle bösartige fressende Geschwüre zu heilen. gr. 8. Leipzig, Reinicke u. Hinrichs.

Consbruchs (Dr. G. W) Taschenbuch für angehende practische Aerzte. Dritte verm. Auflage. 2r. Th. 8. Leipzig, Barth.

Cruikshank's (W.) Versuche u. Erfahrungen über die Wirksamkeit des Sauerstoffs zur Heil. der Lustseuche. Aus d. Engl. v. Dr. J. C. F. Leune. gr. 8. Leipzig, Reinicke u. Hinrichs.

Cullens (Will.) Anfangsgründe der pract Arzneikunst. Dritte Ausgabe, nach der neuesten Engl. d. Dr. Rotheram übers. u. m. Anmerk. u. Zus. verm. 4 Bde. gr. 8 Leipzig, Fritsch.

Daniels (Dr. Chr. Fr.) Pathologie, od. vollständ. Lehre v. d. Krankheiten, welche d. Nosologie, Pathologie, Aetiologie u. Symptomatologie enth, a. d. Lat. übers. m. Anmerk. u. Zus. d. Vers. 2 Thle. Zweite Auflage. gr 8.

Desaults, auserlesener Chirurg. Wahrnehmungen. 1er. Bd. nebst e. Reg. über alle 10 Theile. m. Kpf. gr. 8. Frankf. a Mayn> Guilhauman.

Dettens (M.) Vorschlag zur Brownisirung des Organismus in der Erregungstheorie. gr. 8. Münster, Waldeck.

Dörffurts (Aug. Ferd. Ludw.) neues Deutsches Apothekerbuch, nach der letzten Ausgabe der Preussischen Pharmacopoe zum gemeinnützlichen Gebrauche bearbeitet. 1r. Th. gr. 8. Leipzig, Crusius.

Dreiszigs (Dr. Wilh. Friedr.) Handbuch der Medizin. Diagnostik; od. der Lehre ähnliche Krankheiten von einander zu unterscheiden. Für ausübende Aerzte. 8. Erfurt, Reyser.

Dufresnoy (A.) Erfahrungen über die heilsame Anwend. des Giftsumachs, d. gelben Narcisse u. d. Pfefferschwamms in verschied. bisher zum Theil unheilbaren Krankh. u. s. w. Aus d. Franz. 8. Halle, Rengersche Bnchhdl.

Dumas (C. L.) Principes de Physiologie, ou introduction à la science Expérimentale, Philosophique & Médicale de l'homme

vivant. 3 vol. in 8. de 1580 pag. Deterville, rue du Batton No. 16. Prix 15 Fr. 50 c.

Ettmüllers (Dr. Christ. Fr. Ben.) Miſcellaneen, Medicinischen, Diätetiſchen Inhalts. Ein Lehr- u. Leſebuch für Aerzte u Nichtärzte. 8. Leipzig, Böhme.

Eyerel (A.) die Pfuſcherei in der Arzneikunſt u. die Bildung der meiſten Deutſchen Aerzte, beleuchtet am Anfang des neunzehnten Jahrhunderts. 8. Breslau, Schall.

Febüre (Le) über die Lähmung der Sehnerven, od. den ſchwarzen Staar, u. d. brennbare Luft, als ein neu entdektes Heilmittel dagegen; m. e. Anh. merkwürd. Beobacht. u. 3 Kpf. gr. 8. Leipzig, Wolf u. Comp.

Feichtmayr's (Dr. J. N.) Beytrag zur Geſchichte des häufiger, als ſonſt herſchenden, Nervenfibers, nebſt der Krankheitsgeſchichte des Dr. Kögels. 8. Ulm, Stettinſche Buchhandl.

Ferriars (John) neue Bemerkungen über die Hundswuth, die häutige Bräune, den Keichhuſten, die Luſtſeuche, eine zeither miſzverſtandene Krankheit der lymphat. Gefäſze, und andere Krankh. a. d. Engl. 3r. Thl. gr. 8. Leipzig, Feind.

Fielitz (F. G. H.) merkwürdige Chirurgiſche Beobachtungen. 8 Leipzig, Jacobäer.

Fleists (Dr. D. E.) Anleit. für angehende Aerzte, Arzneien zu verordnen, nebſt e. Fragment über Apothekerviſitationen. 8. Marburg, neue Acad. Buchhdl.

Formey's (D. L.) Medicinische Ephemeriden von Berlin, 1n. B.ls 3s. u 4s. Heft. 8. Berlin, Nauk.

Fyfe (A.) a Compendium of the Anatomy of the Human Body, illuſtrated by upwards of one hundred and ſixty tables, containing new ſeven hundred figures, copied from the moſt celebrated Authors and from Nature. Edinburgh. 3 vol. 4. whith a large whole length figure of the abſorbents, Sold by Longman and Rees and Kay. Lond. 1800 (5 L. 5 th.

———— a Compendium of the Anatomy of the Human Body, intended principally for the Uſe of Students. Edinb. in 2 vol. 12. 1800. (10 Th. 6 D.)

———— Views of the Bones, Muſcles, Viſcera, and organs of the Senſes. Copied from the moſt celebrated Authors, together with ſeveral Additions from Nature. The whole conſiſting of twinty-three folio Tables, with Explanations. Edinb. 1800. (1 L. 1 Th.

Galls (Dr. J. Joſeph) Philoſophisch-Medicin. Unterſuchung über Kunst u. Natur im geſunden u. kranken Zuſtande des Menſchen. Neue Auflage 8. Leipzig, Baumgärtneriſche Buchhdl.

Geneeskundige Verordeningen van het Uitvoerend Bewind der Bataafſche Republiek. In den Haag ter 's Lands Drukkerij 1801.

Girtanners (Dr. Chr.) Abhandlung über die Veneriſche Krankheiten 1r. Thl. Vierte Auflage m Anm. u. Zuſätzen v. Dr. L. C. W. Cappel. gr. 8. Göttingen, Dieterichſche Buchhdl.

Gruners (Dr. Ch. G.) Phyſiologiſche u. Pathologiſche Zeichenlehre, zum Gebrauche Akad. Vorleſungen. Dritte verb. u verm. Ausgabe. gr. 8. Jena, Akad. Buchhdl.

Ejusdem Pandectae Medicae, ſ. ſuccincta explicatio rerum Medicarum in inſtitut. digeſtis novellis obviarum. 8. maj. Ibidem, Eadem.

Gutfeldts (A. H. F.) Abhandlung über den Typhus der Tropiſchen Regionen, oder über das gelbe Fieber. gr. 8. Göttingen, Schröder.

Hale (J.) an Eſſay on Phlegmatia dolens, including an account of the ſymptoms, cauſes and cure of Peritonitis puerperalis & conjunctiva. Bicherslaff Lond. 1800. (6 Sh. 6 d.)

Handel (Dr. G. Th. Ch.) Pharmacopoea laconica in eorum uſum praeprimis, ſanitati qui proſpiciunt militum Reipubl. emeritor. franco-gallicae elaborata. 8. Hadamariae, novum Bibliop. Litterat.

Haygarth (John) of the Imagination, as a cauſe and a cure of the disorders of the Body; exemplified by fictitious Tractors. London Cadell and Davies 1799. 8. p. 43. (1 Sh. 6 d.)

Herholdts (J. D.) Bemerkung über Chirurgiſche Behandl. der tiefen Bruſtwunden, veranlaſst durch neue Verſuche über den Mechanismus des Athemholens. A. d. Dän. m. 1. Kpf. gr. 8. Copenhagen, Schubothe.

Hermbſtädts (S. F.) Handbuch der Pharmaceut. Praxis od. Erklär. der in den Apotheken aufgenommenen Chemiſchen Zubereitungen, m. ganz. vorzüglicher Rückſicht auf die neue Preuſs. Pharmacopoe, u. nach Phyſiſch. Chem. Grundſätzen entworfen von W. Fiſcher gr. 8. Berlin, Rottmann.

Himly's (K.) Ophthalmologiſche Beobachtungen u. Unterſuch. od. Beiträge zur richtigen Kenntniſs u. Behandl. der Augen im geſunden u. kranken Zuſtande. 1s. St. 8 Bremen, Wilmans.

Hiſtoire des principaux Lazarets de l'Europe, accompagnée de différens mémoires relatifs à la peſte, aux moyens de ſe préſer-

ver de ce fléau deſtructeur, & aux differens modes de trait. employés pour en arrêter les ravages; par J Howard, trad. de l'Anglais par Bertin, ſuivie d'un traité ſ. la peſte, par Méad. 8. à la même ville, les ſusdits

Hooper (A.) The Anatomist's Vade-Mecum; containing the Anatomy and Phyſiology of the human Body. The ſecond edition, revifed and enlasged London Murray &c. 12. pag. 219. (3 Sh. 6 d.).

Hufelands (Dr. C. W.) Journal der Practiſch.-Artzneik. u. Wundartzneik. 11 B. 1—4 St. 8. Berlin. Uuger.

Desſen Bibliothek der Praktiſch. Heilk. 4 B. No. 1—4. Ebend. Ebenderſelbe.

Jacobi's (J. A.) Theoretisch-Prakt. Gründe gegen die Anwendbarkeit der v. Dr. u. Angenarzt Joſeph Beer erfund. Methode, den grauen Staar mit der Capſel auszuziehen. 8. Wien, Schaumburg u. Comp.

Jahrbuch, Berliniſches, für die Pharmacie u. ſ. die damit verbund. Wiſſenſchaften. 7r. Bd. auf 1801. m illum. u. ſchw. Kpf. 12. Berlin, Oehmigke d. ältere.

Jenner (E.) A Continuation of facts and Obſervations, relative to the Variolæ Vaccinæ, on Cow-Pox, London Law, &c. pag. 42.

Jördens (Dr. Joh. Hnr.) Entomologie uud Helminthologie des Menſchl. Körpers, od. Beſchreib u. Abbild. der Bewohner u. Feinde deſſelben unter den Inſekten u. Würmern. 1r. Bd. mit 15 illum. u. auch m. ſchw. Kpf. Royal 4. Hof, Grau.

Juglers (Dr. Joh. Hnr.) Repertorium ſ. d. Neueſte aus der Staatsarzneiwiſſenſchaft u. innern. prakt. Heilkunde. 1r. St. 8. Braunſchweig, Reichard.

Kau (G. M. W. L.) über das Reichiſche Fiebermittel. Ein Verſuch. 8. Ebendaſ. Ebenderſelbe.

Kauſch (Dr.) Geiſt und Kritik. der Med. Chirurg. Zeitſchriften Deutſchlands, für Aerzte u. Wundärzte. 3n. Iahrgs. 2r. Bd. nebſt Reg. gr. 8. Leipzig, Iacobäer.

Kentish's Briefe an Baudeloque über einige Stellen ſeiner Entbindungskunst. A. d. Franz. m. e. eigenen Anh. v. Dr. Franz Hnr. Martens. gr. 8. Leipzig, Rein.

Kentisch (E.) a ſecond Eſſay on Burns; in which an attempt is made to refute the Opinions of Mr. Earle and Sir W. Fasguhar, lately advanced on the ſuppoſed beneſit of the application of Ice in ſuch accidents; &c. Mawman London 1800 8. (3 Sh.)

Kühn (Dr. C. G.) die Ruhpokken, ein Mittel gegen die natürlichen Blattern, u. folglich ein sehr wichtiger Gegenstand f. d. gesammte Menschheit. Vorzüglich Eltern und Aertzten gewidmet. Mit e. nach der Natur gemalten Kupf. gr. 8. Leipzig, Sommersche Buchhdl.

——— ——— Physisch-Medicinisches Journal nach Dr. Bradley u. Dr. Willich für Deutschland bearbeitet, u. m. Originalbeiträgen vermehrt. 1r. Jahrg. 10s bis 12s. St. 2r. Jahrg. 1s bis 5s St. gr. 8. m. ausgem. u. schw. Kpf. Ebendas. Ebendies.

Knebels (J. G.) Grundsätze der Wassersucht im Allgemeinen. 8. Breslau, Korn d. ältere.

Dessen, Grundriss der polizeilich-gerichtl. Entbindungskunde. 1s Bdch. 8. Ebendas. Ebenderselbe.

Kornatowsky's (I. G.) Eintheilung der theoret. Heilkunde, sowohl als Heilkunst; od. Regulatif d. Physiologie nach ihrem Zwecke, Heilung; für angehende Aerzte u. Wundärzte. gr. 8. Leipzig, Graffe.

Langs (Dr. J.) Rechtfertigung gegen den Brownischen Apologisten Hrn. Dr. Werwer in Wien. 8. Wien, Kötzel. D. M. 1801.

Lavaters (J. Hnr.) Abhandlung über die Milchblattern, od. die sogenannten Kuhpocken, e. leichten u. gefahrl. Krankh. die auf eine zuverl. Art vor den Pocken verwahren soll. gr. 8. Zürich, Orell, Füesli u. Comp.

Leçons du Prof. A. Leroy sur les pertes de sang pendant la grossesse, lors & à la suite de l'accouchement; recueillies p. Lobstein, gr. in 8. à Strasbourg, Koenig.

Lipscomb (G.) Observations on the History and cause of Asthma; and a review of a „practical enquiry on disordered respiration," in a Letter to Dr. Bree, the Author of that Work. London, Johnson. 8. p. 108. 3 sch.

Loders (Dr. J. C.) Anatomische Tafeln zur Beförder. der Kenntniss des menschlichen Körpers. 5e Lief. 3r Abschn. 1s u 2s Heft. Saugadern, Tab. 133—152. m. lat. oder deutschem Text. gr. Fol. Weimar, Industrie-Comptoir.

——— Journal für die Chirurgie, Geburtshülfe, u. gerichtl. Arzneikunde. 3r Bd. 2s u. 3s St. gr. 8 Jena, Acad. Buchhdl.

——— Anatomisches Handbuch. 2r Bd. gr. 8. Ebendas. Ebendieselbe.

Löffler's (Ad. Fried.) vermischte Aufsätze u. Beobacht. a. d. Arzneiwissenschaft, Wundarzneikunst, Geburtshülfe, u. gerichtl.

Arz-

Arzneikunde. Herausg. m. e. Vorrede, Zusätzen u. Bemerk. v. Dr. Sam. Gottl. Vogel. gr. 8. Stendal, Franzen u. Grosse.

Mac-Donalds (A. H. M.) Abhandlung über die jetzt fast allgem. eingeführte Inoculation der Kuhpocken u. d. Zweck, vermittelst derselben die Blattern-Seuche gänzl. zu vertilgen. 8. Hamburg, Campe.

Maclean (Ch.) the Plague not contagious; or a dissertation on the Source of Epidemic and pestilential Diseases. second edit. with additions. Lond 1800. 8.

Marabelli (Franc.) Apparatus medicaminum nosocomiis, ac generatim curationi aegrotorum pauper maxime accommodatus: auctus & editus ab Aloysio Careno. 8. maj. Vindobonae, Camesina.

Mehée (Joh.) Abhandlung über die Schusswunden. Aus d. Franz. übers. von C. R. Wiedemann. 8. Braunschweig, Reichard.

Mendels (M. H.) Grundzüge der neuern Theorie der Heilkunde u ihr Einfluss auf die Heilkunst. Nach Röschlaubs Untersuch. dargestellt. Mit e. Vorr. v. I. Clem. Tode. gr. 8. Copenhagen, Schubothe.

Moscati (Pet.) de usu systematum in Medicina Practica. 8 maj. Lipsiae, Wolf et Socii.

Mossman (G.) an Essay to elucidate the Nature, Origin, and Connexion of Scrophula and glandular Consumption; including a brief History of the Effects of Ilkley Spa; with Observations on the Medicinal Powers of Digitalis. London, Johnson &c. 8. p. 107.

Motherby (W.) über Kuhpocken-Impfung. 8. Königsberg, Nicolovius.

Müllers (Dr. J. Val.) Beweis, dass die Kuhpocken mit den natürl. Blattern in keiner Verbindung stehen, u. also ihre Einimpfung kein untrügl. Verwahrungsmittel gegen die natürl. Blattern seyn könne. Dem Publikum zur Beherzigung gewidmet. 8. Frankf. a. Mayn, Jägersche Buchhdl.

——————— Entwurf der gerichtl. Arzneiwissenschaft nach juriſt. u. mediz. Grundsätzen f. Geistliche, Rechtsgelehrte u. Aerzte. 4r u. lezter Th. gr. 8. Ebendas. Andreäische Buchhdl.

Murssinna (C. L.) Journal f. d. Chirurgie, Arzneikunde und Geburtshülfe. 1n Bds. 2s u. 3s St. gr. 8. Berlin, Felischische Buchhdl.

Nayler (A.) a Curſory View of the treatment of Ulcers more, eſpecially thoſe of the Scrophulous, Phagedenic, and Cancerous deſcription, with an appendix on Baynton's new mode of treating old Ulcers of the Leg. London, Kearsley. p. 180.

Neumanns (Dr. C. G.) Abhandlung vom Brande, über die verſchied. Arten, Urſachen, u. Heilungs-Methoden des Brandes an den weichen u. harten Theilen des menſchl. Körpers. gr. 8. Wien, Cameſina.

Neumann (J. S. B.) über die Fieber und Fieberkuren in chemiſcher Hinſicht. 8. Berlin, Maurer.

Nolde (Dr. A. F.) Beiträge zur Geburtshülfe. 1s St. 8. Roſtok, Stiller.

Oberteufers (J. H.) mediziniſcher diätetiſcher Unterricht über die Natur, Behandl. u. Erleichterungsart der Pocken. gr. 8. Leipzig, Supprian in Comm.

Oppenheim (Sam.) nonnullae aegrorum hiſtoriae in noſocomio communitat. Iſraelit. Viennae obſervatae, de febribus continuis bilioſis; accedit tract. de aetatum vitae humanae morbis. 8. Viennae, Rötzel.

Parkinſon (James) the Villager's Friend and Phyſician; or, a familiar Addres on the preſervation of Nealth. London, Symonds. 12. p. 85. (1 ſch.)

Parry (C. H.) an inquiry into the Symptoms and Cauſes of the ſyncope Anginoſa, commonly called Angina Pectoris; illuſtrated by diſſections. Bath, Crutwell; London, Cadele and Dairs. 8. pag. 169. (4 ſch.)

Parry's (C. H.) Unterſuchung der Symptome u. Urſachen der Syncope Anginoſa, gewöhnlich Angina pectoris genannt, nebſt erläuternden Leichenöfnungen. A. d. Engl. überſ. u. m. Anmerk. verſehen v. Dr. Fr. Gotth. Frieſe. gr. 8. Breslau, Korn d. ältere.

Pfaff (C. H.) Grundriſs einer allgem. Phyſiologie u. Pathologie des menſchl. Körpers. Zum gebr. Acad. Vorleſ. 1r Bd. gr. 8. Copenhagen, Brummer.

Deſſen u. Dr. Scheels, nordiſches Archiv für Natur- u. Arzneiwiſſenſchaften. 4s St. 8. Ebendaſ. Ebenderſelbe.

Pharmacologia noſ. comiorum. Ein Handbuch der wichtigſten u. minder koſtbaren Arzneimittel; beſonder f. d. Militair- u. Armeen-Praxis eingerichtet v. e. Geſellſch. ausübender Aerzte. 8. Stuttgardt, Erhard.

Piepenburg's (Dr. G. N.) Deutschlands allgemeines Dispensatorium nach dem neueſten Entdek. in den Pharmacologie u. Pharmacie. 1r B. Simplicie u. einige andere producte. gr. 8. Erfurt, Keyzer.

Pinels, Philoſophiſche, Medicin. Abhandl. uber den Wahnſinn; a. d. Franz. uberſ. mit Anmerk. v. Dr. W. gr. 8. Wien, Schaumburg u. Comp.

Plenks (J. J. von) Anfangsgründe der chirurgiſchen Vorbereitungswiſſenſchaften f. angehende Wundärzte. Fünfte verb. Auflage. gr. 8. Wien, Wappler u. Beck.

Ranque (N.) Théorie & pratique de l'Inoculation de la Vaccine, précédée d'un tableau comparatif des avantages de l'inoculation ordinaire ſur la petite verole Naturelle, & ſuivi des Obſervations & des Rapports publiés ſur ce ſujet, tant en France qu'en Angleterre. 8. fig. Paris, Meguignon l'aîné, Rue de l'Ecole de Médicine; No. 3. prix 2 f. 50 c.

Recherches ſur la nature & le traitement de la Phthiſie Pulmonaire, par J. J. Busch. 8. à Strasbourg, Levrault Frères.

Reece (R.) the Medical and Chirurgical Pharmacopoeia, for the Uſe of Hospitals, Dispenſaries &c. London, West and Nughes 1800. (3 th. 6 d.)

Reils (Dr. Joh. Chr.) Archiv für die Phyſiologie. 5r B. 2s Heft. gr. 8. Halle, Curtſche Buchhdl.

Repertorium, chirurg. u. medicin. Abhandl. f. pract. Aerzte u. Wundärzte a. d. wichtigſten u. neueſten Engl., Franz. u. Ital. Zeitſchriften gezogen u. m. Anmerk. verſehen v. Dr. J. C. F. Leune. 4r Bd. gr. 8. Leipzig, Reinicke u. Hinrichs. Auch unter dem Titel: Neues Repertorium chirurg. u. medicin. Abhandlungen u. ſ. w. 1r Bd.

Riegels (N. D.) de inſpiratione cutanea aeris celluloſa & de inſpiratione ipſius ſudorifera vel vaporifera. 8. Havniae, Schubothe.

Ritters (Dr. J. F. W.) medic. chirurg. Handbuch, od. pract. Anweiſung f. diejen. die in Ermangelung eines Arztes ihr eigner, od. andrer Arzt ſeyn müſſen. Zweite Auflage. 8.

Rollo (Joh.) über honigartige Harnruhr. Nebſt Wilh. Cruickshank's Verſuchen m. verſchied. Säuern u. einigen andern Subſtanzen in der Cur d. Luſtſeuche, u. einige Bemerk. über die Natur des Zuckers. Ueberſ. a. d. Engl. v. J. H. Jugler. 2 Thle. m. 1 Kpf. 8. Stendal, Franzen u. Grosze.

Roo-

Roose (Dr. Th. G. A.) de Superfoetatione nonnulla. 4. Bremae, Wilmans.

Derselbe, über die Krankheiten der Gesunden. 8. Göttingen, Dieterichsche Buchhdl.

Röschlaub's (Dr. A.) Lehrbuch der Nosologie. Ein Entwurf zu seinen Vorlesungen. gr. 8. Bamberg, Göbhardts Wittwe.

Dessen Untersuchungen über Pathogenie, od. Einleit. in die Heilkunde. 2r Th. Zweite verb. Auflage. gr. 8. Frankf. a. Mayn, Andreäsche Buchhdl.

Dessen Magazin zur Vervollkommnung der Theoret. u. Pract. Heilkunde. 5n Bds. 1s u. 2s St. 8. Ebendas. Ebendieselbe.

Rowly (W.) The most cogent reasons why adstringent injections, caustic bougies, and violent salivations, should be banished for even from practice: with the mildest methods of safely treating every species of venereal infection, structures of the urethra, &c. and correcting mischiefs arising from caustic bougies. London Murray and Nighley 8. maj. pag. 180. (4 Sh.)

Rush (Dr. Benj.) über die Vortheile, welche das Aderlassen in v. wichtigen Krankheiten gewährt. A. d. Engl. von Dr. C. F. Michaelis. 8. Leipzig, Meisznor.

Scarpa's (A.) Anatomische Untersuchungen des Gehörs u. Geruchs; a. d. Lat. mit Kpf. gr. 4. Nurnberg, Kasperische Buchhdl.

Saxtorphs (M.) Umriss der Entbindungswissenschaft f. Wehmutter. Dritte v. Joh. Silv. Saxtorph verm. u. verb. Auflage. Uebers. u. herausg. v. J. Clem. Tode. 8. Copenhagen, Schubothe.

Saxtorph (J. S.) Examen armamentarii Lucinae. Edit. secunda emend. et c. fig. aucta 8 maj. Havniae, Storch.

Schmidts (Dr. Joh Aug.) Medicinische Miscellen, gröstentheils auf seinen Reisen gesammelt. 1s Bdch. gr. 8. Leipzig, Kuchler.

Schmiedtgen (J. G. D.) die Kuhpockenimpfung. Ein durch Thatsachen bewährtes Hülfsmittel, zum Besten d. leidenden Menschheit. M. 1. Kpf. 8. Leipzig, Reiu.

Schmieg (I.) de febribus biliosis, earum indole, simplicitate, complicat. anomalia & digress. unaqe adjunctis morborum historiis per plures annos collectis. 8. Norimbergae, Raspe.

Schregers (Dr. V. N. G.) Auswahl kleiner Schriften Medicin. u. Chirurg. Inhalts, m. 2. Kpf. 8. Leipzig, Köhler.

Schweick-

Schweickhards (Dr. C. L.) Beſchreibung einer Misgeburt nebſt einigen Medicin. Bemerkungen über dieſen Gegenſtand, m. Kpf. gr. 8. Tübingen, Cottaſche Buchhdl.

Siebolds (Carl Casp.) Praktiſche Abhandlung von der Caſtration. 8. Frankf. a. Mayn, Varrentrapp u. Wenner.

Smith (B.) The Phyſicians portable Library; or, Compendium of the modern Practice of Phyſic &c. Matthews Lond. 18co. 8. (5 Sh.)

Sommer (I. C.) Praenotionum obſtetriciarum Penſum IIum. 8. (Brunoviciae, Fleckeiſen in comm.)

Sömmering (S. T.) Tabulae baſeos encephali. Fol. Francof. ad Moenum, Varrentrapp et Wenner.

Ejusdem Icones oculi humani. c. tab. aen. Fol. min. Francof. ad Moenum, Varrentrapp & Wenner.

Ejusdem Sphlanchnologia, ſive Ejusdem de corp. hum. fabrica Vol. VIum. 8. maj. Ibidem, Iidem

Deſſen Lehre von de Knochen und Knorpeln, gr. 8. Ebendaſ. Ebendieſelben. Auch unter dem Titel: Sömmering vom Bau des menſchlichen Körpers. 1r Th. Zweite umgearb. Auflage.

Deſſen Lehre von den Bändern und Knorpeln. gr. 8. Ebendaſ. Ebendieſelben. Auch unter dem Titel: Sömmering von Bau des menschlichen Körpers. 2r. Th. Zweite umgearb. Auflage.

Deſſen Muskellehre; od. von den Muskeln, Sehnen u. Schleimſäcken. gr. 8. Ebendaſ. Ebendieſelben. Auch unter dem Titel: Sömmering vom Bau des Menschlichen Körpers. 3r. Th. Zweite umgearb. Auflage.

Deſſen Hirn- und Nervenlehre. gr. 8. Ebendaſ. Ebendieſelben. Auch unter dem Titel: Sömmering vom Bau des Menschl. Körpers. 5r Th. 1r Bd. Zweite umgearb. Auflage.

Sprengels (Dr. Kurt) Handbuch der Semiotik. gr. 8. Halle, Gebauer.

Deſſen, kritiſche Ueberſicht des Zuſtandes der Arzneikunde im letzten Jahrzehend. gr. 8. Ebendaſ. Ebenderſelbe.

Starks (Dr. I. C.) neus Archiv f. d. Geburtshülfe, Frauenzimmer- u. Kinderkrankheiten, m. Hinſicht auf die Phyſiologie, Diätetik u. Chirurgie. 2r Bd. 1s St. m. Kpf. 8. Jena, Stahl.

———— Anleitung zum chirurgiſchen Verbande, m. Kpf. 8. Berlin, Lange.

Steins (G. W.) Hebammenkatechismus. Neue verb. u. verm. Originalausgabe. 8. Marburg, neue Acad. Buchhdl.

Stru-

Struves (Dr. C. A.) Triumph der Heilkunſt, od. durch Thatſachen erläuterte pract. Anweiſ. zur Hülfe in den verzweiflungvollſten Krankheitsfällen, ein Repertorium f. Aerzte u. Wundärzte. 2r Bd. 8. Breslau, Korn d. ältere.

Sutton (T.) Conſiderations regarding pulmonary conſumption Lond., Robinſon 1800. 8. (3 ſch.)

Sybels (J. K.) Erfahrungen über die Kuhpocken. Ein ſicheres Mittel, um Menſchen vor der Entſtellung, der Verkrüpelung, u. dem Tode durch Pocken zu bewahren. gr. 8. Berlin, Feliſchiſche Buchhdl.

Taſchen-Lexikon für Chirurgen u. Wundärtze. Enth. Alles, was bei vorkommenden Fällen zu wiſſen, u. ſich Raths zu erholen, nöthig iſt. In 2 Bänden. 1r Bd. 8. Leipzig, Sommerſche Buchhdl.

Tarenne (G.) Abrégé d'Anthropographie, ou deſcription exacte de toutes les parties extérieures du Corps Humain, Paris 1800. 8. (1 fr. 60 c.)

Tittmanns (Dr. J. Aug.) Syſtem der Wundarzneikunſt. 2r Th. gr. 8. Leipzig, Reinike u. Hinrichs. Auch unter dem Titel: Dr. Tittmanns Lehrbuch der Chirurgie zu Vorleſ. f. d. Dresdener Collegium Medico-Chirurgicum beſtimmt.

Thornton, über die Natur der Geſundheit, u. die Geſetze des Nerven- u. Muſkelſyſtems. Im Ausz. deutſch bearbeitet u. m. Anmerk. verſehen v. Dr. Theodor Ge. Aug. Rooſe. gr. 8. Göttingen, Dieterich.

Tode's (Dr. Joh. Clem.) mediciniſch-chirurgiſches Journal, 5r Bd. 2s St. 8. Copenhagen, Schubothe.

Deſſen, kliniſche Berichte oder med. chirurg. Behandl. der Kranken unter den Armen zu Copenhagen, 2s, 3s, 4s Heft. Ebendaſ. Ebenderſelbe.

Deſſen, Verſuch einer Receptkritik. 8. Ebendaſ. Ebenderſelbe.

Traité de l'inoculation Vaccine avec l'expoſé & les réſultats des obſervat. faites ſur cet objet à Hannovre & dans les environs de cette capitale, par Mrs. Balhorn & Stromeyer. avec fig. 8. à Leipzig, Rein.

Ulrichs (J.) Analyſis des Brownſchen Syſtems der Heilkunde zur möglichen Uebereinkunft darüber. gr. 8.

Urſprung (der phyſiſche) des Menſchen; durch erhaben gearbeitete Figuren ſichtbar gemackt, und mit raiſonnirenden Auszugen aus dem beſten Schriftſtellern begleitet. 1r Theil. mit 4 fig. Tubing. bei Haſelmeyer, 1800. (2 carolin.)

Verhandelingen en Waarnemingen ter bevordering der Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikunde; door H. A. Bake, M. D. R. de Kruyff, M. D. en J. Logger, Chir. 1 D. 1 St. gr. 8. te Leyden bij A. en J. Honkoop.

Verzameling van Brieven en Waarnemingen, betreffende de Vaccine of Koepokken, No. 1—4. Haarlem Loosjes 8vo.

Wegeler (Dr. F. G.) das Buch für die Hebammen. Mit e. Kpf. gr. 8. Bonn, Autor. (Leipzig, Büchler in Comm.)

Weidman (Joh. Petr.) über den Wiszbrauch des glühenden Eisens, um brandige Knochenstücke abzusondern. A. d. Latein. m. Zus. u. 8 Kpf. v. Joseph u. Carl Wenzel. gr. 4. Frankf. am Mayn, Andreäsche Buchhdl.

Westphalens (Dr. F.) kurze Beschreib. u. Kritik der bisher gebräuchlichten Turnikets, nebst Beschreib. u. Abbild. eines neuern. 8. Jena, Stahl.

Whyse (W. P.) Observations on the Natures, causes, prevention and cure of Gout and Rheumatism. &c. Lond. 1800. 12.

Woodvilles (Dr. Will.) Beschreib. einer Reihe von Ruhpokenimpfungen nebst Bemerk. u. Beobacht. uber diese Krankh. als Substitut der Kinderpokken betrachtet. Neue verm. u. m. neuen Bemerk. daruber veranstalt. Ausgabe a. d. Engl. v. Friese. gr. 8. Breszlau, Meyersche Buchhdl.

Zeitung. (Medicinisch-Chirurgische) Herausgegeben v. Dr. J. J. Hartenkeil. 1800. 4r. Bd. 1801. 1r Bd. gr. 8. (Salzburg, Mayrsche Buchhdl. in Comm.)

MEDICAL SOCIETY OF LONDON
C C
32

la

GENEESKUNDIG

MAGAZIJN.

EERSTE STUK.

Ne Juppiter quidem omnibus.

TE DELFT,

Bij M. ROELOFSWAERT.

1801.

INLEIDING.

Zoo ondragelijk voor den wijsgerigen menschenvriend het denkbeeld is, dat het menschdom, over het algemeen, altoos op denzelfden graad van deugd en ondeugd, van geluk en elende blijft ſtilſtaan, zonder ooit eene ſchrede voorwaards in zedelijke volmaaktheid te doen (a): *zoo zeer zou den beoeffenaar van konſten en wetenſchappen de gedachte ontmoedigen, dat aan den mensch ſlechts een bepaalde kring van denkbeelden ware voorgeſchreven, in welken hij geduurig rondloopt; dat alle pogingen, om de grenzen van verlichting en beſchaving uit te breiden, vruchteloos, en de bronnen van naſporing en beſpiegeling reeds door vorige eeuwen uitgeput waren: — gelukkig! de ſlechts oppervlakkige beſchouwing van de geduurige, ſchoon ſomtijds langſame, voortgangen der wetenſchappen, verbant deze treurige denkbeelden. De rusteloze geest van den mensch haakt immer naar meerdere volmaaktheid en verrijking van kundigheden: de dieren, alleen door ligchamelijke natuurdrift gedreven, verrichten altoos dezelfde werkzaamheden; maar het menschdom ſtreeft immer voorwaards: de éene dag leert den anderen; de tegenwoordige eeuw ver-*

(a) Men zie dit onderwerp door den Heere P van Hemert behandeld, in het *Magazijn der Critiſche Wijsgeerte en de geſchiedenis van dezelve*, D. I. pag. 301.

verheft zich boven de vorige: geene uitvinding, naſporing of waarneming is vruchteloos: in de trapswijze volmaking van menſchelijke kennis is ook, gelijk in de geheele Natuur, alles ſamenhang en orde: en, zoodra er eene nieuwe betrekking plaats grijpt, moeten talloze nieuwe verbindingen dezelve opvolgen (b). *De Natuur opent zulk een ruim veld van beſpiegeling en onderzoek, dat geen menſchelijk oog deszelfs eindpalen kan bereiken. Wanneer eene wetenſchap tot zekeren graad van volkomenheid ſchijnt verheven te zijn, dan wordt zij beſchaafd, op verſchillende wijzen voorgedragen, uit allerlei gezichtspunten beſchouwd: en daaruit worden weder nieuwe denkbeelden geboren, waarvan ſomtijds één enkel genoeg is, om in het vervolg eene geheele hervorming te wege te brengen. Er worden nieuwe middelen uitgevonden, om tot de geheimen der Natuur door te dringen* (c); *de werktuigen worden verbeterd: de proeven naauwkeuriger in het werk geſteld: gevoelens, die door derzelver ouderdom eerwaardigheid en aanzien verkregen hadden, beginnen in twijffel getrokken te worden, worden onbevooroordeeld aan den proefſteen der ondervinding door middel der verbeterde werktuigen getoetst, en als dwalingen verworpen: — en zie daar den weg tot nieuwe vorderingen gebaand: — dan wordt de ééne proef*

(b) Verg Herder *ideën zur Philoſophie der geſchichte der Menschheit*, Leipſ. 1784. th. III. S. 352.

(c) Verg. Condorcet *Esquiſſe d'un tableau Hiſtorique des progrès de l'eſprit humain*, Paris 1797. (an 5.) pag 356 ſq.

proef bij de andere gevoegd: afgezonderde daadzaken worden allengs ſaamverbonden; en, gelijk verſcheiden kleine beeken tot éene groote rivier ſamenvloeijen, zoo groeit uit die afzonderlijke denkbeelden eene nieuwe wetenſchap, een nieuw leerſtelſel, of gevoelen.

WANNEER men het oog vestigt, in het bijzonder, op de geſchiedenis der Geneeskunde, zal men deze aanmerkingen overtuigend bewezen zien. Doorloop ſlechts met een vlugtig oog het geen, in de onlangs geëindigde eeuw, tot opbouw en aanwas der Geneeskundige Wetenſchappen is aangevoerd geworden; gij ziet de dwalingen der zeventiende eeuw door den onſterfelijken Boerhaave *verbannen: eene geheele hervorming in het praktiſche gedeelte der Geneeskunde door hem bewerkt, en de beoefenaars dier Konst tot de eenvoudiger beſchouwing der Natuur terug geleid: zijne leerlingen en gevoelens over Europa verſpreid; zijn leerſtelſel vervolgens verſchillend gewijzigd; en daarna door de ſystema's van* Cullen, Stoll, *en, in onze dagen door dat van* Brown *en* Darwin, *voornamelijk bij de Buitenlanders, verdrongen: — gij ziet alle ſoorten van ziekten, van verſchillenden aart, aan verſchillenden ouderdom, geſlachten, temperamenten en luchtsgeſteldheid eigen, uitvoerig in afzonderlijke geſchriften behandeld; en onderſcheiden nieuwe geneeswijzen aan de hand gegeven: — de kennis der ziekten tot een hoger trap van volmaaktheid geſtegen, derzelver oorzaken door de Ontleed- en Natuurkunde naauwkeuriger opgeſpoord: — verſcheiden leerſtelſels der No-*

ſologie voortgebragt: — eene menigte barbaarſche heelwijzen, omſlagtige verbanden, krachteloze heelmiddelen uit de Heelkunde verbannen, en door eenvoudiger konstbewerkingen en verbeterde werktuigen vervangen: — de Verloskunde, te voren nooit doelmatig behandeld, tot den rang eener afzonderlijke wetenſchappelijke Konst opgevoerd, op Ontleed- en Natuurkundige gronden onderwezen, van talloze vooroordeelen, waardoor derzelver beoefening beneveld was, gezuiverd, en met verſchillende nieuwe werktuigen en handgrepen verrijkt: — de kennis der Geneesmiddelen door waarnemingen en proeven uitgebreid, derzelver krachten naauwkeuriger bepaald: vele oude in vergetelheid gedompeld; vele nieuwe beproefd en met goed gevolg aangewend: — in de Artzenijmengkunde verbeterde ſamenſtelſels van Geneesmiddelen ingevoerd; nuttelcze en omſlagtige daaruit weggevaagd: — de Natuur tot in hare geheime werkingen door de Scheikunde beſpied; de ligchamen der drie rijken door haar ontleed: het leerſtelſel van Stahl *geboren, door latere Scheikundigen uitgebreid, en door* Priestlij, Black *en andere verſchillend gewijzigd en daarna door de hervorming van den groten* Lavoiſier *vervangen; een nieuw licht door dezelve over alle wetenſchappen, die met de Scheikunde in verband ſtaan, ontſtoken: — de Natuurleer van den gezonden mensch, in alle derzelver deelen, door den beroemaen* Halier *verrijkt: nieuwe uitzichten geopend, belangrijke navorſchingen na hem ondernomen: het leerſtuk der levenskrachten, der ſpijsvertering, ademhaling, en andere werkingen des dierelijke lig-*

ligchaams, door proeven en waarnemingen opgehelaerd: het Galvanismus ontdekt, en daarop eene menigte proeven in het werk gesteld: — alle deelen der Ontleedkunde, door de bijdragen van Albinus, Winslow, Meckel, Mascagne, Sommering *en andere, in luister en aanzien aanmerkelijk verheven: — de Kruidkunde en Natuurelijke Historie, door de navorschingen der Reizigers en den arbeid van* Linné *en* Buffon, *tot hoger trap van volmaaktheid gevoerd: — de Physiologie der planten, door* du Hamel, Bonnet, Sennebier *en* Humbold *afzonderlijk beoefend: — het werktuigelijk maaksel der Dieren en derzelver werkingen onderzocht: — de Veeartzenijkunde tot eene bijzondere studie geworden: — de Staats- en Volks-geneeskunde bij verscheiden verlichte Natien ingevoerd: — en waar zouden wij eindigen, indien wij het verband wilden opsporen, het welk in alle de vorderingen der Geneeskunde plaats grijpt, en aantonen, hoe elke nieuwe ontdekking, waarneming, gevoelen of leerstelsel, met voorafgegane denkbeelden samenhangt, en daardoor is verwekt, gevoed, en uitgebreid geworden!*

Het is er ondertusschen verre af, dat al, wat in de verloopen eeuw verricht is, wezenlijke vorderingen in de Geneeskunde zou aangebragt hebben; of dat er niet nog veel ter volmaking zou zijn overgebleven: sommige vakken zijn nog onbearbeid, of weinig bestemd; andere vorderen nog eene aanmerkelijke beschaving. De dwaling daarenboven verzelt veeltijds de waarheid: terwijl onze wetenschap eenige schre-

den nader tot de volmaaktheid gekomen is, zoo heeft zij tevens verſcheiden hinderpalen moeten overſtappen, om daartoe te geraken: en de tegenwoordige ſtaat derzelve zou, in de daad, veel luisterrijker kunnen zijn; doch er zijn ſommige oorzaken, die ten allen tijde en in alle vakken den regelmatigen voortgang van menſchelijke kennis hebben vertraagd, en ook op de Geneeskunde haren nadeeligen invloed hebben uitgeoeffend: oorzaken, die niet in uiterlijke omſtandigheden, maar in de dwalingen van den menſchelijken geest haren grondſlag hebben.

Wij bedoelen, in de eerſte plaats, de verregaande vooringenomenheid van velen, voor het gene in vorige tijden gedaan is. Bezield met heiligen eerbied voor hunne voorvaderen, rusten zij zorgeloos op derzelver lauweren, zonder ooit eene ſchrede voorwaards te durven doen: als of de Natuur aan de Ouden alleen het boek harer geheimen geopend had, ſchijnen zij in het begrip te ſtaan, dat voor de nakomelingſchap niets meer te doen is overgebleven. Wordt er eene nieuwe uitvinding bekend gemaakt, of een nieuw gevoelen voorgedrageu, zij verwerpen, zonder behoorelijk onderzoek, die herſenſchimmen: of, ontdekken zij daarin eenige waarheid, dan hebben de ouden dezelve reeds lang opgemerkt, en bewezen.

Miranturque nihil, niſi quod Libitina ſacravit (*d*).

Het

(*d*) Horatius *Epiſt. Lib.* II. *ep.* 1.

*Het is waar, de ouden hebben eene regtmatige aanſpraak op onze hulde: zij hebben . de ondervinding tot hunne leidsvrouw kiezende, den weg aan hunne nazaten gemakkelijk gemaakt: maar zij hebben toch ook hunne dwalingen gehad: men ziet hun, even als de helden der oudheid, gemeenelijk door het vergrootglas des tijds : men eert hunne verdiensten boven mate, en is blind voor hunne zwakheden, of rekent het heiligſchennis die te ontdekken. „ De oud-
„ heid verdient dien eerbied, zegt* Baco Ve-
„ rulamius (e), *dat men bij haar een wijl
„ blijve ſtil ſtaan, en vertoeve: en men behoort
„ naar alle zijden rond te zien, welke de beste
„ weg zij: zoodra men dien gevonden heeft,
„ dan moet men niet meer ſtil ſtaan, maar met
„ ijver voortgaan: indedaad, op dat wij zeg-
„ gen gelijk het is, de oudheid der tijden, is
„ de jeugd der waereld: onze tijden zijn oud,
„ en niet die, welke men gemeenelijk met dien
„ naam beſtempelt."*

Ondertusschen is misſchien de tegenovergeſtelde dwaling voor de vorderingen onzer wetenſchap nog ſchadelijker, dan de vorige, die overdreven zucht namelijk tot nieuwigheden, die velen zoodanig vermeestert, dat zij met verwaarlozing van alle geleerdheid, en van het geen de ouden tot opbouw der Geneeskunde hebben bijgedragen, en onder den ſchijn van onbevooroordeeld de Natuur te willen waarnemen, in de daad aan de ſpelingen van

(e) *De dignitate & augmento Scientiarum, Lib. I. pag. 19. ed. in fol. francof* 1665.

van hun vernuft den vrijen teugel vieren, en met het zelfsvertrouwen van onfeilbaarheid hunne, dikwijls belagchelijke, gevoelens bekend maken. Er zijn onder deze nieuwheidbejagers, die geen vernuft of ſtoutheid genoeg hebben, om zelf nieuwe denkbeelden of uitvindingen voort te brengen: maar die zich echter door elke nieuwigheid laten wegſlepen, zich daarvoor in de breſe ſtellen, en zonder behoorelijk onderzoek de uitvinders of verſpreiders derzelve met toejuiching volgen. Te vergeefs zockt de een of ander de ongerijmdheid dier nieuwe gevoelens aan te tonen of te bewijzen, dat het ſlechts nieuwe woorden zijn, waarmede men lang verouderde zaken opdischt: zijne ſtem wordt door de menigte niet gehoord, en men is doof voor zijne redeneringen. Het is wonder ondertuſschen, dat de ondervinding, die zoo hooggeprezen leermeesteres, geen vermogen heeft om aan dien ſtroom paal en perk te ſtellen, en matigheid en voorzichtigheid aan die nieuwheidbejagers in te boezemen. Men behoeft in de daad weinig bedreven te zijn in de letterkundige geſchiedenis der Geneeskunde, of ſlechts het oog te vestigen op het geen men in het tijdvak van eenige weinige jaren heeft zien gebeuren, om zich te overtuigen, dat men omtrent elke uitvinding en gevoelen, welke nieuw is, of daarvoor wordt opgegeven, de meest mogelijke voorzichtigheid behoort in acht te nemen. Wie herinnert zich niet verſcheiden nieuwe gevoelens, in alle vakken der Geneeskunde aan het licht gebragt, zoo vele nieuwe geneesmiddelen en geneeswijzen, met ophef uitgevent, en door eenige lichtzin-

zinnigen, dikwijls ten koste van het leven of de gezondheid hunner natuurgenoten, aangewend: — doch door de ondervinding en het gezond verſtand beſtreden, en eindelijk met moeite verbannen en in den poel der vergetelheid naar verdienſte geworpen: — met moeite, zeggen wij, want het heeft dikwijls meer werks in, eene waarheid tot ſtand te brengen, dan eene dwaling te doen aannemen.

Eene derde, met de vorige in verband ſtaande, en voor de vorderingen der wetenſchappen niet minder nadeelige oorzaak, heeft ook in de verloopen eeuw en in het tijdperk, dat wij beleven, tot twisten, redekavelingen, hairkloverijen en tegenſtrijdigheden in de Geneeskunde aanleiding gegeven; het is de begeerte om ſijſtema's te ſmeden, en zich eene ſecte te maken. „ Het heeft nooit ontbroken," zegt Baco Verulamius (*f*), *„ aan zoodanige, die door een hoger vlugt alles in hunne „ magt gewaand, en door de aandrift van „ hunnen geest gedreven, al het oude ter neer „ geveld, vernield, en voor zich en hunne „ leerſtelſels den weg gebaand hebben: door „ dezer getier is men weinig gevorderd, daar „ ze de wijsgeerte en konſten niet met wezenlijke aanwinst trachten uit te breiden: maar „ alleen de leerſtelſels te veranderen, en het „ oppergebied over de gevoelens van andere op „ zich over te brengen." — Het is eene voortreffelijke hoedanigheid van het menſchelijk verſtand, dat het niet bij het waarnemen van*

(*f*) *Nov. organum, in Praef. pag.* 273.

van afzonderlijke daadzaken blijft ſtilſtaan, maar derzelver onderlinge betrekkingen gadeſlaat, dezelve vergelijkt, rangſchikt en daaruit zekere bepaalde gevoelens zich vormt; en men kan ook niet ontkennen, dat de twisten van de onderſcheiden ſecten in de Geneeskunde de Natuur uit allerlei gezichtspunten hebben leeren beſchouwen, en tot verſcheiden nieuwe navorſchingen aanleiding gegeven: maar in andere opzichten hebben ze in die wetenſchap aanmerkelijk veel dwalingen en verwarringen ingevoerd; want vele dier hervormers en ſectenmakers houden zich niet bij het eenvoudig waarnemen der Natuur; zij gronden hunne leerſtelſels niet op onbevooroordeelde en met naauwkeurigheid genomen proeven noch bekennen hunne onkuude waar de Natuur zich aan het oog des ſcherpzichtigſten waarnemers zelfs onttrekt: — neen; zij vullen die ledigheid door hunne vooronderſtellingen aan, om daardoor éénheid en ſamenhang in hunne leerſtelſels te brengen, zonder te bedenken, dat de Geneeskunde alleen op ervaring en voorzichtig gedane waarnemingen behoort gegrond te wezen.

Met deze zucht om nieuwe ſijſtema's voor den dag te brengen en zich eene partij te maken, gaat meestal eene andere dwaling gepaard; dat men namelijk, zoodra eenige met de Geneeskunde verwante wetenſchappen in aanwas toenemen, of één van hare takken bijzonder beoefend en door nieuwe ontdekkingen verrijkt wordt, dadelijk daarvan tot opbouw der geheele wetenſchap voordeel zoekt te trekken.

ken. Te voorbarig wendt men de nieuw verkregen kundigheden aan, om de werkingen des gezonden en zieken dierelijken ligchaams uit te leggen; ja, men bouwt de genezing der zieken op die hijpothetiſche verklaringen. Van hier, dat de gedaante der Geneeskunde in onderſcheiden tijdperken verſchillend gewijzigd is, naar mate deze of gene van derzelver takken of van de met haar in verband ſtaande wetenſchappen boven andere beoeffend zijn: — van hier, dat men dan eens uit Scheikundige ontbindingen, gistingen, opbruiſchingen, koking en andere Chemiſche bewerkingen; dan weder uit de werktuig- en waterloop-kunde, uit de theorie der Electriciteit, en andere Natuurkundige grondbeginſels de verſchijnſelen in den gezonden en zieken ſtaat heeft trachten af te leiden en te verklaren: — van hier eindelijk, dat men in onze dagen, door de buitengewone vorderingen der Scheikunde als verblind, dezelve dikwijls te onberaden en te overdreven op andere vakken der Geneeskunde heeft toegepast. Het is waar, de Geneeskundige wetenſchappen hangen als de ſchakels van een keten ſamen: zij bieden zich onderling de hand, en behoeven alle elkanders hulp en onderſteuning: doch elk heeft ook hare bijzondere loopbaan, haren bijzonderen werkkring, welke men niet verder moet uitbreiden, dan derzelver beſtemming toelaat, opdat men niet van het regte ſpoor afdwale, en in een doolhof van gisſingen en vooronderſtellingen zonder leidraad rondloope.

Indien men onbevooroordeeld deze aanmer-

merkingen op den tegenwoordigen ſtaat der Geneeskunde in ons Vaderland toepast, en naſpoort, welke der bovengemelde oorzaken op de voortgangen derzelve, bij ons, haren meesten invloed uitoeffenen; dan voorzeker ontmoeten wij niet die menigvuldige nieuwigheden, paradoxen, hijpotheſen, leerſtelſels, lettertwisten, en tegenſtrijdige meeningen, waarmede de Geneeskunde in andere landen zoo vaak bezoedeld wordt. Zij wordt op onze Hoge Scholen door uitmuntende Mannen onderwezen en grondig geleerd; en ons Gemeenebest kan zich, naar mate van deszelfs uitgeſtrektheid, niet minder dan eenig ander land, op een aantal kundige uitoeffenaars onzer wetenſchap beroemen, die op de inlandſche Academiën gevormd, en door geenen partijgeest, welke den buitenlanderen zoo dikwijls aankleeft, vervoerd, in hunne gewigtige betrekkingen de uitſtekendſte dienſten aan de maatſchappij bewijzen. De ſtrekking door eenen Boerhaave, Albinus, Camper, van Doeveren, *en andere onſterfelijke Mannen, aan de Studie der Geneeskunde in ons Vaderland gegeven, en door de vernuften, die nog bij ons bloeijen, gevolgd, blijft zoodanig haren heilzamen invloed behouden, dat misſchien in geen land, over het algemeen, alle de takken der Geneeskunde beter onderwezen en verſtandiger uitgeoeffend worden, dan in dit Gemeenebest. Het volkskarakter, dat zich niet ſpoedig door elke nieuwigheid laat wegſlepen, maar bedaardelijk wikt en weegt, alvorens aan eenige nieuwe uitvinding het zegel van goedkeuring te hechten, onderhoudt dezen geest, en behoedt den Vaderlandſchen Geneeskundigen voor die*

me-

menigte van ſchadelijke dwalingen, valſche vooronderſtellingen en vermetele uitſpraken, waartoe vele nieuwheidsbejagers in andere landen te dikwerf vervallen. wanneer zij aan hunne beſpiegelingen den vrijen teugel vieren, zonder de Natuur in hare werkingen met een aandachtig oog gade te ſlaan. — Dan, hoe zeer elk dezen geest van onbevooroordeelde voorzichtigheid moge goedkeuren, en dezelve in geene wetenſchap van heilzamer invloed, dan in de Geneeskunde, zij; zoo zal men echter aan den anderen kant niet ontkennen, dat dezelve bij vele onzer Geneeskundige Landgenoten te verre gedreven wordt, ja, maar al te dikwerf ontaart in eene verregaande vooringenomenheid voor het oude, één der oorzaken, die wij boven opgeteld hebben, waardoor de vorderingen der Geneeskundige wetenſchappen ten allen tijde, en ook in de verloopene eeuw, aanmerkelijk vertraagd zijn. Van hier, dat de pogingen, welke in andere landen, tot derzelver opbouw, ſedert eenige jaren zijn aangewend en dagelijks aangewend worden, veel ijveriger en uitgeſtrekter zijn, dan het geen in ons Gemeenebest daartoe is aangevoerd. Te vergeefs zouden wij onzen geringen letterkundigen arbeid in vergelijking brengen met de voortreffelijke en menigvuldige bijdragen, welke door andere volken in een kort tijdsbeſtek tot luister der Geneeskunde zijn aangebragt geworden. Verſcheiden Genootſchappen, welke te voren in dit Gemeenebest bloeiden, kwijnen thans min of meer: de Genees- en Natuurkundige Tijdſchriften, welke bij ons het licht zagen, worden door gebrek aan onderſteuning niet voort-

gezet: — en, terwijl Duitschland vooral van Journalen overvloeit, die wel niet alle even belangrijk, beredeneerd en onbevooroordeeld geſchreven zijn, maar waarvan vele de ſchoonſte verhandelingen, waarnemingen, uittrekſels en beoordeelingen bevatten; terwijl, zeggen wij, in Duitschland dagelijks een aantal Journalen wordt uitgegeven, in ons Vaderland ſlechts twee Scheikundige, en geen één eigenlijk gezegd Geneeskundig Tijdſchrift! — In geen vak van wetenſchap ondertuſſchen, zijn de tijdſchriften van uitgebreider nuttigheid, dan in de Geneeskunde: haar gebied is in het algemeen zoo uitgeſtrekt, en elk van derzelver takken biedt zoo veel ſtof tot naſporing en onderzoek aan, dat dagelijks daarin nieuwe ontdekkingen, leerſtelſels en gevoelens kunnen voorgedragen en nieuwe uitzichten geopend worden; welker kennis voor den beoeffenaar der Geneeskunde van het uiterst belang is, zal hij zich van dwalingen onthouden, en nuttige uitvindingen tot welzijn zijner lijdende Natuurgenoten aanwenden. Maar wie kan dezelve in allen deele nagaan en omvatten, zo niet de weg hem daartoe gemakkelijk wordt gemaakt? de Tijdſchriften kunnen hierin aan zijne begeerte voldoen: deze geven niet alleen verſlag van de nieuw uitgekomen werken, maar zijn tevens de verzamelingen van nuttige waarnemingen, vernuftige naſporingen en nieuwe ontdekkingen: zij behelzen, als het ware, eene aaneengeſchakelde letterkundige geſchiedenis van de trapswijze vordering onzer wetenſchap, en tevens eene opgave van de verſchillende meeningen, vooronderſtellingen en dwalingen, die andere

van

van het regte ſpoor afleiden, en waaruit de onbevooroordeelde man, wien noch eene overdreven gehechtheid aan het oude, noch eene verregaande zucht tot nieuwigheden, noch Sectengeest, noch voorbarige toepaſſingen verblinden, de nuttigſte leringen, en uitgeſtrektſte voordeelen tot wezenlijken opbouw der konst weet te trekken.

Deze bedenkingen hebben bij ons het voornemen doen geboren worden, om aan een Geneeskundig Tijdſchrift het aanwezen te geven. Schoon misſchien het lot, hetwelk andere dergelijke ondernemingen in ons Vaderland ondergaan hebben, ons had moeten afſchrikken, hebben wij echter gemeend, handen aan het werk te moeten ſlaan om een gemis, hetwelk te lang reeds heeft ſtand gegrepen, te vervullen, ten einde de bijdragen hoe gering dezelve dan ook mogen zijn of ſchijnen, die wij daardoor tot vermeerdering van den bloei der Geneeskunde in ons Vaderland trachten aan te brengen, ook andere zouden aanſporen, om hunne bouwſtoffen tot volmaking dier edele wetenſchap toe te voeren.

Wy zullen onze werkzaamheden naar het volgend plan inrichten:

Voorëerst zal dit Tijdſchrift, als het ware, een vereenigingspunt aanbieden van al het geen in ons Vaderland tot bevordering der Geneeskundige wetenſchappen wordt bijgedragen, en tot eene verzameling moeten dienen van alle belangrijke oorſpronglijke verhande-

lin-

lingen, waarnemingen, en proeven, welke, door Vaderlandſche Geneeskundigen geſchreven, gedaan, en in het werk geſteld, ons door hun zullen worden toegezonden, en betrekking hebben tot eenig vak van het beſpiegelend of beoeffenend gedeelte der Geneeskunde.

Ten tweeden zou het oogmerk van dit Tijdſchrift zijn, om het gemis eenigermate te vergoeden van de voormalige Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit, *die in den Haag door den kundigen Arts* J. J. van den Bosch *met het allerheilzaamst oogmerk was opgericht, om de oorzaken en aart der meest in ons land voorkomende ziekten beter te leren kennen. Wij zullen hier niet herhalen hetgeen over de nuttigheid eener zoodanige inſtelling in het Programma van de voorz. Societeit is aangevoerd: een ieder toch is ten vollen overtuigd, dat de Jaargetijden, de geſteldheid des Dampkrings, de ligging eener Stad, Dorp of landſtreek, de levenswijze der ingezetenen, derzelver bercepsbezigheden, en meer andere zoodanige oorzaken eenen aanmerkelijken invloed op den aart en loop der ziekten hebben; en dat het derhalven van het uiterst belang is, om op alle die omſtandigheden naauwkeurig acht te geven, om tot eene gegronde kennis en genezing der landziekten te geraken.*

Ten derden zullen wij in dit Tijdſchrift plaatſen de Voordragten, Plannen of Memorien, door den Agent der Nationale Opvoeding dezer Republiek, aan welken ook de Staatkundige Geneeskunde is opgedragen, bij het

het Uitvoerend Bewind, of door den Commissaris tot de zaken der Geneeskundige Staatsregeling aan den voorn Agent ingediend, en strekkende tot verbetering der Geneeskundige inrichtingen in dit Gemeenebest, of betrekking hebbende tot het in werking brengen der Geneeskundige Staatsregeling.

TEN VIERDEN zullen in dit Tijdschrift uittrekſels en beoordeelingen van Uit- en Inlandſche Geneeskundige Schriften gevonden worden. — Wat dit artikel aangaat zal het ons nimmer aan ſtof ontbreken; want, zo al de inlandſche Schriften geenen genoegzamen voorraad aanboden, zoo zullen de buitenlandſche gemakkelijk dit ledige vervullen; ja wij zullen ons voornamelijk tot de laatſte bepalen, en hebben ten dien einde ons reeds den weg gebaand, om de beste Uit- en In-landſche Geneeskundige Tijdſchriften, en andere werken, tot ons oogmerk dienſtig, te verkrijgen. Wij vleijen ons, dat wij door het mededeelen van het geen in andere landen tot vermeerdering van den bloei der Geneeskunde wordt aangewend, en het beoordeelen van hetzelve zeer veel kunnen aanbrengen tot bevordering dezer heilzame wetenſchap in dit Gemeenebest; want niets is misſchien meer geſchikt, om de eerzucht onzer Geneeskundige Landgenoten op te wekken, dan de voorſtelling van de ijverige pogingen, welke bij onze nabuuren tot verſpreiding van verlichting en kunde worden in het werk geſteld. Deze voorſtelling toch, behalven dat zij onze kundigheden vermeerdert, draagt ons nieuwe bouwſtof aan, en

leert

leert ons zoo wel uit de dwalingen als uit de vorderingen van Buitenlandſche Geleerden een uitgebreid voordeel trekken. Dan wie, die ſlechts een weinig met de menigte hunner Schriften bekend is, ziet niet, dat de taak, welke wij ons zouden opleggen, onuitvoerelijk zou wezen, en dat onze ſchouderen, met welken onvermoeiden ijver wij ook mogten bezield wezen, ſpoedig onder dien zwaren last zouden bezwijken, indien wij van alle werken, die in andere landen uitkomen, uittrekſels, of beoordeelingen wilden mededeelen; wij zullen ons uit dien hoofde voornamelijk in dezen bepalen tot het beoefſenend gedeelte der Geneeskunde, zonder echter daarom andere vakken geheel uit te ſluiten, wanneer daarin merkwaardige en bij uitſtek belangrijke gevoelens mogten bekend gemaakt worden. — Voorts hebben wij ons in het algemeen voorgenomen een begin te maken met die Schriften, welke in het thans loopende jaar zijn uitgekomen: dit zal echter voornamelijk betrekking hebben omtrent geregeld uitkomende tijdſchriften, en de meeste geheel nieuwe werken, terwijl wij wijders van zoodanige ſchriften, waarvan wij geene uitvoerige uittrekſels geven, korte opgaven zullen doen onder het laatſte artikel van ons plan.

Ten vijfden zullen in dit Tijdſchrift gevonden worden de belangrijke Reſultaten uit de Geboorte- Trouw- en Sterf-Registers, welke bij het Agentſchap der Nationale Opvoeding zullen moeten inkomen, indien de voordragt wordt goedgekeurd, welke daartoe voorlang

lang door het Uitvoerend Bewind bij het Vertegenwoordigend Ligchaam dezer Republiek is ingediend.

TEN ZESDEN zal dit Tijdschrift behelzen de aankondiging en korte opgave van Uit- en In-landsche Geneeskundige Schriften, waaronder wij begrijpen de Geneeskundige Dissertatien, welke op onze Vaderlandsche Hoge Scholen verdedigd worden: wijders Geneeskundig Nieuws, Berichten, Programma's, enz.

INGEVOLGE dit plan, het welk wij zoo na mogelijk zullen volgen, zonder echter daaraan zoo zeer verbonden te willen zijn, dat wij niet somtijds daarvan in zoo verre zouden afgaan, dat niet altijd alle artikels van hetzelve door ons vervuld zullen worden, bieden wij onze landgenoten thans het eerste Stuk van ons Tijdschrift aan, in de hoop, dat zij onze pogingen zullen goedkeuren, en dezelve door hunne ondersteuning bevorderen. Op hunne medewerking vertrouwende, hebben wij ons Oniwerp verder uitgebreid, dan wij in den beginne voornemens waren: en wij vleijen ons dat zij ons in die verwachting niet te leur zullen stellen. Vooral willen wij de aandacht gevestigd hebben op de twee eerste artikels van ons Ontwerp, waaraan, zonder hunne bijdragen onmogelijk op den duur door ons zou kunnen voldaan worden. In dit eerste Stuk hebben wij slechts het eerste, derde, vierde en zesde willen vervullen, om hetzelve niet te zeer te doen uitdeigen. Wij zullen hetzelve spoedig door een tweede Stuk doen opvolgen, terwijl wij

wij ons voorts aan geen tijd in de uitgave der volgende zullen binden. — En zoo wenschen wij dat onze pogingen met eenen goeden uitslag zullen bekroond worden, en medewerken, om de oogmerken te bereiken, welke wij ons hebben voorgesteld, en welker heilzame strekking door niemand, zoo wij vertrouwen, in twijffel zal getrokken worden!

Den Haag 23. Maij 1801.

GENEESKUNDIG MAGAZYN.

PROEVE *over den invloed der Scheikunde op de werkingen des Dierelijken Ligchaams; door* C. G. ONTYD, *Med. Doct. in den Haag.*

Nusquam mihi ortum est cum aliquo disidium propter opinionum discrepantiam, nec inimicitiae susceptae, quod mecum in iis non sentiret, a quibus forsan paulo post & ipse dissensurus sum.

BROWNE, *Relig. Med.*

ONDER de konsten en wetenschappen, welke in de onlangs afgeloopen eeuw groote en buitengewone vorderingen gemaakt hebben, verdient zekerlyk de Scheikunde in de eerste plaats gerangschikt te worden: welk een verbazend onderscheid nemen wy niet waar, wanneer wy den toestand dezer edele wetenschap, op het begin en einde der achtiende eeuw, onderling vergelyken! buiten kyf kennen wy de bestaandeelen der Natuur-ligchamen, de veranderingen, welke derzelver onderlinge verbindingen en werkingen op elkander vergezellen; en den invloed der Scheikundige waereld op de Dierely-

ke ligchamen verre beter, dan onze voorvaderen: geen wonder derhalven, dat men in onzen leeftyd getracht heeft, deze nuttige wetenſchap ook ter volmaking van de onderſcheiden takken der Geneeskunde te doen ſtrekken, en van dezelve ter verklaring der Dierelyke verſchynſels gebruik te maken; ja er zyn mannen opgeſtaan, die den grond derzelve, zoo wel in de levendige als in de dode Natuur, in de byzondere menging en betrekking der onderſcheiden ſtoffen, welke het Dierelyk ligchaam ſamenſtellen, gezocht hebben, en alle verſchynſelen der levende wezens daaruit hebben trachten afteleiden. — Reil, die, benevens Galvani, als de grondlegger van deze nieuwe Scheikundige ſecte kan worden aangezien, ſtelt echter dit zyn ſysthema met alle, hem zoo eigen, beſcheidenheid voor, en poogt eeniglyk te bewyzen, dat de meeste verſchynſels der levende wezens voornamelyk in de Dierelyke ſtof gegrond zyn (1). Hy ſtaat deze zyn hypotheſe geen den minſten invloed op het beoeffenend gedeelte der Geneeskunde toe; maar erkent volmondig, dat, daar wy tot nog toe volſtrekt onkundig zyn, op welke wyze de menging der organiſche ligchamen by derzelver werking veranderd worden, wy by gevolg, in de praktiſche onderzoeking en behandeling des zieken Dierelyken ligchaams, alle deze theoriën voor als nog moeten vaarwel zeggen, en op de gewone manier de gezondheid onzer lyderen trachten te herſtellen (2).

Doch

(1) *Archiv. fur die Phyſiologie*, 1 B. 1. *Heft von der Lebenskräft.*

(2) *Ueber die Erkenntniſs, und cur der Fieber. Allgemeine Fisberlehre, Erſter Band, Zweite Auflage, Voorrede* 3, 6 *und* 7.

Doch het is er verre van daan, dat deze manier van denken ook in de ſchriften zyner leerlingen en navolgers zou doorſtralen: niet alleen verklaren zy alle verſchynſels der levende wezens, zonder uitzondering, uit eene Scheikundige oorzaak, ſoortelyke menging der Dierelyke ſtoffe, maar ook pogen zy by alle gelegenheden eene, geheel op zuivere Scheikundige wetten gebouwde, ziektekunde en geneeswyze der ziekten intevoeren. — Girtanner, Beddoes, Cruikshanks, en andere, doen de Venusſmet enkel uit gebrek aan het Zuurmakend Beginſel, (Oxugêne) ontſtaan; en, volgens hunne ſchriften, wordt deze ziekte door de verſchillende Kwikkalken, het Salpeter-zuur, het met Zuurſtof oververzadigd Zoutzuur, het met Zoutzuur oververzadigd Loogzout, ja zelfs door het Citroenzuur genezen: het komt er ſlechts op aan, op de eene of andere manier de vereischte hoeveelheid Zuurſtof in het ligchaam te brengen, ten einde het evenwigt tusſchen deszelfs onderſcheiden beſtaandeelen te herſtellen (3).

Dr. Trotter laat insgelyks de Scheurbuik eenigelyk uit een verregaand gebrek aan Zuurſtof ontſtaan (4). Dr. Rollo gaat zoo verre, van alle idiopatiſche of eigenlydende ziekten uit een overvloed of gebrek aan Oxugêne te doen geboren worden,

(3) Rollo *an account of two caſes of the Diabetes Mellitus with the reſults of the trials of various acids, aud other ſubſtances in the treatment of the lues Venerea*, vol. II. p. 144 tot 199.

(4) *Obſervations on the Scurvy.*

den; ja hy heeft er zelfs eene beknopte Materies Medica bygevoegd, door middel van welke men, zynes bedunkens, in ſtaat zou zyn, om, naar bevinding van zaken, aan het Menſchelyk ligchaam een plus of minus van Oxugêne te geven (5); en is er niet onlangs in het nabuurig Duitſchland, op hoog bevel van den Pruisſiſchen Monarch, eene Scheikundige geneeswyze der koortſen publiek gemaakt! —

Eene ondervinding van zoo vele eeuwen heeft ons alleenlyk een ſoortelyk middel tegen de Tusſenpozende koortſen doen kennen, en wy bezitten, tot dus verre, tegen de overige, welker uitwerkſelen intusſchen verre vernielender en noodlottiger voor het Menſchelyk geſlacht zyn, niet dan algemeene middelen; ja zyn zelfs niet altoos in ſtaat, om *à priori* de omſtandigheden te kunnen bepalen, onder welke deze of gene middelen met vrucht kunnen gebruikt worden; ten minsten niet in alle koortſen: maar de aanwending der Scheikunde op de praktyk der Geneeskunde hakt den Gordiaanſchen knoop door. — Profesſor Reich, op Scheikundige grondbeginſels ſteunende, geeft ons een zeker middel aan de hand, om alle voorkomende koortſen, van welken aart ook, binnen een' korten tyd te kunnen genezen; immers alle koortſen ontſtaan, volgens hem, uit een betrekkelyk of volſtrekt gebrek aan de noodige hoeveelheid Zuurſtofs, en moeten dus ook alle door eene algemeene geneeswyze, het ryklyk toedienen van Zuuren namelyk, radicaal genezen worden (6).

Dan

(5) l. l. vol. 1. p. 308. tot 320.

(6) G.C.Reich, *vom Fieber, und deſſen behandlung ueberhaupt*,

Dan, hoezeer ook eene voorzichtige aanwending der Scheikunde op het menſchelyk ligchaam ons eenen ryken oogst belooft ter volmaking, beide van het beſpiegelend en beoeffenend gedeelte der Geneeskunde; hoezeer ieder nieuw middel, om de rampen zyner lydende natuurgenoten te verligten, niet dan ten uiterſten aangenaam zyn kan voor elk weldenkend Geneesheer, vordert echter aan den anderen kant de voorzichtigheid, dat men geene nieuwe geneesmiddelen by het ziekbed aanwende, dan na een naauwkeurig onderzoek van de gronden, waarop derzelver gebruik wordt aangeprezen, en van het geen de ondervinding van derzelver nuttigheid en uitwerking op het menschlyk ligchaam reeds geleerd mag hebben; en deze onbevooroordeelde voorzichtigheid komt vooral te pas in een tyd, in welken de door buitenlandſche Artſen zoo menigvuldig voorgeſtelde nieuwe geneeswyzen en geneesmiddelen elkander als verdringen, waarvan er reeds zoo vele door de ondervinding zyn gelogenſtraft geworden.

Deze aanmerkingen hebben my aangeſpoord, om in deze Proeve te onderzoeken, in hoe verre de verrichtingen des Dierelyken ligchaams, beide in deszelfs gezonden en zieken ſtaat, door de Scheikunde bepaald worden.

Ik zal dezelve in twee deelen afdeelen. — In het eerſte, of Phyſiologiſche gedeelte, zal ik trachten nateſporen; in hoe verre de verrichtingen des dierelyken ligchaams in deszelfs gezonden ſtaat ſcheikundig beſtemd zyn. — In het tweede gedeelte zal ik pogen nategaan; in hoe verre de invloed der

Scheikunde op het Dierelyk ligchaam door deszelfs onderscheiden ziekten vermeerderd of wel verscheidenlyk gewyzigd worde, en zal zoo veel mogelyk uit daadzaken aantonen, in hoe verre de Scheikunde tot de kennis der ziekten, en tot derzelver genezing ons tot nog toe behulpzaam zy.

Daar nu, onder alle de voorstanders van deze nieuwe Scheikundige secte, niemand zoo verre gegaan is in het aanwenden der Scheikundige wetten op de Natuurkunde (Physiologie) des Menschelyken ligchaams, als Professor Reich, zoo zullen de eerste paragraphen van zyn systhema ons, in het onderzoek over den invloed der Chemie op de Physiologie, ten leidraad strekken.

„ Ieder," (dus begint Professor Reich zyne Verhandeling,) „ die met open oogen en onbevooroordeeld het Menschelyk ligchaam gadeslaat, vindt „ zig genoopt te erkennen, dat alle deszelfs verrichtingen, van welken aart ook, het gevolg zyn „ van een onafgebroken schakel van Dierelyk-scheikundige bewerkingen, waarby eene bestendige „ verandering in de menging der organische stoffe „ plaats grypt. Deze Dierelyk-scheikundige werkingen zyn het resultaat eener onophoudelyke tegenwerking der tegen elkander gestelde (heterogene) krachten of beginselen; zonder welker „ daarzyn niets, het geen in het ruim is of wordt, „ gedacht kan worden. De geduurige bymenging, „ verandering en afscheiding van onderscheiden stoffen; derzelver onderlinge betrekkingen ten opzichte van hare soortelyke hoeeelheid en hoe-

„ da-

„ danigheid; het verſchil der byzondere organen,
„ in welke die veranderingen bewerkt worden, en
„ hunne werktuigkundige verandering moeten nood-
„ wendig eene groote verſcheidenheid dezer Dierelyk-
„ ſcheikundige werkingen te weeg brengen (7)."

In plaats derhalven van de minſte bewysredenen voór de waarheid en juistheid zyner Scheikundige theörie aantevoeren, vangt Profesſor Reich aan, met ons op eenen beſlisſenden toon te verzekeren, dat ieder, die met open oogen, zonder door partyzucht verblind te zyn, het Dierelyk ligchaam beſchouwt, alle deszelfs verrichtingen als een onafgebroken ſchakel van Dierelyk-ſcheikundige werkingen moet aanzien, waarby de menging der Dierelyke ſtof beſtendiglyk veranderd wordt: hy neemt dus als eene volkomen bewezen zaak of axioma aan, dat alle Dierelyke verrichtingen hunnen grond hebben in de menging der organiſche ſtoffe, en grondvest op dezelve zyne volgende aphorismi, welke in de daad niets anders zyn dan gevolgen van deze zyne eerſte ſtelling: of intusſchen deze zoo klaar zy, dat ze ieder onbevooroordeelde in 't oog loopt, laten wy gaarne aan het welwikkend oordeel onzer lezeren over; terwyl wy voor ons zelve niet ſchroomen, onze kortzichtigheid ten dezen opzichte te belyden; ja volmondig te erkennen, dat al het geen Reil, von Humboldt en Ritter, (uit de ſchriften van welke Reich zyn ſyſthema der Koortſen ſchynt ontleend te hebben (8),) over deze zaak geſchreven hebben,

(7) l. i. §. 1, 2 en 3.
(8) l. l. §. 79.

ben, niet toereikende is geweest om ons de ſchellen van de oogen afteligten; dat het ons integendeel zeer twyffelachtig voorkomt, of de eerſte oorzaak der levens-verſchyningen wel in de byzondere menging der Dierelyke ſtoffe te zoeken zy.

De ſchriften der bovengemelde mannen, wel verre van de zaak in geſchil klaar te bewyzen, komen, onzes erachtens, niet eens met het door Reich daaruit getrokken axioma volkomen overeen. — Immers Ritter ſtelt alleen vast, dat een beſtendig Galvanisme de levensverſchynſels in het Dierenryk vergezelt, en beweert geenzins, dat alle verrichtingen des Dierelyken ligchaams het Galvanisme, en de daarvan afhangende verandering in de menging der organiſche ſtoffe ten grondſlag hebben (9).

Reil tracht eeniglyk te bewyzen, dat de oorſprong van alle verſchyningen der bewerktuigde wezens, welke geene voorſtellingen zyn, of niet met voorſtellingen als oorzaak of gewrocht in verbinding ſtaan, in de Dierelyke ſtoffe, in het oorſprongelyk verſchil van derzelver grondſtoffen, en in derzelver menging en form moet gezocht worden (10). — Hy erkent derhalven, dat niet alle verſchynſels van het Menſchelyk ligchaam hunnen oorſprong in de verandering der menging der organiſche ſtoffe hebben.

De

(9) J. W. Ritter, *beweis, daſs ein beſtandig Galvanismus den levensproceſs in den Thierreich begleite.*

(10) l. l. ſ. 11.

De beroemde Humboldt, na aan den eenen kant den grooten invloed der levens-ſcheikunde op alle de verrichtingen der Dierelyke machine te hebben aangetoond, ſtemt aan den anderen kant volledig toe, dat er buiten de ſtoffe of de voorwerpen der uitwendige zintuigen, in de georganiſeerde wezens nog iets anders is, het geen met dezelve in wederkerige werking ſtaat, — een onſtoffelyk beginſel, een voorwerp der inwendige zintuigen, eene voorſtellende kracht. Na vervolgens het gevoelen van Reil, dat namelyk voorſtellingen zonder eene gelyktydige beweging der herſenen, en zonder eene bepaalde form van het herſengeſtel en der zintuigen geene plaats hebben kunnen, wederlegd te hebben, beſluit hy aldus: „ Zonder de vrage, of de geor-
„ ganiſeerde ſtoffe in de ganſche Natuur met eene
„ voorſtellende kracht in verbinding ſtaat, te willen
„ beantwoorden, leert ons ten minſten de ondervin-
„ ding duidelyk, dat, by de Menſchen, menigvul-
„ dige bewegingen, in voorſtellingen, die eveneens
„ verſchynſels, maar van eenen anderen aart, zyn,
„ gegrond zyn, en dat de laatſte de eerſte vooraf-
„ gaan (11).”

Wanneer men dus met Reich vaſtſtelt, dat alle levensverrichtingen in de verandering van de menging der Dierelyke ſtof hunnen grond hebben, neemt men als eene waarheid aan eene zaak, welke niet alleen in 't minſten niet bewezen, maar ook hoogst onwaarſchynlyk is; daar het buiten kyf is, dat menig-

(11) *Verſuche ueber die gereizte Muskel und Nervenfäſer etc. Zweiter Band* §. 42. tot 44.

nigvuldige verſchynſelen der Dierelyke ſtoffe voorſtellingen ten grondſlag hebben, en van dezelve geheel afhangen, dat daarby ook eene verandering in de menging der georganiſeerde ſtoffe geſchiede, lyt wel geen den minſten twyffel; dan deze is het gewrocht der voorſtellingskracht, en geenzins de oorzaak der voortgebragte verſchynſels. Ook leert de ondervinding ten duidelykſten, dat de ſoortelyke verandering van de menging der Dierelyke ſtoffe, welke volgens Reich het wezenlyk karakter der Koortſen uitmaakt, niet zelden door hevige gemoedsaandoeningen, dat is door voorſtellingen, wordt voortgebragt.

„ Het verſchynſel des levens ontſpruit uit de „ tegengeſtelde wederkeerige werking dezer tegen„ ſtrydige beginſelen. — Hetzelve is dus eene be„ ſtendige poging van vreemdaartige (heterogene) „ ſtoffen naar gelykaartigheid (homogeniteit,) waar „ toe dezelve nochtans wegens de geduurige by„ menging van nieuwe vreemdaartige ſtoffen niet „ komen kunnen; of, met andere woorden, het le„ ven is een altoosduurende cirkelvormige, door de „ ſamentreffing van vyandige beginſels voortgebragte, „ beweging. — Als beweging kan men zich dezel„ ve niet zonder deze ſamentreffing van tegenſtry„ dige krachten voorſtellen, en krachten kunnen „ daarentegen zich niet vertonen zonder het daar„ zyn der georganiſeerde ſtoffe. Krachten behooren „ derhalven tot het wezen der ſtoffe, en ſtof is „ niets anders dan kracht, uit een voorwerplyk „ gezichtspunt genomen, en kracht niets anders als „ ſtof, uit een onderwerplyk gezichtspunt beſchouwd.

„ Or-

„ Organiſche krachten en organiſche lïgchamen zyn
„ dus één en hetzelfde, maar uit verſchillende ge-
„ zichtspunten. — De organiſatie beſtaat door hare
„ organiſche krachten, is even zoo veel gezegd,
„ als: zy beſtaat door zich zelve; zy is het voort-
„ brengſel harer georganiſeerde eigenſchappen, der
„ werkingen harer natuurelyke krachten. — Daar nu
„ dit voortbrengſel der organiſche hoedanigheden
„ van het organisme een Scheikundig product is,
„ zoo moeten ook deszelfs eigenſchappen of wer-
„ kingen van een' Scheikundigen aart, dat is, Schei-
„ kundig bepaald zyn; en Levenskracht, Prikkel-
„ baarheid, Senſiliteit, Irritabiliteit, Vormingskracht,
„ en hoe ook anders die krachten mogen genaamd
„ worden, welke men byna als zelfſtandige wezens
„ de organiſatie bygevoegd had, kunnen dus niet
„ anders dan Scheikundig bepaald gedacht worden. —
„ De naaſte grond des levens legt derhalven in de
„ organiſche, en door deszelfs organiſatie weder
„ organiſerende ſtoffe, dat is, in het organisme zel-
„ ve. De grond des organiſchen levens en de eer-
„ ſte oorſprong van al het leven moeten echter we-
„ zenlyk van elkander onderſcheiden, en geenzins
„ onderling verwisſeld worden. Ten opzichte van
„ het eerſte kan de ondervinding ons tot een be-
„ ſluit brengen; daar het laatſte een begrip is, welk
„ zich alleen in de hoogſte ſpheer van het (transcen-
„ dentalismus) bovenzinnelyke laat ontdekken, tot
„ welke hoogte de afgetrokkenſte wysgeer zich in
„ zyne idéënvlugt naauwlyks kan verheffen, en
„ wiens uiterſte grenzen ſlechts aanteroeren dezelve
„ zich vergenoegen moet (12). "

De

(12) l. l. §. 4. en 5.

Deze Aphorismen ſtrekken eeniglyk om te bewyzen, dat alle verſchynſels der Dierelyke ligchamen derzelver grond in de verandering van de menging der organiſche ſtoffen hebben, en er derhalven geene abſolute levenskracht beſtaat, maar dezelve niets anders is, dan de ſomme van alle die betrekkingen of verbindingen der krachten, welke door hare tegenſtrydige werkingen op elkander dat verſchynſel, het welk wy met den naam van *leven* beſtempelen, te voorſchyn brengen. — Het leven ontſtaat dus, en is, volgens hun begrip, het reſultaat van de tegen elkander botſinge der vreemdaartige ſtoffen, uit welke het Dierelyk ligchaam is ſamengeſteld; de gelykaartigheid (homogeniteit,) van welke, het geen den dood van het levend wezen oogenbliklyk zou veroorzaaken, alleenlyk belet wordt door den geduurigen toevoer van nieuwe vreemdaartige ſtoffen: het is een product, waar van het organisme, ſoortelyke menging des Dierelyken ligchaams, de grondſlag is; of, met andere woorden, de ſtoffe is de oorzaak, en de levenskracht het gewrocht: — een gevoelen, het welk in geenen deele onder de nieuwe voortbrengſels der achtiende eeuw moet gerekend worden, daar hetzelve reeds in oude tyden is bekend geweest; (De Epicuristen ſchreven reeds aan de ſtoffe leven toe;) maar hetwelk, na langen tyd in eene diepe vergetelheid te zyn bedolven geweest, in onzen leeftyd door ſommige buitenlandſche geleerden, voornamelyk door Reil (13), Ackerman (14), Brandis

(13) l. l.

(14) *Verſuch einer Phyſiſche Darſtellung der lebenskräfte Organiſirter Körper, erſter Band.*

dis (15), en Schelver (16) is opgegraven, en in een nieuw Scheikundig gewaad geſtoken. — De gronden, waarop zy dit hun ſtelſel bouwen, zyn hoofdzakelyk de navolgende.

ALLE verſchynſels der Natuurelyke ligchamen, het zy bewerktuigd, het zy onbewerktuigd, hebben hunnen grond in het wezen des ligchaams zelve, in hetwelk zy zich opdoen, en in de betrekking der overige Natuur tot hetzelve. — Dat nu dit of dat ligchaam met de overige Natuur in deze betrekking van zyn en werken treden kan, wordt door deszelfs aart of ſoortelyk wezen veroorzaakt. De verſcheidenheid der ligchamen beſtaat derhalven in derzelver verſcheidene natuur. — Nu berust het verſchil der ſtoffe over het algemeen op de verſcheidenheid der menginge, derhalven moet ook de verſcheidenheid in de hoedanigheid der ligchamen, en bygevolg derzelver natuur eeniglyk in de onderſcheiden mengings-evenredigheden van derzelver ſtoffe beſtaan — Dit eene algemeene Natuurwet zynde, ſtrekt zich dezelve ook over de zoogenoemde georganiſeerde wezens of levende ligchamen uit: alle verſchyningen, die wy by dezelve waarnemen, hebben hunnen beſtemmingsgrond in den byzonderen aart en form der organiſche ligchamen, door welke zy worden voortgebragt; dat is, dezelve hangen van de byzondere menging der Dierelyke ſtof af; zoo wordt er, by voorbeeld, eene bepaalde gedaante en vereeni-

(15) *Verſuch uber die lebenskräft*, 1795.

(16) *Elementarlehre der Organiſche Natur. Erſter Theil. Organomie* 1800.

niging der ſpiervezelen ter vorming eener ſpier, en ter voortbrenging eener ſoortelyke wyziginge der levenskracht, Irritabiliteit, vereischt, welke, eveneens als het maakſel eener ſpier van dat der overige deelen des Dierelyken ligchaams verſchillende is, ook onderſcheiden is van alle overige wyzigingen der levenskracht. Hetzelfde heeft plaats ten opzichte van de opſlorpende vaten, van de zenuwen, met één woord, ten aanzien aller deelen des menſchelyken ligchaams; overal zien wy, dat eene eigenäartige form, menging der Dierelyke ſtoffe, eene eigenaartige kracht doet geboren worden; zoo ſpoedig daarom de ſoortelyke menging der organiſche ſtoffe van eenig deel eene verandering ondergaat, zoo wordt ook ſtraks deszelfs levenskracht ſoortelyk veranderd, zoo dat er altoos dezelfde betrekking blyft tusſchen ſtof en kracht; een duidelyk bewys, dat de verſchynſels, welke de bewerktuigde wezens opleveren, in een onmiddelyk verband ſtaan met de byzondere wyze van ſamenſtelling dier ligchamen: of liever, zy hebben hunnen grond in de byzondere menging en vereeniging der ſtoffe, en de daarvan afhangende ſamenſtelling der organen.

De verſchyningen des Dierlyken ligchaams zyn, wel is waar, eigenäartig, dan, zoo is de Dierelyke ſtof, die dezelve voortbrengt, in den hoogſten graad: deszelfs ſamenſtelſel, van de eenvoudigſte beginſelen af, tot op de meest ſamengeſtelde organen toe, bewyst dit ten vollen; de beſtaandeelen der levende wezens zyn niet alleen, naar verſchillende evenredigheden, werktuigkundig ſamengevoegd; maar ook Scheikundig ſamengemengd: de byzondere wyzi-

gin-

gingen van de algemeene grondkrachten der ſtoffe, welke wy by de meer ſamengeſtelde ligchaamen waarnemen, doen de ſtoffe, van het Mineraalryk tot op den mensch, verſchillende en zeer hooge graden van veredeling ondergaan: overal echter ſtaat de ſtof tot de kracht als de oorzaak tot het gewrocht.

Buiten twyffel ontſtaan er ſomtyds eigenaartige verſchynſels in het Dierelyk ligchaam, zonder dat men eene ſoortelyke verandering in de menging der organiſche ſtoffe kan aantonen; ja zelfs wordt ſomtyds het Dierelyk leven vernietigd, zonder dat men door het naauwkeurigſte onderzoek der lyken de geringſte belediging van het organisme, menging der organiſche ſtof, heeft kunnen uitvinden; dan hieruit volgt niet, dat er indedaad geene belediging dáár was; immers er kan eene genoegzame verandering in de vaste en vloeibaare deelen des Dierelyken ligchaams voorhanden zyn, zonder dat het menſchelyk oog daarom altoos in ſtaat zy hetzelve waartenemen: hoe gering is het aantal der levensverſchynſelen, welke wy kunnen gadeſlaan, in vergelyking van die, welke zich aan onze gewapende zintuigen onttrekken! Men kan derhalven, om dat men tot nog toe zoodanige verſchynſels uit Scheikundige gronden niet verklaren kan, met geen het minste regt het beſluit trekken, dat dezelve geene Scheikundige werkingen ten grond hebben.

Dit ſysthema is geheel op de ondervinding geground, en tevens het eenigſte, het geen ons in ſtaat ſtelt ter verdere volmaking der Phyſiologie: wanneer men daarentegen eene, van de menging der geor-

ga-

ganizeerde ſtoffe onderſcheiden, of abſoiute levens-kracht aanneemt, kan men, wel is waar, met deze *Deus ex machina*, naar willekeur omſpringen; dan, hiermede wint men niets, en ſnydt men tevens allen weg geheel af tot verder onderzoek. Onſtoffelyke wezens, voor het beſtaan van welke wy in de ervaring geen bewys hebben, en waarvan wy ons ook geen denkbeeld kunnen vormen, zyn voór g en onderzoek vatbaar; in plaats derhalven van hier den invloed van onzichtbare wezens interoepen, en den grond van alle deze verſchynſelen, of met Schelling, in eene alles levendmakende Waereldziel te zoeken, of met Stahl, voor ieder Dierelyk ligchaam eene byzondere ziel aantenemen, die haar eigen organen vormt, doet men verre beter zich te houden aan de bevinding onzer zintuigen, en aan de ervaring: en deze leert ons buiten de Dierelyke ſtof niets anders kennen, het geen men met regt als de oorzaak der levensverſchynſelen zou kunnen aanzien. Hoe moeijelyk het dan ook ſchynen moge om den grond der laatſte uit de eerſte te verklaren, zoo geeft ons dit nochtans geen regt om onzichtbare wezens interoepen, wier beſtaan zeer twyffelachtig is en alleen op de verbeelding berust. —

Hoezeer wy ons ten vollen overtuigd houden van het groote nut, het geen de verſcheiden takken der Geneeskunde te wachten hebben van eene gepaste en niet overdreven toepaſſing der Scheikunde op het Dierelyk ligchaam; hoe zeer wy even gaarne aannemen, dat zeer vele verſchynſels by de organiſche wezens zig gemakkelyk uit de Scheikundige verwandſchap der grondſtoffen laten verklaren; zoo kunnen

wy

wy nochtans met Reil, Reich, Schelver en andere, niet toeſtemmen; dat alle werkzaamheden des menſchelyken ligchaams haren grond hebben in de byzondere menginge der organiſche ſtoffe, en dat de levenskracht zelve eeniglyk het gewrocht zoude zyn van de organiſatie, eigenaartige menginge der Dierelyke ſtoffe; integendeel ſchynt het ons toe, dat ook hier de midden weg de naaste aan de waarheid is. — Volmondig erkennen wy den gewigtigen invloed, welken de mengings-veranderingen, die de organiſche ſtoffe beſtendiglyk ondergaat, op de onderſcheiden verrichtingen des menſchelyken ligchaams hebben; ja twyffelen niet of de byzondere menging der organiſche ſtof brengt zeer veel toe tot het beſtemmen der levenskracht, en dat eene verandering in de eerſte niet zelden die der laatſte na zich ſleept; doch aan den anderen kant, komt het ons voor, dat men te verre gaat met de organiſatie tot baſis en oorzaak te ſtellen aller Dierelyke verſchynſelen, en dat de levenskracht iets is onderſcheiden van het organisme: ten minſten dat het tot nog toe veel voegzamer zy, ter verklaring der levensverſchynſelen dezelve als zoodanig te beſchouwen. Immers, ſlaan wy de byzondere eigenſchappen der dode en levendige ſtof aandachtig gade, welk een verbazend onderſcheid worden wy tuſſchen beide niet gewaar! — In de onbewerktuigde Natuur is de ſtof lydelyk, en ondergaat, aan zich zelve overgelaten, geene verandering ter waereld. Wanneer dezelve door eene oorzaak, buiten zich, in beweging gebragt wordt, zoo vermindert deze beweging geduuriglyk, tot dat eindelyk dezelve geheel ophoudt, en de ſtof gaat trapswyze van den werkzamen ſtaat, tot welken zy was genood-

zaakt geworden, in een' rustenden over, in welken zy blyft.

Wanneer de eene ſtofklomp op den ander genoodzaakt wordt te werken, zoo verliest de eene altoos zoo veel van zyn eigen beweging, als dezelve aan den ander mededeelt, zoo dat de graad van beweging, welke in den eenen voortgebragt wordt, geheellyk afhangt van de hoeveelheid der bewegingskracht, welke dezelve van den ander ontfangen heeft.

Indien er eene ſcheikundige vereeniging tusſchen twee ligchamen plaats grypt, zoo verliezen beide, door deze verbinding, ſommige of wel alle hoedanigheden, welk zy te voren afzonderlyk bezaten, en vormen te zamen een nieuw ligchaam.

Dit verlies van beweging, deze hoedanigheidsverandering der dode ſtoffe, zyn beſtendig eentoonig, en aan de algemeene Natuurwetten onderworpen: de wetten der werktuigkunde bepalen de eerſte; en die der ſcheikunde de laatſte, zoo dat een ervaren Werktuig- of Schei-kundige, indien hy zich op de integriteit zyner materialen gerustelyk verlaten kan, altoos in ſtaat zy, om *a priori* den uitſlag zyner te nemen proef te voorſpellen.

Dan met de levende wezens is het geheel anders gelegen; in de georganiſeerde ſtoffe heeft, wel is waar, vermindering van beweging, maar nooit eene volkomen rust, plaats: de levenswerkzaamheid der organen, de geduurige afwisſeling van derzelver beſtaandeelen, en de onophoudelyke werking

king der onderſcheiden prikkels op de bewerktuigde ligchamen, verbannen geheel en al alle denkbeelden eener eigenlyke rust.

De algemeene eigenſchappen der levendige ſtoffe verſchillen ook ten eenenmaal van die der dode; de veranderingen, welke de eerſte beſtendig ondergaat, en de onderſcheiden vermogens en krachten, welke de talloze levende wezens, die het geheelal vervullen, bezitten, voornamelyk ten opzichte van derzelver levens- en vorm-kracht, tonen duidelyk, dat dezelve onderſcheiden en byzondere wetten volgen, welke afhangen van het geſlacht, waartoe zy behooren; en dat de georganiſeerde ſtoffe, van welke zy zyn ſamengeſteld, geheel verſchillende eigenſchappen heeft van de dode ſtof in derzelver gewonen ſtaat.

Ieder levend wezen, in deszelfs gezonden toeſtand, is in eene geduurige werkzaamheid, en bezit het vermogen om in eene zekere mate te kunnen weerſtaan de werktuig- en ſchei-kundige werkingen der dode ſtoffe; als ook de eigenſchap om de dode ſtoffe te organiſéren, of in levende te veranderen. — Ieder dier bezit, in een' minderen of meerderen graad, het vermogen om de zintuigelyke eigenſchappen der zelfſtandigheden, welke aan deszelfs werking blootgeſteld worden, te vernietigen; terwyl het zyn eigen hoedanigheden ongeſchonden bewaart; het behoedt de Dierelyke machine voor ontbinding en bederf, door te werken op vreemdaartige zelfſtandigheden, en dezelve in zyn eigen natuur te veranderen. —

Deze onderſcheiden zelfſtandigheden verkrgen eigenſchappen, geheel verſchillende van de zoodanige, welke zy oorſprongelyk bezaten; zoutachtige zelfſtandigheden, by voorbeeld, het zy loogzoutig, het zy zuur, zoo ſpoedig dezelve de werking der ſpysvertering in de maag van een levend wezen ondergaan hebben, verliezen oogenbliklyk hunne voormalige hoedanigheden, en ſcheikundige verwandſchappen. — De ſpys, het zy dezelve tot het planten- of dieren-ryk behoort, verliest alle ſporen harer vorige eigenſchappen; dezelve bewaart nu niet langer hare karacteristieke kentekenen, maar wordt vatbaar voor dezelfde veranderingen, als het levend wezen, door hetwelk zy geäsſimileerd is. — Water, Brandewyn, Zuuren en Kina, hoe zeer uit derzelver natuur onvatbaar voor eene rottige gisting, zoo ſpoedig zy de bewerking der ſpysvertering ondergaan hebben, verliezen hnnne vorige eigenſchappen, en verkrygen nieuwe hoedanigheden, waardoor zy vatbaar zyn en geneigd worden tot de rotting, zoo dat, in den gezonden toeſtand des Dierelyken ligchaams, de chyl, het zy gemaakt van de ſterkſte rottingwerende, of integendeel van de rottigſte zelfſtandigheden, van wyn en Dierelyk voedſel of van zuiver water en groentens, dezelfde algemeene eigenſchap van neiging tot rotting, welke nochtans door de levenskracht verhinderd wordt, verkrygt.

Dan, ſchoon deze zoo verſchillende zelfſtandigheden door de ſpysverterings-organen van ieder levend wezen eene ſoortelyke en eenvormige hoedanigheid bekomen, verſchillen echter de onderſcheiden voedſels zeer veel van elkander, ten opzichte

van

van derzelver byzondere vatbaarheid, om door verſchillende levende wezens in hare eigen natuur veranderd te worden; en hierom vereiſchen de onderſcheiden ſoorten der levende ſchepſelen verſchillende ſoorten van voedſel; gelyk dit ook het geval is met hetzelfde Dierelyk wezen, op onderſcheiden tyden.

Deze verſcheidenheid der zelfſtandigheden, welke aan de werking van een levend wezen zyn blootgeſteld, kan geenzins het gewrocht zyn van eene ſcheikundige oorzaak; want, indien dit het geval ware, zouden de veranderingen, welke het voedſel ondergaat, eenvormig en beſtendig zyn; en de gevormde chyl, in plaats van altoos eene gelykaartige vloeiſtof uit te maken, zou de eigenſchappen der verſchillende voedſels bezitten.

De ſpysvertering derhalven, door middel van welke onderſcheiden ſoorten van voedſel tot eene ſoortelyke vloeiſtof veranderd worden, is geene ſcheikundige, maar eene levende werking, waardoor alle organiſche wezens het vermogen bezitten, om de verſchillende zelfſtandigheden, die hun tot voedſel dienen, in derzelver eigen natuur te veranderen, en de voedſels laatstelyk te doen aannemen de form, en gedaante van dat levend wezen, door hetwelk zy veranderd waren: vleesch en brood, na de ſpysvertering ondergaan te hebben in de maag van een mensch en een hond, wordt veranderd in de ſoortelyke organiſche natuur van ieder; en zien wy niet dagelyks eene menigte planten, welke op hetzelfde water, en in dezelfde lucht gevoed worden, nochtans eene geheel onderſcheiden organiſche form aan-

nemen ; brengt niet dezelfde akker te gelyk het vruchtbaar graan en onkruid voort! — ten duidelyken bewyze, dat het voedſel door de ſoortelyke levenskracht der onderſcheiden organiſche ligchamen in eene ſoortelyke, naar den aart en natuur van ieder organisch wezen geſchikte, vloeiſtoffe veranderd wordt.

Indedaad de uitwerkſelen verſchillen hemelsbreedte, wanneer vreemde zelfſtandigheden op het Dierelyk ligchaam werken, en hetzelve door ziekte of anderzins het vermogen verloren heeft, dezelve te veranderen in zijn eigen natuur, en de werking der uitwendige prikkels te kunnen weerſtaan; in dit geval behouden of de voedſels hare eigen oorſprongelyke hoedanigheden, of zy ondergaan zoodanige Scheikundige verandering in het ligchaam, als waartoe zy buiten hetzelve genegen waren.

Deze nieuwe voortgebragte verbindingen zyn regelmatig, eentoonig, en worden door de Scheikundige eigenſchappen der verſchillende zelfſtandigheden beſtemd : de Dierelyke en Plantaartige ſtoffen, in plaats van in Chyl veranderd te worden, gaan in de rottige gisting over ; de zoutachtige zelfſtandigheden volgen derzelver Scheikundige verwandſchappen, en vereenigen zich onderling tot ſamengeſtelde zouten: gelyk dit by het zuur der eerſte wegen met de Magneſia het geval is.

Indien de ingenomen zelfſtandigheden eene dadelyke Scheikundige kracht bezitten, als de geconcentreerde Zuuren en bytende Loogzouten, zoo ver-

nie-

nielen zy door derzelver prikkelend vermogen het organisme, Dierelyk maakſel, en vormen eene Scheikundige vereeniging met dat organisch deel, met hetwelk zy in eene onmiddelyke aanraking zyn, dat is, er ontſtaat eene ontbinding der organiſche ſtoffe in eene dode korst; gelyk dit by voorbeeld de werkingsaart is der opgeheven bytende Kwik, en van het Rottekruid, als deze vergiften in eenige hoeveelheid gegeven worden.

Welk een groot verſchil beſtaat er dus niet tusſchen de dode en levendige ſtof; de eerſte is uit derzelver aart en natuur lydende, vermits de terugſtoting- en aantrekkingkracht de eenigſte en wezenlyke grondkrachten der ſtoffe zyn; de laatſte daarentegen altoos in eene gedurige beweging en afwisſeling. „ Deze kruinen der Alpen, " (roept de ſchrandere Ith uit,) „ deze dalen, gronden, vlakten „ en meiren zyn nog in denzelfden toeſtand, als „ ze onze voorvaderen voor honderd jaren zagen. — „ Doch in de organiſche ſchepping leeft, beweegt „ en verandert zich alles onophoudelyk. — Het „ kleine wordt groot, het jonge wordt oud, het „ eene geſlacht komt en verdringt het andere; niets „ ſtaat ſtil, er heeft eene onophoudelyke voortbreng- „ ging en vernietiging van wezens plaats, die, van „ het oogenblik hunner wording, tot het punt hunner vernietiging, door eenen onafgebroken ſtroom „ van afwisſelingen en veranderingen worden voort- „ geſtuuwd (17)."

De

(17) *Anthropologie, Bern* 1794. 1 *Theil* ſ. 30.

De werktuigkundige krachten brengen daarom ook in dode en levende ligchamen geheel verſchillende uitwerkſelen te weeg: de logheid en zwakheid der levenloze werktuigen berooft dezelve geheel en al van alle vermogen, om zich zelve in een ſtaat van volkomenheid te kunnen bewaren, of om zich te herſtellen van het verlies, hetgeen hun eigen ſchuuring hun doet ondergaan. De wryving des ſtrooms vernielt uit dien hoofde beſtendig de banken der oevers, welken hy beſproeit; dan verre van dat in een levendig ligchaam de beweging des bloeds eene vernieling der ſlagaderlyke en aderlyke vaten zou te weeg brengen, worden dezelve daarentegen vaster en ſterker, naar mate van de langduurigheid der wryvinge, welke zy ondergaan, zoo dat by bejaarde lieden eene neusbloeding zeer zeldzaam is, en er by dezelve menigwerf eene beenwording der onderſcheiden vaten plaats grypt: ja zien wy niet dagelyks, voor welken verregaanden trap van eeltachtigheid de zoolen der voeten en de handpalmen by ſmits en ſoortgelyke lieden, die dezelve aan eene geduurige wryving blootſtellen, vatbaar zyn!

Met de Scheikundige krachten is het eveneens gelegen; buiten twyffel beſtaan er in het Dierelyk ligchaam Scheikundige werkingen, betrekkingen en krachten, ja zelfs maken de door Galvani, Humboldt en Ritter genomen proeven het zeer waarſchynelyk, dat de geheele levensverrichting beſtendig met eene Scheikundige werking verbonden zy; nochtans zyn zy door hunne verbinding met de levenskracht Dierelyk gewyzigd, en kunnen derhalven even zoo weinig als zuivere Scheikundige werkingen

gen aangemerkt worden, als men deze verſchynſels als blote gewrochten der Dierelykheid, zonder derzelver Scheikundig aandeel in betrekking te nemen, beſchouwen kan. — Het zyn nu Dierelyk-ſcheikundige verſchynſelen; de warmteſtof, by voorbeeld, is een hoofdbeſtaandeel en werkende kracht, beide in levendige en dode ligchamen, maar in hare verbinding met levende wezens verliest dezelve een gedeelte harer Scheikundige eigenſchappen, verbindt, ſcheidt, en verzamelt zich naar de wetten en betrekkingen der levenskracht, of, met andere woorden, het is Dierelyke warmteſtof. De Electriciteit is buiten tegenſpraak één der vermogendſte prikkels op het Dierelyk geſtel; zoo ſpoedig nochtans zy zich met de levenskracht vereenigt, derft zy ten deele hare algemeene natuurkundige eigenſchappen, en treedt met de organiſche natuur in nieuwe betrekkingen en verbintenisſen, waardóor dezelve in hare opneming, ophoping en affcheiding Dierelyk-ſcheikundige wetten volgt, dat is, het is nu Dierelyke Electriciteit.

Vandaar, dat deze Dierelyke warmte en Electriciteit in ſommige opzichten in levende wezens van derzelver algemeene Natuurwetten afwyken. Zoo, by voorbeeld, is het eene algemeene Natuurwet, dat een ligchaam allengs een' gelyken graad van warmte aanneemt, als die des dampkrings, waarin hetzelve geplaatst is; by levende wezens is deze regel nochtans aan zeer vele uitzonderingen onderhevig; want by de warmbloedige Dieren is derzelver temperatuur by een' hoogen graad der dampkringshette koeler, en daarentegen by een' lagen graad war-

mer dan de dampkring: de Mensch is in ſtaat, om zoo wel de brandende zonneſtralen der oevers van Senegal, welke den Brandewyn kookenden maakt, als de nypende koude der Hutſon's Baay, waarin beide, Brandewyn en Kwikzilver, bevriezen, te kunnen verdragen, en de ſtandaardhette der inwendige deelen des Menſchelyken ligchaams is en blyft in deszelfs gezonden ſtaat omtrent 98 graden van den Thermometer van Fharenheit, offchoon hetzelve aan de uiterſte afwisſelingen van koude en warmte wordt blootgeſteld; dewyl de levenskracht, en de daarvan afhangende Dierelyke wetten, de opneming en werking der warmteſtof beſtieren en wyzigen, en de Dierelyke warmte hierdoor beſtendig in evenredigheid bewaren.

Dezelfde graad van electriciteit, by verſchillende menſchen aangewend, brengt by den ééne eene aangename, by den ander eene pynelyke, en by een derde byna of in 't geheel geene prikkeling te weeg; omdat zy door den verſchillenden aart en natuur der onderſcheiden voorwerpen ſoortelyk gewyzigd wordt, en de meer of min gretige opneming der electrieke ſtoffe, door het byzondere geſtel van het te electriſeren voorwerp, beſtemd wordt.

Wy nemen derhalven het gevoelen van den grooten Hufeland gaarne voor het onze aan; dat namelyk de levenskracht der ſtoffe, alhoewel zy, zonder twyffel, door derzelver werktuigkundige en ſcheikundige eigenſchappen beſtemd wordt, nochtans by het onderzoek der Dierelyke ligchamen daarvan moet worden afgeſcheiden; terwyl derzelver wetten en manier

nier van werken tot nog toe met de bekende ſcheien werktuig-kundige bewerkingen, en met de wetten der dode Natuur niet overeenſtemmen, en geenzins daaruit kunnen worden verklaard (18).

Alle levensverſchynſels kunnen nochtans, gelyk dezelfde Hoogleeraar op eene andere plaats zeer juist aanmerkt, onder twee hoofdbetrekkingen gebragt worden: zy zyn namelyk of verſchyningen der prikkels (Dynamiſche), of verſchynſelen eener ſoortelyke menging, verandering en vorming der organiſche ſtoffe, (Dierelyk-ſcheikundige); zoodat de twee hoofd-karakters der levenskracht zyn: 1. Het vermogen van een levend wezen, om indrukſels als prikkels te ontfangen, en op dezelve naar ſoortelyke, noch in de Scheikunde, noch in de Werktuigkunde beſtaande wetten, terug te werken. 2. Het vermogen des organiſchen ligchaams, om de gewone Scheikundige betrekkingen en verwandſchappen der ſtoffe te veranderen, ſoortelyk te wyzigen, en daardoor eene geheel byzondere Scheikundige betrekking der ſtof voorttebrengen, door welke nieuwe voortbrengſels, vormingen en ſcheppingen mogelyk worden, die wy nergens in de ganſche Natuur, dan alleen in levende wezens, aantreffen (19).

De bewysredenen der Scheikundige Secte, hoe ſchoonſchynende en gewigtig dezelve ook in den eerſten opſlag mogen voorkomen, kunnen nochtans, onzes erachtens, niet aan den keurſteen der gezonde reden

(18) *Pathologie, Erſter Band, Pathogenie* p. 20.
(19) l. l. p. 91. & 92.

reden en ondervinding getoetst worden, en eene bedaarde overweging der, door hun aangevoerde, bewyzen, zal, vertrouwen wy, voldoende zyn, om ieder onbevooroordeelde ten vollen van derzelver ongenoegzaamheid te overtuigen.

I. Er heeft eene handtastelyke *inductie* in hunne manier van redenéren plaats; want, omdat de verſcheidenheid der ſtof in 't algemeen op het verſchil harer menging berust, trekken zy het gevolg, dat ook de hoedanigheid's verſchynſels der ligchamen, en bygevolg derzelver natuur, alléén in de verſchillende mengings-evenredigheden van derzelver ſtof moeten gezocht worden; en dat, dit eene algemeene natuurwet zynde, dezelve zich dus ook tot de organiſche ligchamen moet uitſtrekken; zoodat alle derzelver verſchynſelen, even gelyk die der onbewerktuigde ligchamen, uit de onderſcheiden mengings-evenredigheden der Dierelyke ſtoffen, en derzelver onderlinge betrekking tot elkander moeten worden afgeleid. — Zy nemen derhalven ten onregte, hetgeen in vele gevallen geſchiedt, als eenen algemeenen regel aan, en paſſen denzelven op de levende wezens toe. De algemeenheid van dezen regel intuſſchen, voor 't minſte ten opzichte van organiſche ligchamen, zeer twyffelachtig zynde, zoo volgt het noodwendig, dat, zoo lang deszelfs beſtaan niet door onwrikbare bewyzen geſtaafd is, dezelve ook niet op de werkingsmanier der levende wezens kan worden toegepast.

II. Hunne bewyzen brengen de klaarſte blyken eener *petitio principii* met zich; de ondervinding, ver-

verzekeren zy, leeraart ons, dat er eene ſtof, de Dierelyke namelyk, beſtaat, welke leven heeft: doch de groote vrage, of de organiſche ſtof het leven door zich zelve, dat is, eeniglyk door hare form en menging bezit, gaan zy met een diep ſtilzwygen voorby: te regt merken de oordeelkundige Schryvers van het *Journal der Erfindungen* hier op aan: dat, daar ons tot nog toe in de gantſche Natuur geen één éénige ſtof bekend is, tot welker wezenlyk karakter het leven behoort, niets ons regt geeft, om uit eene werktuig- en ſchei-kundige menging van zoodanige dode ſtoffen, als de Scheikundigen ons leveren, het leven afteleiden. — Dat, wel is waar, de ſtoffe voor zeer hooge graden van veredeling vatbaar is, (zoo, by voorbeeld, ſchynt de form het eerſte en algemeenſte karakter te zyn, welke de eerſte of oorſpronglyke ſtoffe aanneemt, door middel van welke ieder ſamengeſtelde zelfſtandigheid van alle andere onderſcheiden is;) maar dat hieruit geenzins volgt, dat deze veredeling tot het leven zelfs opklimmen kan, veel min dat de levenskracht eenig en alleen uit deze veredeling noodwendig zou moeten volgen; dat dit voor het minſte eene bloote hypotheſe is, zonder het allerminſte bewys; welker onwaarſchynlykheid zeer toeneemt, als men overweegt, dat, hoezeer de Scheikundigen en vooral de Natuur dikwyls de verſchillendſte ſtoffen onder de menigvuldigſte betrekkingen en de tegenſtrydigſte omſtandigheden, werktuig- en Scheikundig onder elkander vermengen, men nochtans nooit daaruit een georganiſeerd ligchaam, of zelfs iets, dat ſlechts eenigzins met een levend wezen kon vergeleken worden, heeft zien voortkomen;

dat

dat het derhalven tegen de gezonde reden zou aanloopen, het leven met alle deszelfs verſchynſels blotelyk uit de gedaante en menging der Dierelyke ſtof te willen afleiden (20).

III Zy verklaren hetzelfde door hetzelfde, dat is, zy begaan een cirkel in hunne wyze van redenering; want, volgens hunne ſtelling, is de hoofdoorzaak van de byzondere form en menging der organiſche ſtof, de gedaante en menging der georganizeerde ſtoffe zelve: dan, indien de vorming en het organisme reeds een verſchynſel en werking der ſtof is, zoo kunnen de verſchynſelen en werkingen der ſtoffe in derzelver vorming en organisme niet gegrond zyn, daar het eene ongerymdheid is, iets te gelyk verſchynſel en werking, en ook de oorzaak des verſchynſels en der werking te noemen: wanneer dus de vorming en organiſatie reeds verſchynſelen en werkingen der Dierelyke ſtoffe zyn, is het middagklaar, dat wy, buiten deze, nog eenen anderen grond dezer verſchyningen en werkingen moeten aannemen. In de oorſpronglyke verſcheidenheid van de grondſtoffen der organiſche ſtof, of in derzelver ſoortelyke menging, kan dezelve ook met geen mogelykheid gezocht worden, dewyl deze even als de gedaante, reeds verſchynſels zyn: de grond derhalven, waarom de Dierelyke ſtof leven heeft, kan niet uit derzelver vorming en organiſatie verklaard worden, maar is iets van hare form en menging geheel onderſcheiden.

IV.

(20) *Neues Journal der Erfindungen, Theorien, und Widerſpruche* &c. *Erſtes Stück.* ſ. 62 und 63.

IV. De gronden, door de Scheikundige ſecte tot ſtaving van hun gevoelen aangevoerd, bewyzen, wel is waar, onwederſprekelyk, dat ſoortelyke menging, organisme, en ſoortelyke kracht, zoo wel in bewerktuigde als in onbewerktuigde ligchamen, met elkander in eene naauwe betrekking ſtaan, en dat eene verandering van de eerſte, ook een ſoortelyke in de laatſte gewonelyk ten gevolge heeft; dan, hier uit vermogen wy geenzins het beſluit trekken, dat de ſoortelyke menging of organisme de oorzaak, en de ſoortelyke kracht het gevolg is; waarom zou de byzondere menging der organiſche ſtof niet een *conditio ſine qua non* kunnen zyn! — Indedaad, zoo weinig men, omdat een muſikant op de fluit, viool en trompet, verſchillende toonen doet geboren worden, het gevolg trekken kan, dat het vermogen dezer werktuigen, om toonen voorttebrengen, eenig en alleen in derzelver maakſel gegrond is, even min is men geregtigd, omdat de verſchynſels der organiſche Natuur verſchillende zyn naar de verſcheidenheid der ſtoffe, waarin de levenskracht hare werkingen uitoeffent, dezelve als een gewrocht der ſtof aantemerken: integendeel, gelyk de muſiekinſtrumenten, zonder de bykoming eener buiten zich beſtaande kracht, van hun zelve het vermogen niet hebben om het minſte geluid voorttebrengen, even zoo weinig kunnen wy eeniglyk uit de eigenſchappen der Dierelyke ſtoffe, ſchoon dezelve buiten kyf in de verklaring van de verrichtingen der levendige Natuur de grootſte opmerking verdient, alle verſchynſels der levende wezens eenigermate voldoende verklaren, maar zyn genoodzaakt daartoe eene byzondere grondkracht, of abſolute levenskracht aantenemen, hoe-

zeer

zeer de ondervinding ons dezelve niet onmiddelyk, maar alleen middelyk, dat is door hare uitwerkſelen, doet kennen. — Eén der grootſte mannen onzer eeuw drukt zich over dit onderwerp aldus uit. „ Onze denkbeelden van het leven zyn zoo naauw verbonden geweest met organiſche ligchamen, vooral „ met de zoodanige, welker werking zichtbaar is; „ dat er eene nieuwe buiging van het verſtand vereischt wordt, om te begrypen, dat deze omſtandigheden niet onafſcheidbaar zyn. Het is ſlechts „ binnen de laatſte vyftig jaren, dat men aan het „ Beenweer leven heeft toegeſchreven; doch organiſatie en leven hangen in 't minſte niet van elkander af. — Organisme kan ontſtaan uit levende „ deelen en werking voortbrengen; maar het leven „ kan nooit ontſpruiten uit of afhangen van de organiſatie. — Een orgaan is eene ſoortelyke, doch „ tweede ſtof: laat de ſtof zyn, van welken aart ook, „ ter beantwoording aan een beſtemd doelwit, en „ hare werkings-wyze is werktuigelyk: dan, zoodanig „ orgaan kan ook in de werktuigkunde op zich zelve niets uitvoeren, maar tot deszelfs werking „ wordt nog een ander vermogen, overeenkomstig „ met de levenskracht, vereischt (21)."

V. De voorſtanders der Scheikundige ſecte maken in derzelver werken geen, of liever geen genoegzaam onderſcheid tusſchen den eerſten grond van het leven, en de middelyke oorzaak der levensverſchynſelen in de georganiſeerde wezens; ten minsten verwarren zy overal in hunne ſchriften de eerſte oorzaak

(21) J. Hunter *on blood and Gunſhot wounds*, p. 178.

zaak des Dierelyken levens met deszelfs werktuigelyke oorzaak, door welke laatſte geenzins het leven veroorzaakt, maar alleen de verſchillende levensverrichtingen in de onderſcheiden organiſche wezens ſoortelyk gewyzigd worden: en dit komt ons voor de voorname bron te zyn, waaruit alle hunne, onzes inziens, verkeerde ſtellingen en valſche begrippen zyn voortgevloeid; zy zagen namelyk, overal in de organiſche natuur, levende wezens verbonden met eene byzondere ſamenvoeging der deelen, of met eene ſoortelyke organiſatie; zy namen waar, dat deze byzondere ſchikking en form volſtrekt noodzakelyk vereischt wierd tot derzelver werkingen: zy beſloten te regt, dat deze werkingen het gevolg of gewrocht waren van deze ſoortelyke ſchikking, organisme: zy ſloegen gade, dat de laatſte oorzaak des levens (werking, krachtoeffening,) onmiddelyk voortgebragt wierd door de werktuigelyke oorzaak, (organisme, krachtvermogen): zy vergenoegden zich derhalven met alle vermogen aan de organiſatie alleen toereſchryven, en het kwam hun niet in den zin te onderzoeken, hoe deze byzondere ſchikking der deelen, form, was voortgebragt, en wat derzelver uitwerkende of eerſte oorzaak ware: by een verder en dieper onderzoek, zou het zekerlyk de aandacht dezer ſchrandere mannen geenzins ontſnapt hebben, dat, alhoewel de werking, krachtoeffening, een gewrocht was, van welke de organiſatie, ſoortelyke menging, de oorzaak was, nochtans dat organisme zelve op zyn beurt ſlechts weder een uitwerkſel ware, van het welk een bijzonder levensbeginſel, abſolute levenskracht, als de eerſte en uitwerkende oorzaak

moest worden aangezien, in welke laatſte de bron en het vermogen van kracht te kunnen oeffenen wezenlyk derzelver zitplaats had; en dat deze eerſte oorzaak des levens het vermogen was, door welks werking op en verbinding met de dode ſtoffe, de ſoortelyke menging der Dierelyke ſtoffe het eerst was daargeſteld; dat dit vermogen in deszelfs wezen werkzaam, en de dode ſtoffe, welke het bewerkt, lydelyk is, zoo dat de organiſche ſtoffe en de daar uit ſamengeſtelde organen eeniglyk werktuigen van dit krachtvermogen zyn, en aan zyne wetten onderworpen. De verſchillende Dierelyke ligchamen derhalven, en de onderſcheiden werktuigen van ieder levendig wezen, welke zich aan onze zintuigen opdoen, zyn het gewrocht van een krachtvermogen, voortgebragt door de verbinding der dode ſtoffe met een byzonder beginſel, hetgeen wy ſlechts met de oogen van ons verſtand zien kunnen, door welks werking op en verééniging met de dode ſtoffe de laatſte geörganiſeerd, met beweging begiftigd, en in ſtaat geſteld wordt, om de zoo zeer verſchillende levensverſchynſelen, die zich dagelyks aan ons oog vertonen, te kunnen voortbrengen.

VI. Schoon wy voor een oogenblik de Scheikundige verklaringen der Dierelyke werkingen als volkomen bewezen lieten gelden, zoo zouden wy echter, door de aanneming dezer veronderſtelling, in onze kennisſe der organiſche krachten geen enkele ſchrede verder gevorderd zyn: het is waar, de voorſtanders der Scheikundige ſecte ſpreken veel van eene verédeling der ſtoffe; van eene byzonder gewyzigde affiniteit der ſtoffe in de organiſche wezens,

zens, of van eene ſoortelyke georganiſeerde affiniteit der ſtoffe, van Dierelyk gewyzigde kryſtalliſatien, waaruit zy de théorie der voortteling en de vorming der organen trachten te verklaren enz.: doch, hoezeer het Scheikundig gezichtspunt der Dierelyke verſchynſels nieuw zy, zoo draagt het echter ons gezicht niet verder dan andere theorïen; want alle deze Scheikundige uitdrukkingen hebben in de dode Scheikunde eene bepaalde betekenis, maar, wanneer dezelve op het Dierelyk ligchaam worden toegepast, hebben zy meestal geen beſtemden zin ter waereld, en, in plaats van de beloofde nieuwe verklaringen, levert men eeniglyk nieuwe ſpreekwyzen, blote woorden, waardoor volſtrekt niets verklaard wordt. Immers wisten wy reeds voorlang, dat de ſtoffe voor onderſcheiden graden van verédeling vatbaar ware; dat de mineraalſtoffen in plantaartige, en deze laatſte in Dierelyke overgingen; dat in de organiſche Natuur uit vloeiſtoffen de vaste deelen wierden voortgebragt, en dat een druppel vochts het begin van ieder Dierelyk wezen is: alleen de *modus quo* was ons onbekend; op wat manier namelyk uit één en hetzelfde vocht het bloed, de zoo verſchillende been-, ſpier-, zenuw- en ingewanden-vezels gevormd wierden; dan, de Scheikundige verklaring der Dierelyke verſchynſels laat ons ook hier in 't duister. Als wy zeggen uit het bloed worden beide, ſpier- en zenuw-vezelen, voortgebragt, zeggen wy zekerlyk niets voldoende ten opzichte der wyze hoe; dan, dringen wy dieper in de geheimen der Natuur in, ſpooren wy derzelver donkere gangen beter na, wanneer wy zeggen, dat door eene byzonder gewyzigde of eigenaartige affiniteit der ſtoffe

in de organiſche wezens de vochten zich tot ſpieren zenuw- vezelen kryſtalliſéren? inmers neen? — Welk nieuw licht toch verſpreidt men over de Dierelyke huishouding, als men aanneemt, dat, gelyk Mynſtoffelyk Loogzout en Vitrioolzuur Glauberzout vormen, op eene ſoortgelyke wyze zich de Dierelyke ſtof by de vrucht in de baarmoeder tot ſpieren, pezen, ingewanden enz. kryſtalliſeert? voorzeker niet het allerminste; te meer, daar wy ten eenenmaal onkundig zyn zoo wel van de manier, waarop deze organiſche kryſtalliſatiën zouden geſchieden, als van de voorwaarden, welke ter vorming der Dierelyke kryſtallen vereischt worden. De koelbloedige Natuuronderzoeker derhalven laat zich door het aanlokkende dezer Scheikundige voorſtellings-wyze der Dierelyke verſchynſelen niet weg ſlepen; neen, hy blyft vragen, hoe worden deze zoo verſchillende dode zelfſtandigheden tot de Dierelyke ſtoffe vereenigd, en hoe worden dezelve in de menigvuldige beſtaandeelen, uit welke de onderſcheiden organen zyn ſamengeſteld, veranderd? — Hoe komt het, dat de verſchillende ſtoffen, waaruit de organiſche wezens gevormd zyn, welke wy alle, zoo in 't byzonder als in derzelver menigvuldigſte verbindingen onderling, ſlechts als dode ſtoffen kennen, eensklaps in de Dierelyke ſtoffe een geheel ander karakter aannemen, en geheel verſchillende verſchynſels opleveren? — Door welk vermogen worden deze byzondere vereeniging, en met dezelve de even zoo ſoortelyke Dierelyke verſchynſels voortgebragt; daar in de dode Natuur Oxugêne, Hydrogêne, Azote, Carbone, Phosphorus, Kalkaarde, Magneſium enz. in derzelver talloze

ze verbindingen zich altoos in ſommige betrekkingen gelyk blyven, en meer of min een zeker algemeen karakter behouden? — Wat toch is de reden, dat zoo ſpoedig door de vernietiging des levens de organiſche ſtoffe weder tot derzelver laatſte beſtaandeelen of grondſtoffen terugkeert, er geen ſpoor van deze ſoortelyke menging, en daarvan afhangende Dierelyke verſchyningen overblyft, en de verſchillende grondſtoffen, waaruit de Dierelyke machine was ſamengeſteld, weder als alle andere ligchamen de algemeene Natuurwetten onderworpen worden? — Welk onbevooroordeelde, die deze daadzaken een oogenblik met behoorelyke aandacht overweegt, vindt zich niet genoopt, te erkennen, dat er in de organiſche wezens een bijzonder beginſel aanwezig is, door welks vereeniging met de dode grondſtoffen, dezelve geörganiſeerd, hare ſoortelyke organiſche menging, en met dezelve de even zoo byzondere Dierelyke verſchynſels worden daargeſteld?

Deze waarheid ſchittert ieder, die door geen partyzucht verblind is, zoo in de oogen, dat zy zelve door de yverigſte voorſtanders der Schelkundige Secte erkend wordt; want zy ſtemmen toe, dat de eerſte oorſprong des levens niet uit de verandering der menging van de organiſche ſtoffe kan worden afgeleid; doch merken te gelyk aan, dat, daar dit een begrip is, hetgeen zich alleen in de hoogſte ſpheer van het (transcendentalismus) bovenzinnelyke laat ontdekken, en dus verre boven het menſchelyk vernuft is, wy ons moeten te vreden houden met de grondoorzaak van het organisch leven

of der levensverſchynſelen nateſpeuren, welke voornamelyk op reeds gevormde wezens toepaſſelyk is (21).

Dan, indien dit bewys doorging, dat namelyk de beginſels, welker aart wy niet kennen, moesten aangemerkt worden als niet te beſtaan, zoo zouden er geene krachtvermogens meer in de Natuur overig blyven; immers weten wy even weinig, wat de terugſtotende en aantrekkende krachten zyn, als wat het levensbeginſel is; de eerſte oorzaken der Natuurkrachten zyn voor ons verborgen, en wy kennen dezelve, even als het levensbeginſel, alleen door derzelver werkingen of verſchynſelen.

Dus, ſchoon deze redenering in zoo verre proefhoudt, als zy namelyk aantoont, dat de eerſte oorzaak der levenskracht zoo zeer boven den beperkten kring van het menſchelyk vernuft verheven is, dat ons byna alle mogelykheid benomen wordt, om immer tot de geheime werkſtede der Natuur doortedringen, en hare verborgenheden volkomen te ontſluijeren, bewyst dezelve echter geenzins, dat wy den eerſten oorſprong des levens moeten aanmerken als niet te beſtaan; ja leidt zelfs de onnaſpeurlyke evenredigheid aller deelen in de organiſche Natuur tot zich zelve en onderling, waardoor hare beſtendige werkzaamheid met het denkbeeld van doelmatigheid overeenſtemt, ons niet tot een by-

(21) Reich I. i. §. V. en de uitmuntende Verhandeling van Dr. Deiman, over *de oorzaak der Levenskracht* enz. in *het Magazyn voor de Critiſche Wysgeerte*, vierde Deels eerſte Stuk p. 93.

byzonder beginſel of byzondere grondkracht terug; welke in geene byzondere ſtof, doch in de ganſche Natuur werkzaam is, en tot welks beſtaan, als zynde verre boven het menſchelyk begrip, wy alleen beſluiten kunnen uit de ondoorgrondelyke verſchynſels, die zich by levende wezens opdoen?

Maar, zal men zeggen, de levenskracht kan geene byzondere grondkracht zyn, omdat, gelyk de onſterfelyke Kant zeer juist heeft aangemerkt, het zuivere begrip van *kracht* een ſamengeſteld begrip van voren is, welks deelvoorſtellingen zich in de ſtambegrippen van *zelfſtandigheid* en *oorzakelykheid* ontbinden; zoodat, wanneer wy ons twee natuurverſchynſels zoodanig in verband voorſtellen, dat het ééne den grond van het andere in zich bevat, en dezelve dus als oorzaak en gewrocht in eene wederkérige werking ſtaan, de betrekking dezer twee verſchynſels tot elkander, het begrip van kracht uitmaakt: het begrip van kracht is derhalven een onderwerplyk begrip, en geenzins iets voorwerpelyks, als of de ſtoffe en de kracht der ſtoffe twee onderſcheiden begrippen waren; daar ſtoffe en kracht der ſtoffe één en hetzelfde zy; en het metaphyſiesch denkbeeld van ſtoffe en kracht niet onderſcheiden is, maar ſtof niets anders is dan kracht, uit een voorwerpelyk gezichtspunt genomen, en kracht niets anders is dan ſtof, uit een onderwerplyk gezichtspunt beſchouwd. — Daar dus organiſche ligchamen en organiſche krachten één en hetzelfde zyn, maar uit verſchillende gezichtspunten beſchouwd, zoo kan bygevolg de levenskracht in het Dieren- en

Planten-ryk geene byzondere grondkracht zyn, maar moet van de algemeene grondkracht der ſtoffe worden afgeleid (22).

Hoe gewigtig ook deze tegenwerping, door den beroemden Amſterdamſchen arts Deiman in al derzelver kracht voorgeſteld, wezen moge, te meer, daar zy een, door den grooten wysgeer Kant bewezen, axioma ten grondſlag heeft, zoo komt het ons echter voor, dat het Kantiaanſche begrip van kracht geenzins met ons denkbeeld van een byzonder levensbeginſel onbeſtaanbaar zy, en dat beide zeer wel ſamen kunnen gaan. Want dat organiſche ligchamen en organiſche krachten één en hetzelfde zyn, maar uit onderſcheiden gezichtspunten beſchouwd; dat dezelve als krachtvermogen en dadelyke kracht, of als oorzaak en gewrocht, in eene wederkérige betrekking ſtaan, is by ons buiten twyffel; daar wy de organen als de middelyke of werktuigelyke, en de Dierelyke werkingen als de laatſte oorzaak des levens aannemen; dan, dit loopt in 't minſte niet aan tegen ons begrip van een byzonder levensbeginſel, als de eerſte en uitwerkende oorzaak alles levens; het blyft immers ter onzer naſpeuring over, door welk vermogen, (wy zullen, zoo veel mogelyk, de eigen ſpreekwyzen van den door ons hooggeſchatten Schryver bezigen) in de voorwerpen der geörganiſeerde Natuur alles tot in de kleinſte deelen uit werktuigen is ſamengeſteld, die regelmatig en in het naauwſte verband op elkander werken; — door welke kracht die zelfde

(22) Deiman l. l. p. 76, 77, 78 en 94.

zelfde grondſtoffen, welke de onbewerktuigde ligchamen ſamenſtellen, in de bewerktuigde Natuur met geheel andere eigenſchappen en vermogens bedeeld zyn, en die zelfde grondſtoffen, welke den ruwen klomp in de onbewerktuigde Natuur vormen, by de levende wezens veranderd worden in de ſamenſtellende deelen der fynſte organen, en in de beſtaandeelen eener prikkelbare ſpiervezel of van eene gevoelige zenuw. — Van waar die alles vormende kracht, die uit eenen ruwen klomp ſtof's een gevoelig zintuig voortbrengt? — „ Hoe komt het, dat, „ daar in de dode Natuur eene zekere eentoonigheid „ van werking heerscht, en de veranderingen, wel„ ke de voorwerpen ondergaan, langzaam en door „ uitwendige oorzaken geſchieden, in de levendige „ Natuur daarentegen alles werkzaam, en doelmatig „ ſamengeketend is; en er eene onophoudelyke voort„ brenging en vernietiging van wezens plaats heeft, „ die, van het oogenblik hunner wording tot het „ punt hunner vernietiging, door eenen onafgebroken „ ſtroom van afwisſelingen en veranderingen wor„ den voortgeſtuwd?" (23) — Laten zich deze zonderlinge en verbazende gedaante-verwisſelingen wel met eenig regt uit de terugſtotings- en aantrekkings-kracht, de eenigſte en wezenlyke grondkrachten der dode ſtoffe, verklaren? — Waarom, indien de verſchynſelen in de geörganiſeerde Natuur als zoo vele byzondere wyzigingen van deze algemeene grondkrachten moeten beſchouwd worden, kunnen noch wy door Scheikundige konstgrepen, noch de dode Natuur zelve in hare talloze werkingen iets le-

(23) Deiman *l. l. p.* 73, 74 *en* 75.

levendig voortbrengen? — Toont niet het negative dezer voortbrenging door de onbewerktuigde Natuur duidelyk aan, dat, offchoon de ftoffe door verfchillende wyzigingen dezer algemeene grondkrachten voor onderfcheiden graden van verédeling vatbaar zy, welke wy by de famengeftelde ftoffen waarnemen, echter deze verédeling zich geenzins tot het leven toe uitftrekt, zoo dat bygevolg de oorfpronglyke verfcheidenheid en menging der organifche ftoffe, en de daarvan afhangende organifatie der levende wezens, geen gewrocht zyn kan van de verwandfchappen der fcheikundige grondftoffen, of van de algemeene grondkracht der ftoffe, maar moet worden befchouwd als het refultaat der verbinding van een byzonder beginfel met de dode ftof? — Ja, daar zy zelve toeftemmen dat de grond of oorzaak der levensverfchynfelen niet moet verward worden met den oorfprong des levens, wat is dit anders, dan in de daad met ons te erkennen, dat, alhoewel de middelyke of werktuigelyke oorzaak des levens de organifatie zy, dezelve echter op haar beurt een gewrocht is van de eerfte of uitwerkende oorzaak des levens, oorfprong des levens?

De aanneming van eene byzondere grondkracht in de organifche Natuur ftrydt ook geenzins tegen het Kantiaanfche begrip van kracht, want, wanneer wy ons eene zelfftandigheid zoodanig in gemeenfchap met eene toevalligheid denken, dat wy ons het eene „ als den grond van het andere voorftel-„ len en daarop het ftambegrip van oorzakelykheid „ toepasfen, zoodanig dat wy het eene als oor-

„ zaak,

„ zaak, het andere als gewrocht, in onze voorſtel-
„ ling opnemen, dan maakt deze betrekking, die
„ wij tuſschen oorzaak en uitwerking denken,
„ volgens dien wysgeer het juiste begrip van
„ kracht uit (24)."

Nu, het levensbeginſel is, onzes erachtens, een algemeen door de ganſche Natuur verſpreid beginſel, het geen op zich zelve vormloos, en alleen daar werkzaam is, waar het eene voor zich geſchikte ontfangbaarheid aantreft; het zelve werkt dus op de dode ſtof, en deze werkt met hare algemeene grondkrachten te rug; beiden ſtaan dus als oorzaak en gewrocht in eene wederkérige werking, en de betrekking of gemeenſchap dezer twee verſchynſelen tot elkander vormt ons begrip van levenskracht.

Wy kunnen ter dezer gelegenheid niet voorby, te zeggen het geen door den oordeelkundigen Deiman met regt is opgemerkt, dat er veelligt geen woord is, hetwelk meer gebruikt wordt, en waaraan men zoo vele verſchillende betekenisſen gehecht heeft, als het woord *kracht:* — dat men zich het grondbegrip van kracht, naar aanleiding van de zuivere grondſtellingen van *mogelykheid*, *dadelykheid*, en *noodzakelykheid*, als mogelyk, als dadelyk, of als noodzakelyk voorſtellen kan: — dat in het eerſte geval men dit begrip het *krachtvermogen;* in het tweede geval *krachtoeffening*, en in het laatſte ge-

(24) Deiman *l. l. p.* 77.

geval *Natuurkracht* of *Natuurwet* noemt (25).— Het woord *kracht* heeft dus eene drievoudige betekenisse; men gebruikt het zelve namelyk voor den oorsprong; voor het gewrocht, en voor het verband der natuur-verschynselen als oorzaak en gewrocht. Zoo noemen wy b. v. het vermogen, het geen de maag der levende wezens heeft om de spys te verteren, offchoon er zich geen voedsel in dezelve bevinde, kracht: in dit geval wordt kracht genomen voor de oorzaak der spysvertering, en is een rustend vermogen. Wanneer daarentegen deze rustende kracht in de vertering der spyzen werkzaam is, en aan de voedsels byzondere eigenschappen mededeelt, zoo beteekent het zelve het gewrocht van het vermogen, het is nu eene werkende kracht of krachtoefening. — Wanneer wy zeggen, de maag aller levende wezens heeft de kracht om de voor dezelve geschikte voedsels in eene soortelyke vloeistoffe te veranderen, zoo nemen wy het woord *kracht* in deszelfs grondbegrip van noodzakelykelykheid of als eene natuurkracht. Wy behoeven wyders niet optemerken, dat, van eene absolute levenskracht of byzondere grondkracht in de organische wezens sprekende, wy het woord *kracht* altoos nemen in de grondstelling van mogelykheid, of als den oorsprong van het vermogen.

De laatste tegenwerping der voorstanders van de Scheikundige secte is, dat hun gevoelen, volgens het welk de grond der levensverschynselen in de oorspronglyke verscheidenheid der organische stoffe te zoe-

(25) *l. l. p. 76. en 79.*

zoeken zy, op de ervaring onzer zintuigen rust, welke in de bewerktuigde ligchamen ons niets dan de dierelyke ſtoffe leren kennen, daar men anders of eene alles levendmakende Waereldziel of voor ieder Dierelyk ligchaam eene byzondere ziel moet aannemen. Deze ſtelling, wel verre van iets aftedoen tegen het door ons aangenomen gevoelen van een byzonder levensbeginſel, brengt daarentegen, onzes bedunkens, zeer veel toe ter ſtavinge onzer meening; want alle deze Scheikundige verklaringen gaan niet verder dan tot het begrip van den grond der levensverſchynſelen, welke voornamelyk op reeds gevormde levende wezens toepaſſelyk is; zy reiken ſlechts tot de middelyke of werktuigelyke oorzaak des levens; omtrent de eerſte oorzaak of oorſprong daarvan laten zy ons in het duistere. — Men vindt zich genoodzaakt om in ieder gëorganiſeerd wezen een eerſte kiem aantenemen, waardoor ieder dier, ieder plant, zyn geſlacht in 't oneindige voortplant, maar nopens welker oorſprong en natuur men geheel onkundig is; dat is, men is verpligt om eene onnaſpeurlyke eerſte oorzaak des levens of levendigmakend beginſel aan te nemen. Daarenboven, daar volgens hun ſyſthema tot de dierelyke kryſtalliſatie der voortteling een organiſche kiem vereischt wordt, aan welke zich de vreemdaartige ſtof zou kunnen aanhechten, en deze een organisch deel van een gëorganiſeerd wezen zyn moet, om de vereischte ſoortelyke affiniteit met de bereidde ſtof te hebben, zoude er bygevolg in ieder organisch wezen byzondere georganiſeerde kiemen voor beenderen, kraakbeenderen, ſpieren, pezen, zenuwen, vaten en ingewanden moeten voorhanden zijn, dewyl

wyl ſoortelyke deelen niet anders dan ſoortelyke kryſtalliſéren, en bygevolg ieder byzonder orgaan zyne eigenaartige kryſtalliſatie heeft: men zou dus in dit geval aan ieder der menigvuldige dierelyke organen een eigen kiem, een eigen oorſprong des levens moeten toeſchryven. Ja, daar, volgens hunne ſtelling, de kiemen van iedere byzondere ſoort van wezens reeds in de Natuur voorhanden zyn, en dus, als 't ware, voortſluimeren, tot dat ze door haren natuurelyken prikkel worden opgewekt, en ieder orgaan zyn eigen kiem heeft (26); zoo zou uit deze ſtelling noodzakelyk voortvloeijen, dat niet alleen de kiemen van alle menſchen, die ooit op de waereld geleefd hebben, thans beſtaan en in 't toekomende geboren zullen worden; maar ook de kiemen der onderſcheiden organen, b. v. der longen, lever, hart, maag, ſpieren, zenuwen &c., van alle deze talloze individus in den ſchoot onzer aller moeder Eva in *miniatuur* zouden zyn opgeſloten geweest, het geen de ongerymdheid zelve zoude zyn. —

Wy aarſelen derhalven geen oogenblik, om met Schelling (27), Sumarez (28), en andere, een byzonder beginſel, eene ſtellige oorzaak des levens, eene volſtrekte of op zich zelve beſtaande levenskracht aantenemen, welke, door de ganſche Natuur

(26) Reil *Archiv. fur die Phyſiologie, erſter band p. 78. ſq.* 81. *nnd* 82. *et* Deiman *l. l. p.* 98. *en* 99.

(27) *Von der Weltſeele*, ſ. 266.

(28) *A New Syſtem of Phyſiology*, Vol. 1. p. 16 tot 20. *London* 1798.

tuur verſpreid, alleen daar werkdadig is, waar zy de voor zich beſtemde ontfangbaarheid aantreft, en, alhoewel vatbaar voor alle gedaanten en wyzigingen, zelve echter vormloos en onzichtbaar is. — Het is dit beginſel, door welks vermogen de verſchillende beſtaandeelen des Dierelyken ligchaams verhinderd worden zich onderling Scheikundig te vereenigen, en de levende wezens voor ontbinding en bederf bewaard worden. — Het is deze kracht, welke de onderſcheiden grondſtoffen des Menſchelyken ligchaams tot een organisch geheel vormt, en als eene voorname oorzaak der individualiteit van ieder levend wezen moet worden aangezien; want het karakter en de individualiteit der onderſcheiden ſoorten van de levende ſchepſelen ſtaan, volgens ons gevoelen, in de ſamengeſtelde reden van, en worden beſtemd door dit onzichtbaar beginſel, en de byzondere wyzigingen der algemeene grondkrachten der ſtoffe in dien ſtofklomp, waarop hetzelve zyne werking uitoeffent; dit beginſel namelyk, ſchoon geduurende het leven op het naauwſte met het ſoortelyk organisme des Dierelyken ligchaams verbonden, is echter, onzes inziens, geen beſtaandeel der organiſatie; het is derhalven ook aan geene Scheikundige verwandſchappen onderworpen, maar onderhoudt, door zynen onafgebroken invloed op de geörganiſeerde wezens, het leven van het oogenblik hunnes wordens tot het tydſtip hunner vernietiging. — Het is dus de hoofdoorzaak, welke de vormloze en trage ſtoffe in levendige en werkdadige organen verandert, en de verſchillende voedſels, welke wy gebruiken, zyn aantemerken als ruwe ſtoffen, welke de levenskracht door middel der onder-

derſcheiden Dierelyke werktuigen bewerkt en organiſeert. — Het is de werkmeester, door welken deze ruwe ſtoffen in verſchillende levendige wezens en werktuigen veranderd worden; het geen uit een eikel een eik, uit de botten de bladeren doet geboren worden, en in de vrucht in 's moeders ligchaam uit één en hetzelfde vocht een ſtelſel van in derzelver ſoort en werking geheel verſchillende organen en ſappen vormt, en door wiens beſtendigen invloed de onderſcheiden werktuigen des Dierelyken ligchaams in ſtaat geſteld worden om de laatſte oorzaak van hun beſtaan, krachtoeffening, de levensverrichtingen, te kunnen vervullen. — De Levenskracht dus is het beginſel, door welks onafgebroken werking de Dierelyke ſtoffe de identiteit, en integriteit van deszelfs karakter, geduurende de voortduuring des levens, ongeſchonden bewaart, en waardoor de ſtoffe, waaruit de levende wezens gevormd zyn, een bepaalde form en karakter verkrygen, en de verſchillende dode grondſtoffen in dierelyke ſtof zoodanig geörganiſeerd worden, dat de dus veranderde ſtof het vermogen bezit, om de werking der werktuig- en ſchei-kundige krachten tot eenen zekeren graad te kunnen weerſtaan, en zich zelve in *ſtatu quo* te bewaren.

Dan, offchoon dit levensbeginſel door het ganſche dierelyk ligchaam verſpreid is, en alle deszelfs deelen hetzelve, zoo lang wy leven, gelykelyk bezitten, hebben de byzondere dierelyke organen nog daarenboven ſoortelyke krachten, welke onverdeelbaar en onderſcheiden zyn, en waardoor de eigenaartige werking der onderſcheiden dierelyke werk-

tui-

tuigen beſtemd wordt, dewyl dezelve in de byzondere wyziging en form der organen gegrond zyn. — De lever, de maag, de tong en het oog bezitten, te gelyk met de overige deelen des organiſchen wezens, het algemeen levensbeginſel, doch de lever bezit daarenboven het ſoortelyk krachtvermogen om het bloed in gal te veranderen, de maag om de verſchillende ſpyzen te verteren, de tong om ons met de voelbare eigenſchappen der ligchamen bekend te maken; en het oog om de indrukſels, welke het van buiten ontfangt, door middel der gezichts-zenuwen aan de ziel mede te deelen: alle deze krachtvermogens gaan in kracht-oeffening of dadelyke kracht over, wanneer zy door eene met derzelver natuur overeenſtemmende prikkeling worden opgewekt.

Deze ſoortelyke krachten en derzelver byzondere uitwerkſelen, welke men als de laatſte en werktuigelyke oorzaken des dierelyken levens aantemerken hebbe, worden door de voorſtanders der ſcheikundige ſecte te onregt verward met de uitwerkende of eerſte oorzaak des levens, algemeen levensbeginſel; daar deze byzondere krachtvermogens indedaad niets anders zijn dan een gewrocht van het algemeen levensbeginſel, welks invloed door de verſchillende organiſatie der byzondere deelen ſoortelyk gewyzigd wordt: waarom deze byzondere organiſche krachten ook in derzelver werking kunnen opgeſchort, en geheelyk vernietigd worden, terwyl het algemeen karakter des levens, levens beginſel, het geen hun voor ontbinding en bederf bewaart, in volle kracht en werking blyft.

De maag, alhoewel zy de ſpyzen niet behoorelyk vertere, houdt daarom echter niet op, een levendig deel van een organisch wezen te zyn: het is hetzelfde ten opzichte van den lever, tong en oog, welke dikwyls derzelver ſoortelyke, uit hare organiſatie voortvloeijende, krachten grootendeels verliezen, offchoon zy de algemeene eigenſchappen van het leven, het algemeen karakter des levensbeginſels, ongekrenkt bewaren: de lamheid der ledematen, en de werkeloosheid der onderſcheiden organen, ſtrekken hiervan ten duidelyken bewyze; gelyk dit ook verder door de zaden der planten, door de eijeren, door ſommige koudbloedige dieren, geduurende het winter-ſaiſoen, en door de vrucht in 's Moeders lyf, ontegenzeggelyk bewezen wordt.

Uit het voorafgegane laat zig zeer gemakkelyk ons begrip van *leven* en *levenskracht* afleiden. — *Leven* namelyk *is*, onzes erachtens, *het reſultaat eener vereeniging van een byzonder beginſel met de dode ſtof.* deze vereeniging voor zeer verſchillende wyzigingen vatbaar zynde, geeft ons het denkbeeld der onderſcheiden organiſche wezens, welke wy in de beide ryken der bewerktuigde Natuur aantreffen. *Levenskracht*, daarentegen, *is de uitwerking der verbinding van de onderſcheiden prikkels met de ſomme der organiſche krachtvermogens. Byzondere levenskracht*, of liever *ſoortelyke wyziging der levenskracht, vita propria, is het gewrocht van een ſoortelyk krachtvermogen van een byzonder orgaan, met eenen naar deszelfs natuur en eigenſchap geſchikten prikkel, en wordt beſtemd door de eigenaartige organiſatie van het deel en de natuur des prikkels, waardoor derzelver werking opgewekt wordt.*

On-

Onder de byzondere levensverrichtingen zyn de Ademhaling en de Voeding de gewigtigſte voor het menſchelyk ligchaam, daar de ophouding van de een of ander dezer werkingen zeer ſpoedig den dood veroorzaakt. Beide zyn dierelyk-ſcheikundige werkingen, dat is, het zyn zoodanige werkingen, op welke de Chemie, wel is waar, eenen grooten invloed heeft, maar die door de levenskracht byzonder gewyzigd worden, zoo dat derzelver uitwerkſelen geheel verſcheiden zyn van de zoodanige, welke door de dode Scheikundige Natuur worden voortgebragt, gelyk by nader onderzoek dezer twee functiën ons ten duidelykſten blyken zal.

De Ademhaling is de eerſte en noodzakelykſte verrichting des menſchelyken ligchaams; de meeste Dierelyke werkingen zyn aan dezelve meer of min ondergeſchikt: door dezelve bekomt het Dierelyk ligchaam de tot zyn beſtaan noodzakelyke hoeveelheid zuurſtofs: het is tot voortduuring des levens niet alleen een noodzaakelyk vereischte, dat de lucht eene zekere hoeveelheid dezer ſtoffe in zich bevat, maar ook, dat deze met de andere beſtaandeelen des dampkrings, alleenlyk werktuiglyk vereenigd, of, ten minsten, op eene zeer losſe manier ſcheikundig met dezelve verbonden is; want, byaldien er eene meer innige verbinding tusſchen de zuurſtof en de overige beginſels der dampkrings-lucht plaats grypt, zoo is de ſoortelyke levenskracht der longen buiten ſtaat, om de noodige hoeveelheid der zuurſtof uit den dampkring af te ſcheiden; de ademhaling gaat bezwarelyk, en ſomtyds wordt dezelve geheel belet. Humboldt brengt hiervan ſommige voorbeelden by,

waar de ingeademde lucht 0,26 à 0,27 deelen zuurſtofs bevattede, en is van gevoelen, dat de voorname reden, waarom de koolzuurlucht zoo dodelyk voor het Dierelyk ligchaam is, in derzelver innige verbinding met de zuurſtof, en hare groote verwandſchap tot hetzelve te zoeken zy (29).

De twee hoofdbeſtaandeelen des dampkrings zyn de zuurſtof en de ſtikſtof, welke doorgaans in de Atmospheer tot elkander ſtaan als 27 tot 73. De reden, waarom de wyze Natuur onzen dampkring met zulk een overwigt van onadembare lucht heeft opgevuld, is, volgens profesſor Reich, omdat ieder levensverſchynſel uit de afwisſelende werking van twee tegenſtrydige beginſels ontſtaat; en omdat beide, ſchoon in verſchillende opzichten, het beginſel des levens uitmaken: zoo echter, dat de ſtikſtof het prikkelende, ontvonkende en poſitive beginſel des levens zy; de zuurſtof daarentegen het verzachtende, intoomende en negative (30).

Wy kunnen ons nochtans met dit zyn gevoelen geenzins vereenigen, vooral niet met deszelfs laatſte gedeelte; immers beide, ſtikſtof en zuurſtof, het zy in derzelver zuiveren ſtaat, het zy in hare menigvuldige verbindingen in de onbewerktuigde Natuur, zyn van alle leven en prikkelbaarheid ten eenenmaal ontbloot, en, wanneer de werktuigen der ademhaling door den dood werkeloos zyn, zyn de ſtik- en zuurſtof van het geheelal onvoldoende, om aan het

(29) l. l *Zweiter Band.* ſ. 324. und 327.
(30) l. l. §. 18.

het menſchelyk ligchaam het leven terug te geven; een klaar bewys, dat deze ſtoffen op zich zelve geene de minste levenskracht bezitten, doch dat zy alleenlyk het Dierelyk ligchaam den noodigen graad van prikkeling verſchaffen: daar de zuurſtof in 't byzonder een geſchikt voedſel voor het Dierelyk geſtel is, en dezelve, na door de longen bewerkt, geasſimileerd en met het bloed vereenigd te zyn, als ééne der voornaamſte oorzaken aantemerken zy, waardoor de organiſche wezens in derzelver zuiveren en gezonden ſtaat bewaard worden De zuurſtof, welke de longen opnemen, is indedaad even zoo zeer eene dode ſtof, als de voedſels, welke de maag ontfangt, en het is eeniglyk door het krachtvermogen, ſoortelyke levenskracht der werktuigen, beide der ademhaling en der ſpysvertering, dat deze verſchillende ſtoffen het karakter des levens medegedeeld, en zy in ſtaat geſteld worden om aan het doelwit van verbetering en inſtandhouding der Dierelyke machine te kunnen beantwoorden.

De hoofdreden, waarom de Atmospheer niet ſlechts uit zuurſtof, maar voornamelyk uit ſtikſtof is ſamengeſteld, daar nochtans de eerſte alleen adembaar is, is buiten twyffel, omdat de prikkeling, door zuivere zuurſtof-lucht veroorzaakt, het Dierelyk geſtel veel te ſterk zou aandoen; deze lucht zou, wel is waar, in 't begin de ademhaling ligter en ſneller maken, doch ſpoedig zou zy door hare al te groote prikkeling, ontſteking en brand der longen te weeg brengen, en dus den dood des levenden wezens noodwendig met zich ſleepen: deze waarheid, welke op directe proeven, op dieren

door Girtanner en andere genomen, ſteunt, is een voldoend bewys, dat er zulk een overwigt van ſtikſtof in den dampkring volſtrektelyk noodig was om de prikkelende kracht der zuurſtof palen te ſtellen, en dat bygevolg het gevoelen van profeſſor Reich, dat de zuurſtof het verzachtende, intoomende en negative beginſel des levens zy, eene valſche veronderſtelling is.

De Ademhaling nu is eene Dierelyk-ſcheikundige, en geene zuivere ſcheikundige werking, want, indien dit laatſte het geval ware, zoude er eene ſcheikundige verbinding plaats grypen tusſchen de lucht en het dierelyk deel, waarop dezelve hare ſcheikundige werking uitoeffende, waarvan het gevolg zoude zyn eene ontbinding van dat deel in deszelfs uiterſte beſtaandeelen of grondſtoffen; het geen ook altyd het geval is, wanneer de lucht ſcheikundig werkt op dierelyke ſtoffe, welke de algemeene eigenſchappen des levens verloren heeft, en dood is: de totale vernieling des organiſchen ligchaams door de rottige gisting is dan beſtendiglyk het reſultaat dezer ſcheikundige werking der lucht: doch in levende wezens wordt dezelve door het vermogen der longen dierelyk gewyzigd; het is derzelver ſoortelyke levenskracht, welke, door de dampkringslucht op eene met hare natuur overeenſtemmende wyze geprikkeld, de beſtaandeelen der lucht van een ſcheidt, en de zuurſtof uit dezelve opneemt. deze opneming geſchiedt daarom ook niet altoos naar mate van de groote oppervlakte, welke de longen aan de dampkrings-lucht aanbieden; ja dikwerf heeft het tegengeſtelde plaats: in de longte-

ring,

ring, by voorbeeld, in welke ziekte er menigmaal ſlechts een klein gedeelte der longen voor de ademhaling bruikbaar blyft, heeft byna altyd een overvloed van zuurſtof plaats; zoo dat de aantrekking derzelve uit den dampkring in de ſamengeſtelde reden ſtaat van de meerdere of mindere hoeveelheid der zuurſtoffe, in dezelve bevat, en van de ſoortelyke werking der longvaten op die ſtoffe.

De Ademhaling, offchoon tot het Dierelyk leven volſtrekt noodzakelyk, is nochtans alleen niet voldoende ter inſtandhouding des Menſchelyken ligchaams, waartoe, buiten en behalven deze verrichting, nog zekere verbindingen en wyzigingen der, buiten het organisch ligchaam beſtaande, beginſels met de grondſtoffen der levende wezens vereischt worden: de tot dat einde geſchikte ſtoffen worden hetzelve door de voedſels toegevoerd: voeding kan derhalven geen plaats hebben, zonder de oplosſing der voedſels in derzelver eerſte beſtaandeelen; bygevolg is de voeding eene Dierlyk-ſcheikundige werking. — Daar nu dezelve onmogelyk geſchieden kan zonder affcheiding en verdeeling der grondſtoffen, zoo moeten alle ſe- en ex-cretiën als tweede ſcheikundige werkingen tot de hoofdwerking der voeding worden beſchouwd (31).

Dat de Scheikundige krachten eenen grooten invloed hebben op de geheele functie der voeding, ſtellen wy buiten twyffel; zelfs komt het ons niet onwaarſchynelyk voor, dat één der hoofddoeleinden der

(31) Reich l. l. §. 19. p. 14.

der voeding de afſcheiding des ſtikſtofs van de overige beſtaandeelen der onderſcheiden voedſels is: ook nemen wy geredelyk aan, dat het reſultaat aller ſeen ex-cretiën voornamelyk in eene ſoortelyke afſcheiding en bymenging der verſchillende Dierelyke grondſtoffen beſtaat. Dan, of het Scheikundige wetten zyn, door welke deze reſultaten worden daargeſteld, is, onzes erachtens, eene gansch andere vraag, welker beantwoording ons voorkomt negatief te moeten zyn. — Immers zyn noch wy, noch de onbewerktuigde Natuur zelve in ſtaat, om één Dierlyk vocht daarteſtellen, en welk een oneindig getal van organen zyn er niet onophoudelyk werkzaam, om de ontfangen voedſels in een dierelyk vocht te veranderen! — duidelyke blyken, dat de voeding geene zuivere Scheikundige, maar eene dierelyk-ſcheikundige werking zy. — Wy vinden, wel is waar, by de Scheikundige ontbinding, in de meeste gevallen, die zelfde grondſtoffen weder, welke de voedſels bevatten, maar geheel veranderd van aart en eigenſchap, en in eene geheel andere evenredigheid vermengd. — Indedaad, hoe meer wy de zoo zeer onderſcheiden en verbazende verſchynſels, welke de functie der voeding vergezellen, ſtiptelyk overwegen, des te meer vinden wy ons zelve in ons gevoelen bevestigd, dat namelyk de veroorzaakte reſultaten Scheikundig zyn, doch dat de krachten, waardoor dezelve worden daargeſteld, dierelyk zyn, en niet onderworpen aan dode Scheikundige wetten: hoe toch zou anders uit de zoo zeer in aart en eigenſchappen verſchillende voedſels eene eenvormige en ſoortelyke vloeiſtof kunnen geboren worden? — Hoe zou by mogelykheid in de ligcha-

men

men der Gentoes, een enkel van planten levende natie, de vereischte hoeveelheid phospher kunnen voor handen zyn? — Hoe, eindelyk, uit één en hetzelfde voedsel, door de onderscheiden levende wezens, door ieder een byzonder, ter instandhouding zyner eigenaartige organisatie en menging geschikte, vloeistof kunnen gevormd worden, indien de voeding eene Scheikundige werking ware? neen, het is eene Dierelyk-scheikundige functie, of zoodanig eene werking, in welke de Scheikundige krachten door de organische krachtvermogens dierelyk gewyzigd zyn.

Hetgeen wy ten opzichte dezer twee hoofdverrichtingen des Menschelyken ligchaams hebben aangemerkt, is ook op de overige, die alle met deze in eene meerdere of mindere betrekking staan, toepasselyk; op alle Dierelyke functien hebben de Scheikundige krachten den grootsten invloed; doch de resultaten zyn geheel verschillende van die der Scheikundige werkingen in de dode Natuur. — De Scheikundige en Dierelyke krachten verbinden zich derhalven in de organische wezens, ter voortbrenging dier byzondere verschynselen, welke wy zoo menigvuldig by dezelve waarnemen; zoo nochtans, dat in den gezonden staat der levende wezens de organische krachten de hoofdrol spelen, en de Scheikundige aan dezelven ondergeschikt zyn: terwyl in den zieken toestand der dierelyke ligchamen, ten minsten in onderscheiden byzondere ziekten, zoo als wy in 't vervolg zullen aantonen, zeer waarschynelyk het tegendeel plaats grypt.

ZIEDAAR het gezichtspunt, waaruit wy deze zaak beſchouwen, te gelyk met de gronden, welke ons genoopt hebben, een te voren door ons verdedigd gevoelen (32) te laten varen, en eene tegengeſtelde mening te omhelzen. Wy nemen in de bewerktuigde Natuur een byzonder of poſitief beginſel aan; zonder dat echter dezé aanneming ons in 't minſte moet of kan terug houden van eene verſtandige en niet overdreven toepaſſing der Scheikunde op het Dieren- en Planten-ryk.

VERRE zy het intuſſchen van ons, dit ons gevoelen aan anderen als eene waarheid te willen opdringen. In de boven aangehaalde verhandeling wordt door den vermaarden Amſterdamſchen geneesheer Deiman, met de, zyne ſchriften altoos kenſchetſende, ſcherpzinnigheid en vernuft beweerd, dat de levenskracht geene byzondere grondkracht is, maar van de algemene grondkracht der ſtoffe moet worden afgeleid. — In deze zyne verhandeling bedient hy zich voornamelyk van de bewysredenen, door Reil, Reich, en Schelver gebezigd: wy laten beide, des Doctor's en ons, gevoelen gerustelyk aan het beſcheiden en onpartydig oordeel onzer lezeren over. — Gelukkig zouden wy ons achten, wanneer wy, door deze onze Proeve, gelegenheid gegeven hebben ter verdere naſpeuring der onderſcheiden krachtvermogens in de bewerktuigde Natuur.

De

(32) Ontyd *on mortal diſeaſes*, Lond. 1793.

De waardije der KOEPOKKEN, *bijzonderlijk ter beveiliging voor de Kinderpokken, overwogen in een andwoord aan den* AGENT VAN NATIONALE OPVOEDING, *door* MATTH. VAN GEUNS, *Med. Doct., Archiater 's Lands van Utrecht, Med. Theor. & Pract. Prof. ord., Horti & Nosoc. Acad. Praefect. aan de Hooge School te Utrecht.*

ZEER GEACHT MEDEBURGER!

INDIEN ik het genoeg geoordeeld had, ter beandwoording uwer aanvrage van den 4. Nov., aangaande de *Koepokken* mijne eigene gedachten te schrijven, zoo verre ik die reeds destijds bij mij zelven had opgemaakt, — dan had mijn andwoord niet zoo lange behoeven terug te blijven, dewijl het mindere van mijn gewone werk in de laatste dagen van elke week, daartoe welligt den tijd zou hebben doen vinden. Dan, bij nader indenken van het gewigt der zake, best oordeelende, om mij vooraf nog wat dieper intelaten, althans te recentéren, in een onderwerp, dat, van toen het gerucht begon te maken, wel mijne aandagt heeft getrokken, maar niet levendig gehouden; — heb ik besloten, vooral de twee voornaamste schriften over de *vaccine inoculation*, dezen zomer uit Engeland ontfangen, met aandagt nog eens te doorloopen, voor ik aan het andwoorden ging. En dit heeft dan,

dan, met andere ſteeds onvermijdelijke tusſchenvallen en afleidingen, een zoo langdurig uitſtel te wege gebragt, dat ik, bij het gene 'er ſints dien tijd gebeurd, en ook door ſommigen der Onzen nu reeds in 't licht gegeven is, naauwlijks wete, of mijn ſchrijven wel in 't geheel nog eenige nuttigheid zal kunnen hebben, verder dan om een bewijs te geven van mijne bereidwilligheid jegens U.

Dr. Jenner, de eerſte der bovenbedoelde ſchrijvers, de Clasſicus en eerſte grondlegger der nieuwe praktijk, in zijne *Inquiry into the cauſes and effects of the variolae vaccinae* (2d. ed. Lond. 1800.), beweert, gelijk bekend is, dat de *Cow-pox* geene eigene of oorſpronglijke ziekte der melkbeesten zijn, maar afkomſtig van zeker vettig of lijmig zweervogt (*the greaſe*) van zieke Paarden-voeten, (mogelijk *Mok-pooten* of *Overhoef*) hetwelk overgebragt aan de uiers der Koejen door melkende handen, die eerst beſmet en niet gereinigd waren van de behandeling dier *greaſe*, aan dezelve uiers of ſpeenen de bedoelde pokpuisten zouden doen ontſtaan; terwijl Koepokpuisten, die, volgens anderen en ook volgens hem, ſoms, vooral in het voorjaar, oorſpronglijk ontſtaan op de uiers der grazende beesten, geene echte of beveiligende Pokſtoffe zouden opleveren. Voords ſchijnen deze eigenaartige *Pox*, als 't ware, landeigen te zijn aan de landſtreek van Gloucestershire, zoo dat men op andere plaatſen van Engeland er bijna niets van wete, en geheel niet in Schotland of Ierland.

Ik heb voords mijn werk gemaakt, bij Koe- en

Paar-

Paarde-houders en behandelaars alhier, om na te ſporen, of hier ook zulke puisten en zulk eene wijze van ontſtaan derzelve eenigzins bekend zijn, doch geheel vruchteloos. In het veerijk Groninger gewest heb ik, door mijnen aldaar practiſérenden zoon, dezelfde navorſchingen, met denzelfden uitſlag, laten doen. Men kent wel *Beestepokken*, doch deze zijn zwerende en meest inwendige puistén, op de ingewanden, om welke geſlagte beesten worden afgekeurd; — dus geheel wat anders.

De Koepokſtof derhalven ſchijnt, ter afweering der Kinderpokſmette over den aardbodem, gehaald te moeten worden alleen uit Gloucestershire, bijna als de Kina, ter verdrijving onzer koortſen, uit Peru! — En zeker, indien dit gif die beveiligende, bij eene zoo gemakkelijke, werking heeft, als waarvoor wij zien dat vele onzer Landslieden het geredelijk opnemen, dan heeft wel nimmer onze Natie waardiger geſchenk van de Britten ontfangen, dan dit; — te meer, daar het zoo gemakkelijk mededeelbaar is, dat die land-eigene hybride beesteſtoffe, eerst door inentinge bij onze nabuuren, als 't ware, gehumaniſeerd, en ſteeds al voortgeënt, ook onder de onzen, bij zuik eene ſchijnbare adulteratie geacht wordt niets te verliezen van hare oorſpronglijke beestelijke eigenſchappen en eigenaartige kracht, hoe dikwijls zij ook, mensch uit mensch in, al voortgiste! De inentingen immers onder onze Landgenoten, zoo als gij weet, gelijk ook onder de Duitſchers, Franſchen enz., geſchieden meest alle met zulke veelmalen en ongelijkaartig voortgegiste ſtoffe, en daarvan verwacht men eene voldoende beveiliging.

By Dr. Jenners *Inquiry* heb ik gelezen *an inquiry concerning the Cow-pox* &c. Lond. 1798, door Dr. G. Pearſon, een zeer oordeelkundig, beſcheiden man, mededinger van Dr. Jenner, en door deezen hooggeacht; voords *Reports on a ſeries of Inoculations for the variolae vaccinae* &c. bij Dr. Wm. Woodville, Lond. 1799. &c.: doch ik beken, dat ik, eerst door het lezen der berichten in journalen, en naderhand door deze werkjes zelve, nog niet genoeg bewogen ben ten voordeele dezer in de plaats geſtelde Pok-inenting, om namelijk haar met gerustheid, voor de oorſpronglijke menſchen Pokinenting, te doen intreden, — hoezeer ik oplettend wil blijven op het licht, dat andere kunstgenoten in deezen verder zouden kunnen verſpreiden. 't Is echter ook mogelijk, dat *ik* hier geen onbevooroordeeld regter ben, — ik, die welligt één der oudſte thans in ons Vaderland levende Inoculateurs der Menſchenpokken ben; — die, van de eerſte opkomst der verbeterde inëntwijze af, in 1765, eerst in Groningen, daarna in Gelderland, in Holland, hier, zeer vele honderden, in verſcheidene tijden, van allerlei geſtellen, van 2 of 3 maanden af tot 60 jaren toe, met bijzondere oplettendheid in die cure heb behandeld, en daarvan ſteeds aanteekening gehouden; — die van zulk een groot aantal, ja wel, twee of drie jonge kinderen heb zien ſterven, maar, durf ik zeggen, geen enkelen, zonder blijkbaar bijkomende vreemde oorzaken, die vermijd hadden kunnen worden, of zonder verband waren met de Pokziekte zelve; — die dus zoo voldaan ben over de goedgunſtigheid der Menſchen-pokinenting, dat ik naauwlijks iets meer van die der

bees-

beesten durf hoopen; — indien namelijk de ware Pok-enting niet ſlechts behoorelijk verricht, maar ook, dat de groote zaak is, het beſtuur der ingeënten, kundig en wijslijk, naar het verſchil van geſtellen en verſchijnſelen, worde geſchikt en veranderd. In dit laatſte toch, meen ik, dat de eigenlijke bedrevenheid en waardije van een bekwamen Inenter zich moet doen kennen. Doch zij, die in het bedrijf dezer Pok-inëntlng niet anders zien, dan het eenvormig verrichten van een zeker Etterprikje, ook wel met het toedienen van zekere afvoerende of andere middelen, en het algemeen doen houden van een koel beſtuur: — deezen zullen, meen ik, niet altoos wel kunnen ſlagen, ja ſoms ongelukkige uitkomsten moeten ondervinden, welke toch door een meer oordeelkundig beſtuur welligt hadden kunnen voorgekomen worden. Dan, daar zulk eene oordeelkundige bedrevenheid, om veelerlei oorzaken, voornal wegens gebrek aan oplettendheid en ondervinding, niet elks deel kan zijn, zoo ware het zeker, om het algemeen belang, te wenſchen, dat er een eenpaariger en eenvoudiger weg geopend kon worden, om even zeker, maar gemakkelijker, voor het verderf der Kinderziekte te beveiligen, al ware het dan door het mededeelen van eene ongelijkſoortige ſmette, wier beveiligend vermogen wij nog niet kunnen verklaren. Immers, hoe vreemd ook, in de gewone analogie der Natuur, het mededeelen en overwerken is van *Contagia* van beesten op menſchen, en omgekeerd, (hondsdolheid, vergiftige beeten en ſommig ſchurft uitgezonderd) de ééne dag leert toch den anderen, en het komt hier zekerlijk maar op *facta* aan; — doch deze facta moeten dan ook afdoende

en

en ontwijffelbaar zijn; enkele verveeling bij het oude en meer bezwarelijke, met eene losse volgzucht tot nieuwigheden, tot geruchtmaken, moeten ons niet wegslepen!

Eene *eerste* vraag is hier dan, meen ik: *daar de inenting der Menschenpokken zoo zeldsaam dodelijk is, of ook de ingeënte Koepokken immer dodelijk uitvallen?* — Dr. Jenner blijft, in zijn boven aangehaalde tweede uitgave, bij eene volstrekte *ontkenning*: doch de gemelde Dr. Pearson, na eene onpartijdige beoordeeling der proeven en ondervindingen, zoo van zijn vriend Jenner, als van anderen, besloot, nu twee jaren geleden, dat *hoogstwaarschijnelijk* de Koepokken *nimmer dodelijk* waren, althans *veel minder dodelijk* dan de ingeënte Kinderpokken, maar dat er *nog veel meer observatiën vereischt werden, om deze vraag zeker te beslissen;* — voegende hier eenige zeer oordeelkundige aanmerkingen bij, waardig bij hem te lezen (*Inquir. p.* 93. *en verv.*) Eenigen tijd later besliste de bovengenoemde Dr. Woodville dezelfde vraag *bevestigend*, uit zijne eigene ondervinding. Hebbende, namelijk, 500 Koepok-inëntingen gedaan, had hij van dit getal *één zuigeling*, op den elfden dag van deze inënting, *zien sterven* met stuipen, terwijl, bij twee of drie anderen van hetzelfde getal, de ziekte *niet zonder dreigend gevaar*, (en bij velen met rijkelijke uitslag van vele puisten,) was afgeloopen. (zie *Reports p.* 109.). Van deze proeven en ondervindingen van Dr Woodville spreekt Dr. Jenner (in zijne *Contin of facts* &c) met alle achting, zoekende het verschil, dat er is tusschen deszelfs waarnemin-

gen

gen en de zijne, afteleiden uit verſchil van plaats, tijd en andere bijkomende oorzaken.

Men mag dan, dunkt mij, de beſlisſing deezer vrage nog wel wat in het midden laten, te meer, daar de *Phyſic. Society at Guy's-hospital*, ruim een jaar geleden, dezelve ten onderwerpe gemaakt heeft eener openlijke Prijsvrage; — ten blijke, dat men zelfs bij de menigvuldige proeven in Engeland de verlangde zekerheid nog niet bereikt had.

Eene *tweede vraag*: „ *Of het doorſtaan der Koepokken de menſchen onvatbaar make voor de beſmetting der waare Kinderziekte?*" — wordt niet ſlechts door Dr. Jenner zeer volmondig *bevestigd*, maar ook door Dr. Woodville en andere Koepok-enters: alleen de ſchrandere en voorzichtige Dr. Pearſon zeide er dit op: „ it does not appear that a ſin„ gle well authenticated contravening inſtance has „ fallen under obſervation. But I do *not* apprehend, „ that accurate and able reaſoners will conſider the „ fact *as compleatly eſtabished*" &c. (*Inquiry*, p. 64) Mogelijk rust ook dit ſoort vau twijffeling op de blijkbare ongelijkvormigheid der beide pokſoorten, zoo dat althans op de omgekeerde vrage: *of het doorſtaan der Kinderziekte beveilige voor de Koepokken?* — niemand een bevestigend antwoord geve. — Ook niet op de vrage: *of éénmaal Koepokken gehad te hebben, beveilige voor eene tweede infectie derzelve Pokken?* — Integendeel, allen erkennen, meer en min, de dadelijkheid zulker tweede infectiën. — En mij dunkt, (vergun mij dit te herhalen,) het oplettend nadenken en onzijdig overwegen der onge-

lijkſoortigheid, die er toch is tusſchen de Koe- en Menſchen-pokken, moet hier naturelijk, tegen het doen ſubintréren der eene ſoorte voor de andere, eenige ongerustheid verwekken, welke volſtrekt niet dan door ten vollen afdoende daadzaken eindelijk kan weggenomen worden. Immers het aanmerkelijk verſchil in de beiderleie Pokpuisten, en in het daarin bevatte vocht, wordt door Jenner zelf en anderen naauwkeurig aangewezen en buiten kijf geſteld, met eene erkentenis, dat ook de plaatſelijke Koepokpuisten doorgaans zwaardere gevolgen hebben, dieper invreten, ook wel regt kwaadaartige zweeren nalaten, veel meer dan de Menſchen-pokpuisten; — terwijl, daarentegen, de algemene ziekte of de aandoening van het geheele lichaamsgeſtel altoos, of doorgaans, heel veel minder zij van de Koe- dan van de Menſchen-pokken; — zoo dat er ook na de Koepok-enting, offchoon dan het geſtel door eenige koortſigheid aangedaan zij, meesttijds geene puisten over het lichaam uitbreken, maar enkel en alleen op de entwondjes, en niet meer dan het getal dezer wondjes; — voords, dat de Koepokken geheel niet, zoo als de Menſchenpokken doen, beſmetten door uitwaasſeming (gasvorming), zelfs naauwlijks door aanwrijving, ten zij de huid ontbloot zij van opperhuid; — dat, eindelijk, de Koepokſmet met geen het minſte nadeel werke onder het tanden krijgen, in den ſtaat van zwangerheid enz., waar de Menſchenpokken, althans in zwangerheid, om het waarſchijnelijk miskramen, te duchten zijn.

Zoovrel blijkbaar ſoortelijk verſchil, zeg ik nog.

nogmaals, in de beiderleije Pokziekten, kan ongerustheid maken in het erkennen der plaatsbekleding en der beveiliging door de eene voor de andere. Evenwel moet ik hier nog bijvoegen, dat al het door mij nu aangegeven onderſcheid door allen niet volledig erkend wordt. Jenner zelf (*Inquiry*, Caſe v. p. 13. & 14.) geeft een voorbeeld van eene Mrs. H., die in hare jeugd de Koepokken gekregen had, *door het behandelen van gereedſchappen*, te voren gebruikt door beſmette melkmeiden, voegende er bij, dat zij niet ſlechts puisten op hare handen, maar ook op haar neus, welke hij uit het wrijven verklaart, aldus gekregen had; — ook zegt hij: „ When the Cowpox has prevailed in the dairy, „ it has often been communicated to thoſe who „ have not milked the Cows, *by the handle of the* „ *milk-pail.*" (ib. note.) — En Dr. Woodville durfde de beſmetting *door uitvloeiſelen* niet ontkennen, indien er namelijk puisten niet alleen op de ingeënte plaatſen, maar ook over het lichaam uitkomen, welke *algemeene uitſlag* hij dan ook, tegen Jenner en anderen, nadrukkelijk *beweert*, als voorvallende zelfs van de allerbeste en allerzuiverſte Koepokſtoffe, zoodat hij er ſommigen zegt waargenomen te hebben met 500 tot 1000 puisten, ook met zeer hefrige toevallen daar bij, en voorts beſluit, dat van 20 Koepok-geënten, dooreen, 8 ſlechts plaatſelijke puisten, doch 12 ook puisten over het lichaam krijgen, en 5 van die 12 vrij zwaar ziek worden; terwijl hij aan Jenner niet wil toegeven, dat in de lucht van Londen, (waar hij die inentingen deed) de reden te zoeken ware van zijne zwaarder gevolgen, ook niet in mogelijk gelijktijdige Kin-

derpok-beſmettinge, als waarvoor hij wel gezorgd had, enz. — Dr. Pearſon ſchreef ook, in 1799, aan prof. Stromeyer te Hannover, dat deze inenting in Londen toen ſlechts door 2 of 3 Artſen gedreven werd, „ komende er ſoms, voegt hij er bij, eene *onverwachte algemeene uitſlag*;" waaruit dan de bovengemelde prijsvraag ontſtaan ware van de Societeit van Guy's Hospital. — Doch ik zou hier te verre uitweiden voor een brief, hoewel het moeijelijk is, onder zooveel *verſchil van facta*, in een eenparig ſpoor te blijven.

Zoovеel had ik, nu ruim een paar weken geleden, geſchreeven, wanneer eerst eene noodige afwezigheid bij de invallende winter-vacantie, en daarna huiſelijke bezigheden van een anderen aart, mij een tijdlang aftrokken. Ik haast mij nu, om zoo veel geſchrijfs eindelijk tot eenig verder beſluit te brengen, hoe weinig dit dan ook moge afdoen. En hierbij zal ik nu nog hoofdzakelijk in aanmerking nemen eenige verdere ſchriften, die in dat tijdverloop ook onder mijn oog zijn gekomen, rakende bevindingen aangaande ons onderwerp in Frankrijk, Geneve, Duitschland, en ook in ons Vaderland, waar ik thans ook gelegenheid gehad heb, om de verſchijnſelen der ingeënte Koepokken zelf waartenemen.

Uit dat alles dan komt mijne beoordeeling, die ik, zoo als ik ook in 't begin van dezen brief verklaard

klaard heb, gaarne bij meerder licht verandere, voor als nog op het volgende uit.

I. De ziekten van *Menſchenpokken* en van *Koepokken*, hoe veel overéénkomst zij ook hebben, zijn toch, alles wel opgemerkt zijnde, te ongelijkſoortig, dan dat men *van vooren*, of *uit analogie*, zou kunnen opmaken, dat de ééne volkomen voor de andere zoude kunnen intreden, en zij zich wederkeerig vervangen.

II. Ook ſchijnen tegen de erkentenis dier analogie in den weg te ſtaan ſommige waarnemingen, volgens welke althans het gehad hebben der Menſchenpokken niet volſtrekt veilig ſtelt voor het daarna nog vatten der Koepokken; — ook, enkele gevallen, waar de tweederleije Pokſoorten teffens in 't zelfde voorwerp ingeënt, beide doorgewerkt hebben; ja zelfs, waar de Menſchenpokken, bij die ſamenvoeging, de overhand kregen, of, na het uitwerken der Koepokken, nog voor den dag kwamen; en ook omgekeerd.

III. Dan, des niettegenſtaande, moet men erkennen, dat er in deezen tijd zoo veele honderde, ja duizende ontwijffelbare proeven en ondervindingen voor handen zijn, van werkeloze inënting of aanſmetting der menſchenpokken, bij voorwerpen, welke onlangs de koepokken gehad hadden; — dat onze redekaveling hier ſchijnt te moeten zwijgen, en, op ondervinding, plaats te maken voor het geloof in de *opheffing* der vatbaarheid voor menſchenpokken, door voorgegane werking der koepokken.

IV Evenwel moet men toch in zulk een besluit niet verder gaan dan de præmisſen uit de ondervinding lijden, noch eene uitroejing of geheele *vernietiging* dier vatbaarheid aannemen, daar ſlegts eene tijdelijke *opheffing* bewezen is. — Immers, de zoo talrijke werkeloze over-inëntingen, welke er in Engeland, Frankrijk, Geneve, Duitschland, en in ons Vaderland, genomen zijn en nog ſteeds, met alle drift van nieuwigheden, genomen worden, zijn die over-inëntingen niet alle genomen binnen een vrij kort tijdbeſtek, meest van ſlechts eenige weken of maanden, na de koepokken? — en bewijzen zij dus wel iets meer, dan eene *temporaire* onvatbaarheid voor die tijd-beſtekken of epidemiën, latende indedaad nog onzeker, hoe lang dezelfde onvatbaarheid, en of zij voor altoos zal duuren?

V. 't Is waar, Dr. Jenner, wiens verdienſten en gezag in deezen groot zijn, brengt eenige weinige voorbeelden bij van onvatbaarheid, welke ſedert eenige, tot 20, 30 en meer, jaaren gerekend ſchijnt te kunnen worden; (*Inquir. Caſe* I—V, IX.): maar, daar er ook onder, bij voorbeeld, honderd voorwerpen, doorgaans etlijke naturelijk voor menſchenpokken beſtendig onvatbaar zijn, bewijzen vijf gevallen onder duizende wel niet afdoende; — nog minder, indien men opmerkt, dat Duncan, Cooke en Thornton eenige voorbeelden opgeven van verlies, of van niet meer hebben der onvatbaarheid na tijdverloop, dat is, voorbeelden van vatten, ja ſterven aan kinderpokken, na voormaals, bij voorbeeld, voor 10 jaren en langer, koepokken gehad te hebben (*Monthl. Rev.* vol. XXX; 1799. Sept. Offchoon

dan

dan ook de ijverige voorvechters hier wat tegen ſchermen, zoo zijn wij toch daarmede niet genoeg uit onze onzekerheid geholpen.

VI. Immers heeft men toch, niet alleen in andere epidemiſche of beſmettende, ja zelfs pest-aartige ziekten, maar ook in de menſchenpokken zelve, ontwijffelbare en ſterke voorbeelden van *temporaire* onvatbaarheid (het zij na eens doorgeſtane ware beſmetting, en dus opgehevene vatbaarheid, het zij zonder ooit beſmet geweest te zijn), welke naderhand verloren, ja zelfs in eene ligtgeraakte vatbaarheid veranderd bleek te zijn bij eene volgende epidemie. Weshalven men dan ook in ons geval, nog geen genoegzamen grond ſchijnt te hebben, om uit eene onbetwiste *tijdelijke opheffing* dadelijk te beſluiten, tot eene *duurzame opheffing*, of *vernietiging* der vatbaarheid; — te minder, daar ook de meesttijds alleen plaatslijke koepokken, verzeld van eene zeer geringe aandoening van het geheele lichaam, naauwlijks kunnen doen vermoeden, dat zulk eene bepaalde en geringe werking de kragt zoude kunnen hebben, om eene zoo algemeene en duurzame verandering in het gansch geſtel voord te brengen, als tot eene geheele uitroejing der vatbaarheid vereischt ſchijnt te worden.

VII. Bij zulk een gemis aan genoegzame zekerheid, ſchijnt het toch wel pligtmatig, althans raadzaam en voorzigtig te zijn, om, na in eene tegenwoordige pok-epidemie de koepokënting ondergaan te hebben, in eene volgende epidemie die koepokënting te herhalen, tot dat men dus gerustheid ver-

kregen hebbe op eene waarlijk *vernietigde* vatbaarheid voor menſchenpokbeſmetting. Doch, welken zulk herhalen niet gevalt, deezen, zo zij, na de eens ondergane koepokënting, het, in een volgende epidemie, niet driest weg op eene onderſtelde veiligheid voor eene toevallige pokbeſmetting wagen durven, moeten dan hunne vatbaarheid of onvatbaarheid in die epidemie, dadelijk beproeven door het over-inënten met menſchenpokſtoffe; — of anders zouden zij, zonder immer met koepokinënting zich in te laten, aanſtonds tot de gewone menſchenpokënting moeten overgaan; van welke toch geen twijffel is, of door dezelve wordt eens vooral de vatbaarheid *vernictigd*, waar, en zoo verre die immer vernietigd kan worden; terwijl voords deeze eigenaartige inënting eener ontwijffelbaar gelijkſoortige ziekte alle redelijke aanbeveling, onder de billijke voorwaarden van een kundig en welgeoeffend beſtuur, blijft verdienen. Immers heeft zulks de zeer algemeene en even zeer bekende gelukkige uitkomst der ontelbare inëntingen, zoo wel in den eerſten tijd door Dimsdale en anderen onder de Engelſchen, en ter zelfder tijd onder de onzen, door van Doeveren, Camper en anderen, ook, gelijk ik boven te kennen gaf, door mij zelven, als vervolgens door zeer veele verdienstlijke Mannen, gedaan, ten gunstigſten bevestigd; gelijk dit nog zeer onlangs wederom bevestigd is door een merkwaardig voorbeeld, dat mijn altoos waard Harderwijk in deezen jongſten herfst heeft opgeleverd, alwaar toen, bij het doordringen eener pok-epidemie, welke van 239 zieken 23 deed ſneven, van de 198 ter zelfder tijd ingeënten, geen één verloren is.

(Zie

(Zie het *Kort Verſlag* van mijn voormaligen Amptgenoot, den Hoogleeraar Forsten, in den *Konsten Letterbode* van 19 Dec. 1800.) Ja, Dr. Woodville, wanneer hij verſlag gaf van zijne eerſte Koepokinëntingen, en, gelijk boven gemeld is, van de heftige ziekte van eenigen derzelve, en het verlies van 1 van de 500, erkende daarbij teſſens, dat het verlies van de gewone inëntingen niet groter ware; ja ſommigen onder de Engelſchen hebben zelfs de balans in deezen ten voordeele der gewone of menſchenpokinëntinge willen doen doorſlaan (*Pearſon p.* 103. *&c.*). Ik wil mij hierbij niet beroepen op de verbazend talrijke, en zonder uitzondering altoos gelukkige, menſchenpok-inëntingen van eenen Goetze, Vaume, enz. (Zie *Belangrijke aanm. van* Dr. Vaume &c. Rotterd. 1800. p. 20.), omdat men, bij zulken ophef, naauwlijks het vermoeden kan weeren van belangzuchtige partijdigheid, — even weinig, als bij eene onmatige aanbeveling der Koepok-enting door Dr. Fr. Colon, en andere driftige voorvegters deezer practijk.

Alleen voeg ik dit nog hier bij: indien men alle heviger ziekte of toevallen, en het ſterfgeval van de Koepok-entingen, bij Woodville, mag toeſchrijven aan loutere toevalligheeden of mistasting in behandeling; — dat men dan ook gehoor moet geven aan de redenen, waarmede kundige voorſtanders der gewone pok-inenting haren genoegzaam altoos gelukkigen uitſlag beweeren, wanneer daarbij de regels van voorzigtigheid en een goed beſtuur naauwkeurig in acht genomen worden.

VIII. En zoo blijkt dan klaar genoeg mijn beſluit. Namelijk, overal waar het niet ontbreekt aan de noodige vereischten en omſtandigheeden, bij een kundig beſtuur, zoude ik de gewone en eigenaartige pokinënting voor als nog blijven verkiezen, boven de plaatsbekledende en ongelijkſoortige. Dan hiermede wil ik nogthans die plaatsbekledende, of Koepok-enting geenszins verwerpen. Dit zij verre! — Immers, daar het in den loop van het dagelijksch leven, vooral onder de ſchrale, talrijke ën naauwbehuisde gemeente, aan die noodige vereischten, bijzonderlijk aan verſche lucht, zuiverheid en behoorlijke afzondering, om, door het inënten en daardoor beveiligen van ſommigen, geen verderflijke beſmetting tot veele anderen te verſpreiden, doorgaans heel zeer ontbreekt; — daar het ook niet doenlijk is, om altoos en overal hierbij de noodige regels van beleid en voorzigtigheid genoeg te doen opvolgen, of wel aan de roekeloosheid van deezen, en aan het ſlordig ſleur-bedrijf van anderen, paalen te ſtellen; — daar ook de waarnemingen ſchijnen uit te wijzen, dat de algemeene ſterfte aan de kinderziekte, niet tegenſtaande de zoo zeer in gebruik geraakte en doorgedrongene inënting, vooral in groote en volkrijke ſteden, eer toe dan afgenomen zij, hetwelk dan aan de zorgeloze of onvermijdlijke verſpreiding der beſmetting door het inënten, zeer waarſchijnlijk, wordt toegeſchreven; — daar men eindelijk ook, niet tegenſtaande het bovengemelde zoo gelukkig ſlagen van welbeſtuurde inëntingen, ſomtijds toch hoort van eenige zeer ongelukkige, ja dodelijke uitkomsten, offchoon beſtuurd door gewettigde konstoeffenaren, het zij die ongelukken

aan

aan den invloed eener heerſchende kwaadaartige epidemie, of ook aan misſlagen of andere bijkomende oorzaken te wijten zijn: — daar er, zeg ik, zulke, en welligt meer andere, gewigtige zwaarigheeden, bij eene algemeene uitoeffening der ware Pok-inenting, in het dagelijksch leven en den wisſelvalligen gang van menschlijke bedrijven, zekerlijk voorkomen; zoo kan men, niettegenſtaande eene bepaalde voorkeur van deeze eigenaartige inenting op haar zelve, niet nalaten, met veel belangneming uit te zien en ernstig te overweegen, of, en hoe verre, die zwarigheeden te ontwijken zouden zijn door de plaatsbekledende of Koepok-inënting, en teffens, wat er ter meerder zekerheid van dit bedrijf nog ſchijnt vereischt te worden?

En hier toe mogen dan de volgende aanmerkingen gelden zoo veel zij kunnen of waard zijn.

Vooreerst. Beveiliging door een welgeſlaagde Koepokënting, tegen de beſmetting der Kinderpokken, acht ik, door de proeven en ondervinding, in zoo verre zeker en beweezen, als zij eene tegenwoordige pok epidemie betreft; dan, of die beveiliging zich verder zal uitſtrekken, is mij, volgens het gene boven uitvoeriger is bijgebragt (III—VI.), nog niet gerustſtellend gebleeken, hoe zeer onze voorſtanders deezer entingen ook daarop geene bedenking ſchijnen te hebben, en Dr. Jenner, (in zijne *Contin. of facts and obſ.*, laatstl. zomer uitgekomen, pag. 172. ſeq.) dit als genoeg zeker, doch zonder nieuwe bewijzen, aanneemt. Ik wil mij ook tegen de waarſchijnlijkheid niet verzetten, doch

zou-

zoude daarop, zoo lang door waarnemingen in volgende epidemiën niet nader gebleeken is, dat de vatbaarheid voor pokbeſmetting door de vaccinatie niet ſlechts opgeheven, maar ook vernietigd zij, in eene zaak van dat gewigt, die duurzame beveiliging hier van niet durven beloven, die men beloven kan van de eigenaartige pok-inënting.

Ten tweeden. Doch ook zulk eene ſlechts tijdelijke opheffing der vatbaarheid voor beſmetting der Kinderpokjes is genoeg, om toch aan de Koepok-enting eene wezenlijke en gewigtige waarde toe te kennen, indien namelijk de geheele Koepokziekte doorgaans zoo uitnemend gering en zoo zeer zonder beſmetting is, als men meer en meer ſchijnt te ondervinden, en als ook door latere en meer gunſtige, dan de bovengemelde, waarnemingen van Dr. Woodville en Pearſons (*Lond. Medic. Review*, N°. VI. art. 2, 4.) nader wordt bevestigd.

En zoo meen ik, dat de Koepok-enting ernſtige aanbeveling verdient in de volgende omſtandigheden.

1o. In Pok-epidemiën van kwaden en verderflijken aart, waar men reden meent te hebben van te vreezen, dat de kwaadaartigheid der epidemie ook de eigenaartige ingeënte Pokjes zoude aandoen en beheerſchen, vooral, indien het daarbij, in talrijke huisgezinnen, bij het doordringen der ziekte, ook ontbreekt aan de voorgemelde noodige vereischten tot een goed beſtuur.

2o. In geſtellen, bij welke men, om derzelver zwak-

zwakheid, zieklijkheid, ſtuipvalligheid of eenigen anderen ongunſtig geachten toeſtand, voor de Pokbeſmetting vreest, en de waare inenting, al ware het dan ook uit gebrek aan ervarenis, niet durft ondernemen, terwijl men toch zulke geſtellen niet buiten de gelegenheid van beſmet te worden kan houden of bewaren.

3o. Bijzonderlijk bij zwangere vrouwen, die nog niet gepokt hebben; in de evengemelde dreigende gelegenheid van beſmetting; omdat deeze, zoo zij ook gelukkig pokken, doorgaans toch, daarbij of daarna, miskramen, meesttijds met verlies van hare vrucht.

4o. In gevallen, waar men enkele voorwerpen of perſonen, buiten epidemie, of onder andere nog beſmetbare huisgenoten verkerende, door inenting tracht te beveiligen, omdat zij daartoe thans best geſchikt zijn, of zich begeven moeten naar elders, waar Pokjes heerſchen, of om andere redenen; alzoo men in al zulke gevallen ten ſterkſten verpligt is, tegen de verſpreiding van beſmetting tot anderen, op de zekerſte wijze, te zorgen.

5o. Eindelijk verdient de nieuwe inenting aanbeveling, niet alleen in de eerstgemelde kwaadaartiglijk heerſchende Pokſoorten, maar ook in alle aanmerkelijke epidemiën, wanneer zij zich openbaren of ſterk doordringen in de digtbewoonde verblijfplaatſen en talrijke gezinnen der ſchraalbedeelden en behoeftigen, die doorgaans het felst getroffen worden en de beſmetting het meest verſpreiden.

Bij

Bij deezen toch moet de Koepok-enting, omdat zij zoo weinig moeite, kundigheid en oppasſens vereischt, bijzonderlijk te pas komen, en, offchoon zij ſlechts beveiligde voor de tegenwoordige epidemie, zij brengt daar bij, zoo verre zij geen beſmetting afgeeft, het uitnemend voordeel aan, van de Pokſmette te doen ſtuiten, aan derzelver verſpreiding paalen te ſtellen, en dus den voortgang der epidemie te breken, daar, waar zij het meest te duchten was. Een onſchatbaar voordeel waarlijk! daar het, indien men deze zoo gemaklijke bewerking, vooral onder de menigte der geringe burgers, algemeen kon doen worden en ſtand houden, voor het heil des menschdoms een allergunſtigst verſchiet ſchijnt te openen, van de mogelijkheid namelijk, om, door het eindelijk ophouden en te niet loopen der beſmetting, als de eenige zaaden der verderfelijke Kinderziekte, van die grootſte der pesten, welke immer tot ons waereldddeel van elders zijn doorgedrongen, onder het gehengen der gunſtige Voorzienigheid, eenmaal wederom geheel bevrijd te kunnen worden. Althans zulk een weg van uitroejing der Kinderpokken ſchijnt mij nog meer uitvoerbaarheid te vertonen, dan andere middelen, die hiertoe in onze dagen met veel warmte zijn voorgeſlagen en aanbevolen, en welker waardije ik voor eenige jaaren in eene openlijke redevoering heb overwogen.

Na dit alles maak ik dan geene zwarigheid, om met Dr. Thornton te beſluiten, „ dat de Koepokken een tijdperk zullen maken in de jaarboeken der Geneeskonst, waarbij de nagedachtenis van Dr. Je-

Jenner, voor wien deze ontdekking en de verſpreiding harer weldaden bewaard was, altoos in zegening moet blijven!"

MAAR, daar evenwel alle deeze weldaden en aanbevelingen der nieuwe inentinge geheel en al berusten op, en volſtrekt afhangen van eene onderſtelde volſtrekte en algemeene geringheid der Koepokziekte en harer toevallen, zoo wel als van het nietsbeduidende harer behandeling, — teffens met de zekerheid van haar beveiligend vermogen, offchoon dan ook maar voor een tijd, voor de ſmette der Kinderziekte, — en bovenal van hare eigene onbeſmetlijkheid: zoo moet ik bij het voorgaande ten ſlot nog deze aanmerking voegen:

Ten derden: DAT er toch omtrend de zoo even-gemelde drie of vier belangrijke punten, in eene zaak van zoo veel gewigt, nog wel wat meer klaarheid en zekerheid gewenscht zoude kunnen worden, dan de verſchillende gevoelens en bevindingen van verſcheidene Inenters, waarvan ik hier en daar in 't beloop van dezen brief heb gewag gemaakt, in deezen ſchijnen opteleveren, en dan er verkregen kan worden door het ſlechts op goed geloof werkſtellig maken en doorzetten deezer inentingen, met van ginds en verre overgezondene weinig bekende entſtoffe.

DR. Jenner toch leert ons, bij herhaling en met nadruk, dat het eene hoofdzaak bij dit bedrijf is, om *waare* Koepokken te onderſcheiden van *onwaare*, alzoo deeze wel vatten maar niet beveiligen;

ter-

terwijl toch dit onderſcheid, volgens hem, niet dan door veele opmerkzaamheid geleerd wordt; — verder beweert hij, dat ook de oorſpronglijke Koepokken, dat is, de uierpuisten, die de melkbeesten, wanneer zij in de eerſte voorjaarsweide wat gegraasd hebben, ſoms krijgen, zonder dat deeze etterpuisten door de *greaſe* der paarden zijn aangebragt, dat deeze uierſtoffe, zeg ik, door inenting wel vat op menſchen, maar dat zij ook niet beveiligt voor de Kinderziekte; offchoon, daarentegen, die beveiliging, ook van deeze entingen, door anderen wordt ſtaande gehouden; — hij voegt er bij, dat alleen dunne, heldere ſtoffe, uit de echte pokpuisten genomen, zeker en goed werkt, doch dikke, na den 11 of 12 dag genomen, niet dan plaatslijk, en zonder te beveiligen voor 't vervolg.

Ik heb ook boven de vroegſte waarnemingen van Dr. Woodville aangeroerd, volgens welke een goed deel deezer ingeënten weinig minder ziekte en toevallen kreeg dan van ware Kinderziekte, terwijl er ook één daarvan geſtorven was. Er zijn anderen, die ook min gunſtig getuigen van deeze ziekte. Dit verſchilt wel zeer van latere waarnemingen van Jenner en anderen, ook nu van Woodville zelf; maar vordert het geen onderzoek, waarom zoo kundige mannen t' eenigen tijd dus ongelukkig hebben kunnen zijn, op dat men zelf zich daar voor hoede?

Ook heb ik het aanmerklijk verſchil aangeroerd, aangaande een uitſlag van pokpuistjes over het ligchaam, na deeze inëntingen, welke ook Woodville van omtrent de helft zijner ingeënten, en

ſoms

ſoms zeer veelvuldig, had aangeteekend; terwijl Jenner, met Marshall en anderen, blijft beweeren, dat zulk een uitſlag niet of zeer zeldſaam voorvalt (*Contin. of facts*, p. 147. ſeqq.); offchoon die uitſlag bij de Duitſchers en de Onzen ook niet zeldſaam ſchijnt te zijn, en ik zelf dezelve zeer aanmerklijk, en van groote zweerpuisten, op het lijf gezien heb. Indien het nu doorgaat, gelijk Woodville beweert, en uit analogie waarſchijnlijk is, dat zulke uitſlagpuisten in de daad eenige beſmetlijkheid medebrengen en verſpreiden kunnen, dan ziet men, van hoe groot belang het is hierin meer zekerheid te hebben, en, kon het zijn, het bedrijf te volmaken.

Men neemt, gelijk de Engelſchen opmerkten, ook bij de Onzen waar, dat de Koepokſtof, op lancetten gedroogd, het ſtaal aanmerklijk aantast. — nogthans verzendt men de entſtof meest op die wijze, ſchoon zij waarſchijnlijk, bij dat aanvreten van het ſtaal, eenige wederwerking ondergaat, of door ſaturatie eenigzins verſtompt, en dus te leur zoude kunnen ſtellen of bedriegen. Dat de gewoone Pokſtoffe ook de ent-naalden of lancetten allengs verſtompt, heb ik voor lange geleerd, en daarom, tot het bewaaren en droogen dier ſtoffe voor inëntingen, doorgaans dun glas, een ſchelpje, of eene pen gebruikt, om bij het gebruik met een weinig vogt haar vloeibaar te maaken.

En dit zij thans genoeg, om te doen inzien, waarom ik meene, dat er bij dit nieuwe Ent-bedrijf nog al wat optemerken, te leeren, en moog-

lijk te verbeteren valt, voor dat alles geſchapen ſtaat om het werk algemeen en op een vasten goeden voet door te zetten.

Of men ook (op dat ik er dit nog bijvoege), bij het begunſtigen deezer practijk, eenige voorzorgen zoude kunnen of behooren te neemen, dat eene Veeziekte, tot nog toe, zoo 't ſchijnt, bijna landeigen aan een zeker gewest van Engeland, ook tot onze Koebeesten niet wierde overgebragt, en dus onverhoeds onze Veeziekten vermeerderd; — dit kon mogelijk eenige opmerking verdienen. Dat men door het inënten of weer overbrengen van menſchen-Koepokſtof op de uijers der Koeijen, haar die pokken kan doen vatten, — dit ſchijnt reeds door eenige proeven, ook in Vaderland, beweezen te zijn.

En zoo hoop ik, veel geacht Medeburger! althans door mijn goeden wil, eenigzins voldaan te hebben aan uw vereerend verlangen om mijne gedachten over deze materie te vernemen. In een zaak van waar gewigt, wilde ik niet met te veel overijling te werk gaan, maar gaarne, ook met agterſtelling van ander werk, daaraan eenigen tijd beſteden.

Wat betreft uw voorſtel tot het doen van eenige eigene proeven, daartoe heb ik mij nog niet kunnen inlaten, ook om reden, uit mijne medeelde denkwijze wel na te gaan. Intuſſchen heb ik van anderen, van Dr. Ten Haaf (weinige dagen voor 's Mans ontijdigen dood), van Dr. Bezoet, mijn ouden vriend, en van mijn voormaligen toehoorder Prof. à Thuesſink, door mijn Zoon, Med. Dr.

te

te Groningen, berigten van hun *vaccineeren*, tot aanprijzing ontfangen; zelfs heb ik nu ook hier, in eenige voorwerpen, het beloop dier inëntingen dagelijks waargenomen; — dan, dit alles leert toch niet meer, dan vatbaarheid der menſchen voor deeze Koeſmette, — gelijkvormigheid deezer enting, in veelen, aan die der Menſchenpokken, — en voords ook wel eene onvatbaarheid voor den tegenwoordigen tijd. 't Verwondert mij doch eenigzins, dat hadenkende en voor jeugdige opbruiſching niet meer zoo vatbare Artſen, hier echter met den ſtroom zeer gerust ſchijnen afteſteeken en voort te vaaren. 't Is ook vrij klaar en blijkbaar, wat wij anderen mogen wikken en wegen tot het ſtellen van eenige paalen en voorwaarden, — de ſtroom zal welhaast algemeen worden, en die niet zonder eenig beding mede wil, dien eigenzinnigen zal men agterlaten en intusſchen zijn gang gaan. — En zoo willen wij daarvan den meesten voorſpoed wenſchen te vernemen!

Ik blijf, met waare achting en dienstwilligheid,

Uw Medeburger

MATTH. VAN GEUNS.

Utrecht, 14 *Januarij*
1801.

BERICHT *en* WAARNEMINGEN *over de* KOEPOK-INENTING *te Arnhem, briefswijze medegedeeld door den Heere* O. DE RUUK, *Med. Doct. aldaar, aan den Heere* J. VAN HEEKEREN, *Med. Doct. in den Haag* (*a*).

ONGETWIJFELD is de Koepok-inënting eene uitvinding van dezen tijd, waarbij het algemeen het grootſte belang heeft, die derhalven allezins verdient onderzocht te worden, ja die, daar zij in ons Vaderland nog onder de nieuwe uitvindingen behoort, ook tot de geringſte omſtandigheden toe, de aandacht der Geneeskundigen moet tot zich trekken. Het is uit dit beginſel, dat ik gaarne aan uwe begeerte wil voldoen en U eenig bericht omtrent den ſtaat dier Inënting alhier, en het gene mij daarbij opmerkenswaardig voorgekomen is, doen toekomen.

IN het begin van December 1800. is hier die Inënting ingevoerd. De Doctoren Beverly, van Galen, van der Noot, de Chirurgijnen van Wy, Brinkman en Brezeman, en ik, waren, tot nog toe, de voorſtanders derzelve; twee mijner Collegen

(*a*) Dit Bericht is een uittrekſel uit eene briefwisſeling, welke ik, met den bij mij hooggeachten Schrijver van hetzelve, over de Vaccine gehouden heb; het is met zijne toeſtemming, dat ik daaraan eene plaats in dit Tijdſchrift geve.

gen hebben er nog niet toe beſloten. Door mij zijn er 28 voorwerpen gevaccineerd, terwijl het geheele getal der alhier gevaccineerden circa 60 bedraagt. Genoegzaam alle waren jonge kinderen, waaronder verſcheiden zuigelingen.

Bij geen der ingeënten heeft zich eenig zwaar toeval vertoond; bij alle was het beloop dezer inënting zeer goedaartig. In de levenswijs of het diëet der Patienten is geene verandering van belang gemaakt, en ik kon niet beſpeuren, dat een luchtiger of warmer vertrek, of het gewone voedſel hun eenigzins benadeelde.

Maken niet reeds deze artikels een zeer belangrijk onderſcheid tusſchen deze wijze van Inënting en de gewone? want hoezeer ik geenzins met hun inſtem, die de gevaren der gewone inënting breed uitmeten, om, als het ware, de voordeelen der Koepok-inënting dus te meer in 't oog te doen loopen; geloof ik echter, dat van 60 met de onder zulke omſtandigheden Pokſtof ingeënte Kinderen, er verſcheiden aanmerkelijk ongeſteld zouden geworden zijn: intusſchen weten die Geneesheeren, die ook de praktijk onder armoedige, en kleine huizen, met een talrijk gezin, bewonende lieden uitoefenen, dat het veel gemakkelijker valt, een goed diëet en koel regimen voorteſchrijven, dan van zoodanige lieden te verwachten; om nu niet eens te reppen van de fouten, die ten dezen opzichte dikwijls plaats hebben door kwalijk geplaatſte toegevelijkheid van ouders en huisgenoten.

Drie van de alhier gevaccineerden zijn reeds, door den Heere van Wij, met gewone Pokſtof, op nieuws ingeënt, zonder gevolg van pokziekte: door mij is zulks nog niet geſchied; in die huizen, waar men tot die overëntingen genegen is, hebben onderſcheiden omſtandigheden, waaronder de thans heerſchende Mazelen in de eerſte plaats te tellen zijn, het tot nog toe belet; ook houden de Pokken hier thans op. Dr. Pruys meldt mij, dat te Rotterdam deze overënting aan verſcheiden geſchied is, zonder eenige ander dan plaatſelijke en ſpoedig verdwijnende werking.

De eerſte inëntingen zijn geſchied met ſtof, door Dr. Davids aan Lancetten en draadjes overgezonden, deze hebben genoegzaam alle goed gevat en eene geregelde *Vaccine* opgeleverd: dan wij alle ſlaagden minder, toen wij van de ingeënte Kinderen wederom andere wilden beſmetten, en nabuurige Konstgenoten, aan wie wij de ſtof overzonden, ging het eveneens: de meeste dier inëntingen gingen niet door, zonder dat ik als nog durf bepalen, waaraan zulks te wijten was; tegenwoordig mislukt daarentegen zoo wel mij, als mijne Collegen, de inënting genoegzaam nooit; ook zelfs bij dezulke, die ik te voren driemaal vergeefs had ingeënt, is het nu doorgegaan.

De redenen dier teleurſtelling niet genoegzaam kennende, zal ik, om dat ik merk, dat zulks ook bij U en op andere plaatſen dikwijls heeft plaats gehad, U alleen opgeven, hoe ik nu te werk ga. — Tegenwoordig ent ik altijd van het ééne kind op het

andere over; de ſtof neem ik doorgaans, eer nog de *Areola* volkomen gevormd is, en wel ſedert Dr. Pruys mij ſchreef, dat men vermeende opgemerkt te hebben, dat de ſtof alsdan het werkzaamſte is: bij de inënting maak ik met de punt van een lancet, waarop de ſtof is opgenomen, één à twee zeer kleine ſchrapjes op de huid, zoo dat er naauwelijks bloed op volgt; — ik ſtrijk de ſtof dan daarover een en andermaal af, bedek de wondjes met een zeer klein lapje linnen, en vervolgens met een eenvoudigen kleefpleister gedurende 10, 12 of meer uuren. — Ter verzending der ſtof, keur ik de draadjes beter.

Over het geheel was het beloop mijner inënting zeer geregeld, overeenkomstig de beſchrijvingen, door Jenner, Colon, enz. gegeven, en gingen dezelve gepaard met eene ligte ongeſteldheid, die de teerhartigſte Ouders naauwelijks eenige vrees inboezemde; ik heb er tanden bij zien uitkomen, en de mazelen de Kinderen zien overvallen, zonder eenig ſchadelijk gevolg of verandering in den geregelden of zachten loop der Vaccine. Des niettegenſtaande waren er genoegzame *motus febriles* bij, om mij van de actie der ſmetſtoffe, en reactie der *vires Naturae medicatrices* te overtuigen, en dus gerust te ſtellen, dat de vatbaarheid voor de Kinderpokken overwonnen zoude zijn: dit immers kan men, zoo ik vermeene, van deze inënting veilig verwachten, wanneer men aanmerkt, dat de verzekeringen, door Jenner en anderen gegeven, reeds gegrond zijn op zoo vele duizende proeven, gepaard met veelvuldige

overinëntingen en blootſtellingen aan de beſmetting der Kinderpokken.

WORDT nu de vatbaarheid voor altijd of ſlechts voor eenen tijd opgeheven? door den tijd kan dit eerst volkomen beantwoord worden; — het eerſte komt mij echter allezins waarſchijnelijk voor. — Waarom zou deze inënting, die voor eenen tijd zeker de vatbaarheid beneemt, dezelve niet geheel en al kunnen uitroeijen? heeft niet die werking, waarvan men bij de gewoone inënting de wegneming der vatbaarheid voor de Pokken verwacht, ook alhier plaats? Zou men niet reeds onder zoo vele duizende gevaccineerden eene menigte voorbeelden van Kinderpokjes hebben; zo niet de vatbaarheid geheel en al overwonnen was? maar vooral, dunkt mij, pleiten daarvoor de voorbeelden door Jenner en andere opgegeven, van perſonen, die voor 25, 27, 31, 38, ja 53 jaren de Koepokken gehad hebben, en altijd van de Kinderpokken zijn bevrijd gebleven, offchoon zij dikwijls aan beſmetting blootgeſteld, en met zeer werkzame ſtof van Kinderpokken, ja zelfs tot 3, 4, 5, 6 en meermalen, zijn ingeënt geworden. Dan, ik zal mij hierin niet verder inlaten; eene volledige beſchrijving der Koepokken zult gij wel niet van mij verwachten; mijn plan is ook alleen deze en gene mijner waarnemingen mede te deelen.

BIJ enkele was reeds op het einde van den tweeden dag, bij de meeste op den derden en vierden dag zichtbaar, dat de inënting gevat had; de roodheid en daarop volgende verhevenheid der wondjes toon-

den

den dit aan. — Eén zuigeling van elf maanden maakte echter eene opmerkelijke uitzondering. Het was een zeer gezond, voorſpoedig en levendig Meisje, en wierd den 21. December ingeënt. Den 25. ſcheen de beſmetting gevat te hebben. Den 27. was alles verdwenen, en ik verwachtte vervolgens geene werking. Den 1. Januarij roept men mij bij eene zieke Meid, en toen verhaalt mij de moeder, dat zij 's avonds te voren een rood puistje ter plaatſe der inënting had zien opkomen, ik ondervond dit werkelijk zoo en nam deszelfs toenemen dagelijks waar. Op den 4. Januarij had het de grootte eener gierstkorrel en leverde verder een geregeld beloop op, met blijkbare ongeſteldheid op den 7 Januarij; de Vaccine en Bourlet beantwoorde volkomen aan de beſchrijving, was door eene zeer levendige Areola omgeven, en volbragt haren loop vervolgens geregeld.

De Areola verſcheen bij de inentelingen op onderſcheidene dagen, en verſchilde aanmerkelijk in uitgebreidheid. — Bij een jongetje van $4\frac{1}{2}$ jaar vertoonde dezelve zich reeds den 7den dag, zonder merkelijke onpasſelijkheid, en nam dagelijks toe, vooral toen het kind op den 9den dag begon ziek te worden. Bijna de geheele onderam (de inenting was met een draadjen aldaar geſchied) wierd door deze roosachtige ontſteking bezet, en zwol aanmerkelijk, ja zelfs verbreidden zich licht-roode ſtreepen en vlakken tot over den bovenarm. Soortgelijke gevallen heb ik ook bij enkele anderen waargenomen.

Bij het broertje van dezen, $2\frac{1}{2}$ jaar oud, ver-

ſcheen de Areola eerst op den 12. dag, niettegenſtaande de 8. dag reeds blijken van ongeſteldheid opleverde: bij andere zag ik de Areola op den 11. en 9. dag.

De toevallen verſchilden niet van die, welke Colon en andere opgeven: pijn onder de oxelen was bij meest alle aanwezig, en het drukken daar ter plaatſe onaangenaam; braking, die ook Woodville waarnam, beſpeurde ik ſlechts bij één kind; ſtuipen zag ik bij geen. — Alle toevallen van algemeene ongeſteldheid ſchenen mij toe gevolgen van ligte koortſen, die gemeenlijk tegen den avond toenamen, en tot het begin van den nacht duurden, wanneer de kinderen meestal vrij rustig waren.

Daar het geſchieden kon, werd ook op de Urin acht genomen; — de waarde, door Camper en anderen aan de beſchouwing van dezelve bij de ingeënte Kinderziekte gehecht, bewoog er mij voornamelijk toe, ofſchoon geen der Schrijveren, die ik ken, er van ſpreekt. Zij was ten tijde der ongeſteldheid en koorts, doorgaans zoo lange deze duurden, met een aanmerkelijk bezinkſel beladen, en gelijk aan het door Camper, in zijn werkje over de Inenting, beſchreven en *pokkerig* genoemde water.

Het is bekend, dat bij de Vaccine gewonelijk alleen plaatſelijke Pokken te voorſchijn komen; men zag echter ook uitzonderingen van den generalen regel, voornamelijk in Hannover, en ook ik heb die hier gezien.

Een jongetje van $2\frac{1}{4}$ jaar, die in het eerſte jaar zijns levens de *Cruſta Lactea* ſterk gehad heeft, doch naderhand en overigens zeer gezond geweest is, wierd den 16de December door mij gevaccineerd; den 25ſten begon hij ongeſteld te worden; den 29ſten kwamen in de nabijheid der inenting, volgens het verhaal der moeder, vijf Pokjes te voorſchijn, waarvan ik er op den 30ſten Januarij nog drie zag, die toen reeds een etterachtig vocht bevatteden; één was er verdwenen en één doorgeſchuurd, gelijk aller lot wierd. — Ook zag ik bij een zuigeling van 8 maanden, een gezond, hoewel teder, meisje, den 22ſte Januarij aan den regter kuit (om dat zulks mij wegens de eenkennigheid van 't wichtje gemakkelijker viel) gevaccineerd, en, op den 29ſten beginnende ongeſteld te worden, een Pokje aan den duim der regterhand opkomen. — Bij enkele andere kinderen zijn ook zeer kleine roode puistjes, die meest verdwenen, ſommige echter eenig vocht bevatteden en met een korstje opdroogden, door mij waargenomen; deze kwamen op het einde van het ſtadium febrile te voorſchijn.

Maar vooral moet ik U mededeelen de uitbotting, bij een kind van mijnen aangehuwden broeder waargenomen, en aan onderſcheiden Konstgenoten vertoond. Dit jongetje, 10 weeken oud, zeer gezond en ſterk, van gezonde ouders geboren en eene zeer gezonde minne zuigende, wierd, te gelijk met zijn broertje, en wel op den linker arm, door mij op den 8ſten December gevaccineerd, met een Lancet, van Dr. Davids ontfangen. — Op den 10den kwam een rood puistje te voorſchijn, dat, dage-

lijks

lijks toenemende, op den 15den een blaartje, in het midden inzakkende en rondom zich verheffende vertoonde, 't welk den 16de eene ontſtokene baſis van een ſtroobreedte had, en den 17de eene zeer levendige Areola vertoonde, die, allengs zich uitbreidende, met rozige zwelling van het armpje gepaard ging. Op den 19de begon deze afteneemen, terwijl het kind in dien tijd wat minder vrolijk en levendig, ſchoon niet zeer ongeſteld, was, en de Vaccine verders haren gewonen loop hield. — Maar in den avond van den 21ſte December vertoonden zich aan den regter onderarm twee puistjes, die op den 24ſte nog aanwezig, en met één op den regter- en vier op den linker arm vermeerderd waren; den 26ſte vertoonden er zich zulke vijf aan het linkerhandje, één aan de wang, en twee aan den hals. Den 28ſte wederom twee aan het handje. Op den 6de Januarij vijf of zes aan de voetjes. — Op den 13de over het geheele ligchaam ten minſten dertig, die ik destijds aan mijnen vriend, Dr. Focke, uit Cleve, vertoonde; en op den 19de wederom enkele nieuwe. — Geene de minſte ongeſteldheid ging deze uitbotting voor; het waren roode, harde puistjes, grooter dan een gierstkorrel, in het uitkomen met een levendig rood plekje omgeven, die reeds den anderen dag in den top met een dun en vervolgens dikker wordend geelachtig wit vocht gevuld wierden, 't welk bij de meesten in een korstje veranderde en afviel, zonder putjes of vlakjes natelaten, naar onzer aller oordeel een ſoort van onechte Pokjes.

Dezelfde ſtof, waarmede dit kind gevacci-neerd was, bragt bij zijn broertje gelijktijdig de ge-

re-

regeldſte Vaccine voort; door alle, die met mij het gezien hebben, wierd ook deze voor ware Vaccine gehouden. Aan bijgekomen contagium van een anderen aart is, met geene waarſchijnelijkheid, te denken; de Variolae waren zeer zeldſaam in de ſtad, en daarenboven zeer verre van dat huis verwijderd; ik had er destijds of kort te voren geene behandeld; er regeerden toen, even min als thans, *Variolae Spuriae*: het kindje kwam niet buiten 't huis; en ik zie, om alle deze redenen, deze uitbotting, alhoewel zoo vele dagen na afloop van het ſtadium febrile verſchenen, als een gevolg der Vaccine, en daarmede in verband ſtaande, aan.

Bij enkele andere kinderen zag ik ook, geduurende en even na het ſtadium febrile, wel eens rozige vlakjes, ter grootte van een ſtuiver, en meer diergelijke ſtreepjes over de armen; ook bij één kind eene ſoortgelijke roodheid en zwelling der wang, die twee dagen volkomen bijbleef.

Tonen deze uitbottingen, ook door andere waargenomen; de koortsbewegingen; de Urin; de pijn onder de oxels, en meer verſchijnſels, bij de inenting der Pokken en ook bij de Koepokken voorkomende, eene overeenkomst tusſchen deze beiden? Immers duiden zij aan, dat ook alhier de *Vires Naturae medicatrices* geneigd en vermogende zijn, om de ziekteſtof langs de gewone wegen te ontlasten, en op eene zeer overeenſtemmende wijze ten onder te brengen.

Van het Kindje, 't welk eene zoo zonderlinge eruptie opleverde, zijn er toevallig geene andere ingeënt; ik zou U anders kunnen melden, wat dit geval, ten opzichte van Dr. Pearſons meening, bij Dibbetz en Ontijd (pag. 14.) te vinden, die mij destijds mogelijk nog onbekend was, bewezen had. — Eén geval, 't geen mij door een Chirurgijn dezer Stad vertoond is, ſchijnt die ſtelling eenigzins te bevestigen. Hij had op den 16de Febr. een Kind in mijn bijzijn, op tijd en wijze U opgegeven, gevac ineerd, van een mijner inëntelingen, die eene zeer geregelde Vaccine, zonder eenige eruptie, opleverde. De Vaccine, die ik ook tusſchen beide gezien heb, had bij dit Kind eenen allezins geregelden loop gehouden, zelfs tusſchen de mazelen, die gedurende deze inënting waren ingevallen. Op den 11de Maart zag ik dit Kind, en toen verhaalde mij de Moeder, dat het op den 6de eenigzins ongeſteld geweest, en daarop eene uitbotting gevolgd was van eene menigte kleine roode puistjes, waarvan ik de meeste met een korstje bedekt, en de later opgekomene, vooral die nabij de inënting waren, met vocht gevuld vond, veel overeenkomende met ſommige Pokjes.

By een kindje op den 28ſte Febr. van dit Meisje door mij gevaccineerd, vertoonde zich, na een geregeld beloop der Vaccine, op den den 12den Maart, mede eene zeer ruime uitbotting, hoewel van veel kleinere puistjes, die eveneens afliepen.

Mede verdient het uwe opmerking, dat alhier

eene

eene volwasſene Juffrouw, aan wie op drie onderſcheidene tijden de inënting der Kinderpokken geſchied was, zonder daarop gevolgde Pokken, gevaccineerd is met dezelfde ſtof, die bij drie andere kinderen eene goede Vaccine voortbragt, zonder verder gevolg, dan dat het wondje zich in de eerſte dagen wat rood en verheven vertoonde, ligt etterde en verdween.

Het gezegde van Jenner, dat de Koepokken tot in den vijfden graad in het menſchelijk ligchaam waren overgeplant, is hier en elders uitgelegd, als of dit niet verder kon geſchieden: ik ken zelfs Geneeskundigen, die het zoo begrepen; mij komt het niet voor, dat die plaats dus moet verſtaan worden; ook heb ik bij een kindje ('t geen ook andere Kunstgenoten met mij gezien hebben) de Vaccine reeds in den 6den graad, wanneer ik de ſtof, mij uit Rotterdam gezonden, ſlechts in den 1ſten graad ſtel, overgeënt: en het beloop en de gedaante van deze, de bourlet, de levendigheid der Areola, die zelfs met eene niet geringe zoutige zwelling van den arm gepaard is, de pijn onder de oxels en de blijkbare ongeſteldheid, leveren mij hier de duidelijkſte bewijzen voor de werkzaamheid der ſtof op, ik heb er ook wederom twee, en één onzer Chirurgijns even zoo vele van gevaccineerd, bij welk alle het geregeld werkt.

Met betrekking tot de Vaccine zelve, heb ik opgemerkt, dat die of van zelve opdroogt, en terwijl de huid daaronder geneest, afvalt; of dat ze tot eene zweer wordt. Het eerſte is het gemakkelijkſte, of-

offchoon het lang duurt, eer deze roven afvallen; ja ik het meer dan éene maand heb zien aanloopen. Het laatfte fchijnt voornamelijk te gebeuren, wanneer de Vaccine door krabben, fchuren of ftoten opengemaakt en getergd wordt; de zweer is als dan dikwerf zeer diep, en fluit langzaam; Bafilicum, met roode Praecipitaat vermengd, voldeed mij bij de behandeling van dezelve het beste. — Wanneer de ontfteking van de Vaccine zeer hevig was, deed het Aq. Goulard zulke voortreffelijke diensten, dat ik niet raadzaam vond, iets anders in deszelfs plaats te ftellen, federt ik mij daarvan bediende. Op Woodvilles raad, bediende ik mij in één geval van het Ung. Mercur., door hem opgegeven: de rozige ontfteking verdween er wel door; dan zoo verre die zalf gelegen had, toonde zich weldra, offchoon ze er flechts een halven dag had opgelegen, eene op handen zijnde geheele loslating en ontvelling der opperhuid, die er ook op volgde; waarom ik dan ook die zalf weg liet. Hetzelfde is ook den Chirurgijn Brezeman dezer dagen na het applicéren derzelve bij zijn kind gebeurd. Om deze redenen is zij hier naderhand niet weer gebruikt: ik heb ook niet befpeurd, dat de Kinderen door de ontfteking zoo merkelijk geleden hebben, als in de gevallen van Woodville fchijnt plaats gehad te hebben; te meer, daar het Aq. Goulard die dadelijk bedwong: en 't is ook mede daarom, dat ik mij niet beijverd heb, om de Koepok door Caustica te verftoren, zoodra er zichtbare werking had plaats gehad, gelijk Woodville aanraadt; de toevallen waren zoo ligt, dat ik voor dezelve niet vreesde, en ik wilde daarom liever eene meerdere overtuiging

van

van generale werking op en door het geheele ligchaam hebben, te meer, wijl bij kleine kinderen eene zoo geringe ongefteldheid minder te beoordelen is, daar ze ook van andere oorzaken konde afhangen; en ik mij toch van eene enkel plaatfelijke werking geene genoegzame bevrijding voor de Pokken beloven zoude.

Ziedaar U mijne waarnemingen medegedeeld. Daar, in eene zaak van zoo veel belang, alle bijdragen, hoe gering ook, van nut kunnen zijn, heb ik gaarne aan uw verlangen willen voldoen. Mijn voornemen was alleen U te melden, hetgeen ik omtrent de Vaccine had waargenomen, en geenzins om eene verhandeling over dat onderwerp te fchrijven, anders had ik in het onderzoek van verfcheiden gefchilpunten moeten treden, welke U genoegzaam bekend zijn.

Ik ben enz.

UITTREKSEL *uit eene briefwisfeling van den Heer* TROMPERT, *Chirurgijn, Operateur en Vroedmeester te Rotterdam, met één der Redacteurs van dit Tijdfchrift, over de* VACCINE.

Gij vraagt mij, wat ik van de Koepokken denk, en hoedanig dezelve alhier over het geheel opnemen? Wat het eerfte betreft, zoo befchouw ik de ontdekking hiervan als een groot gefchenk van

den Hemel, hetwelk overwaardig is, om in alle deszelfs uitgeſtrektheid meer en meer onderzocht te worden; en, indien alle die voordeelen, welke hieraan gezegd worden verknocht te zijn, (iets, waaraan ik, gelijk Gij beneden zien zult, geen reden heb te twijffelen) in de daad zoodanig zijn, moet ieder onbevooroordeeld mensch ze verre boven de inënting der natuurelijke pokjes ſtellen, ſchoon het jammer, ja zelfs onrechtvaardig is, om hierdoor de waarde dezer konstbewerking, waaraan men, ſedert eene reeks van jaren, zoo veel verſchuldigd is, te verkleinen. Het is waar, wij behoeven in ons Land nog overinëntingen, welke eerst jaren, of ten minſten langen tijd na de inënting met de Koepokſtof gedaan zijn, ter bevestiging van ons vertrouwen; maar voorloopig hebben wij veel reden om daarvan goede hoop te hebben, zoo door de voorbeelden, elders genomen, als uit het algemeen mislukken van overinëntingen, eenigen tijd daarna gedaan. — Wat uwe tweede vraag betreft, kan ik U verzekeren dat men in deze bewerking alhier veel vertrouwen ſtelt. Ik zelf heb reeds 78 zoo bejaarde perſonen als kinderen ingeënt, welke alle de gewone tekenen en verſchijnſelen gehad hebben. Onder dit getal was er ſlechts één kind van 6 jaren oud, hetwelk eene uitbotting kreeg van acht pokjes, waarvan er drie gezworen hebben met de gewone verſchijnſels: zij waren alle zeer klein. Uit één dezer pokjes heb ik een kind, van 14 dagen oud, ingeënt, 't welk ik eerst 6 weken, en vervolgens 10 weken daarna met de natuurlijke inëntte, maar zonder gevolg. Naderhand heb ik nog aan twee kinderen de inënting der natuurelijke herhaald, alwaar de

ſteek-

ſteekjes even opliepen, maar des anderen daags weder verdwenen.

Het is te wenſchen, dat men op deze wijze eene menigte van uitkomsten dezer inënting verzamelen zal, om daaruit meer en meer te kunnen zien, wat men wareljk van deze ernstige zaak te denken hebbe. Het is om deze reden, dat de Schrijver, aan wien deze brief ingericht is, hier ook zijne kleine bijdragen doet van ſlechts drie kinderen, welke op zich zelve een gering getal uitmaken, maar om den loop van derzelver Koepokinënting nog al van eenig aanbelang zijn.

Het eerſte was een Meisje van 13 jaren, door een ander Geneesheer ingeënt, maar door den Schrijver dagelijks waargenomen, welke op den 12 dag, geduurende 24 uuren, eene vrij ſterke koorts had, die zonder eenige verzwarende verſchijnſels afliep, maar door eene uitbotting van meer dan 100 pokjes gevolgd werd, welke alle iets karakteristieks hadden, en veel vroeger afvielen dan de gewone Kinderpokjes.

Het tweede was een kleine Jongen van 3 jaren, die door eene voorgaande ziekte zeer zwak en vermagerd was, en uit de Pokjes van het eerſte Meisje was ingeënt. Deze kreeg op den 12. dag, even als het genoemde meisje, eene koorts, welke meer dan 48 uuren duurde, en ook door eene goede uitbotting gevolgd werd, terwijl alles verder zeer wel afliep.

De derde Patient was een dik gezond Meisje van twee jaren, met dezelfde ſtof ingeënt, welke op den 10. dag een matig koortsje kreeg, 't welk 's avonds door zulk een hevige ſtuip gevolgd werd, als ik nog nooit bij de uitbotting der natuurelijke Pokjes heb waargenomen: het bruis ſtond op den mond, de armen waren geheel verkeerd getrokken, en het hoofd hong als levenloos. Lucht noch verkoeling bragten zichtbare verkwikking aan; een laauw bad ſcheen eenige ligtenis te geven; maar een zeer ſchielijk aangewend klijſteer, en een daarop gevolgde ontlasting, bragt zoo veel hulp toe, dat er ontſpanning kwam, en een weinig vocht kon genomen worden, benevens behoorelijke middelen. De tegenwoordigheid van geest echter kwam niet eerder terug, dan in den morgenſtond, wanneer men eene rijke uitbotting over het geheele ligchaam gewaar werd. Men moet hier echter bij weten, dat het kind over het geheel vrij ſmakelijk gegeten had, en dat zij wel toegedekt, in een wieg, niet verre van het vuur ſtond, wanneer haar dit toeval overkwam. Deze omſtandigheid kan onder de aanleidende oorzaken geweest zijn. Het blijkt echter hieruit, dat door ſommige de loop der ziekte te ligt geſteld wordt, en over het algemeen de voorzorgen te weinig zijn, welke aanbevolen worden. Dit kan aan deze konstziekte even ſchadelijk worden, als het aan de inënting der natuurejke pokjes niet zelden geweest is.

WAARNEMINGEN *betrekkelijk de natuurelijke hiſtorie der Drekſtoffen van den Mensch, in het algemeen, en eene aanmerkelijke hoeveelheid van eene kristalvormige korst, daarin gevonden, in het bijzonder; door* A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, *Med. Doct. & Chem. Lector te Delft.*

Zoo ſpaarzaam de Natuur is in hare beginſelen, en zoo eenvoudig in hare werkingen, zoo rijk is zij in voortbrengſels door hare wonderbare vermengingen, onder de verſchillende betrekkingen, waarin zij de ligchamen plaatst, welke, aldus zekere hoogte bereikt hebbende, wederom van ſtand veranderen, en onder duizenderlei gedaanteverwisſelingen ten voorſchijn treden. De opeenvolgende geboorte, aanwas, afneming en ſloping der werktuigelijke ligchamen, welke hierin eene min of meer geregelde orden in acht nemen, en de geſtadige veranderingen, welke die ligchamen ondergaan, die alleen aan de afwisſelende ſcheikundige betrekkingen onderworpen zijn, geven hiervan de ſprekendſte voorbeelden aan de hand. Hierdoor is de Natuur altijd werkzaam, altijd ſcheppende, altijd veranderende, altijd aangenaam, en maakt aldus die dingen, welke dikwijls zeer gering in zich zelve, ja aan ſommigen vernederend ſchijnen ter beſchouwing, tot een ruim veld van beſpiegeling voor den Natuuronder-

zoeker, waardoor men niet zelden eene nadere kennis verkrijgt van andere zaken, welke hiermede min of meer verknocht zijn. Ik zag dit alles in die proeven, welke ik voor eenige jaaren over de rotting nam, en ik vond dit nader bevestigd in het geen ik voornemens ben in de volgende bladen te ontvouwen.

Toen de Scheikunde nog onder de dromerijen der Alchemisten als begraven lag, en de Geneeskunde zelve onder hunnen verkeerden ijver of goud-dorst zuchtte, waren die ſtoffen, welke anders aan iedereen het verachtelijkst ſchenen, de voorname onderwerpen van hun geheimzinnig onderzoek. De dierelijke uitwerpſels vooral trokken hunne aandacht; niet om daaruit dat nut te trekken, 't welk zij als eene bijdrage tot de Natuurelijke Hiſtorie hadden kunnen en behooren te doen, maar om het edelſte metaal te leren ſamenſtellen, of om dien ſteen te zoeken, welke hun den ſleutel tot alle geheimen der Natuur in handen moest geven. Al wat dus van hunnen arbeid hieromtrent bekend is, is of verward, of onverſtaanbaar en geheimzinnig: tot dat Homberg en andere hierover eenige proeven in het werk ſtelden, doch welke, naar de wijze van werken van hunnen tijd, zeer oppervlakkig waren. Haller zelf, die dit ſtuk ook nog aangeroerd heeft, liet ons weinig beduidens hieromtrent na, en de nieuwe Scheikundigen, aan welker arbeid de Natuurkunde van den Mensch thans zoo vele verpligting heeft, ſchijnen dit tot nog toe hunne opmerkzaamheid onwaardig gekeurd te hebben. Het is mij ten minſten niet bekend, dat er over

deze

deze ſtof iets van eenig aanbelang geſchreven is, behalven het geen door Vauquelin waargenomen, en in de *Annales de Chimie* gedeeltelijk bekend gemaakt is; hetwelk, benevens ook dat der voorgaande ſchrijvers, door Fourcroy bijeenverzameld, en in zijn onlangs uitgekomen voortreffelijk werk (*Syſtème des connoiſſances Chimiques* T. x. p. 67.) te vinden is.

Daar ik voornemens ben te handelen, gelijk uit het opſchrift van dit ſtuk blijkbaar is, over eenige *waarnemingen, betrekkelijk de natuurelijke hiſtorie der Drekſtoffen van den Mensch, in het algemeen, en over eene aanmerkelijke hoeveelheid van eene kristalvormige korst, daarin gevonden, in het bijzonder;* (welke verſchijnſels als veranderingen en afwijkingen van den natuurelijken ſtaat moeten beſchouwd worden,) zoo zouden wij eene grondige kennis van deze ſtof, zoo als zij in derzelver eerſten toeſtand is, behoeven, ten einde die afwijkingen des te beter te kunnen onderſcheiden; maar, daar wij deze, zoo als boven gezegd is, nog misſen, zullen wij ons hieromtrent behelpen, met het geen men daarvan heeft; eenige hoedanigheden van deze zaak nagaan, in zoo verre zij uit zich zelve blijkbaar is, en daarna ons voorgenomen plan vervolgen.

Homberg namelijk, verſchen Menſchendrek van perſonen, welke alleen voedſels uit het plantenrijk genuttigd hadden, in een waterbad, tot droogwordens toe, destillérende, verkreeg niets dan een waterig, helder, ſmakeloos vocht, het welk den eigenaartigen reuk had van de ſtof, waaruit het was

voortgekomen. Dit vocht had geene kentekenen van vrij Vlug Loogzout, ten blijke, volgens des ſchrijvers meening, en van vele anderen, die hem gevolgd zijn, dat deze ſtof, hoewel zeer na aan de rotting genaderd, toch eigenlijk nog niet gerot had (*a*). — Dat er echter in deze zelfde Drekſtof grondſtoffen voorhanden waren, welke onder geſchikte omſtandigheden Vlug Loogzout konden leveren, blijkt uit de proeven, door denzelfden ſchrijver genomen met het droge overſchot, daar hij, met het vuur langzaam aantezetten, een vlug Loogzoutig vocht, een dergelijk droog zout, en gebrande olie verkreeg, terwijl er een koolſtoffig overſchot op den bodem van den Retort terugbleef; als de gewone voortbrengſels van alle dierelijke en zeer vele ſtoffen uit het groeijend rijk. En geen wonder; het dierelijk werktuig, 't welk de plantaartige ſtoffen zelve animaliſeert, door eene verſchikking in derzelver grondſtoffen te weeg te brengen, en verſchillende aantrekkingskrachten daarin te verwekken, verſchaft daarenboven, gelijk ieder weet, aan de zoogenaamde eerſte wegen genoeg dierelijk gemaakte vochten, als gal, maag-, alvleesch-ſap en dergelijke, dat men zich over eenige eigenſchappen, voornamelijk aan dierelijke ſtoffen eigen, niet behoe-

(*a*) Dat de rotting nog niet tot die hoogte was gekomen, dat er wezenlijk Vlug Loogzout hierin ontwikkeld was, en dat er misſchien in de drekſtoffen van menſchen, alleen met ligchamen uit het planten-rijk gevoed, geen vlug Loogzout geboren wordt, willen wij niet tegenſpreken, ja is zeer waarſchijnelijk; maar dat dit het teken zoude zijn, dat deze ſtoffen daarom niet gerot hadden, of rottig waren, ſtrijdt geheel tegen onze meening. Vergel. het 12de *D. p.* 72. van het Bat. Rott. Genootſchap.

hoeve te bevreemden. — Hiervan dus ook het ſalpeteraartig zout, 't welk Homberg uit eene uitgeloogde hoeveelheid drekſtoffen verkreeg: hiervan de gevolgen der rotting, aan welke hij deze ſtoffen blootſtelde; hiervan eindelijk het verſchil, 't welk Haller bemerkte in de verſchillende drekſoorten van dieren, ieder met zijn eigenaartig voedſel gevoed.

Indien men nu in aanmerking neemt, welke verſchillende voedſels de mensch gebruikt, de veranderingen, welke deze in de ſpijsvertering en in de drekwording ondergaan, en de vermenging, aan welke deze laatſte ſtof in de geheime gemakken gemenelijk is blootgeſteld, zoo door den vrijen toevloed der lucht, als door eene verbazende hoeveelheid van bijgevoegde pis, zoo moet men de drekſtoffen als zoodanig, als een zeer ſaamgeſteld ligchaam beſchouwen, 't welk alle de grondſtoffen, in de dierelijke en groeijende ſtoffen aanwezig, bevat. — Dat dezelve aldus voorname veranderingen kan ondergaan, naar de verſchillende plaatſing zeer verſcheiden, zal het volgende kunnen aantonen.

Reeds voor vele jaren, gelijk ik elders verhaald heb (*a*), zag ik een zeer oud geheim gemak openen, waarin eene drekſtof gevonden werd, welke in een ſoort van zeepachtige zelfſtandigheid was overgegaan; hetzelfde gebeurde mij toevallig in het afgeloopen jaar, bij gelegenheid dat er in mijn tuin een oud gebouw geſloopt werd. De broosheid van het

(*a*) Bat. Gen. *D.* 12. *p.* 133.

het verwulf, ſchoon in tras gemetſeld geweest, getuigde van de oudheid, welke al zeer groot moet geweest zijn, uit meer andere omſtandigheden te beoordeelen, op zich zelve van geen belang genoeg om hier opgenoemd te worden. — Bijna ten zelfden tijde trok een ander geheim gemak mijne aandacht, hetwelk in eenen tegenovergeſtelden toeſtand geſtaan had; het was namelijk zeer vele jaren aan den vrijen toevloed der lucht, in eene zeer groote oppervlakte, blootgeſteld geweest. De verzamelplaats dezer drekſtoffen beſtond in een zeer groot eikenvat, hetwelk in vroeger jaren aan eenige weinige menſchen in geſtadig gebruik was, het had vervolgens een geruimen tijd ſtilgeſtaan, en was nu weder ſedert eenige jaren in een afwisſelend gebruik geweest. Dit vat was bij de ruiming geheel vol met eene dunne drekſtof, en men beſloot, om hetzelve te ledigen, eerst eenen grooten kuil te graven in de nabijheid der ton, en vervolgens daarin een gat te ſlaan, om dit te laten uitloopen; 't welk alzoo volbragt zijnde, was de ton bijna ledig. Deze vervolgens onderzoekende, bleek het, dat de banden vergaan waren, en er dus niets in den weg was om de ton in duigen te ſlaan; hiertoe vond men echter eenen grooten wederſtand, en men was genoodzaakt iederen duig door middel van een windas en een ketting er uittehalen. Deze duigen hadden eene ongemeene dikte, welke weldra in het oog liep, en wel vooral in het midden, en nadat men dezelve afgeſpoeld had, bevond men ze met eene kristalkorst bezet, welke, op ſommige plaatſen, omtrent $\frac{5}{4}$ duim dik, en met groote kristallen voorzien was, waarvan ſommige de lengte van bijna een halven duim

had-

hadden, terwijl deze korst van onderen dunner, minder kristalrijk, en naar boven zeer dun werd, maar met zeer fijne en harde zoutdeelen voorzien. Deze korst zat zoo vast op het hout, dat zij door middel van een hamer en beitel daarvan moest afgeslagen worden. Zij bestond op de breuk uit dezelfde kristallen, welker tusschenruimten met eene bruine, taaije, smerige, en even als harstachtige stoffe gevuld waren, die zeer doordringbaar vlug stonk, en hier en daar met basten van drekwormen en maden doorweven was. Sommige stukken, vooral van het bovenste gedeelte, waren zoo zuiver, dat men ze, welgedroogt zijnde, voor vuil bergkristal zoude hebben aangezien, indien niet de form der kristallen zulks verraden had. — Ik gis, dat de ganssche ton mogelijk 160 of 170 ponden van deze korst bevattede.

Uitwendige hoedanigheden.

De kleur der kristallen was vuil wit, vrij doorschijnend, even als doffe gekristalliseerde suiker, maar aan de lucht blootgesteld, verminderde deze helderheid, en zij wierden opaak. Haar form was vrij regelmatig, maar zoo ingewikkeld, dat ik het niet op mij heb durven nemen om dezelve te beschrijven. Eén mijner geleerde kennissen echter heeft mij beloofd, dezelve tot dit einde aan den burger Hauy te Parijs te zullen zenden, die, gelijk bekend is, dezen tak van studie tot eene wonderbare hoogte gebragt heeft.

Ont-

Ontleding der Kristallen.

EENE goede hoeveelheid zuivere kristallen afgezonderd hebbende, ondernam ik daarmede de volgende proeven. — Op het vuur gelegd, gaven zij eenen vluggen drekachtigen reuk uit; zij wierden wit, ſchilferden af, en lieten eene witte kalkaartige ſtof na. Gewreven zijnde, gaven zij een vuil wit poeder van eenen drekachtigen reuk, en eenen vuilen ſmaak. — 1 dr. poeder in 10 oncen water gekookt, en daarna gedroogd, had 15 greinen in gewigt verloren. Het doorgezijgde vocht, hoe helder het ook was, had eenen onaangenamen vuil drekkigen ſmaak. Violenſtroop werd daardoor niet verkleurd, ſcherpe Loog, Berlijnsblaauw-zuur-loogzout noch Suikerzuur, maakten daarin eenige zichtbare verandering; maar het Zilverſalpeter gaf een rijk wit neerploffel, 't welk door nieuw zuur ſlechts gedeeltelijk werd opgelost. Zoutzuure Zwaaraarde werd ook wit neergeſlagen. — Hieruit bleek dus, dat dit Zout, vrij onoplosbaar in water, geheel onzijdig was, en eenig Zout- en Vitriool-zuur ſcheen te bevatten.

FIJN gewreven kristallen werden in Vitrioolzuur gedeeltelijk, in Salpeterzuur geheel opgelost, beide met eene afſcheiding van een weinig licht-bruin poeder, 't welk uit onveranderde fijne drekdeelen beſtond. Bij de Vitrioolzuure oplosſing was een merkelijke ſtank; bij geen van beide ontſtond eenige opbruisſing. De Salpeterzuure oplosſing werd door Berlijnsblaauwzuur-loogzout licht blaauwachtig, de Vitrioolzuure oplosſing niet. Beide de op-

los-

losſingen gaven met gemeen loogzout een wit neerploffel. Dit afgewasſen en gedroogd zijnde, beſtond het eerſte uit een wit, ligt, vlokkig, even als ſelenitisch poeder; was zacht op het aanraken, geheel ſmakeloos en kleefde niet aan de vingers. 1 Drachma hiervan, een uur lang gegloeid, verloor 30 greinen in gewigt, had deszelfs witte kleur behouden, en hong als een vaste poreuſe klomp te ſamen, tusſchen de vingers maar even wrijfbaar. Dit in water geworpen, ſiste naauwlijks merkbaar; in Vitrioolnoch Salpeter-zuur bruiste het op, en had zeer veel tijd noodig om daarin opgelost te worden, terwijl het vocht eenigzins ondoorſchijnend werd. — Het tweede neerploffel was veel fijner, evenwel ook nog vlokkig, maar op het wrijven met de vingers min of meer aanhangende. Deze vlokkigheid ontſtond gedeeltelijk door het daarmede vermengde Luchtzuur, dewijl, de neerploffing door ſcherpe loog gedaan zijnde, zulks merkelijk minder was. Dit poeder werd in Salpeterzuur weder geheel, in Vitrioolzuur ſlechts gedeeltelijk opgelost; in beide geſchiedde zulks met eene zachte opbruiſing. De Vitrioolzuure oplosſing gaf Kristallen, welke eenige overeenkomst met het Ebſonszout hadden, zij waren echter kleiner, harder, minder bitter, minder oplosbaar, meer onderſcheiden. De Salpeterzuure oplosſing gaf eene ongeregelde zoutklomp, welke, aan de lucht bloot geſteld, weder vochtig werd.

Een zekere hoeveelheid fijne kristallen in een kleinen retort gedaan, en daarop een geëvenredigd gedeelte ſcherpe Loog gegoten zijnde, ſtelde ik dit mengſel aan eene zachte warmte in een zandbad bloot,

bloot, waarop een licht-geel gekleurd vocht overkwam, van een zeer doordringenden vlugloogzoutigen reuk. Het overgebleven vocht van het poeder afgegoten, en uitgedampt zijnde, verkreeg ik eene kleine hoeveelheid zilverkleurig, bladerig zout, 't welk uitwendig volmaakt naar gekristailiseerd Boraxzuur geleek, ziltig smaakte, in water smolt, op het vuur knisterde en gedeeltelijk vervloog, in Vitrioolzuur deels, in Salpeterzuur geheel werd opgelost, beide met eene ligte opbruising, terwijl de waterige oplosing niet verkleurd werd door Violenstroop, maar door Vitrioolzuur licht wit werd. De bijtende loog had ook een goed gedeelte Koolzuur aangenomen. Hieruit blijkt dus genoegsaam dat dit zout eene soort van Piszuure Potasch was.

Men kan dus voorloopig opmaken dat deze kristallen uit Kalkaarde, Magnesia, Vlug loogzout, Pis-Zout- Vitriool- en Lucht-zuur bestonden, terwijl men de verdere bestaandeelen uit de volgende ontleding zal kunnen nagaan.

Ontleding van de geheele Kristalkorst.

Eenige ponden der Kristalkorst in koud water wel afgewasen, gedroogd en daarna tot een grof poeder gestampt, werden in een wel vertind bekken met water gekookt, welk vocht geduurig afgegoten en weder vernieuwd werd, tot dat hetzelve er geheel helder afkwam. Dit vocht bij elkander verzameld, had eene donkerbruine kleur, stonk zeer walgelijk drekachtig: het sloeg zilver zeer sterk aan, en liet, gefiltreerd zijnde, eene groote hoeveel-

veelheid drekaartige ſtof in het filtrum terug. In het bekken waren niets dan witte zoutdeelen en vellen van wormen terug gebleven. Deze ſtof in een wijde zeef onder de pomp gehouden, en met veel water doorgeſpoeld, leverde mij eene aanzienlijke hoeveelheid zuivere zoutdeelen. Het gefiltreerde vocht was zeer helder bruin van kleur, en zonder eenigen zoutachtigen ſmaak, en verhield zich tegen proefmiddelen op de volgende wijze. Met ſcherpe loog en levendige kalk, gaf het eenen ligt vlugloogzoutigen reuk. Met zuuren bruiste het niet op, maar met Vitrioolzuur gaf het een geweldigen zwavelleverigen ſtank. Er ſcheidde zich aldus eene groote hoeveelheid eener vlokkige ſtof af, welke eerst de oppervlakte van het vocht bedekte, maar zich na eenige uuren ſtreek. Het vocht, 't welk toen overbleef, was helder en veel lichter van kleur. Zilverſalpeter en IJzervitriool ſloeg het zwart neder.

Eene goede hoeveelheid van dit vocht met Loodſalpeter vermengd zijnde, ontſtond er een overvloedig grijs neerploffel, 't welk ſpoedig ten bodem zonk, en een zeer helder lichtgeel vocht overliet, dat allen ſtank bijna verloren had. — Dit vocht uitgewaasſemd zijnde, gaf een geel, geleijachtig overſchot, 't welk na verſcheiden dagen geſtaan te hebben, eenige kleine kristallen gaf, benevens een weinig geelachtig poeder. Dit een en ander weder in water opgelost, gefiltreerd en uitgewaasſemd zijnde, ontſtond er een wit zout, 't welk in den mond genomen, in een ogenblik ſmolt, en op eene wonderlijke wijze den geheelen mond doorvloeide, en een aangenaam gevoel van een ligtzuure ſamentrekking ver-

verwekte. Op vuur gelegd, detoneerde het als Vlugloogzoutige Salpeter, eenige fijne herſtelde Loodbolletjes achterlatende. Dit zout beſtond dus uit ſalpeterzuur, vlugloogzout en lood. — Het neêrploffel gedroogd zijnde, gaf een lichtzwart gekleurd Phosphorzuur Lood, omtrent ter zwaarte van 2 dr. Dit bleek, terwijl ik hetzelve met de helft in gewigt van Vitrioolzuur, vlugloogzout, onder eene zachte warmte vermengde, waardoor ik Phosphorzuur-Vlugloogzout kreeg.

Het grootſte deel van het bewuste vocht verder zachtjens uitwaasſemende, begon deszelfs ſtank in evenredigheid der vermindering te veranderen en toe te nemen; het rook namelijk omtrent als tabakolij, overeenkomende met dien reuk, welken ik elders (*a*) *een' rotten gebranden reuk* genoemd heb, en er bleef eindelijk niet meer overig dan omtrent 3 dr. van een dik, vettig, Extract. Dit in het vuur geworpen, ſtonk en dampte het geweldig olieachtige dampen uit; het vloog eindelijk in brand, en liet een zwarte koolſtof na. Dit overſchot in water geworpen zijnde, viel van elkander, en het vocht verkreeg een' ſmaak, even als of er Borax in geſmolten was, het verfde Violenſtroop groen, ſloeg echter geen Zoutzuure Kwik neder, maar liet door Vitrioolzuur, zonder optebruiſen, een wit poeder vallen, met Salpeterzuur helder blijvende. — Een ander deel hiervan in een kroesje met ſalpeter gedetoneerd, was het overſchot licht-blaauw van kleur, 't welk in water opgelost zijnde, door ijzervitriool nog

(*a*) *Bat. Rott. Gen. l. l. p. 99.*

nog verhoogd werd. — Dit vocht beſtond dus uit een drekvormig Extract, uit Berlijnsblaauw en Pis-zuur, en uit een ſoort van zwavellever, ſaamgeſteld uit vlug en vast Loogzout, Zwavel en Phosphorus.

Zes oncen van een zuiver ſtuk kristalkorst, tot een grof poeder geſtampt, werden in een kroes twee uuren lang gegloeid; waarna eene donkergrijze kalk overſchoot, welke reuk noch ſmaak had, hard op het aanraken was, en 2 oncen 6 dr. woog. Deze kalk, zeer fijn gewreven zijnde, werd met eene goede hoeveelheid kokend water uitgewasſen, en daarna weder gedroogd, waardoor hij 15 gr. in gewigt verloren had. Het doorgeloopen vocht, tot op de hoeveelheid van één once uitgewaasſemd zijnde, was nog geheel ſmakeloos, gaf geene kristallen, verkleurde het Lakmoesaftrekſel niet, maar maakte Violenſtroop even groenachtig. Zoutzuure kwik werd er niet door aangedaan; de Zilverſalpeter werd even wit neêrgeſlagen, met Vitrioolzuur ſcheen het zachtkens optebruiſen. Tot droogwordens toe uitgedampt, vond men op den bodem van het glaasje een licht-geel zoutachtigen aanſlag van een ziltigen ſmaak, omtrent 10 grein zwaar, Zoutzuure kwik nu ligt, Zilverſalpeter ſterk witagtig neerſlaande; in één woord, de voorgaande opgenoemde tekenen verzwarende. Dit vocht ſcheen dus eenig los vast Loogzout en gewoon Keukenzout te bevatten.

De voorgaande kalk, op nieuw twee uuren in een kroes gegloeid, had geen grein in gewigt verloren, en was in kleur niet veranderd; maar tot eenen harden klomp ſaamgedrongen, die hier en daar plaatſen

had, alwaar de ſtof door de gloeijing vloeibaar ſcheen geweest te zijn, en wel vooral in het onderſte gedeelte van den kroes, alwaar de ſtof zeer hard was, zoodat zij met een hamer daaruit moest geſlagen worden. 1 Once van deze kalk, fijn gewreven zijnde, werd met ſlap Salpeterzuur overgoten, waardoor bijna $\frac{2}{3}$ gedeelte, zonder merkbare opbruisſing, werd opgelost. Deze oplosſing, met water verdund, en met gewoon mild vast Plantenloogzout vermengd zijnde, ontſtond er een rijk wit poeder, hetwelk gedroogd, 5 dr. en 20 gr. woog. Deze aarde nog nat zijnde, was veel witter, zachter en ſmeriger dan in de ontleding der ongebrande kristallen; zij ſtonk veel ſterker bij het drogen, en maakte de vingers bij het aanraken zeer wit, even als krijt; zij werd in Salpeterzuur geheel, in Vitrioolzuur ſlechts gedeeltelijk, doch in beide met opbruisſing opgelost. — Bij verder onderzoek bleek het, dat dezelve uit Luchtzuure Magneſia en Kalkaarde beſtond, gelijk nader gezien zal worden. Ook was er eene bijna onmerkbare hoeveelheid IJzeraarde onder, daar een azijnzuure oplosſing, met Berlijnsblauw-zuure Loog behandeld, eene zeer licht-blauwe kleur verkreeg.

Een once van den voornoemden Kalk werd op gelijke wijze met Vitrioolzuur overgoten, en in een zandbad aanhoudend warm gehouden; hierdoor werd een gedeelte zonder opbruisſing opgelost, terwijl er 5 dr. en 40 greinen onopgelost overbleven. In het doorgeloopen vocht werd zoo lang mild Vlugloogzout gegoten, tot er geen neerploſſing meer ontſtond, welke hier zeer overvloedig en zeer wit was. Het gewigt hiervan is verloren gegaan, maar de hoeveelheid

heid was aanmerkelijk, en overtrof meer dan $\frac{1}{3}$ de opgeloste ſtof, door het bevatte Luchtzuur. Deze neerſlag beſtond uit de ſchoonſte en ligtſte Magneſia, welke ik ooit gezien heb, met Vitrioolzuur het gewone Bitterzout gevende. — De voornoemde 5 dr. en 40 gr. onopgeloste Kalk werden vervolgens met Salpeterzuur overgoten en gekookt, waardoor dezelve weder 1 dr. in gewigt verloor. Deze oplosſing werd door mild vast Planten-loogzout neergeſlagen, waardoor men zuivere milde kalk verkreeg.

Het vocht van de eerſte neerploffing behoorelijk uitgedampt wordende, ſtreek er nog een gedeelte Magneſia, ter zwaarte van 10 greinen, en gaf vervolgens een zout, 't welk voor het grootſte deel uit Vitrioolzuur, en voor een klein gedeelte uit Phosphorzuur Vlugloogzout beſtond, want de Kristallen in een kroesje uitgewaasſemd, en daarna zacht gegloeid zijnde, bleef er omtrent een ſcrupel wit zuiver Phosphorzuur over.

Een drachma van het onopgeloste poeder, welk door het Vitriool- of Salpeter-zuur niet meer ontbonden werd, vermengde ik met 30 gr. Kolenpoeder, om de Zuurſtof, welke in deze gevallen eenen bijna onverbreekbaren band ſchijnt te maken, door eene nadere verwandſchap uittedrijven, en zette dit, in een kroesje, aan een hevig vuur bloot. Dit mengſel een uur aldus gegloeid zijnde, bleven er 26 greinen van eene rosachtige vrij ligte asch over, hier en daar met zeer kleine harde verglaasde korreltjes gemengd, terwijl de kroes op den bodem met eene glasſtof bezet was. Deze asch werd voor het groot-

ſte deel in Salpeterzuur opgelost, en er ſchoten ſlechts weinige greinen over, uit glasaarde beſtaande. Deze oplosſing met Loogzout neergeſlagen, gaf dezelfde aarden als te voren.

De ganſche Kristalkorst beſtond dus, behalven de drekvormige Extractſtof, uit een groot gedeelte Magneſia, uit Kalk- Glas- en IJzeraarde, Keukenzout, vast en vlug Loogzout, uit Zwavel, uit Kool- Phospher-, Pis- en Berlijnsblaauwzuur, of derzelver Grondſtoffen, in verſchillende hoeveelheden met elkanderen vereenigd. Het aanmerkelijkſte deel echter maakt de Magneſia uit, en hierop volgt de Kalk, terwijl de overige beſtaandeelen in geringe hoeveelheid aanwezig zijn. — Waarvan daan nu die groote hoeveelheid Magneſia? Is zij haren oorſprong aan de drekſtof, aan de pis, of aan de met duizende geſtadig geboren wordende, ſtervende en rottende drekwormen verſchuldigd? Hierover zullen wij voor als nog niet beſlisſen, maar eerst de ontleding der voorgaande drekſtof afhandelen, en vervolgens nagaan wat hiervan blijkbaar zij.

(Dit in een volgend Nummer.)

WAARNEMING *wegens eene buitengewone ontaarting der Ovaria eener Vrouw; medegedeeld door* H. VAN DEN BOSCH, *Stads Med. Doctor te Wageningen.*

In de maand Julij des jaars 1797. werd mijne hulp verzocht bij zekere *Dirkje Janſen*, huisvrouw van *Jacobus Valk van Heerd*, binnen deze Stad wonende, en door de Diaconie der Hervormde Gemeente onderhouden wordende; welke vrouw, zoo als men mij berichtte, aan de buiks-waterzucht laboreerde. — Ik voldeed aan dit verzoek, en vond eene vermagerde, naar haar uiterlijk aanzien, zeer kwaadſappige vrouw, welker buik mij verbaasde, hangende dezelve over de dijën tot op de kniën, en beſlaande in zijnen middelſten omtrek 2 ellen en $\frac{1}{16}$ gedeelte. De navel was ter grootte van een mans vuist uitgezet; klagende zij de meeste pijn en zwaarte naar achteren in de regterzijde van den onderbuik, even boven het heupbeen, van tijd tot tijd, dan heviger, dan dragelijker, gewaar te worden; terwijl er echter aldaar uiterlijk geene meerdere zwelling dan over den gantſchen buiks-omvang te beſpeuren was. — Mijn onderzoek en naſporing na de oorzaken en eerſte beginſelen dezer zoo gewigtige ongeſteldheid aangelegd hebbende, verhaalde mij deze ongelukkige vrouw, dat zij ruim vijf jaren te voren met haren man, die toen ſoldaat was, in Gorinchem in guarniſoen zijnde, zonder

eenige merkelijke voorafgegane oorzaak, in de regterzijde van den onderbuik eenige ſpanning en hardigheid ontwaard had, welke allengs vermeerderde, zoodat zij, naderhand in den Bosch geärriveerd zijnde, zich door andere vrouwen heeft laten verzekeren zwanger te zijn, hetgeen haar door eene Vroedvrouw, welke zij aldaar deswegens geraadpleegd had, en door wie zij was ondertast geworden, nader werd aangedrongen, ja met verzekering, dat zij van twee kinderen bevrucht ging: doch welke voorſpelling en verzekering, hoe greetig en aangenaam ook bij haar aangenomen, al ras van allen grond bleken ontbloot te zijn, en op diepe onkunde te berusten.

Zij werd vervolgens in den zoo ſtrengen winter van 't jaar 1794. op 1795 genoodzaakt naar Weesp te vertrekken, alwaar zij door hevige koortſen werd aangetast, onder welker woede er eene *Haemorrhagia uteri* ontſtond, zijnde noch haar Arts, noch zij zelve op een *abortus* bedacht geweest, en werd, na hare herſtelling uit die koorts-ziekte, de buik allengskens dikker, waarover zij zich zeer verontrustede, zoodat zij in elke ſtad of plaats, waar zij kwam, dan dezen dan genen Geneesheer, doch zonder gelukkig ſuccès, raadpleegde.

Even ongunſtigen uitſlag had ook de *paracendeſis abdominis*, haar tegens 't einde van 't jaar 1796, volgens haar verhaal, door den Chirurgijn Major van het tweede Bataillon der tweede halve Brigade, in dienst dezer Republiek, in tegenwoordigheid van andere Genees- en Heel undigen te

Zwolle

Zwolle bewerkſtelligd, zijnde er uit twee ſucceſſivelijk gemaakte openingen naauwlijks twee theekopjes vol ſlijmerig vocht ontlast.

NIETTEGENSTAANDE eene zoo verbazende buiks-uitzetting, had er geene uitzakking der baarmoeder plaats, gelijk die tot aan haren dood niet is waargenomen; zij was zeldſaam koortſig; de ademhaling was, wanneer zij ſtil zat, niet zeer belemmerd; veeltijds werd zij door winden en oprispingen gekweld; hare gang was door 't voorouerhangen van den buik zeer moeijelijk en naderhand onmogelijk; zij behield tot in den zomer van 't jaar 1799. geregeld hare maandſtonden, en beſpeurde zeldſaam eenige tekens van witten vloed; het urinéren was dikwijls met pijn verzeld, en de pis had meestentijds een rood ſteenachtig bezinkſel (*a*). — Hare *functio naturalis* was niet beledigd, en is tot weinige dagen voor haren dood, eenige ongeſteldheden uitgezonderd, vrij onbelemmerd gebleven.

DAAR de pijn en zwaarte zich meerendeels, zelfs van den aanvang der ongeſteldheid, plaatſelijk in den onderbuik deden gevoelen, daar ik geene vochtsgolving kon beſpeuren, en de paracenteſis zoo eene nutteloze uitkomst had gehad, vermoedde ik, dat deze zoo aanmerkelijke uitzetting of zwelling van den buik aan een *tumor*, *degeneratio*, of *Hydrops* van

(*a*) Men vergelijke den kundigen Amſterdamſchen Heelmeester David van Geſcher, *Hedendaagſche oeffenende Heelkunde*, Deel I. pag. 161. § 752; die *zoodanig bezinkſel* in de pis, onder de *ſigna diagnoſtica Ovarii degenerati* rangſchikt.

van 't *Ovarium* was toeteſchrijven. — Daar er voorts zoo vele geneesmiddelen, volgens verhaal der Lijderesſe, haar, zonder eenig heilzaam gevolg, toegediend waren, nam ik enkel tot palliatieve middelen mijne toevlucht, regelde intusſchen ernſtig en naauwkeurig mijne gedachten over den waren aart en zitplaats van 't ongemak, en raadpleegde eenige voorname Schrijvers, als Morgagnius (*a*), Boerhaave (*b*), van Swieten (*c*), van Gesscher (*d*), en bijzonder de oordeelkundige en op zoo eene rijke ervaring ſteunende verhandeling van wijlen den ſchranderen en beroemden Heelmeester Jacob van der Haar (*e*), door welker waarnemingen te vergelijken ik in mijn bovengemeld gevoelen verſterkt werd.

De onmogelijkheid bevroedende om dit ongemak te overwinnen, gaf ik geene gunſtige hope op herſtel, (hoewel de Lijderesſe zich daarmede tot haren dood heimelijk gevleid heeft) en begreep, dat het de eerſte pligt van den Arts moest uitmaken, om zoo een elendig voorwerp niet door 't gebruik van

(*a*) Morgagnii *de ſedibus & cauſis morborum per Anatomen indagatio*, Venetiis anno 1761. *Epiſtol.* XXXIX, XLV, LII, LXV. *aliisque locis.*

(*b*) Boerhaavii *Aphorism. de cognoſcendis & curandis morb.* §. 1223.

(*c*) Van Swieten *Commentaria in Aphorismos ſupra dictos.* Editione Leidenſi, *Tom.* IV. *pag.* 147. *& ſeqq.*

(*d*) D. van Gesscher *aangeh plaats pag.* 160. *en volg.*

(*e*) Jacob van der Haar *Uitgezochte Genees- en Heelkundige Mengelſchriften*, Amſterdam 1797. XIV. *Afdeeling*, *pag.* 11 *en volgende.*

van geneesmiddelen, waartoe vele bij zulke ongeneeſelijke kwalen zelden de zachtſte, maar wel de zoogenoemde *heroïca* kiezen, aftetobben, doch zoo veel als mogelijk was de ontſtaande toevallen te gemoet te komen en 't leven dragelijk te maken. — Ik bragt haar van tijd tot tijd op eene voorzichtige en niet te neerſlagtige wijze het kommerlijke harer omſtandigheden onder 't oog, en terwijl ik vreesde, dat haar ongemak naar alle waarſchijnelijkheid den dood al ſpoedig ten gevolge zou hebben, zoo verzocht ik haar, om mij goedgunſtiglijk te willen magtigen, haar ligchaam, na 't overlijden, te kunnen openen, daar ik zulks voor de Geneeskunde belangrijk beſchouwde; welk verzoek zij mij, na eenigen tijd van beraad, bij eene ſchriftelijke Acte inwilligde.

Middelerwijl had de zoo verbazende geſtalte mij wel eens bedacht doen zijn, om andermaal de *paracenteſis abdominis* te doen bewerkſtelligen, te meer, daar ik vermoedde, dat welligt door de drukking van 't ontaarte of vergroote gedeelte eenige vochts-verzameling in de buiksholte konde geboren zijn; dan, de Lijderesſe zich den ongunſtigen uitſlag dezer kunstbewerking, te Zwolle in 1796. geſchied, herinnerende, was daartoe niet overtehalen, omdat ik haar in gemoede niet kon verzekeren, dat zij er door geholpen zou worden. — Dan, zoo als 't veeltijds bij de behandeling van dergelijke ongemakken gaat, de betuigingen en voorſpellingen van den gemoedelijken Arts worden ſpoedig in den wind geſlagen, wanneer deze of gene gelukzoeker op eene verwaande wijze maar eenige

genezing of herſtel belooft of voorſpiet! zulks had hier ook plaats.

NADAT de lijderesſe onder mijne behandeling, en bijzonder onder 't genot der tedere verzorging, zoo tot dien tijd, als naderhand tot haar overlijden, van Armbezorgeren, en van vele waardige Menſchenvrienden binnen deze Stad, een vrij dragelijk leven had doorgebragt, kwam een zich qualificérend gewezen premier Chirurgijn van den Staat haar verzekeren, voor zekere ſom gel d haar te zullen genezen, waartoe hij in de eerſte plaats de aftapping van het water als onvermijdelijk noodzakelijk keurde; zijnde de Lijderesſe als nu, meenende genezen te zullen worden, gansch en al daartoe bereid. — De genoemde Heelarts kwam mij vooraf, met geene geringe zelfsaanmatiging en ophef van kunde en ervaring, onder 't oog brengen, hoe onmenſchelijk ik gehandeld had, iemand zoodanig aan haar noodlot overtelaten en betuigde mij haar te zullen genezen. — Hij ſcheen van eene *Hijdrops Saccata*, *tumor* of *degeneratio Ovarii* geene de minste begrippen te hebben, en beſchouwde haar ongemak enkel voor *Aſcites*, terwijl hij mijne vraag: of hij, voor een ogenblik zulks toegegeven zijnde, zoodanig van de integriteit der buiks-ingewanden en 't ſijstema lijmphaticum overtuigd was, dat er op nieuw niet al ras vochts-verzameling ontſtaan zoude?" beſpotte.

OP den 2den Januarij 1798. ondernam hij de operatie, doch, niettegenſtaande drie openingen, is er, volgens aan mij gedaan verhaal, geen halve waterpot vol vochts ontlast, zijnde de, naderhand geduurende

rende eenigen tijd door hem aangewende, middelen met een even ongunstig gevolg toegediend; zoodat de Lijderesse al ras bespeurde, dat haar eene ijdele genezing op eene vermetele wijze beloofd was: — Zij verzocht dan wederom mijne hulp, die ik, zeer bewogen met haar noodlot, haar gretig tot haren dood verleend heb. — Zij sleet een zukkelend en onaangenaam leven tot op den 28sten Junij 1800. wanneer de Goddelijke Voorzienigheid een einde aan hare rampen stelde.

Ik was eenige dagen te voren een' korten uitstap naar Holland gaan doen, doch werd, naauwlijks te Voorburg, de plaats mijner bestemming, gekomen zijnde, door eene gevarelijke krankte aangetast, en alzoo verhinderd, dit zoo merkwaardig lijk te openen. Daar ik echter voor mijn vertrek wel vermoedde, dat zij spoedig zou kunnen sterven, zoo had ik voorzichtigheids-halve den Heere F. H Hartog, Candidaat in de Geneeskunde aan de Hooge School te Utrecht, die zich intusschen met het waarnemen mijner zaken gechargeerd had, verzocht, om het lijk van onze Lijderesse *casu dato* te openen, en alles, wat hij aanmerkingswaardig vond, naauwkeurig aan te tekenen. — Mijn vriend voldeed aan mijn verzoek, en suppediteerde mij de navolgende gewigtige ontdekkingen, die mijne diagnosis bevestigden, voor welke moeite ik hem ook hier openlijk mijnen hartgrondigen dank betuige. Zijn bericht is woordelijk van den navolgenden inhoud, moetende ik voor mij zelven hier nog bijvoegen, dat haar buik, die lang door een *suspensorium* was ondersteund geworden, in 't begin der maand Junij

1800.

1800. door ruim twee en een half el lint omſpannen konde worden.

„ Het lijk op eene tafel geplaatst zijnde, zag men, dat de buik tot eene buitengewone dikte opgezet was; de omtrek was $5\frac{1}{2}$ voet, op 't aanraken was hij zeer hard, men kon eenige knobbelachtige verhardingen gewaar geworden; de navel was een vuist groot, de buik was naar de regterzijde overhellende en meer bol, dan aan de overgeſtelde zijde; de uitwendige teeldeelen waren zeer gezwollen; de huid geſepareerd zijnde, ontdekte men dat het celwijsweefſel, tuſſchen de huid en de ſpieren, aan de linkerzijde zeer dik en als 't ware van eene ſpekachtige zelfſtandigheid was, edoch aan de regter zijde konde men bijna niets van dat weefſel ontdekken; de ſpieren hadden aan de eerstgenoemde zijde hare natuurelijke dikte, aan de andere waren ze zeer dun. — Na dat deze doorgeſneeden waren en de buiksholte geopend was, liep er uit het bovenſte gedeelte, even boven den navel, omtrent 16 pond ſlijmerig ſtinkend vocht. "

„ De buiksingewanden waren grootendeels in het bovenbuiks deel omvangen: vervolgens deed zig een zeer groot tegennatuurelijk en wanſtaltig ligchaam op, 't overig gedeelte van den buik beſlaande; dit nam ik uit 't Lijk, om zoo doende, de overige ingewanden en het ligchaam zelf te kunnen onderzoeken; 't zelve was verëenigd beneden met de *vagina*, *uterus* &c. — De lever was natuurelijk, de gal in de galblaas dikker en meer donker van kleur dan gewoonelijk; de mild, maagkusſen en nieren zeer wel ge-

geſteld, de pisleiders aan den oorſprong wijder uitgezet dan gewonelijk; de dunne darmen zeer wel geſteld; de dikke, vooral het *Colon transverſum*, door lucht en faeces uitgezet, de groote buiksvaten natuurelijk. — De longen waren hoog rood van kleur; voor 't overige gezond, als ook 't hart, uitgenomen dat het veel bloeds bevattede, en, geopend zijnde, er veel bloeds in de borstholte uitgeſtort werd".

„ Het gemelde wanſtaltige ligchaam was rood van verwe, als 't ware vleesachtig, met een zeer dun vlies omgeven; het was aan de regterzijde bolder, aan de linkerzijde meer uitgeholt; het ſcheen uit verſcheidene ſtukken, die een ſub-globeuſe form hadden, ſamengeſteld, welke door groeven van 4 a 5 duim diep van één geſcheiden waren; waar deze groeven eindigden, zaten die globeuſe deelen aan elkander vast; niet beter zoude men die kunnen vergelijken dan bij de kronkelingen, welke men in de *ſubſtantia corticalis* van het *cerebrum* ontdekt: dit ligchaam was hoog 18 en zijn middellijn was 19 duimen. In 't midden van dit groote ligchaam, aan de regterzijde namelijk, was een zak, welks vliezen vrij dik waren; deze zak had 5 duimen middellijn en was 7 duimen hoog, nergens communicérende; hij behield in zich bijna 5 pond ſlijmachtig vocht: deze zak wierd door de ſubglobeuſe ligchamen omgeven, die, nader onderzocht zijnde, van eene harde vleesachtige zelfſtandigheid ſchenen te zijn; hier en daar ontdekte men eene zelfſtandigheid, zeer aan eene *materia adipoſa* gelijk, moetende ik, aangaande dien zak, nog aanmerken,

ken, dat hij inwendig niet glad of effen was, maar dat er verſchillende dwarsſe langwerpige vezeldraden in gevonden wierden; ook ontdekte ik nog van onderen, meer aan de oppervlakte van 't ligchaam, drie kleine zakjes, een meer dikagtig vocht als 't vorige bevattende. De Pisleiders liepen van agteren langs 't zelve in groeven, hunne openingen in de blaas waren natuurelijk; de blaas, aan 't benedenſte gedeelte van 't groote ligchaam vastgehecht zijnde, was zeer plat en bevattede weinig pis, maar eene menigte roode korrels, waarmede insgelijks de urethra opgevuld was. — De baarmoeder was langwerpiger dan naar gewoonte en helde aan de linkerzijde over, 't geen ook omtrent de ſcheede plaats had; voor 't overige waren die deelen wel geſteld. De regter Tuba Fallopiana was van haar begin tot aan de Uterus omtrent drie lijnen open, alwaar zij blind eindigde, en aan het tegennatuurelijke ligchaam vast was; 't overige van deze tuba kon men niet ontdekken, er was aan deze zijde geen natuurelijk Ovarium. De linker Trompet van Fallopius was natuurelijk geſteld en gansch open, de Fimbriae waren hier ook duidelijk te onderſcheiden. De tuba was in derzelver ganſche lengte aan het cartilagineuſe gedeelte van 't groote ligchaam vast gegroeid. — Deze Cartilagineuſe masſa was even als 't regter deel uit verſcheiden kwabben ſamengeſteld, en was meer of min bij de vier vuisten groot, en aan 't andere zoo zeer vastgegroeid, dat men moeijelijk de grensſcheiding van beide konde ontdekken: er deed zich hier ook geen ſchijn van een natuurelijk ovarium op."

„ Het ganſche wanſtaltige ligchaam woog 102 pond, en, daar ik geen afgeſcheiden natuurelijk Ovarium, noch aan de eene noch aan de andere zijde gevonden heb, en alleenlijk ontdekte dat beide tubae aan het onnatuurlijk groot ligchaam vastgegroeid waren, zoo durve ik veilig veronderſtellen, dat 't zelve eene degeneratio ovariorum is geweest, welke beide ſamengegroeid en alzo tot één ligchaam zijn geworden."

Uit de nevensſtaande plaat zal men zich een nader denkbeeld van de ligging van 't wanſtaltig ligchaam kunnen vormen.

Wageningen
den 20ſten *Maart* 1801.

VOORDRAGT *van den* AGENT DER NATIONALE OPVOEDING *aan het* UITVOERREND BEWIND *dezer Republiek, ter bevordering en algemeener verſpreiding van de Inenting der Kinderpokken; medegedeeld door* J. VAN HEEKEREN, *Med. Doct. en Commisſaris tot de zaken der Geneeskundige Staatsregeling bij het voorn. Agentſchap.*

Van alle beſmettelijke ziekten, aan welke het menschdom is onderworpen, is er geene, om derzelver ſtandvastig herhaalde aanvallen, en de verwoes-

woestingen, welke daardoor ſints eene reeks van eeuwen aangericht zijn, zoo verſchrikkelijk, als de zoogenoemde Kinderziekte. Indien men de Hiſtoriën der Epidemiën naleest, ſtaat men verbaasd over de menigte van ſlagtoffers, welke door hare vernielende hand zijn ter neergeveld, en men verwondert zich, dat niet reeds ſedert lang, door alle verlichte Beſtuuren, middelen zijn uitgedacht, beproefd en in het werk geſteld, om de ſlagen van dien verderven geesſel af te wenden, of voor te komen; gelijk men niets onbeproefd heeft gelaten, om aan de voortgangen der pest, en van epidemiſche ziekten onder beesten, paal en perk te ſtellen.

Deze conſideratie, Burgers Bewindslieden! en de thans heerſchende Epidemié, welke in verſcheiden plaatſen dezer Republiek kwaadaartig woedt, en vele lijders wegmaait, hebben mij aangeſpoord, om Ul. eenige maatregelen voorteſtellen, waardoor, mijnes erachtens, de inenting der Kinderziekte door het Gouvernement kon aangemoedigd en bevorderd worden, ten einde dezelve, algemeener ingevoerd, die heilrijke voordeelen aan de geheele maatſchappij mogt aanbrengen, welke zij tot nog toe ſlechts aan die bijzondere perſonen geſchonken heeft, aan welke dezelve is in 't werk geſteld.

Ik zou de wijsheid van uwe verlichte Vergadering te kort doen, indien ik een tafereel wilde ophangen van de verſchrikkelijke verwoestingen, welke door de natuurelijke Kinderziekte onder het menſchdom gemaakt zijn, en dezelve in vergelijking brengen met de menigvuldige voordeelen, die

de

de inenting der Kinderziekte, van welken kant men dezelve ook beſchouwe, der maatſchappij aanbiedt; of de vooroordeelen door overtuigende redenen wilde uit den weg ruimen, die bij vele kortzichtige lieden nog gekoesterd worden tegen eene konstbewerking, welke, reeds volgens het getuigenis van den grooten Boerhaave, en door de ondervinding der verloopene eeuw gebleken is een uitmuntend voorbehoedmiddel tegen de beſmetting der natuurelijke Kinderpokjes aan de hand te geven. Genoeg, het is uit de berekeningen van de groote menigte menſchen, die door de natuurelijke Kinderziekte worden weggerukt, in tegenoverſtelling van het gering getal, die geduurende de inenting omkomen, zoo overtuigend bewezen, dat de gezegde konstbewerking, algemeen ingevoerd, de uitgeſtrektſte voordeelen aan de maatſchappij zou aanbrengen; dat de menschlievende Beſtuurder, zonder twijffel, niets onbeproefd zal laten, om, is het mogelijk, dezelve algemeen te doen aannemen, en verſpreiden.

Onder de middelen, die daartoe kunnen medewerken, behoort, mijns inziens, in de eerſte plaats, dat van wegen het Beſtuur gezorgd worde, dat de behoeftige clasſe der ingezetenen, onder welke de inenting, zoo om derzelver vooroordeelen, als om andere redenen, nergens in zwang is, op dit ſtuk worde verlicht, en dat aan dezelve die konstbewerking *gratis* geſchiede. In alle ſteden van ons Vaderland, en in verſcheiden diſtricten op het platte land, is de geneeskundige zorg der armen aan bijzondere daartoe aangeſtelde en geſalarieerde Med.

Doctoren toevertrouwd. Deze zijn door hunne dagelijkſche verkering onder armen en behoeftigen het best in ſtaat, om hun de voordeelen der inenting voortedragen, en hun van de nuttigheid derzelve te overtuigen; en ik zou van oordeel zijn, dat dezelve bij hunne Inſtructie door de Gemeente-Beſtuuren, door welke zij worden aangeſteld, zoo veel mogelijk behoorden verpligt te worden, om, bij het ontſtaan van Kinderziekte, aan de armen, hunner zorg aanbevolen, die voordeelen te ontvouwen, en de inenting bij dezelve *gratis* in het werk te ſtellen.

Ten tweeden is het mij voorgekomen, dat wanneer de inoculatie op publiek gezach in de Godshuizen en andere geſtichten, tot opvoeding van kinderen geſchikt, werd in trein gebragt, zulks aanmerkelijk veel tot aanmoediging en bevordering derzelve zou toebrengen. De maatſchappij bekleedt bij de kinderen, daarin gehuisvest, de plaats der ouders, en is dus gehouden alle derzelver pligten in den ruimſten zin te vervullen, en voor de behoudenis van hun leven al dat geen aantewenden, wat hunne ouders daartoe zouden hebben moeten in 't werk ſtellen, en zij behoeft niet te ſchroomen, ten dien einde een middel te bezigen, welks nuttigheid door de ondervinding en het gezond verſtand ten vollen bewezen is. De Regenten van het Gereformeerd Burger-Weeshuis binnen Delft hebben, voor zoo ver mij bekend is, het eerſte in ons Vaderland de inenting aan de kinderen, hunner zorge toevertrouwd, doen verrichten, en de gelukkige uitſlag dezer onderneming heeft volkomen aan de verwachting dezer menschlievende Opzichters beant-

woord,

woord, gelijk uit het hier nevensgaande Nummer van den *Nieuwen algemeenen Konst- en Letter-Bode* (*a*) kan blijken. Het ſpreekt van zelf, dat kinderen, die in zoodanig Weeshuis deze cure gelukkig hebben doorgeſtaan, dezelve naderhand zullen voortplanten en bevorderen onder eene clasſe van menſchen, onder welke zij tot nog toe zeer weinig in zwang is, en dat derhalven dit middel, behalven dat het zoo vele leden voor de maatſchappij behoudt, en aan het algemeen een gunſtig voorbeeld geeft, nog daarenboven kan ſtrekken om de vooroordeelen, welke deswegens nog gekoesterd worden, uit den weg te ruimen. Ondertusſchen zou in het aanwenden dezer konstbewerking aan kinderen in de Weeshuizen dezelfde cijnoſure behooren gevolgd te worden, welke de gemelde Regenten zich bij hunne onderneming hebben voorgeſchreven, namelijk, om kinderen, boven de twaalf jaren oud, niet dan met hunne, of die gene, die nog ouders mogten hebben, met hunner ouderen toeſtemming te doen inenten, ten einde aan gemoedelijke bezwaren te gemoet te komen, en de kinderen in hunne vrijheid niet te kort te doen.

Het is waar, de locale geſteldheid en inrichting is niet overal even gunſtig, en de groote menigte van kinderen in ſommige Weeshuizen, de moeijelijkheid daarenboven om de ingeënte kinderen van de andere afzonderen, en meer andere locale omſtandigheden, ſtellen hier en daar geene geringe hinderpalen in den weg; gelijk, bij voorbeeld, in het Al-

(*a*) 1809. — No. 353.

Almoesseniers Weeshuis te Amsterdam de gelegenheid daartoe buiten twijffel ongunstig is; doch ik vleije mij, dat ook deze zwarigheden, wanneer men daartoe de middelen wil in het werk stellen, kunnen opgeheven worden. Er is althans te Amsterdam, in het Buiten-zieken-gasthuis aldaar, gelegenheid voorhanden, om één of meer Zalen te appropriéren, ten einde de kinderen uit het Almoesseniershuis, die aan deze konstbewerking zouden onderworpen worden, daarin op te nemen en te doen verzorgen; en, indien elders dezelfde moeijelijkheden in de uitvoering van dit project mogten gevonden worden, kunnen aldaar op gelijke wijze afzonderlijke localen daartoe door de Gemeente Bestuuren bestemd worden; hetwelk derhalven een derde middel ter bevordering van de Inoculatie aan de hand geeft.

Een vierde middel is het oprichten van Inentingsgestichten. In London, en andere steden buiten 's Lands, zijn zoodanige instituten reeds sedert lang in werking, en de inenting wordt daarin jarelijks, met het beste gevolg, aan een groot getal kinderen om niet geäppliceerd. Het vooroordeel, hetwelk bij velen onzer natie tegen publieke gestichten plaats grijpt, is waarschijnelijk één der redenen, waarom dergelijke Inentings-hospitalen nog nergens in ons Vaderland zijn opgericht geworden; daar anders onze natie boven andere in gestichten van menschenliefde en weldadigheid uitmunt. — Doch eene andere oorzaak is daarin gelegen, dat het invoeren dier instellingen nooit door het publiek gezach is aangemoedigd en bevorderd, misschien wel omdat

men,

men, de vooroordeelen der ingezetenen, voor welke dezelve zouden moeten dienen, kennende, beſchroomd is geweest dezelve te trotséren; doch het is iets anders, dezelve in eens te willen uitroeijen, of wel middelen daarteſtellen, waardoor deze allengs zouden kunnen uit den weg geruimd worden; en ik houde mij overtuigd, dat, indien voor lang de gezegde Inſtituten in ons Vaderland waren tot ſtand gebragt, de verlichting op het ſtuk der inenting reeds algemeener zou zijn, daar toch allengs een grooter getal ingezetenen hunne kinderen aan die konstbewerking in dezelve zou onderwerpen. Alle nieuwe inrichtingen, hoe nuttig ook, vinden, uit den aart en het karakter onzer natie, in ons Vaderland, bij de eerſte aanvang, tegenſtand; doch, éénmaal ingevoerd, en derzelver nuttigheid door de ondervinding bewezen zijnde, worden dezelve beter dan elders in ſtand gehouden. Ik vertrouw, dat zulks ook met het oprichten van de meergemelde Inentings-hospitalen zal plaats hebben; en ik beſchouwe de aanmoediging daartoe als één der meest geſchikte middelen, om de inenting te bevorderen en algemeener te maken.

Doch er is, behalven de moeijelijkheden, die met het invoeren van nieuwe projecten altoos gepaard gaan, eene andere gewigtige zwarigheid, welke het oprichten der meergemelde inſtituten, buiten twijffel zal vertragen; ik bedoel den ſlechten ſtaat, in welken bijna alle fondſen zijn, die daartoe zouden moeten ſtrekken; doch ook hierin zal door de weldadigheid van menschlievende ingezetenen kunnen voorzien worden; de geestdrift, waarmede

overal de onderneming om aan de behoeftigen gezond voedsel uit te deelen, wordt bevorderd, en de zucht, die daarin doorstraalt, om tot al wat in de daad nuttig is, mede te werken, geeft mij de hoop, dat het openen of aanmoedigen van particuliere inschrijvingen, ter oprichting van meergemelde instituten een geschikt middel aan de hand zal geven: men make slechts het verlichtste en gegoedste gedeelte onzer Natie, bij hetwelk de inënting vrij algemeen is aangenomen, daarop aandachtig, en ik vleije mij dat welhaast hier en daar dezelve uit particuliere bijdragen tot stand gebragt, of wel de publieke gestichten, door de Gemeente Bestuuren daartoe bestemd, ondersteund zullen worden.

Ten vijfden. — Ondertusschen blijft bij het invoeren der maatregelen, welke ik tot hier toe heb aan de hand gegeven, nog eene zwarigheid over, het verrichten namelijk van de inënting kan niet aan de Dorps Chirurgijns in het algemeen, en zonder onderscheid worden toevertrouwd, en het platte land zou derhalven voor een groot gedeelte, van dit voorbehoedmiddel verstoken blijven, en de bewoners van hetzelve ten prooi worden gelaten aan de natuurelijke besmetting, terwijl de Stedelingen de voordeelen der inënting genoten, omdat zij het geluk hebben van in hun midden kundiger lieden te bezitten. Ook hierin dient derhalven door het Gouvernement zoo veel mogelijk voorzien te worden. Voor dorpen, welke niet te ver van steden gelegen zijn, is het niet moeijelijk, Med. Doctoren uit dezelve te erlangen; maar in de zoodanige, die op een² verren afstand van de steden liggen, zou uit

dien

dien hoofde nimmer de inënting kunnen ingevoerd worden, zo niet de weg daar toe eenigzins door het Gouvernement zelf werd gemakkelijk gemaakt. Door de relatie, in welke dit Agentſchap door middel van het Geneeskundig Beſtuur tot alle Geneeskundigen in de Republiek gebragt wordt, heeft hetzelve genoegzame gelegenheid, om, wanneer de Municipaliteit van eenige plaats aan hetzelve het verlangen van de Ingezetenen harer Gemeente te kennen gaf, om de inenting aldaar in het werk te doen ſtellen, tot dat einde zoodanige lieden te committéren, als het daartoe de geſchikſte zal oordeelen; en ik zou op dien grond proponéren, dat in het algemeen aan dit Agentſchap de zorg werd overgelaten, om op het platte land door geſchikte maatregelen de inënting algemeener te maken, te bevorderen, en door kundige perſonen te doen verrichten, wanneer hetzelve omtrent de gunstige denkwijze van eenige Gemeente over deze Operatie door de Municipaliteit onderricht werd; terwijl ik voorts van oordeel zou wezen, dat, behalven aan de Med. Doctoren, ook aan ſommige Dorpartſen, die daar toe door de Departementale Commisſiën geſchikt geoordeeld worden, een ſchriftelijk bewijs zou kunnen gegeven worden, waarbij aan hun werd gepermitteerd, om ook de gezegde cure in het werk te ſtellen, daar toch onder de Dorps-Chirurgijns in de daad zeer kundige lieden gevonden worden, aan welke de behandeling van ingeënte perſonen gevoegelijk kan worden toevertrouwd.

Ten zesden. — Ten einde de Medicinae Doctoren tot het doen van inëntingen *gratis* te meer aan

te moedigen, zou aan de zoodanige derzelve, die een zeker getal inëntingen *gratis* verricht hadden, eene Gouden Medaille kunnen worden uitgeloofd, en zij daardoor aangemoedigd, om dit blijk van de erkentelijkheid des Vaderlands te verkrijgen. Zoodanige Medaille, met eene toepasselijke inscriptie en emblême versierd, zou, mijns inziens, aan die gene moeten vereerd worden, die aan het Agentschap der Nationale Opvoeding aantoonden meer dan drie honderd inëntingen *gratis* te hebben verricht.

Maar het is niet genoeg, dat het Gouvernement in het algemeen de inënting aanmoedige; het behoort daarenboven onderricht te worden van de heilrijke uitwerking, die de algemeener verspreiding derzelve zal gehad hebben, en de Natie te overtuigen dat, gelijk de aanmoediging dier konstbewerking op goede gronden door hetzelve geschied is, de uitkomst ook volkomen aan de verwachting voldoet. En welk middel is hiertoe geschikter, dan dat de vergelijkingen tusschen de menigte van slagtoffers, door de natuurelijke kinderpokjes weggesleept, en het groot aantal menschen, door de inënting aan derzelver woede ontrukt, aan de Natie bij herhaling voor oogen gesteld worden? vermits nu hiertoe volstrekt noodig is, dat er nauwkeurige opgaven gedaan worden 1°. van het getal en den ouderdom der personen, die aan de natuurelijke kinderziekte gelaboreerd hebben, en daarvan hersteld of daaraan gesuccumbeerd zijn. 2°. van het getal der genen, aan welke de inënting geappliceerd is en van hun, die, geduurende deze cure mogten omgekomen zijn, met aanduiding der omstandigheden, welke daar bij heb-

ben

ben plaats gehad; zoo zou ik van oordeel zijn, dat tot het eerſte niet alleen alle Med. Doctoren, maar ook alle Dorpsheelmeesters, en andere, die natuurelijke kinderziekte mogten behandeld hebben, en tot het laatſte de Med. Doctoren, en de zulke, die eene permisſie tot inënting van eene Departementale Commisſie van Geneeskundig Beſtuur hebben bekomen, konden aangemaand en verzocht, zo niet verpligt worden, om telkens om de twee maanden die opgave aan het plaatſelijk Collegicum Medicum, of, bij ontſtentenis van hetzelve, aan de naastbijgelegene Departementale Commisſie van Geneeskundig Beſtuur te doen, terwijl ik voorts, ten einde die opgaven overal op eenen eenparigen voet geſchieden zouden, zou proponéren, om dit Agentſchap te authoriſéren tot het vervaardigen en uitgeven van lijsten, daar toe het best geſchikt, en waarop de maand van het jaar en de getallen ſlechts behoefden ingevuld te worden. Deze aldus ingevulde lijsten zouden van tijd tot tijd, en wel, bij het grasſéren eener Epidemie, om de twee maanden aan dit Agentſchap dienen verzonden te worden, ten einde daar uit de ſtaat der kinderziekte en de voortgangen der inënting over de geheele Republiek konden worden opgemaakt, en de vergelijkingen, daar uit afgeleid, door den Agent der Nationale Opvoeding, door middel der Nieuwspapieren aan de Natie opengelegd, om dezelve over de voordeelen der inënting te kunnen doen beſliſſen.

Ik heb tot nog toe alleen de middelen opgegeven, welke van wegen het Gouvernement ter algemeener verſpreiding en aanmoediging der inënting

zouden kunnen aangewend worden, doch het belang der zaak vordert, dat ik Ul. ook de précautien voorſtelle, die daarbij dienen in het oog gehouden te worden. Men kan toch niet ontkennen, en de grootſte voorſtanders der inënting moeten dit toeſtemmen, dat dezelve, hoe veel voordeel zij ook aan bijzondere perſonen moge aangebragt hebben, nog niet die diensten aan de maatſchappij bewezen hebbe, welke daarvan alleen bij eene algemeene invoering derzelve, met reden kunnen verwacht worden; en dat zij buiten tegenſpraak medewerkt om de beſmetting te perpetuéren, daar het toch ten volle bewezen is, dat de ingeënte kinderpokjes niet minder beſmettelijk zijn dan de natuurelijke. Gelijk het derhalven aan den eenen kant de pligt eens wijzen Beſtuurs is, om de inënting, welke men als een der heilzaamſte uitvindingen, die ooit gedaan zijn, moet conſideréren, op de beste wijze te bevorderen; zoo is het aan de andere zijde pligtmatig, dat het de noodige voorzorgen neme, dat dezelve niet ſtrekke om de beſmetting in eene plaats te brengen, waar geene Epidemie gevonden wordt. Wanneer de inënting zoo algemeen kon gemaakt worden, dat alle kinderen zonder uitzondering in hunnen vroegen leeftijd, alvorens aan de beſmetting eener Epidemie blootgeſteld te worden, werden ingeënt, en dus eigenlijk voorgekomen, dat de kinderziekte immer Epidemisch konde heerſchen, dan voorzeker zou men geen perk aan dezelve moeten ſtellen, maar zij ten allen tijde gepermitteerd worden; zonder dat echter de précautien, welke de kunst aan de hand geeft, daarbij uit het oog zouden moeten verloren worden: maar bij den tegenwoordigen ſtaat van za-

ken zou het onvoorzichtig en ten hoogſten berispelijk zelfs wezen, dezelve ongelimiteerd te laten verrichten; weshalven ik van gevoelen zou zijn, dat het geen Med. Doctor behoorde vrij te ſtaan, om deze konstbewerking te applicéren, dan wanneer het genoegzaam conſteerde, dat er werkelijk kinderziekte in zijne Gemeente plaats had, en hij van het plaatſelijk Collegium Medicum of de naast bij gelegene Departementale Commisſien van Geneeskundig Beſtuur, welke Collegien van het dadelijk aanwezen der ziekte in eene plaats door hunne betrekkingen het best kunnen onderricht zijn, daar toe permisſie had ontfangen.

Dan, dit is nog niet genoeg om de natuurlijke beſmetting voor te komen. Het beſtek dezer Misſive laat niet toe, Ul. breedvoerig te ontvouwen, op hoe menigerlei wijzen de beſmetting wordt gepropageerd, en het is onmogelijk om alle maatregelen van voorziening, welke de theorie daartegen zou kunnen voorſchrijven, te doen obſervéren; de inrichting der maatſchappij, de geduurige verkering en de betrekking van derzelver leden onder elkander, en verſcheiden andere zwarigheden maken alle projecten, welke men daar tegen zou willen uitdenken, volſtrekt, mijns inziens, onuitvoerelijk. Maar het Beſtuur kan ten minsten door vaderlijke waarſchouwingen de ingezetenen vermanen, om de noodige voorzorgen te nemen, dat niet door hun de natuurelijke beſmetting worde voortgeplant en verbreid; hierom zou ik geloven, dat bij dezelfde maatregelen, welke door Ul. ter bevordering der inënting, mijns erachtens, zouden behooren genomen te worden, te-

vens

vens de ingezetenen konden worden aandachtig gemaakt op het geen zij verpligt zijn aan te wenden om door hun toedoen de natuurelijke beſmetting niet te propagéren; waartoe bij voorbeeld het rijden in koetſen en ſleden, en het vervoeren van ingeënte of aan de naturelijke ziekte laborérende perſonen, het verzenden ven vuil linnen, het niet luchten der klederen, en meer dergelijke zaken behooren, waar tegen derhalven de ingezetenen moeten gewaarſchouwd worden. —

Voorts zou aan de Gemeente Beſtuuren ten ernstigſten dienen aanbevolen te worden, om, elk in den zijnen, de noodige maatregelen te nemen; en ten ſtriktſte door de politie te doen achtervolgen, dat geene bedelaars en landloopers of derzelver kinderen, of eenige andere perſonen, wie het ook zij, aan de kinderziekte laborérende, zich op de ſtraat vertonen, of zich in postwagens, veerſchepen of veerſchuiten doen vervoeren, zoo lang niet de roven der pokjes zijn afgevallen, en alle gevaar van beſmetting nog niet verdwenen is.

Ik zou Ul. hierbij nog verſcheiden andere meſures kunnen voordragen, doch, daar ik alle verdere voorzieningen, hoe zeer de theörie dezelve moge aanprijzen, als herſenſchimming, en vooral in een Gemeenebest, als het onze, als onuitvoerlijk beſchouwe, zal ik dezelve met ſtilzwijgen voorbijgaan. Alvorens ik echter tot de concluſie dezer misſive kome, zij het mij vergund, uwe aandacht nog op twee onderwerpen, welke ik hier niet onaangeroerd kan laten, te bepalen; ik bedoel de projecten,

jecten, welke door ſommige Schrijvers aan de hand gegeven zijn, om de kinderpokjes geheel uit te roeijen; als mede de ſedert korte jaren in Engeland uitgevonden inënting der zoogenaamde *Koepokken* aan menſchen.

WAT het eerſte aanbelangt; verſcheiden beroemde Mannen hebben hieromtrent, voornamelijk in Duitschland en Engeland, hunne denkbeelden in afzonderlijke Verhandelingen voorgeſteld, onder welke de ſchriften van Scruderi, Salzman, Puffendorf, Hufeland, Haygarth, Juncker, en Faust vooral uitmunten; zelfs heeft de laatſte omtrent de uitroeijing der Kinderpokjes een adres aan het Congres te Rastad ingediend, in hetwelk hij hetzelve in naam der menschheid uitnoodigt, om het project, dat hij daarbij voorſtelt, te bevorderen en aantemoedigen; ja men heeft in ſommige plaatſen en ſtreken deze projecten met een niet geheel ongelukkig gevolg tot ſtand gebragt, hoewel dezelve over het algemeen met zoo vele en onoverkomelijke zwarigheden verbonden zijn, dat ik de uitvoerelijkheid derzelve in ons Gemeenebest voor als nog niet inzie. In deze misſive, welke reeds door de belangrijkheid der ſtoffe zoo uitvoerig wordt, kan ik alle de ontwerpen der bovengemelde beroemde Mannen niet breedvoerig behandelen; genoeg, dat ik Ul. hunne voornaamſte denkbeelden kortelijk mededeel, welke hierop nederkomen; dat elk Gouvernement, door daartoe expres te vervaardige ſchriften, zijne natie omtrent den aart en natuur der Kinderziekte verlichte, en alzoo aan de publieke opinie die wending geve, dat een, ieder zich gedron-

gen

gen voelt, om het zijne tot vernietiging van het pokgif toe te brengen. Voorts zou in elke plaats, gemeente, of district een hospitaal moeten opgericht worden voor een zeker aantal zieken, waarin elk, die in eenige gemeente, alwaar de Kinderziekte nog niet heerschte, door dezelve werd aangetast, dadelijk zou moeten getransporteerd, en van alle communicatie met andere, dan de oppasfers, uitgefloten, en afgezonderd gehouden worden, tot dat de genezing geheel ware afgeloopen, en alle gevaar van befmetting verdwenen. Doch wanneer de Pokjes in eene gemeente Epidemisch regeerden, zou in elk huis, waar lijders daaraan ziek lagen, de ftriktfte en naauwkeurigfte voorzorgen moeten genomen worden, om de befmetting niet voort te planten; alle communicatie met vreemden niet alleen, maar zelfs met de huisgenoten zou moeten ophouden, en men zou door middel van de Politie en door ftrenge wetten dienen te waken, dat alles, wat maar eenigzins tot befmetting aanleiding kon geven, wierd uit den weg geruimd.

Men ziet, dat dit alles op de vooronderftelling rust, dat de Kinderziekte niet dan door onmiddelijke aanraking of verkering in den, met het gif der Pokjes bezwangerden, dampkring wordt voortgeplant. Schoon men niet kan ontkennen, dat beide deze oorzaken aanmerkelijk veel tot de verfpreiding dezer ziekte medewerken, zoo is het echter geenzins uitgemaakt, dat dezelve alleen de befmetting propagéren. De Geneeskundigen kennen nog niet genoegzaam den aart der fmetftoffe, om te kunnen beflisfen, op welke en hoe menigerlei wij-

zen dezelve in het ligchaam kan opgenomen worden, daar er zelfs waarnemingen zijn, dat het enkel gezicht van eenen aan de Kinderziekte laboréренden lijder, ja alleen van deszelfs afbeeldſel dezelve heeft voortgebragt. Er loopen zoo vele omſtandigheden ſamen, tot het doen ontſtaan eener Pok-epidemie, dat men niet kan veronderſtellen, dat dezelve alleen uit onmiddelijke aanraking of beſmetting van den éénen individu tot den anderen oorſprongelijk zijn zou. De luchtgeſteldheid, voorgaande Epidemiſche ziekten, en eene bijzondere diſpoſitie der ligchamen om de ſmetſtoffe te ontfangen, werken daartoe mede. Heeft niet de ondervinding geleerd, dat, vooral in groote ſteden, altoos hier en daar Kinderziekte (*ſporadiſch*, gelijk men 't in de konst noemt,) gevonden wordt, zonder dat daaruit Epidemie geboren worde? — Niet alle Pok-epidemiën daarenboven gaan langzaam voort; ſomtijds verſpreidt de ziekte zich op ééns zoo zeer, dat zulks niet wel aan onmiddelijke beſmetting van den éénen individu tot den anderen kan toegeſchreven worden; ja, hoe menigmaal gebeurt het niet, dat dezelve op ééns in een huis valt, zonder dat men met mogelijkheid kan berekenen of naſporen, welke de naaste oorzaak daarvan zij; al hetwelk bewijst, dat er, behalven de aanraking en inademing van het gif, nog andere omſtandigheden, over welke ik mij hier niet kan uitlaten, voorhanden zijn, welke tot verſpreiding van hetzelve contribuéren. — Maar hoe vele andere redenen maken niet deze projecten van de uitroeijing der Kinderpokjes bij den tegenwoordigen ſtaat en inrichting der maatſchappij onuitvoerelijk! Hoe

zou

zou het gros der menſchen te bewegen zijn, om hun huis te ſluiten, en om alle gemeenſchap met hun ziek kroost, of met hun evenmensch af te ſnijden, zoo lang hetzelve aan de Pokjes laboreert! Zal de moeder toelaten, dat haar kind aan hare zorg onttrokken, en in een hospitaal overgebragt worde! In de daad, wanneer men de menigvuldige betrekkingen van de leden eener maatſchappij onderling, vooral in een land van Commercie, gelijk het onze, gadeſlaat, dan zal men, geloof ik, zelfs bij de verlichtſte en beſchaafdſte natie, de vernietiging der Kinderziekte, immers voor als nog, ondoenelijk achten, de verlichting, veredeling der menſchelijke natuur, en het beſef van de nuttigheid der onderneming zou daartoe eenen zoo hoogen trap onder alle ſtanden en bij elken individu moeten bereikt hebben, dat alle perſoneele belangen, bijzondere begrippen, en vooroordeelen bij elk ingezeten aan een zijde wierden geſteld, om tot het algemeen welzijn alleen werkzaam te zijn; — van dit ideäal zijn ondertusſchen alle natiën nog verre verwijderd!

Deze zijn de redenen, Burgers Bewindslieden! welke mij bewogen hebben, om Ul. eerder maatregelen ter bevordering van de inenting, dan wel ter uitroeijing der Kinderziekte voor te dragen; en, in de daad, wanneer men in aanmerking neemt, dat door deze konstbewerking zoo zelden iemand omkomt, dat naauwelijks één van de vijfhonderd, volgens andere één van de duizend, of van de twee-duizend, dit lot treft, en men daarbij vergelijkt het groot getal van lijders, dat, zelfs nog na de ver-

beterde geneeswijze der Kinderziekte, wordt weggesleept, hetwelk één van de tien zal beloopen; indien men, zeg ik, dit alles consideereert, dan kan door de algemeener invoering der inenting, welker nuttigheid reeds bij de ondervinding gebleken is, en bij elk verlicht man voor beslist gehouden wordt, hetzelfde doelwit bereikt worden, het geen zich Faust, Juncker en andere met hunne projecten van uitroeijing en vernietiging der Kinderziekte hebben voorgesteld; en ik blijve derhalven van gevoelen, dat de eerste boven de laatste de voorkeuze verdient, zoo lang mij de mogelijkheid en uitvoerelijkheid dier plannen, zoo van den geneeskundigen kant, als met betrekking tot de maatschappij, waarin wij leven, niet volkomen gebleken is.

Het tweede onderwerp, hetwelk ik nog met een woord wilde aanroeren, betreft de inenting der *Koepokken*, (*Vaccine*, *Cow-pox*) (*a*). Sedert korte jaren na-

(*a*) Men leze over dit onderwerp *Observations on morbid Poisons*, *Phagadaena and Cancer &c.*, *by* J. Adams, *Lond.* 1795., in het Hoogduitsch vertaald, Breslau 1796 8vo., in welk geschrift het eerst over de Koepokken en derzelver beveiligingseigenschap tegen de Kinderpokken gehandeld wordt: voorts *an Inquiry into the causes and effects of the Variolae Vaccinae &c. by* Eduard Jenner, *Lond* 1798., *with Plates*, 4to, in het Hoogduitsch vertaald door G. Fr. Balhorn, *Hannov.* 1799. 8vo., in het Fransch door M. L. C. de L....., *Lyon* 18co. 8vo. — *Further Observations on the Variolae Vaccinae or Cow-Pox*, *by* E. Jenner, *Lond* 1799. 4to. — Eduardi Jenneri *Disquisitio de causis & effectibus Variolarum Vaccinarum; ex Anglico in Latinum conversa ab* Aloysio Careno, *Vindob.* 1799. 4to. *cum tab.* — *A Continuation of facts and observations*

namelijk heeft voornamelijk Dr. Jenner, in Engeland, ontdekt, dat in Glocestershire de melkbeesten aan de uijers

relative to the Variolae Vaccinae or Cow-Pox, by E. Jenner, *Lond.* 1800. 4to. — *Reflexions on the propriety of performing the Cesarean operation; to which are added observations on Cancer; and Experiments on the Supposed origin of Cow-pox*, *by* W. Simmons, *Lond.* 1798. 8vo. — *An Inquiry concerning the History of the Cow-Pox principally with a view to supersede and extinguish the Small-Pox*, *by* George Pearson, *Lond.* 1798. 8vo.; in het Hoogduitsch vertaald door J. F. Küttlinger, *Nurnb.* 1800. 8vo. — *Reports of a Series of Inoculations for the Variolae Vaccinae or Cow-Pox &c.*, *by* William Woodville, *Lond.* 1799. 8vo.; in het Hoogduitsch met aanm. door F. G. Friese, *Breslau* 1800. 8vo. — *Observations on the Cow-Pox*, *by* W. Woodville, *Lond.* 1800. 8vo. — *Practical Observations on the inoculation of the Cow-Pox &c.*, *by* John Addington, *Bermingh.* 1801. — *Essai sur l'inoculation de la Vaccine*, *par* F. Colon, *Paris* (*an* IX.); in het Nederd. door den Heere Pruys, Med. Doct. te Rotterd., 1800. — *Recueil de Memoires sur l'inoculation de la Vaccine*, *Paris an* IX. — *Rapport sur la Vaccine &c.*, *par* A. Aubert, *Paris an* IX. — *Journal Brittannique*, No. 68. *pag.* 195. No. 70. *pag.* 258. No. 72. *pag.* 367. — *Moniteur ou Gazette Nationale*, 28 *Vend.*, 6 *Frim.*, 8 *Vent.*, 22 *Germin.* &c. *An* 9. — *Praktische Beitrage zur geschichte der Kinderpocken und Kuhpocken, herausg. von* Jos Eyerel, *Wien* 1800. 8vo. — *Abhandlung über die jetztfast allgemein eingeführte Inokulation der Kuhpocken &c.*, *von* A. H. Mac-donald, *aus dem Engl. von* J. P F. Lochet, *Hamb.* 1800. — *Bemerkungen über die gegen Einimpfung der Kuhpokken von einem ungenannten verfasser in Berlin angebrachte gründe*, *von* A. H. Mac-donald, *Hamb.* 1800. — *Salzb. Med. Chir. Zeit.* 1799. 2. *B. f.* 380. — Hufeland *Journal der Prakt. Heilk.* X *B.* II. *St.*, III. *St.*, XI. *B. St.* I, II, III. — *Journal der Erfind., Theor. und Widersprüche &c.*, *St.* XXXIII. *f.* 44 *fqq.* — &c. — Voorts *Proeven en waarnemingen over de inenting der Koepokken enz.*, *door* R Dibbetz en C. G. Ontyd. Med Dren. in den Haag, *Hage* 1800. — Het aangeh. werk van Dr. Pruys — *Belangrijke aanmerkingen over de Koepokken van* Vaume,

Sal-

uijers een ſoort van pokpuisten krijgen, welke van de mededeeling van zeker zweervocht van zieke paardevoeten oorſprongelijk zouden zijn. Deze pokpuisten aan de uijers der koeijen, welke ziekte in ons land, zoo ver ik heb kunnen gewaar worden, nooit is waargenomen (*b*), verwekken bij de melkers

Salmade, Thornton, Aubert, *Rott.* 1800. — *Rott. Courant* 17. *Jan.*, 22. *Jan.*, 12. *Febr.*, 28. *Febr.*, 5. *Maart*, 23. *April* 1801. — *Algem. Konst- en Letter-Bode, van* 1800. No. 342, 344, 351, 356 en 365. van 1801. No. 8, 12, 13, 16. en 17. *Verzameling van Brieven en Waarnemingen over de Koepokken, Haarl.* No. 1 en 2; bij welke Schrijvers misſchien nog een aanmerkelijk aantal zou kunnen gevoegd worden; doch die als nog niet ter mijner kennis gekomen zijn. v. H.

(*b*) Ik heb moeite gedaan, om hieromtrent zekere berichten in te winnen. Men heeft mij verzekerd, dat wel de koeijen dikwijls zweren en puisten aan de uijers krijgen, en dat dezelve ook op de melkers niet zelden worden overgeplant, doch men wist zich zeer wel voorbeelden te herinneren van menſchen, welke des niet te min naderhand de Kinderpokken hadden doorgeſtaan. Ook was de beſchrijving dier puisten aan de uijers der koeijen geenzins overeenkomſtig met die, welke men, bij Jenner en andere, van de Koepokken vindt. Ondertusſchen zijn dezelve ook in het Holſteinſche ontdekt; en ik zie uit het *Programma van het Haarlemſche Inſtitut van Vaccinatie, den* 28. *Februarij dezes jaars aldaar opgericht, Haarlem bij* Bohn, *pag.* 5, dat de oorſprongelijke Vaccine aldaar niet onbekend zou zijn, hetwelk bevestigd zou worden door het voorbeeld van een kind, dat, puisten aan de handen van de uijers eener koe overgeërfd hebbende, door de Kinderziekte niet is beſmet geworden, ofſchoon daaraan met opzet op onderſcheiden tijden blootgeſteld geweest zijnde. — Ik ben voornemens geweest, eene koe, behoorelijk afgezonderd, met echte Koepokſtof te vaccinéren, ten einde mijne goede vrienden en konstgenoten van opregte en niet gehumaniſeerde (ſ. v. v.) Koepokſtof te kunnen voorzien, en hun dus eenige meerdere zekerheid en gerustheid in het doen hunner proeven te geven; want ik verbeeldde mij toen, en verſcheiden mij medegedeelde waarnemingen ſchenen dit te bevestigen,

kers en boeremeiden, die met die beesten dagelijks omgaan, bijzondere zweren, door welke die lieden al-

dat de ſtof, die wij thans hier te lande hebben, door de geduurige overinentingen begon te ontaarten, en hare kracht te verliezen. — Ook heb ik een plan gehad, om door proeven op eene koe te onderzoeken, of het gevoelen van Jenner, dat namelijk de Koepok van *the greaſe* der paarden oorſpronglijk zou zijn, hetgeen, gelijk men weet, door Woodville, Simmons en andere wordt tegengeſproken, zoodat bijna niemand daaraan meer gelooft, of, zeg ik, deze meening eenigen grond had, daar toch de *overhoef*, waaraan onze paarden dikwijls laboréren, dezelfde ziekte met *the greaſe*, in het Hoogd. *Hornkluft*, *Mauke*, in het Fransch *Javart* ſchijnt te zijn. — Eindelijk heb ik eene koe met gewone Menſchen-pokſtof willen inenten, of dezelve, indien ze vattede en zweren voortbragt, misſchien door die animaliſatie (ſ. v. v.) eenige verandering mogt ondergaan, of aanleiding kunnen geven, om de overeenkomst tusſchen de Koepokken en Menſchenpokken nader te bevestigen. — Dan, ik heb van deze proefnemingen afgezien, omdat verſcheiden verſtandige, onbevooroordeelde en achtingswaardige lieden van oordeel waren, dat ik althans, uit hoofde mijner betrekking tot het Gouvernement, mij het vermoeden niet op den hals behoorde te halen van eene nieuwe Vee-ziekte in ons Gemeenebest, alwaar de Vee-handel eenen aanmerkelijken tak van nationale welvaart uitmaakt, te brengen; begrijpende, dat, hoe zorgvuldig ik ook in het doen mijner proeven te werk ging, en hoe weinig grond ik dus tot dat vermoeden zou geven, hetzelve echter niet zou nalaten bij kortzichtige en bevooroordeelde menſchen wortel te ſchieten, en dat ik derhalven van mijn voornemen behoorde afteZien. — Ik heb aan hunnen vriendelijken raad gehoor gegeven. — Ondertusſchen zie ik met het uiterst genoegen, dat de Koepok inenting door vele Konstgenoten wordt voortgezet, en onderzocht. Bij het Agentſchap der Nationale Opvoeding is, korten tijd geleden, ingekomen het Rapport van de Heeren L Davids, Th. F. Opdorp, Med. Doctt., F. H. Gram, J. F. Duvigneau en C. van Hattem, Chirs. te Rotterdam, alwaar door dezelve, gelijk te Haarlem door Dr. van den Bosch, een Inſtitut van Vaccinatie is opgericht; (zie *Rott. Courant*, 23. *en* 25. *April.*) Dit Rapport zal, met vriendelijke toeſtemming dier Heeren, in het eerstvolgend Nummer van dit Journaal eene plaats vinden. V. H.

altoos van de Kinderziekte zouden bevrijd blijven. Deze opmerking bragt Dr. Jenner op het denkbeeld, om met de ſtof uit die Koepokken menſchen in te enten. Hij ſtelde deswegens eene groote menigte proeven in het werk, en werd daarin gevolgd door Dr. Pearſon, Woodville en andere. Van daar heeft zich deze konstbewerking verder in Engeland verſpreid, is naar Parijs, Noord-America, Duitschland en ook ons Vaderland overgebragt, en vindt overal verſcheiden voorſtanders, die dezelve in de plaats der gewone inenting trachten in te voeren; vermits dezelve bijna geene ongeſteldheid in het ligchaam veroorzaakt, gemenelijk met geenen algemeenen uitſlag gepaard gaat, en niet, gelijk de ingeënte Kinderziekte, beſmettelijk is. En, waarlijk, wanneer het volkomen geconſtateerd ware, dat de Koepokken voor altoos tegen de Kinderziekte beveiligden, dan zou men niet kunnen ontkennen, dat dezelve den voorrang boven de gewone inenting verdiende, en dat door de algemeene invoering dezer nieuwe uitvinding door den tijd de Kinderpokken konden uitgeroeid worden; doch er blijft hier omtrent onder de Geneeskundigen nog zoo veel onbeſlists over, dat het Gouvernement voor als nog zich onmogelijk ſtellig voor die cure kan prononcéren. Het is waar, er zijn verſcheiden proeven, ook in ons land, genomen, om kinderen, die de Koepokken gehad hadden, met gewone pokſtoffe in te enten; doch deze proeven zijn niet genoeg gevariëerd en vermenigvuldigd, om daarop een beſlisſend oordeel te vellen: zooveel echter ſchijnt uit de menigvuldige waarnemingen genoegzaam te conſtéren, dat de inenting der Koepokken voor eenen tijd de vatbaarheid van

de beſmetting der Kinderziekte wegneemt; zoodat zij reeds een uitmuntend voorbehoedmiddel aan de hand geeft, om in eene Pok-epidemie dezelve aan zwangere vrouwen, kinderen, die zwaar tanden krijgen, ſtuipachtig en te zwak zijn, en, over het algemeen, aan voorwerpen, die aan de gewone inenting niet zonder gevaar zouden onderworpen worden, te applicéren, ten einde daardoor dezelve voor den aanval der Epidemie te beveiligen. De beſliſſing ondertusſchen van de vraag, of de Koepokken de vatbaarheid voor de natuurelijke beſmetting voor altoos wegnemen, gelijk de gewone inenting, is eene zaak, voor het menschdom van zoo veel belang, dat het Gouvernement dezelve niet ongemerkt kan paſséren: waarom ik zou proponéren, dat bij het emanéren der maatregelen, ter bevordering der gewone inenting, alle Geneeskundigen behoorden opgewekt en aangemoedigd te worden, om omtrent deze nieuwe uitvinding voldoende en genoegzaam gevariëerde proeven, vooral ten opzichte van de opheffing of vernietiging der vatbaarheid voor de natuurelijke beſmetting, in het werk te ſtellen, en derzelver uitſlag aan dit Agentſchap te communicéren. Op deze wijze toch kan men tot eene beſliſſende zekerheid komen, en ik houde mij verzekerd, dat de proeven onzer inlandſche Medici, zo niet beter, immers zoo goed, als der buitenlandſche de zaak zullen voldingen.

Op grond dan van al het in deze Misſive verhandelde, zou ik van oordeel zijn, dat door uwe Vergadering zou kunnen beſloten worden:

1°. Om door middel der Departementale Beſtuuren de Gemeente Beſtuuren aanteſchrijven, en te gelasten, om alle Med. Doctoren, aan welke de geneeskundige zorge der armen binnen hunne Gemeente is toevertrouwd, zoo veel mogelijk te brengen onder de verpligting, om ten allen tijde, wanneer zich Kinderziekte binnen zoodanige Gemeente opdoet, de voordeelen der inenting aan de armen onder hun reſort, zoo veel mogelijk voor te houden, en die konstbewerking, onder de précautiën, welke de Geneeskunde aan de hand geeft, en met de meest mogelijke oplettendheid, bij dezelve *gratis* en zonder daar voor eenige buitengewone beloning te mogen vorderen, te verrichten.

2°. Om op gelijke wijze de Gemeente-Beſtuuren aanteſchrijven, om alle Regenten of Opzichters over Wees- en Gods-huizen, waarin kinderen op kosten der maatſchappij gehuisvest en opgevoed worden, aan te manen, en, voor zoo veel des noods, te authoriſéren, om, bij het ontſtaan van Kinderziekte, de inenting, aan de kinderen onder hun opzicht, die deze ziekte nog niet mogten hebben doorgeſtaan, door deskundigen en met behoorelijke précautiën te doen in het werk ſtellen, met dien verſtande, dat zulks aan kinderen, boven de twaalf jaren oud, niet zal mogen geſchieden, dan met hunne eigene, en aan die genen, die nog ouders mogten bezitten, niet dan met derzelver toeſtemming; wordende het aan de wijsheid der Regenten overgelaten, om zoodanige kinderen, of ouders, op de meest geſchikte wijze van de nuttigheid dier konstbewerking te overtuigen, en voorts dezulke, welke

niet aan dezelve onderworpen worden, zoodanig van de andere af te zonderen, dat deze niet natuurelijk kunnen besmet worden.

3°. De Gemeente-Bestuuren aanteschrijven, om, wanneer de locale gesteldheid en inrichting van eenig Weeshuis niet toeliet, om in hetzelve de kinderen te doen inenten, daartoe bijzondere localen of één of meer zalen in een Gasthuis aftezonderen, indien de gelegenheid daartoe in hunne Gemeente gunstig is.

4°. Dat voorts de Gemeente-Bestuuren zullen aangemoedigd en opgewekt worden, om, ter bevordering der inenting, Gestichten opterichten, of in de Gasthuizen onder hun ressort de noodige kamers te laten appropriéren, om daarin optenemen en *om niet* te doen inenten de kinderen van zoodanige ouders, die dezelve aan die heilzame cure zouden willen onderwerpen, ten einde de verwoestingen der natuurelijke Kinderziekte voortekomen, en hun kroost voor dezelve te beveiligen; wordende het aan de wijsheid der Gemeente-Bestuuren overgelaten, om te zorgen en te doen zorgen, dat in die gestichten de meest mogelijke zindelijkheid in acht genomen, en zoodanig diëet gehouden worde, als door de Geneesheeren, aan welke de geneeskundige zorge in die gestichten door hun zal worden toevertrouwd, zal voorgeschreven worden.

5°. Wijders, dat de respective Gemeente-Bestuuren zullen aangespoord worden, om, wanneer de staat der gemeentelijke fondsen het oprichten van

van zoodanige Inſtituten verhinderde, daartoe particuliere inſchrijvingen te openen, of wel de pogingen van menschlievende ingezetenen, die zich tot dat einde zouden willen vereenigen, te ondersteunen, te bevorderen en aantemoedigen; en voorts alle zoodanige maatregelen ter verdere verspreiding van de inenting der Kinderziekte, en ter verlichting van de ingezetenen op dit ſtuk, in het werk te ſtellen, als dezelve nuttig en met het belang hunner Gemeente overeenkomſtig zullen oordeelen.

6°. Dat, ten einde de inenting ten platten lande te bevorderen, behalven aan Med. Doctoren, ook het verrichten derzelve zal gepermitteerd worden door de Departementale Commisiën van Geneeskundig Beſtuur, aan zoodanige kundige, ervaren en voorzichtige Dorps-Chirurgijns, van welker bekwaamheden, ook op dit ſtuk, de gemelde Collegiën genoegzaam overtuigd zijn; zullende dezelve daarvan aan dergelijke perſonen een ſchriftelijk bewijs afgeven, hetwelk echter, bij onverhoopt misbruik, of om andere voldoende redenen, zal kunnen ingetrokken worden.

7°. Dat de Gemeente-Beſtuuren, de gunſtige denkwijze van de ingezetenen onder hun reſſort tot het doen verrichten van deze heilzame konstbewerking ontwarende: en geen Med. Doctor of perſoon, aan welken door eene Departementale Commisſie van Geneeskundig Beſtuur het verrichten der inenting is gepermitteerd, in de nabijheid of in hunne gemeente gevestigd zijnde, zich ten dien einde, bij het ontſtaan der Kinderpokjes in hunne gemeente,

zullen behooren te addresséren aan het Agentschap der Nationale Opvoeding, ten einde op de meest convenabele wijze aan het verlangen van zoodanige ingezetenen voldaan worde; wordende de Agent der Nationale Opvoeding bij dezen gelast, om te zorgen, dat op zoodanige plaatsen de inenting op de meest geschikte wijze en met de noodige précautiën worde bevorderd, aangemoedigd, en, door kundige lieden, aldaar in het werk gesteld.

8o. Dat aan alle Med. Doctoren en zoodanige andere Konstoeffenaars, aan welke het inenten der Kinderpokjes bij een schriftelijk bewijs door eene Departementale Commissie van Geneeskundig Bestuur is toegestaan, die aan het Agentschap der Nationale Opvoeding kunnen aantonen, driehonderd inentingen, of meer, *gratis* te hebben verricht, als een blijk van de erkentelijkheid des Vaderlands voor hunne aan de maatschappij bewezen diensten zal worden vereerd eene gouden medaille, met eene toepasselijke inscriptie en emblême vercierd.

9o. Dat alle Med. Doctoren, Dorps-Heelmeesters, of die verder het behandelen der natuurelijke Kinderziekte op zich nemen, zullen worden verzocht, aangemaand en geëxhorteerd, om aan het plaatselijk Collegium Medicum, of, bij ontstentenis van hetzelve, aan de naastbijgelegene Departementale Commissie van Geneeskundig Bestuur, elke twee maanden, het getal optegeven van de door hun behandelde patienten, die aan de natuurelijke Kinderziekte gelaboreerd hebben, en daarvan hersteld, of daaraan gesuccumbeerd zijn, met opgave tevens

van

van den ouderdom der patienten, alles volgens gedrukte lijsten, daarvan door het Agentſchap der Nationale Opvoeding te vervaardigen en uittegeven.

100. Dat alle Med. Doctoren en Dorps-Chirurgijns, tot de inenting permisſie bekomen hebbende, aan welke de geneeskundige zorge van de armen door de Gemeente-Beſtuuren wordt toevertrouwd, bij ampliatie hunner Inſtructie zullen verpligt worden, alsmede dat alle andere Med. Doctoren en andere meergemelde Konstoeffenaars zullen worden aangemaand en verzocht, om naauwkeurige aantekening te houden van het getal en den ouderdom der perſonen, door hun ingeënt, en van de genen, die geduurende die Cure mogten geſtorven zijn; alsmede van de omſtandigheden, welke daarbij hebben plaats gehad; zullende zij daarvan om de twee of drie maanden opgave doen aan het plaatſelijk Collegium Medicum, of, bij ontſtentenis van hetzelve, aan de naastbijgelegene Departementale Commisſie van Geneeskundig Beſtuur, volgens lijsten, daarvan te vervaardigen, en door hun intevullen.

110. Dat alle deze opgaven, door de respective Collegia Medica en Commisſiën van Geneeskundig Beſtuur, van tijd tot tijd, en wel, bij het gràsſéren eener Epidemie, om de twee maanden zullen verzonden worden aan het Agentſchap der Nationale Opvoeding, ten einde door hetzelve opgemaakt, in orden gebragt, en de reſultaten daaruit door middel van de Nieuwspapieren aan de Natie bekend gemaakt worden, opdat dezelve alzoo van de voor-

dee-

deelen der inenting worde overtuigd, en op dit ſtuk genoegzaam ingelicht.

12°. Dat, ten einde de heilzame inenting der Kinderpokjes, door eene onvoorzichtige en voorbarige aanwending niet ſtrekke, om deze ziekte in eene plaats, alwaar dezelve niet gevonden wordt, te doen ontſtaan en verſpreid worden, het aan geen Med. Doctor noch andere boven bedoelde perſonen zal vrijſtaan, dezelve te applicéren, wanneer de ziekte niet warelijk in hunne gemeente plaats grijpt; zullende dezelve telkens voor twee maanden daartoe van het plaatſelijk Collegium Medicum, of, bij ontſtentenis van hetzelve, van de naastbijgelegene Departementale Commisſie van Geneeskundig Beſtuur, permisſie moeten vragen, welke hun niet dan op voldoende gronden zal geweigerd worden (*c*).

13°.

(*c*) Dit artikel is, na gehouden conferentie, door het Uitvoerend Bewind op deze wijze veranderd: „ Dat door de vastgeſtelde middelen tot bevordering en gemeenmaking der inenting, echter geenzins worden uitgeſloten zoodanige précautiën, als behooren in het werk geſteld te worden, ten einde te verhoeden, dat dezelve door eene onvoorzichtige en voorbarige aanwending niet medewerke om de natuurelijke beſmetting in eene plaats, waar dezelve niet gevonden wordt, te verſpreiden; wordende integendeel aan de Gemeente Beſtuuren gerecommandeerd, om met overleg van het plaatſelijk Geneeskundig Collegie, of, bij onſtentenis van hetzelve, van de naastbijgelegene Commisſie van Geneeskundig Beſtuur in dat Departement, dienaangaande zoodanige verordeningen te maken, als nuttig en noodzakelijk zullen geoordeeld worden." — Zie *Binnenl. Bataafſche van den* 16. en *Rotterd. Courant van den* 18 *April.*

13°. Dat, ten einde zoo veel mogelijk voortekomen, dat de natuurelijke beſmetting van de eene gemeente naar de andere, waar geene Kinderziekte plaats grijpt, worde overgebragt, of, in het algemeen, door onvoorzichtigheid worde gepropageerd, alle burgers en ingezetenen worden gewaarſchouwd, om geene patienten, die aan Kinderpokjes, het zij ingeënte, het zij natuurelijke, laboréren, te vervoeren, of te doen vervoeren naar andere plaatſen, of wel dezelve in huurkoetſen, wagens, of ſleden te laten rondrijden, alvorens de ziekte bij die patienten geheel is afgeloopen, alle roven der Pokjes zijn afgevallen, en op affirmatie van den Geneeskundigen, aan wien de behandeling derzelve is toevertrouwd geworden, alle gevaar van beſmetting verdwenen is; wordende daarenboven de ingezetenen, in den naam des Vaderlands, verzocht, om ten opzichte van het linnen en de overige kleederen en zaken, welke door de patienten geduurende de ziekte gedragen of behandeld zijn, de noodige voorzichtigheid in acht te nemen, dezelve in hun eigen huis te laten waſchen, of behoorelijk te luchten, opdat zij door onvoorzichtigheid niet buiten hun weten contribuéren, om de beſmetting te propagéren.

14°. Dat, al verder, om de natuurelijke beſmetting te verhoeden, en zoo veel mogelijk voortekomen, de Politie van elke Gemeente door geſtrenge middelen zoo veel mogelijk zal moeten waken, en doen waken, dat geene bedelaars, landlopers, en derzelver kinderen, of andere perſonen, hoe ook genaamd, zich op de ſtraat vertonen, of in Volkſchuiten, Veerſchepen en Poſtwagens worden vervoerd,

voerd, wanneer dezelve de merktekenen dragen van nog werkelijk door de Kinderpokjes aangedaan te zijn, en de roven bij hun niet zijn afgevallen; wordende de Gemeente-Beſtuuren gelast, dienaangaande de noodige orders aan de Schuit- en Wagenveeren onder hun reſort te ſtellen, en ten naauwkeurigſten te doen in acht nemen.

15o. Dat deze maatregelen, welke aan den éénen kant moeten ſtrekken om de heilzame inenting der Kinderziekte te bevorderen, en aan den anderen, om de natuurelijke beſmetting in plaatſen, waar deze ziekte niet gevonden wordt, voortekomen, en dezelve zoo veel mogelijk te ſtuiten, geenzins behooren geconſidereerd te worden, als of het Uitvoerend Bewind zich over de waarde van de inenting der Koepokken daarbij zou willen prononcéren, wordende integendeel alle Med. Doctoren aangemoedigd en uitgenodigd, om, daartoe gelegenheid hebbende, omtrent deze nieuwe allerbelangrijkſte uitvinding, welke in andere landen zoo veel opgang maakt, en door verſcheiden onzer geneeskundige landgenoten wordt aangewend, zoodanige beſlisſende en herhaalde proefnemingen in het werk te ſtellen, waardoor de waarde of onwaarde derzelve tot zekerheid zou kunnen gebragt worden, en voorts den uitſlag hunner proeven en waarnemingen deswegens aan het Agentſchap der Nationale Opvoeding mede te deelen.

Ik eindige deze Voordragt, Burgers Bewindslieden! met aanbeveling van het daarin verhandelde, aan de ſerieuſe attentie uwer verlichte Vergadering,

ring, en onderwerping van hetzelve aan Ul. beter oordeel.

16. *Febr.* 1801.

SYSTÊME *des Connaisſances Chimiques, & de leurs applications aux phenomênes de la Nature & de l'Art, par* (d. i. *Leerſtelſel der Chemiſche kundigheden, en van derzelver toepaſſingen op de verſchijnſelen der Natuur en Konst, door*) A. F. FOURCROY, V. Tom. in 4to. & X. Tom. in 8vo. *Paris* l'an IX.

Er is geene wetenſchap, welke, in een kort tijdvak, zulke aanmerkelijke vorderingen gemaakt heeft, als de Scheikunde. De groote hervorming, door Black, Venel, Priestley en andere voorbereid, maar door den onſterfelijken Lavoisier tot ſtand gebragt, heeft de grenspalen derzelve verre uitgebreid, en over alle konſten en wetenſchappen, die met haar in eenig verband ſtaan, een nieuw licht doen opgaan. De tijdſchriften en andere werken zijn vol van de menigte van nieuwe uitvindingen, navorſchingen, en waarnemingen, welke ſedert de laatſte vijf en twintig jaren alle takken der Scheikunde verrijkt hebben; en het heeft ons ook geenzins aan werken ontbroken, waarin het leerſtelſel van Lavoisier in eene methodieke orden is voorgeſteld en ontvouwd; doch nergens is, zoo

verre

verre ons bekend is, een werk uitgekomen, waarin alle daadzaken, uitvindingen, en toepasſingen der Scheikunde, op eene leerſtellige wijze, zóo uitvoerig en beredeneerd behandeld zijn, dat hetzelve als een geheel ſamenſtel dezer Wetenſchap in haren ganſchen omvang zou kunnen beſchouwd worden. De groote Haller bragt in zijne *Elementa Phyſiologiae* alle mogelijke bijdragen tot de Natuurleer van den gezonden mensch ſamen, en gaf het aanwezen aan een werk, dat de rijkſte ſchatten van geleerdheid bevat, en een onontbeerlijke gids is voor elken natuuronderzoeker, die de werkingen des menſchelijken ligchaams wil naſporen: maar niemand heeft eene dergelijke onderneming in het vak der Scheikunde tot nog toe bij de hand durven vatten, hoezeer elk beöeffenaar dier wetenſchap reikhalzend daarnaar uitzag; — en wie ook zou dezelve hebben kunnen ter uitvoer brengen, dan een mededinger van Lavoisier, dan een man van zulke uitgeſtrekte kundigheden, van zulk een uitmuntend en veel omvattend vernuft, als de burger Fourcroy.

Wat die groote en onvermoeide Man tot opbouw en luister der Scheikunde heeft aangebragt, is uit zijne *Elemens d'Hiſtoire Naturelle & de Chimie*, waarvan verſcheide uitgaven het licht zien, uit de *Annales de Chimie*, de *Philoſophie Chimique*, en eene groote menigte andere ſchriften genoegzaam bekend. Maar de onderneming, welke hij thans heeft opgevat, is geheel nieuw, en zoo uitgebreid, dat men zou twijffelen, dat één man daaraan zou kunnen voldoen, indien zulks niet met de daad door het

werk,

werk, hetwelk wij bij dezen aankondigen, werd bewaarheid.

Het *Leerſtelſel der Chemiſche kundigheden, en derzelver toepaſſingen op de verſchijnſelen der Natuur en Konst*, hetwelk wij thans voor ons hebben, is ſlechts een gedeelte van het groote ontwerp, dat zich Fourcroy heeft voorgeſteld. Om onze lezers over de uitgeſtrektheid van deszelfs geheele plan te doen oordeelen, zullen wij den Schrijver in het ſchema, dat hij daarvan geeft, volgen: daarna zullen wij zoo kort mogelijk den inhoud van het voorhanden zijnde werk ontvouwen; terwijl wij eindelijk in eenige weinige bijzonderheden zullen treden.

Alle Scheikundige wetenſchappen behooren in vier groote clasſen verdeeld te worden, welke, ſchoon van elkander onderſcheiden, door haren onderlingen ſamenhang het geheel ſamenſtel der Scheikunde uitmaken. Deze vier clasſen zijn: 1°. de theorie, of het beſpiegelend gedeelte; 2°. de hiſtorie; 3°. de praktijk; 4°. de toepaſſing.

Door het *beſpiegelend* gedeelte verſtaat de Schrijver de leerſtellige voorſtelling van alle *daadzaken*, welke tot de Scheikunde betrekking hebben. Deze voorſtelling geeft de daadzaken, en in de regelmatige rangſchikking, welke dezelve verbindt, en in de gevolgen, welke zij opleveren, aan de hand, niet alleen ontbloot van alle proefondervindelijke bijzonderheden, waardoor dezelve bewezen worden, hetgeen tot het praktiſche gedeelte behoort, maar

ook van de verſchillende wegen, langs welke het menſchelijk vernuft dezelve heeft uitgevonden, hetwelk tot de hiſtorie betrekking heeft; en eindelijk van de menigvuldige data, welke zij aanbieden tot het uitleggen van de verſchijnſelen der Natuur, of der Konst, hetwelk de toepaſſing der wetenſchap daarſtelt.

De *Hiſtorie* der Scheikunde, het tweede gedeelte van des Schrijvers ontwerp bevattende, is niet het geen men gemeenelijk onder dezen naam begrijpt. De eerſte bladzijden van Scheikundige werken behelzen gewonelijk eene zeer onvolkomen ſchets van de voornaamſte tijdvakken der Chemie; doch zoodanige ſchets is verre van het denkbeeld, hetwelk zich de Schrijver bij dit tweede gedeelte voorſtelt. Hij wil namelijk, dat hetzelve niet alleen alle de tijdvakken der Scheikunde opgeeft en bepaalt, maar ook alle uitvindingen, in verſchillende tijden gedaan, naſpoort, derzelver onderlinge ſamenhang, opvolging en wegen, welke daarbij gevolgd zijn, aantoont; voorts, hoe elke waarheid ontdekt zij, welke dwalingen en moeijelijkheden men heeft moeten doorworstelen, om de zekerheid der daadzaken te leren kennen, die men waarnam; terwijl eindelijk dat geſchiedkundig onderzoek op elke daadzaak in het bijzonder moet toegepast worden, en voornamelijk op de zoodanige, die van het meest gewigt zijn, omdat ze de gronden der geheele wetenſchap uitmaken. Men ziet derhalven, dat de hiſtorie der Scheikunde, uit dit oogpunt beſchouwd, eene voorafgegane kennis der daadzaken, en dus der theorie van de Scheikunde vooronderſtelt.

Het

Het derde gedeelte der algemeene Scheikunde behelst de *Praktijk* of het beoeffenend gedeelte dezer wetenschap; waaronder de Schrijver de rangschikking der werktuigen en toestellen van allerlei soort begrijpt, die in de Chemie te passe komen: de beschrijving van elk derzelve, derzelver onderscheid, verschil in form, stoffe, en gebruik, de veranderingen en verbeteringen, welke zij ondergaan hebben, en de manier om van dezelve gebruik te maken; in één woord, eene beschrijving van eene Scheikundige werkplaats, de gereedschappen, die men daar plaatst, en de middelen om dezelve tot het opsporen van Scheikundige waarheden te bezigen. Voorts gaat men in dit derde gedeelte over tot de ontvouwing der proeven, handgrepen, bewerkingen, derzelver onderscheid, en de wijze om de gevolgen en voortbrengsels te erlangen, die men zoekt.

Eindelijk behelst de vierde hoofdverdeeling van het geheele plan van Fourcroy de *Toepassingen* der Scheikunde, om de verschijnsels in de Natuur of de Konst te verklaren. Hierdoor staat de Scheikunde in verband met de Mineralogie, de Geologie, de Meteorologie, de Natuur-, Genees-, Ziekte-kunde, eene menigte Fabrieken en Trafieken, in één woord, van alle kunsten en wetenschappen, waarin Scheikundige bewerkingen te passe komen, of welke daarvan eenig licht erlangen.

Van dit uitgestrekt ontwerp maakt het werk, dat wij hebben aangekondigd, het eerste gedeelte uit. Ondertusschen heeft Fourcroy zich

om verſchillende redenen genoodzaakt gezien, om in hetzelve het hiſtorisch en praktisch gedeelte, alsmede de toepasſingen der Chimie op andere takken van konst of wetenſchap in te mengen; zoo echter, dat hetgeen, betrekkelijk de hiſtorie, praktijk of toepasſing der Chimie, bij dit theoretisch gedeelte gevoegd is, ſlechts als de eerſte trekken van naderhand uitvoerig te behandelen zaken moet aangemerkt worden.

De orden, welke Fourcroy zich heeft voorgeſchreven, is hem geheel eigen. In het voorbericht voor de vierde uitgave van zijne *Elemens d'Hiſtoire Naturelle & de Chimie* merkte hij reeds aan, dat het misſchien noodzakelijk geworden was, om na de aanmerkelijke vorderingen, welke de Scheikunde in de laatſte jaren gemaakt had, en die aan dezelve eene geheel nieuwe gedaante gegeven hadden, de orden en rangſchikking der onderwerpen te veranderen, en wel zoodanig, dat de brandbare ligchamen, de Zwavel, Metalen enz. voor de Zuuren, Zouten, en verbrande ligchamen gerangſchikt wierden, en dat men derhalven van de behandeling van eenvoudige tot meer ſamengeſtelde voorwerpen overging. Dit denkbeeld heeft hij verder ontvouwd en ook gevolgd in zijne *Philoſophie Chimique*, waarvan eene vertaling in onze taal het licht ziet. In het *Syſtême des connaiſſances Chimiques* heeft hij hetzelve nader ontwikkeld, en de redenen opgegeven, die hem daartoe bewogen hebben. In de daad, de Scheikunde is thans eene wetenſchap op zich zelve, die, ſchoon met andere in eene naauwe betrekking ſtaande, echter niet meer binnen den engen

kring

kring der Artzenijmengkunde, waaraan zij hare voornaame vorderingen verſchuldigd is, beperkt, noch ſlechts een gedeelte der Natuurelijke Hiſtorie of der proefondervindelijke Natuurkunde uitmakende, haren eigen weg volgt, en op eene bijzondere wijze behoort beoeffend en geleerd te worden. Zie hier, welke orden Fourcroy zich heeft voorgeſteld. Hij verdeelt alle ligchamen der Natuur in acht clasſen. — De eerſte bevat de enkelvoudige ligchamen, dat is, de zoodanige, wier ſamenſtellende deelen althans tot nog toe niet bekend zijn, en die voornamelijk de grondbeginſels van andere zelfſtandigheden uitmaken. Onder deze clasſe behooren die ligchamen, die met de verbranding in betrekking ſtaan, ſommige als voortbrengſels, andere als vereischten, de meeste als onderwerpen van dit groot verſchijnſel in de Natuur. — De tweede clasſe bevat de verbrande ligchamen, of die der eerſte clasſe, door de verbranding met andere, insgelijks in de eerſte gerangſchikt, verbonden. Deze zijn de verzuurde ligchamen, en de zoogenaamde Mineraalzuuren. — Tot de derde clasſe worden gebragt de aardachtige en loogzoutige zelfſtandigheden. — Onder de vierde clasſe behooren de Zouten of de ligchamen, ſamengeſteld uit de Zuuren en de aardachtige of Loogzoutige zelfſtandigheden. — De vijfde clasſe bevat de een- en twintig tot nog toe bekende Metalen, die als enkelvoudige ligchamen wel onder de eerſte clasſe hadden kunnen geplaatst worden, doch, om derzelver bijzondere eigenſchappen eene afzonderlijke behandeling vorderden. — De zesde clasſe wordt gemaakt door de Delfſtoffen, gerangſchikt naar derzelver Scheikundige eigenſchappen. — De zevende

clasſe de plantaartige zelfſtandigheden. — De achtſte eindelijk is beſtemd voor de Dierelijke zelfſtandigheden; welke beide laatſte clasſen, uit een Scheikundig oogpunt beſchouwd, de meest ſamengeſtelde ligchamen opleveren, en uit dien hoofde achter de vorige geplaatst worden.

Op deze ſijſtematieke rangſchikking rust in zoo verre het geheele plan van het werk, hetwelk wij voor ons hebben, dat hetzelve in even zoo veel Afdeelingen wordt onderſcheiden, waarvan elk eene afzonderlijke clasſe behandelt, met dit onderſcheid, dat de zesde clasſe, welke de Delfſtoffen bevat, daarbij geheel wegvalt, en vervangen wordt door de eerſte Afdeeling, die de algemeene gronden der Scheikunde en de inleiding behelst; zijnde de tweede, derde, vierde, vijfde, en zesde aan de eerſte, tweede, derde, vierde, en vijfde opgen. clasſen gewijd, terwijl de zesde in de gem. Afdeelingen is ingemengd, en de twee laatſte in de zevende en achtſte bevat zijn.

Elk dezer Afdeelingen is in verſchillende Artikels en onderdeelen verdeeld: gaarne zouden wij den Schrijver daarin volgen, om onze lezers over de uitmuntende orden en uitvoerigheid van dit werk te doen oordeelen; doch onder het ſchrijven van dit Uittrekſel ontfangen wij de *Annales de Chimie*, in welker 108. en 109. Stuk een breedvoerig Uittrekſel van een gedeelte dezes werks, door Bouillon la Grange, gevonden wordt, waarvan het vervolg verwacht wordt: ook laat ons beſtek niet toe, om in vele Scheikundige bijzonderheden te treden,

den, hetwelk wij aan de geächte Inlandſche Chemiſche Journalen overlaten. — Wij kunnen echter dit Uittrekſel niet eindigen, zonder nog eenige oogenblikken ſtil te ſtaan bij de laatſte deelen van dit werk, in welke de onderwerpen behandeld worden, die met de organiſche werking der planten en dieren in verband ſtaan, en die wij daarom te meer aanroeren, omdat Fourcroy in de toepaſſing der Scheikunde op dezelve uitvoeriger dan elders geweest is, en ze tot een bijzonder doel zijner navorſchingen ſedert vele jaren geſteld heeft, waarvan zijne verhandelingen, in de *Annales de Chimie* geplaatst, kunnen getuigen. Nergens, zoo verre ons bekend is, vindt men de analijſis der plantaartige en dierelijke zelfſtandigheden zoo naauwkeurig, uitvoerig en beredeneerd beſchreven; en de betrekking der Chemie met de Phyſiologie der planten en dieren is hier in een helder daglicht geplaatst, ſchoon wij niet kunnen ontkennen, ſomtijds in gevoelen van den Schrijver in de toepaſſing der Chemie op de werking der levendige ligchamen te verſchillen.

De Afdeeling over de plantaartige zelfſtandigheden is in zes verſchillende orden verdeeld, in welke deze ligchamen en derzelver deelen, producten en educten onder alle mogelijke betrekkingen beſchouwd worden; en waarvan de laatſte orden de daadzaken behelst van de Scheikundige verſchijnſelen, van het leven der plantgewaſſen of de toepaſſing van alle de te voren behandelde onderwerpen op de Phyſiologie der planten. Deze ligchamen zijn door de Natuur beſtemd tot werktuigen, waarvan zij zich

bedient, om verbindingen daar te ſtellen, welke zonder de organiſche werking der planten niet konden beſtaan. De analijſe derzelve moet zich niet alleen bepalen tot het Scheikundig onderzoek der ſtoffen, die uit de levenloze plantgewasſen getrokken worden, maar zij behoort ook de eigenſchappen na te ſporen der zelfſtandigheden, die, geduurende het leven der planten, in dezelve bevat zijn of voortgebragt worden: zij moet de veranderingen en trapswijze bewerkingen, welke die ſtoffen ondergaan, en de nuttigheid van elke derzelve in de organiſche huishouding der planten opſporen en verklaren; en deze daadzaken zijn het, welke, volgens Fourcroy, het geheel der Scheikundige verſchijnſelen van de levendige plantgewasſen uitmaken. Op dezen grond handelt hij in de volgende artikels over de voeding der planten in het algemeen: en vervolgens over den invloed van het licht, de lucht, het water, verſchillende luchtſoorten, den aart des gronds, en van de mest op den groei der planten. Door de onderlinge en ſamenſtemmende werking van alle deze omſtandigheden wordt de vegetatie daargeſteld, bevorderd, of gewijzigd. Hieruit ontſtaat de beweging van het ſap, en andere vloeibare deelen; derzelver afſcheiding; de prikkelbaarheid en beweging der vaste deelen, de voeding, uitwaaſeming, en andere functiën, aan de planten eigen.

Wat de beweging van het Sap in de planten aanbelangt, deze verklaart Fourcroy, gelijk Mustel (*a*) en andere, uit de verdunning der lucht in der-

(*a*) *Traité Théorétique & Pratique de la Végétation.*

derzelver vaten door de warmte. Door de hitte namelijk der zon in de lente zouden dezelve uitgezet, en er daardoor een ledig geboren worden, hetwelk de vochten zou doen opklimmen volgens natuurkundige wetten. Dit gevoelen heeft de Heer J. Vitringa Coulon (*b*) afzonderlijk behandeld en wederlegd, en wij zouden ook liever de opklimming van het ſap uit de levenskrachten en eigendommelijke werking der vaten, dan uit eene mechaniſche oorzaak verklaren, en ook hier, gelijk in het uitleggen van alle functiën der bewerktuigde wezens, aannemen dat dezelve in de verbinding en ſamenſtemming van de levenskracht der planten met de prikkels, die aan dezelve aangebragt worden, te vinden zij, weshalven wij liever de warmte als een prikkel, dan als de eigenlijke oorzaak van de opklimming der vochten in de plantgewaſen, zouden beſchouwen.

Voorts tot de overige functiën der planten overgaande, tracht Fourcroy te bewijzen, dat dezelve voortbrengſels of uitwerkſels zijn van Scheikundige werkingen, van ontbindingen en verbindingen en Chemiſche aantrekking van de zelfſtandigheden, van buiten in de plantgewaſen aangebragt. Wij voor ons zouden, ten minſten tot nog toe, zoo verre niet gaan in de toepaſſing der Scheikunde op de Phyſiologie der planten, en liever het verſchil der Chemiſche eigenſchappen in derzelver onderſcheiden beſtaan-

(*b*) *Diſſertatio Academica de mutata humorum in regno organico indole à vi vitali vaſorum derivanda, praeſide Cl.* S. J. Brugmans *defenſa, pag.* 19.

ſtaandeelen afleiden van de werking der levenskrachten in de bijzondere organen dier ligchamen, en derhalven die levenskrachten als de eerſte oorzaak, en de Scheikundige verbinding der vochten als uitwerkſel beſchouwen.

In de toepaſſing der Scheikunde op de werking der dierelijke ligchamen is de Schrijver zeer voorzichtig, en keurt op verſchillende plaatſen van zijn werk de gewaagde vooronderſtellingen van vele nieuwere Geneeskundigen deswegens ten uiterſten af. „ Eenige lieden (zegt hij te regt op het einde van zijne *Hiſtorie der dierelijke Scheikunde*, Tom. IX. p. 36.) zijn te voorbarig geweest in de toepaſſing der Nieuwe Scheikunde op de Geneeskunde, en hebben zich te zeer gehaast om daarop geneeskundige leerſtelſels te bouwen, het zij van den aart der ziekten, het zij van het gebruik en de aanwending van geneesmiddelen. Hoezeer deze eerſte pogingen den ijver aanduiden dier Schrijvers, moet men hun echter eene verregaande voorbarigheid verwijten, die voor beide de wetenſchappen, welke zij door eene ontijdige vereeniging hebben willen verbinden, even nadeelig is.”

In de twee laatſte Deelen handelt Fourcroy over de dierelijke zelfſtandigheden, met eene naauwkeurigheid, die in alle zijne proeven en ſchriften doorſtraalt. Na derzelver Scheikundige eigenſchappen bepaald te hebben, onderzoekt hij ook, in hoe verre de kennis derzelve leiden kan tot de verklaring der verſchijnſelen, welke in de levendige ligchamen waargenomen worden. Twee algemeene wij-

zij-

zigingen van de wijze van beſtaan der levende dierelijke ligchamen ſchijnen den Schrijver toe, genoegzaam te bewijzen, dat het leven voor een groot gedeelte beſtaat in het gevolg van de Scheikundige werkingen, welke in dezelve plaats hebben, en dat men, om het leven te kennen, die werkingen met een aandachtig oog moet naſporen. De eerſte wijziging is, dat de zelfſtandigheden, die in het dierelijk ligchaam opgenomen worden, van natuur veranderen, en nieuwe Scheikundige verbindingen opleveren; en het is klaarblijkelijk, dat zulks niet geſchieden kan dan door het verliezen of aanwinnen van beſtaandeelen, of van het veranderen van derzelver onderlinge betrekking. — Indien men bij deze eerſte wijziging, die zonder Scheikundige werkingen niet beſtaan kan, voegt de beſchouwing van de verſchijnſelen, die de functiën der levende dieren geduurig verzellen, dan blijft er, volgens den Schrijver, geen twijffel op het voorhanden zijnde onderwerp meer over. Vloeibare zelfſtandigheden worden in vaste veranderd, en vaste worden ontbonden en vloeibaar gemaakt: overal wordt warmteſtof ontwikkeld, die de ſtoffen vloeibaar houdt: ſaamgepakte ligchamen worden zacht en opgelost door eene ware ontbinding: er worden zoutkristallen: elastieke vloeiſtoffen gevormd: ongekleurde ligchamen worden gekleurd: in één woord, men neemt eene menigte verſchijnſelen in het levend dierelijk ligchaam waar, welke uit Scheikundige beginſels dienen verklaard te worden, en waaruit, bij voorbeeld, de vermeerdering van de betrekking van het Azote en Hydrogene, de vorming van Ammonia en vette Olie, van Phosphoriſche Zouten, enz. als gevolgen geboren wor-

worden. — Ondertusschen moet men wel in het oog houden, dat de Scheikundige werkingen of verschijnselen, welke in de ligchamen der levende dieren plaats grijpen, niet altoos van denzelfden aart zijn, als in dode dierelijke zelfstandigheden; dat de Natuur zich in dit opzicht dikwijls geheel andere wetten heeft voorgeschreven; en dat het daarom van te meer gewigt is, om dit onderscheid wel te beseffen, omdat hetzelve de bron geweest is van eene voor de vorderingen der dierelijke Scheikunde zeer nadeelige redekaveling onder de Geneeskundigen. Onbevooroordeeld het verschil der levendige en dode dierelijke Scheikunde nasporende, vindt men al aanstonds, dat de eerste geheel buiten het bereik onzer werktuigen en onze wijze van ontbinden gesteld is, en dat men niet dan door het onderzoek van derzelver natuurelijke voortbrengsels tot derzelver oorzaken en gevolgen kan opklimmen: de laatste daarentegen handelt met de dierelijke even als met alle andere zelfstandigheden: deze zijn alsdan in eenen anderen staat dan geduurende het leven, en zij hebben hunne warmte, beweging, samenhang en overeenstemming met de levendige, prikkelbare en gevoelige organen verloren. In de Scheikunde der dode ligchamen wordt de ontbinding spoedig tot het uiterste gebragt: de afscheiding der bestaandeelen is altoos oogenblikkelijk, en de ontbinding spoedig volkomen. In de levendige Natuur daarentegen is het evenwigt der samenstelling standvastiger, de Scheikundige veranderingen hebben niet dan allengs plaats, en, om zoo te spreken, in haar geringsten graad. Zeer kleine verscheidenheden in de betrekking der bestaandeelen zijn genoegzaam, om regelmatige verwis-

wisſelingen van de eene ſtoffe in de andere daar te ſtellen.

Hiervan leidt de Schrijver vervolgens de verſchijnſelen af, welke geduurende het leven worden waargenomen; hiervan, dat de vloeibare en vaste deelen in het levend ligchaam hunnen tegenwoordigen ſtaat trachten te behouden, en niet dan onmerkbaar veranderen of ontaarten; hiervan voornamelijk, ook die tegenſtand tegen de rottige ontbinding, welke een zoo in het oog loopend onderſcheid oplevert tusſchen de levendige en dode ligchamen. Maar hoe groot dit verſchil tusſchen de onbezielde en dode wezens ook moge zijn, zal toch niemand ontkennen, dat het Scheikundig onderzoek der dode zelfſtandigheden den Natuuronderzoeker in de verklaring der verſchijnſelen in levende wezens van veel nut kan zijn, en dat hetzelve buiten twijffel eenige punten van vergelijking kan opleveren, zonder tot dwalingen aanleiding te geven, indien men ſlechts de behoorelijke behoedzaamheid in acht neemt, en de analogie niet te verre trekke.

Op deze algemeene gronden onderzoekt de Schrijver vervolgens de Scheikundige verſchijnſelen, die bij de ademhaling, den omloop des bloeds, de ſpijsvertering, de afkleinzing en uitwaasſeming, voeding, prikkelbaarheid, gevoeligheid, voortteling en beenwording plaats grijpen: voorts handelt hij over de afwijkingen, die in die verſchijnſelen bij dieren van verſchillend maakſel en aart gevonden worden; terwijl hij eindelijk zijn werk beſluit met de beſchouwing, in hoe verre de Scheikunde op de ken-

nis

nis der ziekten kan toegepast worden. Het ſpreekt van zelf, dat omtrent alle de opgenoemde onderwerpen nog vele door de Scheikunde onverklaarbare zaken overblijven, en dat derzelver behandeling, de ademhaling uitgezonderd, niet zeer uitvoerig kan zijn, daar de burger Fourcroy zich niet in eene menigte vooronderſtellingen en gisſingen wil inlaten, en daarom ook te regt die nieuwere Geneeskundigen laakt, die alle ziekten uit een overvloed of gemis van Zuurſtof hebben willen verklaren, of eene Noſologie hebben zoeken daarteſtellen naar mate zij oordeelden dat het Hydrogêne, Carbône, Azote of Oxugêne in verſchillende ziekten de overhand had. Wij zullen deze dwalingen, welke gelijk ſtaan met de dromerijen van de Geneeskundigen der zeventiende eeuw, die alle ziekten uit de theorie en de werking der Loogzouten en Zuuren verklaarden, en daarnaar hunne geneeswijze inrichteden, hier niet wederleggen; de gelegenheid zal zich dikwijls opdoen, om het belagchelijke van zoodanige toepaſſing der Chemie op de Geneeskunde aan te tonen.

Wij eindigen dit uittrekſel met de aanbeveling van dit werk van Fourcroy aan alle beminnaars of beöeffenaars der Scheikunde, en hoopen dat de vertaling van hetzelve in onze taal ſpoedig door een kundig man mag worden ondernomen.

H.

GERARDI SANDIFORT *Tabulae Anatomicae*, (*Ontleedkundige Platen.*) *Faſc.* I. Lugd. Bat. 1801.

De Heer G. Sandifort, zoon van den beroemden E. Sandifort, een jongeling van groote talenten en uitgeſtrekte kundigheden, onlangs door de Curatoren der Leydſche Univerſiteit tot buitengewoon Hoogleeraar aangeſteld, en door den Academiſchen Senaat *miſſis examinibus* tot Med. Doctor verheven, treedt met dezen eerſten bundel zijner Ontleedkundige Platen, als de eerſtelingen van zijnen Letterarbeid, op het toneel der geleerde waereld te voorſchijn, en geeft ons het ſtreelend vooruitzicht, dat hij, het voetſpoor van zijnen vermaarden Vader volgende, denzelfden trap van roem en achting zal bereiken, welken dezelve bij alle beminnaars en beoeffenaars van geleerdheid zich met zoo veel recht verworven heeft.

De voorhanden zijnde eerſte bundel van Ontleedkundige Platen, biedt er ons twee aan, die eene Slagader-breuk van de inwendige Darmbeens-ſlagader, als de zeldzame oorzaak van eene Zenuw-Heupjicht, (*Iſchias Nervoſa*) vertonen.

Het is bekend, dat Cotunnius eene afzonderlijke verhandeling, te vinden in den *Theſaurus* van

den

den Hooggel. E. Sandifort Tom. II p. 403 ſqq., over de Zenuw-heupjicht geſchreven, en daarin aangetoond heeft, dat de oorzaak van dit ongemak zeer dikwijls uit eene ſcherpe ſtof, in het vlies, waarin de groote Heup-zenuw (*Nervus Iſchiadicus*) bevat is, verzameld, ontſtaat. Het is er echter verre af, dat de ſtof, waardoor de gem. Zenuw geprikkeld wordt, altoos in den vliezigen rok der Zenuw zou gevonden, en daaruit volgens het voorſchrift van Cotunnius kunnen ontlast worden: de door den Heer G. Sandifort bij dezen medegedeelde waarneming, welke wij hier zoo kort mogelijk zullen opgeven, zal aantonen, hoe moeijelijk het ſomtijds zij, de oorzaak dezer hardnekkige ziekte te bepalen.

Eene vrouw, van twee- en dertig jaren, werd in het begin des voorleden jaars aan het onderſte gedeelte van den knobbel van het regter zitbeen, aan de heup, en aan het bovenſte deel der dije, aangetast door eene hevige ondragelijke pijn, waarvan men de oorzaak niet ontdekken kon. Ten zelfden tijd vertoonde zich aan de onderſte zijde van den gem. knobbel des zitbeens een middelmatig gezwel, hetwelk zijne zitplaats in het celwijsweefſel ſcheen te hebben. Aangewende middelen deden wel voor een tijd de pijn verminderen, doch dezelve kwam naderhand te heviger weêrom, en verſpreidde zich langs den loop der groote Heup-zenuw, aan de geheele achterzijde der dije en van het been. In dezen toeſtand werd de Lijderesſe in het Academisch Hospitaal gebragt, alwaar haar te vergeefs de beste en krachtigſte middelen werden toegediend,

zoo-

zoodat, de kwaal alle aangewende hulpmiddelen te leur ſtellende, eindelijk eene geheele verlamming in het aangedane deel geboren werd, terwijl niet te min de pijn in de heup voortduurde, en het deel voor het overige zuchtig werd, waarin ook de regter lip der ſchaamte deelde, welke daardoor zich in een gezwel uitzettede. — De pols was zwak, gelijk, en weinig koortſig, geduurende de gantſche ziekte. — Toen de pijn het allerhevigst werd, beſpeurde men achter den grooten Draaijer een gezwel, hetwelk zich langs den loop van den Nervus Iſchiadicus, en nog een ander onder den band van Poupart, dat zich langs het gemeene einde van de inwendige Darmbeens-ſpier en den Pſoas uitſtrekte; dit was echter zoo groot niet als het vorige. — De regter zijde van den buik was gezwollen, en deed, bij het gevoel, tusſchen het bovenſte gedeelte van den kam van het ongenaamde Been, eene gelijke en tot het midden van den buik zich uitſtrekkende hoed ontwaren. — Hierbij kwam hardlijvigheid, onwillige lozing der pis, welke druppelswijze afliep, opſtopping der ſtonden, en eindelijk koud vuur aan een teen van den regter voet, hetwelk zich echter niet verder verſpreidde, als op het laatst van het leven der Lijderesſe, wanneer het been hier en daar gangreneuſe vlekken vertoonde. In dezen treurigen toeſtand ſtierf zij.

Bij het Ontleedkundig onderzoek werd, na het afſcheiden van de groote Bilſpier, een aanmerkelijk gezwel gevonden naast aan de groote Heupzenuw, daar dezelve uit het Foramen Sacro-Iſchiadicum te voorſchijn komt. Dit gezwel werd door

ontaart celwijs-weeffel omgeven, hetwelk zoodra niet werd afgeſcheiden, of men zag het geronnen en nog vloeibare bloed in groote hoeveelheid uitloopen uit het gen. gat, door welk de vinger langs de groote Heup-zenuw gemakkelijk werd ingebragt, en tot een' wijden zak ſcheen doortedringen. De zitplaats der kwaal moest derhalven in den buik gezocht worden, welke ten dien einde geopend werd. Het dunne gedarmte was naar boven geſtuwd; het dikke zeer ſamengetrokken, aan de regter zijde van eene groene zwartachtige couleur, en met een aanmerkelijk gezwel vastgegroeid, dat het onderſte gedeelte van den buik, en het geheele Bekken beſloeg; den bovenrand van het Ongenaamde been, den band van Poupart, het Schaambeen, en den onderſten rand van het linker Darmbeen raakte: van daar weder opwaards klom, en zich uitſtrekte langs den tweeden lendenwervel tot den rand van het regter Darmbeen, buiten welken het aanmerkelijk uitſtak. De Pisblaas en de Baarmoeder waren onzichtbaar. De loop van de groote Slagader (Aorta) was niet veranderd; zij verdeelde zich naar gewoonte in de regter en linker Darmbeens Slagader. Maar bij derzelver verdeeling in uit- en in-wendige Darmbeens Slagader bleek het, dat de laatſte, alwaar zij uit de uitwendige haren oorſprong neemt, in eene Slagaderbreuk was uitgezet. De uitwendige Darmbeens-ader was op de plaats, daar zij over het gezwel liep, bijna geheel geſloten, en de regter Pisleider vertoonde zich boven mate verwijderd. De vliezen van het gezwel hadden op ſommige plaatſen, die het naast aan den ſtam der Slagader waren, eene beenige hardheid aangenomen. De zak van het ge-

zwel,

zwel, geopend zijnde, bevattede eene groote hoeveelheid geronnen bloed, doch was bij het leven der lijderesse nog meer uitgezet geweest, daar er bij de eerste opening van den achterkant veel vloeibaar bloed was weggeloopen. Het geheele gezwel had ongeveer van het ligamentum Sacro-Ischiadicum af de hoogte van zes à zeven, en de breedte van vijf duimen. Al het bloed uit den zak ontlast zijnde, bleek het, dat deszelfs achterste gedeelte geheel ontbrak, hetwelk echter scheen aanwezig geweest te zijn, wordende de vliezen naar achteren allengs dunner. De inwendige Darmbeens-spier was voor een groot deel verteerd: de naastbijgelegene Beenderen waren aanmerkelijk aangedaan, en derzelver buitenste tafel ontbrak geheel of zat los op sommige plaatsen: op andere scheen reeds weder een nieuwe gevormd te zijn: de Kraakbeenderen tusschen de wervelen en het Heilige en Ongenaamde Been verteerd; gelijk ook van die gedeelten der groote Heup-zenuw, die zich binnen het Bekken verspreiden, bijna geen sporen waren overgebleven.

Na de naauwkeurige beschrijving der ontleding gaat de Heer Sandifort over tot het onderzoek en de verklaring der toevallen, welke geduurende het leven der lijderesse waargenomen waren, en boven door ons opgegeven zijn. Wij zullen ons hierin niet inlaten, daar dezelve, schoon à priori zeer moeijelijk te verklaren, à posteriori gemakkelijk kunnen uitgelegd worden door een ieder, wien de loop der zenuwen van de onderste ledematen, en derzelver oorsprong uit het einde van het Ruggemerg, en voorts de ligging der overige deelen bekend is.

Dezelfde juistheid en naauwkeurigheid, welke in het ontleedkundig onderzoek plaats heeft, wordt ook in de verklaring der bovengem. toevallen gevonden, ſtellende de Schrijver als de oorzaak dezer inwendige Slagaderbreuk eene Veneriſche kwaal, waardoor de lijderesſe te voren, gelijk uit derzelver levenswijze wordt opgemaakt, is aangedaan geweest, en door welke zeer wel eerst eene verdunning van de rokken der vaten, daarna eene ware, en vervolgens eene onware Slagaderbreuk heeft kunnen geboren worden. De Schrijver eindigt deze waarneming met te zeggen, dat hij niet zal treden in het onderzoek, of de oorzaak van het verteren der beenderen zij afteleiden van de geduurige klopping van het gezwel, of van eenige ſcherpe ſtof, dan wel van eene ware Caries oſſis, welke van het uitgevate en ontaarte bloed haren oorſprong kan hebben. Wij voor ons geloven, dat de opſlorpende vaten in het verteren der vliezen, der beenderen, kraakbeenderen en andere deelen eenen aanmerkelijken rol geſpeeld hebben, en dat de levenskracht der beenvaten het werk, dat zij reeds op ſommige plaatſen begonnen hadden, zouden voltooid, en de door de natuur afgeſcheiden deelen herſteld hebben, indien de lijderesſe langer geleefd had Wij achten het niet noodig, deze denkbeelden verder uittebreiden. Weidman (*de Necroſi Oſſium*) en andere handelen hierover breedvoerig.

De Platen, die tot opheldering van dit geval dienen, zijn duidelijk en wel uitgevoerd, en de waarneming zelve is op eene wijze geſchreven, welke de blijken van den onderzoekenden geest des Schrijvers aan den dag legt.

Over

Over de werking der BOOM-OLIE (Oleum Olivarum) *in de vliegende Jicht* (Arthritis vaga), *overgenomen uit eene verhandeling over dit onderwerp van* J. A. MARINO, *oorſpronglijk in het Italiaansch geſchreven, en daaruit overgezet zijnde, gedrukt in de Italieniſche Med. Chir. Bibliothek von* KÜHN *und* WEIGEL *d.* I. *p.* 181. *& verv.*

DAAR deze ziekte in ons Vaderland niet zelden gevonden wordt, en ook dikwijls zeer hardnekkig is, begrepen wij geen onnuttig werk te zullen verrichten met hiervan het voornaamſte gedeelte te vertalen, en van het overige een kort uittrekſel te geven.

DE Schrijver zeer veel gelegenheid hebbende om deze ziekte te (*a*) zien, vond dat zij meer of minder ſpoedig bij alle geſlachten en jaren, hoedanig ook hare oorſprong zijn mogt, of door het zweet, of door de Urin of eenen gekookten afgang geſcheiden werd. Hij vond dat het zweet ze ſlechts verzachtte, 't welk, nu in hoeveelheid voortgebragt wordende, dan met moeijelijk geloosd wordende Urin verzeld, de pijnen ſomtijds matigde; het ongemak zelve echter werd door een galachtigen buikloop, met koliek-

pij-

(*a*) Onder het woord vliegende Jicht (*Arthritis vaga*) zegt hij, verſta ik zoowel de zinkingaartige Jicht (*Arthritis Rheumatica*) Claſſ. I. Ord. I. Gen. I. als de Jichtaartige Zinking (*Rheumatismus arthriticus*) van dezelfde Claſſe Gen. 3. Sp. 3. in de *Noſol.* van SAUVAGE.

pijnen vergezeld, alleen volkomen genezen. — Na dat hij te vergeefs naar een middel gezocht had om de Natuur tot eene dergelijke crisis te leiden, vond hij dit eindelijk onverwacht in het gebruik der Boomolie, en hij voert hier verscheiden voorbeelden aan om dit aantetonen, welke wij merkwaardig genoeg vinden om in haren samenhang opgegeven te worden.

Eene getrouwde Dame, 30 jaren oud, van een zeer goed temperament, en in de achtste maand harer zwangerheid, verlangde den 20. Jan. 1765. mijne hulp. Zij had eene remittérende koorts, en vliegende jichtpijnen, voornamelijk in de linker knie, welke te gelijk oedemateus gezwollen was. Er waren reeds 14 dagen verloopen, zonder dat het ongemak door herhaalde aderlatingen, door het gebruik van openende zeepachtige middelen, door zweetdrijvende arsenijen, stovingen en pleisters, in het geringste verminderd waren; schoon zelfs de koorts merkelijk zachter was, zoo waren de gelidpijnen nog in hevigheid toegenomen. Sedert den vierden dag der ziekte was de lijderesse, ongeacht alle clistéren en purgatien, hardlijvig gebleven; de Urin daarentegen was menigvuldig, helder en raauw, en de stillende middelen konden de zieke geen slaap bezorgen. De pols was zwak en snel; de pijnen namen toe, en men had eene ontijdige bevalling te vrezen. — Daar de omstandigheden aldus geschapen stonden, nam ik voor het verzachtend vermogen van de Lijnzaadolie te beproeven. Maar de lijderesse wilde ze niet innemen; daarentegen bood zij aan om

een

een half pond Maagdenolie (*b*) van Nizza, welke zij in huis had, te drinken. Ik ſtond haar dit toe; het was avond, en zij nam het ganſche halve pond, in herhaalde malen in, voor dat de nacht nog ver gevorderd was. Deze was rustig, en er volgde een zachte ſlaap, welke door geene pijnen afgebroken werd. Op den zestienden dag, 's morgens vroeg, vond ik de pols zacht; er ontſtond over het ganſche ligchaam een zacht dik zweet; de zieke waterde met moeite en dikwijls, en de urin ſchoot langſaam af, troebel, dik en ros zijnde; er volgden hierop galachtige brijege ſtoelgangen, door koliekpijnen voorafgegaan. Tegens den avond deed zich nog een klein overſchot van koorts gevoelen; de knie was nog een weinig pijnelijk als zij bewogen werd; maar veel minder gezwollen. Dezelfde hoeveelheid olie werd op den zeventienden dag, en toen nog tweemalen om den anderen dag, met hetzelfde gelukkig gevolg, gebruikt. De zieke werd daardoor volkomen genezen, en beviel weinig daarna (den 12 Febr.) gelukkig; zij bevond zich in het kraambed ook zeer wel, en heeft tot nog toe geen nieuwen aanval meer gehad.

Sedert deze eerſte gelukkige en onverwachte genezing waren er nog geene drie maanden verſtreken, toen ik op eens drie jichtzieken onder mijne behandeling kreeg. Het waren drie Dragonders van het Regiment der Koninginne. Zij bevonden zich in het Militaire Hospitaal, waarbij de Heer Provenzale toen als Opperchirurgijn was. — De eerſte zieke, die nog zeer jong was, begon eerst over

(*b*) De eerſte olij, welke uit de vruchten komt.

geledingspijnen te klagen. De geledingen waren eenigzins gezwollen. De tweed eh ad reeds ſedert drie dagen daarover geklaagd. Beiden hadden koorts. De derde leed reeds ſedert drie maanden, had hevige pijnen, die van het ééne lid naar het andere trokken, en was daardoor, ongeacht alle geneesmiddelen, welke hij van verſcheiden ervaren artſen had gebruikt, geheel buiten alle mogelijkheid geſteld, om zich te bewegen; hij was mager, bleek, ſlapeloos en neerſlagtig. — Ik nam te gelijker tijd alle drie de zieken onder handen. De eerſte ſchreef ik twee aderlatingen voor, de tweede eene, en nadat ik ze alle behoorelijk had laten purgeren, liet ik ieder des avonds een half pond boomolie innemen Dit werd vier malen, om den anderen dag, herhaald: het gevolg was volmaakt overeenkomstig aan de verwachting. Door die zelfde critiſche ontlastingen, ſtoelgang, urin en zweet, was op den negenden dag de koorts, bij die gene, welke dezelve gehad hadden, genezen, alle pijnen waren verdwenen, en de lijders konden zich weer naar willekeur bewegen, en hunnen dienst verrichten; ook had zich geen het minste ſpoor van wederinſtorting vertoont, indien men eenige gevoeligheld bij groote en ſchielijke veranderingen van het weder daarvan uitzondert.

Een bediende, 40 jaaren oud, verlangde mijne hulp in October 1767. Sedert verſcheiden maanden was hij met eene pijnelijke ſlepende vliegende jicht, welke zonder koorts was, geplaagd geworden, en ſchoon hij van een ſterk geſtel was, zoo hadden hem toch de pijnen der verſtramde gezwollen geledingen verdrietig gemaakt; alle eetlust vernietigd,

hem

hem 's nachts niet toereikend laten ſlapen, en buiten ſtaat geſteld, om zijne bezigheden te verrichten. Hij had tot hiertoe, om de ziekte te genezen, ſedert lang werkzame, en zoo het ſcheen, geſchikte middelen gebruikt; maar alles te vergeefs. Ik liet liet hem daarop, volgens de te voren beſchrevene wijze, Boomolie gebruiken, waardoor hij in den tijd van veertien dagen gelukkig weder herſteld was.

Nadat de Schrijver nog verſcheiden voorbeelden van de goede uitwerking van dit middel verhaald heeft, zegt hij, ik kon honderd en nog meer dergelijke voorbeelden van ſchielijke en gelukkige genezingen, in ieder jaargetijde, ouderdom, geſlacht en temperament bijbrengen, indien ik dit voor noodig hield. Ik ga deze voorbij om niet te wijdloopig te worden, en zal mij alleen nog tot twee gevallen bepalen, waaruit de werkſaamheid van dit middel, bij wederinſtortingen blijkt, waarbij ik nog éene waarneming voegen zal, welke ten duidelijkſten aantoont, hoezeer mijne geneeswijze boven alle anderen te ſtellen is.

Het eerſte voorbeeld van eene wederinſtorting, welke mij voorkwam, betrof een jong ſterk man. In het jaar 1771. overviel hem eene ſterke koorts, verzeld met zeer hevige vliegende jichtpijnen. Na zes aderlatingen, menigvuldig op den rug gezette kopglazen en zachte purgaties, vond hij zich in minder dan veertien dagen door de Boomolie herſteld. Maar, daar hij zich weinig dagen daarna op eene onbehoedzame wijze aan de koude lucht blootſtelde, kwamen koorts, zwelling en jichtpijnen weder.

Hij gebruikte daartegen verſcheiden geſchikte geneesmiddelen; maar het ongemak bleef, tot dat hij tot de Boomolie weder zijne toevlucht nam.

Het tweede voorbeeld is het volgende. In Coni was één mijner vrienden, een jonge Ridder, op het einde van den winter, langer dan een maand, door eene hevige vliegende jicht zeer ſterk geplaagd. De voeten, handen en ellebogen waren gezwollen. Hij gebruikte eene menigte geneesmiddelen; maar zonder de minſte verligting te beſpeuren. Ik had hem door zijn broeder het geregeld gebruik der Olie laten voorſtellen, maar zijn Geneesheer verwierp dezen raad. Zijn broeder, daarovér ontevrede zijnde, begaf zich naar Coni, en bewoog hem, zich naar Savigliano te laten brengen, 't welk met alle mogelijke behoedzaamheid geſchiedde. Daags nadat hij gekomen was, begon hij de Olie te gebruiken, en nadat hij in drie dagen twee ponden gedronken had, konde hij op den vierden dag uit het bed ſtaan, en begon, uit overmatige vreugd, met een meisje uit het huis te danſen. Hij misbruikte zijnen gelukkigen toeſtand, en ſtelde zich aan de koude en vochtige lucht tot in den nacht bloot. De koorts en de pijnen kwamen weder, en de ééne knie zwol voornamelijk weder op. Maar met twee ponden Olie werd hij daarvan in weinig dagen voor altijd bevrijd.

Voor eenige jaren had één mijner vrienden, een jong man in Turin, aan eene heete zinkingaartige vliegende jicht ziek gelegen, die door een geſchikt Geneesheer behandeld werd. Nochtans verliepen

er eenige maanden, eer hij de kamer verlaten konde, en den ganſchen daaropvolgenden winter gevoelde hij hierdoor altijd nog eenige pijnen. In den zomer van het jaar 1783. kreeg hij dezelfde ziekte weder, maar werd nu door het gebruik van de Olie, volgens de beſchrevene wijze, in weinig dagen volkomen genezen, zonder dat er eenige ſporen van het ongemak overbleven.

Ik nam voor om te onderzoeken, of de eenvoudige zinking (*Rheumatismus*) zich even zoo gelukkig wilde laten genezen, zoowel als hij van zelf en oorſprongelijk de armen, of de in de boven- en beneden-ſchinkel en voet lopende tak der heupzenuw (*Nervus Iſchiaticus*), of ook een ander deel zonder zwelling aantastte, als ook wanneer hij op de jicht volgde. Ik nam dezelfde proef bij podagriſche en gonagriſche aanvallen. Maar nimmer verkreeg ik meer dan eene geringe verandering der pijnen, alhoewel het middel langer en in grooter giften als gewonelijk gebruikt werd. — Ook heb ik de Lijnzaadolie tot hetzelfde oogmerk gebruikt; maar zonder eenig nut. Nog binnen kort heb ik aan een ſterken boer, die in het hospitaal dezer plaats zijne toevlucht nam, nadat hij langer dan twee maanden aan eene hevige jicht, welke alle zijne ledingen aangreep, geleden had, verſcheiden ponden Lijnzaadolie van tijd tot tijd laten drinken; maar geheel vruchteloos, zoodat ik mij tot de Boomolie vervoegen moest, waardoor hij in den tijd van twee weken zoo wijd herſteld werd, dat hij het hospitaal verlaten, en zich, volkomen genezen, weder naar huis begeven konde.

Aan-

Aanmerkingen.

Uit deze waarnemingen volgt: 1°. dat de Boomolie, indien ze volgens de opgegevene wijze, en overeenkomſtig de aanwijzingen (*indicationes*) gebruikt wordt, de zinkingaartige vliegende jicht op het ſpoedigſte, zekerſte en werkzaamſte genezen kan. — 2°. Dat dezelve op één en denzelfden tijd de plaats van een pijnſtillend, zweetdrijvend en afgangverwekkend middel vervult. — 3°. Dat zij door eene zichtbare criſis werkt. — 4°. Dat zij bij alle jaren, temperamenten, geſlachten, en jaargetijden met hetzelfde goede gevolg kan gebruikt worden.

Men begrijpt hieruit, dat dezelve in deze ziekte boven alle andere geneesmiddelen met recht moet geſteld worden, en den naam van een ſpecifiek middel wel verdienen kan. — Wat de werking der Boomolie in het menſchelijk ligchaam betreft, zij wordt mogelijk, in eene zekere beſtemde hoeveelheid genomen, door middel der kleinswerktuigen, waardoor zij heendringt, en der ſappen, waarmede zij zich verbindt, in zooverre gereinigd, en van alle vreemde grove ſtoffen bevrijd, dat zij in de cellen van het celwijsweefſel allengskens en vrij indringen kan. Zij moet gewis met de Olie, in deze cellen bevat, zeer naauw vermaagſchapt wezen, en daardoor zelf in ſtaat geſteld worden, de deelen der jichtaartige ſtof (*artritiſchen ferments*) optelosſen, uit welker ophoping gezwellen en pijnen ontſtaan. Deze deelen worden dan op die wijze beweeglijk gemaakt, en mogelijk gelijk gemaakt en veranderd, zoodat zij ligter verwoest, en door ge-

wone

wone wegen van ſtoelgang. urin en zweet, uitgeworpen kunnen worden. (Wijl aten deze theorie voor rekening van den Schrijver.) — Hoe na de geperste Olie uit het groeijend rijk met de dierelijke Olie verwand zij, blijkt voornamelijk uit het ſcherpzinnig onderzoek der Boomolie, 't welk wij aan den beroemden en voortreffelijken Vincens. Pozzi verſchuldigd zijn (†). Op het einde dezer verhandeling, en voornamelijk in de laatſte waarneming ziet men, dat de Olie door geſtadig overhalen zoo helder en klaar als water geworden is, zonder iets vasts (*etwas fixes*) te behouden, en dat zij dan door herhaald inwrijven in eene laauwe handpalm gevoel en beweging weder herſteld had. Men vergelijke de aangehaalde plaats, als ook de ganſche fijne ontledende proeve, welke allen lof verdient.

Voorzieningsregelen en herinneringen.

1. Zoo dikwijls de jicht met koorts verbonden en de pols vol en hard is, maar vooral wanneer het afgetapte bloed met een ſpekkorst bedekt is, moet men vooraf, en meer dan éénmaal aderlaten, zoowel vóór het gebruik der Olie, als ook geduurende hetzelve, wanneer het de aanwijzing (*indicatio*) vordert.

2. Voordat men de Olie laat gebruiken, moet men het darmkanaal door een geſchikt purgeermiddel zuiveren, en de maag, als de zieke walgachtig is,

(†) Zie het 6de Deel der Schriften van het *Inſtitut van Bologna*, p. 75. en verv.

is, of eene andere aanwijzing zulks vordert, door een zacht braakmiddel ledigen. Beiden moeten herhaald worden, wanneer de walging en de vuiligheid der tong aanhoudt.

3. Wanneer nu op het purgeermiddel of op het braakmiddel de Olie genomen wordt, maar de patient hardlijvig is, zoo pleeg ik op iedere gift Boomolie één dr. Keukenzout te doen. Daardoor wordt de Olie minder walgelijk, en de afgang gaat alsdan behoorelijk voort. Ook maak ik somtijds van Clijstéren gebruik, welke den afgang bevorderen.

4. Men moet versche, zuivere, niet garstige Boomolij nemen, en, indien zulks mogelijk is, die soort, welke in flesschen bewaard wordt. De te nemene hoeveelheid is niet voor alle gevallen dezelfde; echter besluit ik uit talrijke waarnemingen, dat deze niet minder dan twee ponden zijn moet, welke in giften van vier oncen in de tijd van twee, ten hoogsten drie dagen genomen moeten worden. Somtijds gebruikt men ook drie ponden en nog meer, om eene oude en hardnekkige krankheid te bedwingen. Dit te bestemmen moet aan de oplettenheid van den Geneesheer overgelaten worden.

5. Indien de jicht zich op de gewrichten in de borst, hals, rug en buikspieren plaatste, en aamborstigheid en hoesten veroorzaakte, zoo heb ik met goed gevolg het te voren beschreven *Liniment* (†) of Guido's pijnstillende balsem gebruikt.

6.

(†) Dit smeersel bij die waarnemingen, welke ik achtergelaten heb, beschreven, wordt aldus bereid:

6. Zoo dikwijls de jicht met koorts verzeld is, moet de leefregel zeer mager zijn, d. i. uit kalfsſoup met zeepaartige kruiden, beſtaan. Maar is de jicht zonder koorts en ſlepende (*chronisch*), zoo kan de zieke eenige groentens, zacht vleesch, en een weinig uijen gebruiken.

7. Als de ligte pijnen en de zwakte in de geledingen na de ziekte langer tijd aanhouden, dan naar de hevigheid en duurzaamheid der voorafgegane ziekte zijn moest (maar hetwelk zelden het geval is) laten zij zich of door het gebruik van warme baden, of door ſtoving genezen. Slechts eenmaal heb ik onder zoo vele gevallen hiertoe mijne toevlucht moeten nemen.

8 Het inwendig gebruik der Olie verſcheiden dagen achter den anderen voortgezet, in eene zo groote hoeveelheid, heeft wel bij vele perſonen walging verwekt; maar nimmer heb ik daaruit eene hardnekkige zwakte van de maag, noch de gevolgen van eene kwade eetlust zien ontſtaan, zoo als vele vrezen.

9. Het zij mij geoorloofd nog éene waarneming hierbijtevoegen. Bij eenige lijders, inzonderheid bij jonge lieden en wellustige menſchen, heb ik bemerkt,

℞ Tereb. Venet. lib. 2.
Cerae Slavae lib. 3.
Mirrhae Elect.
Aloes ſuec. āā Unc. iij.
Maſtiches.
Oliban. āā Unc. ij.

Contuſa, quae contundi debent, indantur omnia in retortam vitream ex arena igne gradatim aucto balſamum elice.

merkt, dat op het gebruik der Olie in eene zoo groote hoeveelheid en in een zoo korten tijd genomen, benevens de verzachting der gelidspijnen, een moeielijke *priapismus* veroorzaakt werd; een toeval, 't welk toch altijd in éénen dag door menigvuldige salpeterdranken en emulsies kan weggenomen worden.

10. Nog moet ik herinneren, dat mij onlangs twee bijzondere gevallen voorgekomen zijn, alwaar de Jicht voor het geregeld gebruik der Boomolie niet heeft willen wijken. Het eerste geval betrof eene oude Vrouw, welke mogelijk tachtig jaren oud was, die reeds meer dan eenmaal de Jicht gehad had, 't welk uit de oude knoopen in de gewrichten der handpalmen te zien was. De andere lijder was nog zeer jong, en lag voor de eerste maal aan de jicht; maar de jicht was met eene heerschende ziekte verbonden, en hong daarvan mogelijk geheel af. Schoon ondertusschen de Olie in twee andere gevallen de ziekte niet geheel had kunnen wegnemen, zoo verzachte zij toch zeer de hevigheid der pijnen, gelijk zij ook de zwelling der gelederen merkelijk verminderde.

BERICHTEN *en* KORTE UITTREKSELS.

DE Agent der Nationale Opvoeding, in aanmerking genomen hebbende, dat bij vele Vroedvrouwen, vooral ten platten lande, eene verregaande onkunde in het uitoeffenen harer konst plaats grijpt, en dat het allezins nuttig zou wezen, om aan dezelve een goed, en zoo veel mogelijk duidelijk, Handboek in handen te geven, hetwelk tevens tot een onderwijsboek voor de vrouwelijke leerlingen in die konst kon ſtrekken, heeft den burger H. A. Bake, *Med. Doct. en Praelector in de Verloskunde te Leyden*, bij beſluit van den 15de Septemb. 1800. gequalificeerd tot het vervaardigen van zoodanig Verloskundig Handboek, zullende hetzelve op de meest geſchikte wijze algemeen en tot deszelfs eigenlijke beſtemming dienstbaar gemaakt worden.

GOTTINGEN, *October* 1800. De Koninglijke Societeit van Wetenſchappen alhier, heeft van den Heer Dr. G. Jos. Beer, beëedigd Oculist aan de K. K. Univerſiteit te Wenen, ten geſchenke gekregen, drie door hem zelf vervaardigde allermerkwaardigſte afbeeldingen van twee buitengewoon ontaarte Nieren, zoo als dezelve in den jare 1796. in het algemeene Ziekenhuis te Wenen in het lijk van eenen jongeling van 18 jaren gevonden zijn, welke langen tijd aan eenen onechten alleen waterachtigen

pisvloed gelaboreerd heeft. Deze Nieren waren door de Hydatides, welke in het inwendige gedeelte derzelve plaats hadden, buitengewoon vergroot, zoodat de lengte wel een voet en de breedte 7 duim beliep, en de pisleiders meer dan een duim dik waren. Dit Praeparaat is in het Pathologisch Muſeum geplaatst, en men heeft eene uitvoerige beſchrijving van dit merkwaardig geval van den Heer Hofraad Frank te wachten.

Nismes, *d.* 16. *Fructidor*, A. 8. De burger Larrey Junior, broeder van den burger Larrey, eerſte Heelmeester van de Armée in Egypte, heeft bij eene 32 jarige Rachitiſche vrouw de Sectio Caeſarea, met het beste gevolg, in het werk geſteld: de moeder en kind zijn welvarende; het kind zuigt zijne moeder, en men heeft het, om de wijze zijner geboorte in aandenken te houden, den naam van Céſar gegeven.

De burger Mathias, Apothekar te Marſeille, heeft door de Geneeskundige Societeit te Parijs de volgende Prijsvrage op eene beloning van 120 Francs laten voorſtellen: „ Welke is de beste geneeswij-„ ze, op ondervindingen ſteunende, in die kwaad-„ aartige Koortſen, welke op eenen hevigen aart „ (*brusquement*) onmiddelijk de hersſenen aandoen?" om te beantwoorden voor 1. Germinal A. 9.

Dr. Colon, in wiens huis te *Vaugirard*, dicht bij Parijs, de eerſte proeven met de inenting der

Koe-

Koepokſtoffe gedaan zijn, woont thans te Parijs, Ruë du Fauxbourg Poiſſoniere No. 2, om aldaar deze wijze van inenting, van welks volkomen nut hij zegt volmaakt overtuigd te zijn, door te zetten. Hij belooft ook alle de honoraria, die hij voor die inenting ontfangen mogt, wanneer één van hem ingeënt individu de ware Pokjes zoude krijgen, en wil ten dien einde een vrij en onbelast onroerend pand notariëel verbinden.

MADRID. De Koning van Spanje betuigde, in eene door den Staats-ſecretaris Urquejo geſchrevene Misſive, aan den Wener Geneesheer A. van Careno zijne tevredenheid wegens zijne overzetting van het werk van Jenner over de Koepokken, in het Latijn; en verzekerde te gelijk, dat hij alles zal aanwenden om deze inenting in zijne Staaten algemeen te maken.

LYON. De voormalige Koninglijke Academie alhier is thans wederom herſteld, onder den naam van *Athenaeum*. — De burger Verninac, Præfect van Lyon, en herſteller van dit Inſtitut, opende de eerſte zitting met eene dichtkundige aanſpraak, waarna ook andere Geleerden, en bijzonder eenige voorname Geneesheeren, verſchillende toepaſſelijke redevoeringen hielden, welk beſloten werd met eene dichtkundige rede van den Geneesheer Petit over de doornen, waarmede de uitoeffenende Geneeskunde bezaaid is.

GENEVE. Het fraaije en zoo lang verwachte werk van Senebier, *over de Physiologie der Planten*, is eindelijk bij Pascoud alhier in vijf boekdeelen in 't licht gekomen. Ieder Natuuronderzoeker was voorzeker, ſedert de uitgave van de *Dictionaire der Vegetabiliſche Phyſiologie*, in het jaar 1791. door gemelden Schrijver uitgegeven, ten uiterſten begerig naar de uitgave van dit zoo methodiek en welgeordend werk over deze gewigtige ſtof, in welk niet alleen alle de latere proeven en waarnemingen, ten dien aanzien genomen en ondervonden, aangetroffen worden, maar waarin de zinrijke proeven van den Schrijver zelf te lezen zijn, door welke hij, als het ware, de natuur begluurde, om ons over de reſultaten van de organiſatie der Planten, van het Plantenleven de klaarblijkelijkſte en duidelijkſte denkbeelden mede te deelen.

DE Heer Mitchill beweert, dat de kalk der tanden niet alleen uit phosphorzuure kalk beſtaat, maar ook uit ſalpeterzuure kalk, en dat het hierdoor is, dat de Loogzouten eenig vermogen bezitten om dezelve te ontbinden. (*Phyſ. Med. Journal, Jan.* 1801.)

DE Heer Drake heeft het rode Vingerhoedskruid in ſommige teringkoortſen op den duur nuttig bevonden, niettegenſtaande Doct. Maclean en anderen zulks onnuttig en ſchadelijk hebben zien werken.

ken. Een paar druppen Laudanum met de Vingerhoeds-tinctuur maakten dat het gebruik daarvan geen misſelijkheid verwekte; de duizeling en verhitting, die hierbij ſoms ontſtaat, wordt het best door Citroenſap weggenomen. Het warme bad, een uur na het gebruik aangewend, verminderde den ſnelleren bloed-omloop, welke hierop ſoms volgt. (*ib.*) (*).

Pajot des Charmes heeft gevonden, dat de Loogzouten in de Traanfistel van een nuttig gebruik zijn. Schoon linnen met een Potaschloog nat gemaakt, en dikwijls ververscht, was van veel dienst. — Hij zal hierover nader handelen. (*ib. Febr.*)

De Chirurgijn James Earle heeft in een afzonderlijk werkje, onder den tijtel: *An Eſſay on the Means of leſſening the Effects of Fore on the Human Body, Lond.* Johnſon 1799, de gemakkelijke en ſpoedige genezing van gebrande deelen, door het ſpoedig en gedurig aanleggen van zeer koud water, nader behandeld en bevestigd. (*ib.*)

De Hannoverſche Geneesheer Lentin heeft in Augustus 1799. in *Bremen* het Magnetismus zien aanwenden bij eene Lijderes die een zwak gehoor had, en bij wie deze kunstbewerking reeds ſedert eenigen tijd met ogenſchijnlijk goed gevolg was aan-

ge-

(†) In ons volgende Stuk zal men over dit onderwerp wijdopiger handelen.

gewend. — Waar het Magnetismus als geneesmiddel al te pas kome, moge de tijd en ondervinding (zegt Lentin) voldoend beslisſen. — Hij voor zich gelooft dat het zich het werkzaamst vertonen zal bij alle ongeſteldheden, die ontſtaan uit nadeelige indrukken, die op het zenuwgeſtel onmiddelbaar en idiopatisch werken. (Uit Hufelands *Journal der Pr. Heilk.*)

De Geneesheer Jahn, van *Meiningen*, heeft verſcheidene proeven genomen met het koortsmiddel van Reich, en heeft bevonden, dat, hoe meer de koorts van eenen inflammatoiren aart is, dit middel des te geringer diensten bewijst — dat het beter ſchijnt te werken in die van eenen inflammaitoiren en putriden aart tevens zijn, als mede in zenuwkoortſen. Hoe dit middel eigenlijk werkt, durft hij niet beslisſen Hij kan echter niet geloven dat het zuiver Chemisch, door vergoeding der ontbreekende zuurſtof werke. — Het ſchijnt veeleer door eene vermeerde opwekking en daardoor veroorzaakte ontlasting, vooral van zweet, het verſtoorde evenwigt der dierlijke krachten te herſtellen, en de koortsziekten te genezen. (*Uit hetzelfde Journal.*)

Op den 25. November l. l. zijn alle de Leden der voormalige Academie der Heelkonst, te *Parijs*, in de Louvre vergaderd geweest, en hebben aldaar beſloten om deeze Academie weder op te richten, van welk beſluit zij door Commisſarisſen aan de Regering hebben doen kennis geeven, met verzoek om hare hulp en beſcherming.

De

De Hoogleeraar Himly, van *Brunswijk*, heeft onlangs aan de Maatschappij der Wetenschappen, te Göttingen, eene verhandeling medegedeeld, welke men hoopt dat eerlang in haar geheel het licht zal zien, houdende zeer belangrijke aanmerkingen over het gebruik van het Bilsen-aftreksel (*Extract. Hyosciami*) in Oogkwaalen.

Volgens het verhaal van den Reiziger Schöpf, zoude een Geneesheer te *Philadelphia*, (waarschijnlijk Professor Rush, die hier over eene verhandeling gegeeven heeft in zijne *Medical Inquiries and Observations*, *Philadelph. & Lond.* 1789.) verscheidenemalen eene bloedspuwing gelukkig genezen hebben, met zijne Lijders dagelijks des morgens eerst een theelepeltje vol gemeen keukenzout in te geven, en deeze gift allengskens, zelfs tot een gemeene eetlepel vol te vermeerderen.

De Geneesheer D. Heilbron, van *Amsterdam*, heeft onlangs in de Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen, eene belangrijke waarneeming bekend gemaakt over het afwisselend gebruik van het gewoon Planten-loogzout en de Opium, in hevige Stuiptrekkingen. Bij eene Lijderes geroepen, die een zeer gevoelig zenuwgestel had, en na sterke gemoeds-aandoening, in hevige stuiptrekkingen gevallen was, gaf hij het éene uur een halve drachme *Sal Tartari*, in eene once water opgelost, en het

andere uur tien droppels *Laudanum Liquidum*, en liet doeken, in eene ontbinding van potasch gedoopt, op den buik leggen. — De Schrijver betuigt, nooit eene meer in het oog loopende uitwerking eener geneeswijze gezien te hebben, en gelooft dat het aanwenden dezer middelen, de aandacht der Geneeskundigen overwaardig is, al ware het alléén dat men deze geneeswijze als verzachtende beschouwde, en daar mede door het afbreken van den aanval, den noodigen tijd konde winnen, om de grondige geneezing tegen de oorspronglijke oorzaak in 't werk te stellen.

De Heelmeester Popta, te *Harlingen*, heeft onlangs eene waarneming bekend gemaakt van eene radicale, doch toevallige genezing van eene waterbreuk. Na er tweemaalen eene opening met de troicar in gemaakt, en ieder reis dezelve van een pond bloed ontlast te hebben, liet hij het scrotum smeeren met een zalf, uit twee oncen *Ung. Althaeae* en drie drachmen Ammoniac-zout bestaande, waar door dit ongemak langzamerhand en volkomen genezen is.

ALPHABETISCHE LIJST

VAN NIEUWE

UIT- EN INLANDSCHE

GENEESKUNDIGE BOEKEN.

(Bichat) Richerches Phyſiologiques ſur la vie & la mort, par Xaires Bichat, *Prof. d'Anatom. & de Phyſiologie*, vol. in 8vo. de 464 pages. Paris GABON vue de l'Ecole de Santé. Prix 4 Fr. 50. c.

(Buchoz.) Nouvelle Medicine Domeſtique, tirée principalement de végétaux de la France, contenant 1. la deſcription ſymptomatique des Maladies. 2. Les plantes qui conviennent pour leur gueriſon. 3. La manière de les formuler. 4. La liſte & le ſyſtême des Plantes, ſuivant leurs vertus. 5. Celles qu'on peut ſubſtituer aux étrangères. 6. Les différens remèdes domeſtiques. Suivie d'une méthode de traiter la Manie par le vinaigre deſtillé, & la rage par le vinaigre & le Mercure; ouvrage également utile aux jeunes Médicins; aux peres de famille, & a toute perſonne de l'un & l'autre Sexe, par J. P. Buchoz, 2 vol. in 12mo de 670 pages. Paris Cordien & Le Gras, rue Galande, No. 50. Prix 5 Fr.

(Camper.) Diſſertationes decem, quibus ab inluſtribus Europae, praecipue Galliae, Academiis, palma adjudicata. Accedunt ejusdem de optima agendi vel expectandi in medicina ratione liber ſingularis, & Diſſertatio de forcipum indole & actione. — Cum tabulis in aere expreſſis: Lingae ſumtibus F. A. Julieher.

Dit

(*) *In de eerſte opgave zijn er eenige, welke reeds eenigen tijd het licht zagen, welke wij niet wilden weglaten.*

Dit werk, het geen thans door den Uitgever voor den verminderden prijs van 6 Guldens, in plaats van 9 Guldens wordt aangeboden, beſtaat uit twee Deelen in groot 8vo. Het eerſte derzelve in 't jaar 1798. uitgekomen, is 562. bl. groot, terwijl het tweede en laatſte Deel in het voorledene Jaar in 't licht verſcheenen, 830 bl. beſlaat. — De alom beroemde naam van den grooten Camper en deszelfs uitſteekende Medicinale Talenten, zullen, vertrouwen wij, bij onze Landgenoten, van dit werk een genoegzaame aanbeveling zijn.

(Calliſen.) Hnr. Principia Syſtematis Chirurgiae hodiernae in uſum publicum & privatum adornata. Pars poſterior. Edit. nova ac emendata 8 maj. Hafniae Proft & Storch.

(Chabert.) Du Sommeil, par le Cit. Chabert, *Directeur de L'Ecole de Vétérinaire d'Alfort, &c.* 2. edit. broch. de 40 pag. Au Magaſin de Libraire, rue des Grands Augustius, & Meurant Jeune, Cour de Vétérans. 60 cent.

(Champelle.) Eſſai ſur le traitement des Cancers, ulceres malins, &c. par Claude Champelle. Broch. in 8vo.

(Duméril.) Leçons d'Anatomie comparée, par G. Cuvier; recueillies & publiées, par C. Duméeil. 2 vol. in 8vo. 10 fr.

(Fausts.) Dr. B. C. Geſundheitscatechismus, zum Gebrauch in den Schulen und beim hauslichen Unterricht. Achte ſtark verm. Auflage. 8. Leipzig, Rummer.

(Fodéré.) Memoire de Medicine Pratique ſur le Climat & les Maladies du Mantouan, ſur le quinquina, ſur la courſe fréquente des diarrhées chroniques des jeunes Soldats, & ſur l'épidémie de drice; par Fodéré. 1 vol. in 8vo. Prix 2 fl.

(Fourcroy.) Les enfans élevés dans l'Ordre de la Nature, par Fourcroy, Nov. edit. revue & corrigée, 1 vol. in 12. p. 2 fr. 50 c.

(Franks.) Joſ. Anleitung zur Kenntniſs u. Wahl der Aerzte, für Nichtärtzte. gr. 8. Wien, Schaumburg u. Komp.

(Desſen.) Handbuch der Toxicologie nach Grundſätzen der Browniſchen Arzneilehre u. der neuern Chemie, gr. 8vo. Ebendaſ. Ebendieſelben.

(Geof-

(Geoffroy) Manuel de Medicine-Pratique, ouvrage elementaire auquel on a joint quelques formules a l'Uſage des Chirurgiens & des perſonnes charitables qui ſe dévouent au ſervice des Maladies dans les Campagnes, par le Cit. Geoffroy; de l'Inſtit. Nat. &c. 2 vol. in 8vo. de 558. pag. Paris, G. Debure l'aîné. Rue Serpente No. 6. 6 fr.

(Hunter.) Traité ſur le Sang, l'inflammation & les plaies d'Armes à feu; ouvrage traduit de l'Anglais de J. Hunter. 3 vol. in 8vo. de 1200. pages. Oſtende P. Scheldewaert, & publié, à Paris chez Meguignon, Libraire, Rue de l'Ecole de Medicine, Prix 12 fr.

Jauberts, Abhandlung uber die angemeſſene Heilart der exanthematiſchen Fieber. Aus dem Franz. 8. Leipzig, Hilſcher.

Köhlreifs, G. A. Abhandl. v. d. Beſchaffenh. u. dem Einfluſz der Luft, ſowohl der freien atmoſphariſchen, als auch der eingeſchloſſenen Stubenluft auf Leben u. Geſundheid der Menſchen. Zweite Auflage. gr. 8vo. Weiszenfels, Severin und Komp.

Lombards, (des Vaters,) Bemerkungen uber die Kopfwunden, zum Gebrauche beim Unterrichte junger Wundarzte. 8. Weimar, Hofmanniſche Buchdl.

———— kurze Anweiſ. zur Kunst des Verbandes, zum Gebrauche der jungern Wundarzte in den Militair Hospitalern. A. d. Franz. 8. Freyberg, Craziſche Buchdl.

Deſſen, Chirurgiſche Klinik in Bezieh. auf die Wunden, als Fortſetz. der kurzen Anleit. zur Kunst des Verbandes. A. d. Franz. 8. Ebendaſ. Ebendieſelbe.

(Martinet.) Journal ou recueil périodique d'obſervations ſur les effets des eaux de Plombières dans pluſieurs Maladies Chroniques, par J. P. Martinet, Br. in 8vo., fr.

(Moreau.) Esquiſſe d'un cours d'Hygiène, ou de Médicine appliquée à l'art d'uſer de la vie & de conſerver la ſanté; extrait d'une partie des Leçons faites pour la première fois au Lycée Républicain, accompagné de notes, de deux tableaux Analytiques, & d'un précis d'Hiſtoire Naturelle de l'Homme, & de Phyſiologie préſenté comme introduction; par J. L. Moreau, *Profeſſeur* &c. Vol. in 8vo. Paris, Tiger, Gabon & Bernard, Quai des Auguſtins. Prix 2 fr. (Mo-

(Morilot.) Cours élémentaire d'Hiſtoire Naturelle Pharmaceutique, ou déſcription des matières ſimples que produiſent les trois règnes de la Nature, & qui ſont d'uſage en Pharmacie, en Chimie, & dans les différens arts qui en derivent, notamment dans ceux du Teinturier & du Fabricant de couleur, &c. &c. généralement compriſes ſous l'acception de matière Médicale, préſentée d'abord par règnes, enſuite par genres, & enfin par eſpèces, avec les noms de chacune, leur origine, leurs choix, leurs préparations, leurs principaux uſages, leurs propriétés Phyſiques & Médicales, & conſidérées par leur rapport à la doctrine Pneumato-Chimique; par Simon Morilot, *ancien Profeſſeur* &c. 2 vol. in 8vo. de près de 900 pages, avec 7 tableaux. Paris, Giquet & Compagnie, Maiſon des Petits Pères, près la place des Victoires. Prix 9 francs.

(Pasta.) Traité des pertes de ſang chez les femmes enceintes, & des accidens rélatifs au flux de l'Utérus qui ſuccedent à l'accouchement. Ouvrage traduit de l'Italien du Doct. Pasta, de Bergame, avec des notes, par J. L. Alibert. Paris. 2 vol. in 8vo. de 673 pag. chez Richard, Caille, & Ravier, Libr. Rue Hautefeuille, No. 11. 6 fr. brochés.

(Papon.) De la Peste, ou les époques mémorables de ce fléau, & les moyens de s'en préſerver; par J. P. Papon, *ci-devant Hiſtoriographe de Provence.* 2 vol. in 8vo. Paris Lavillette & Compagnie. Prix 7 francs.

Rollo, Joh. Fälle der zuckerhaltigen Harnruhr, od. des *Diabetes mellitus*, mit e. allgemeinen Ueberſicht der Natur u. Behandl. dieſer Krankh. ſamt chymiſchen Verſuchen über den Urin und Zücker von Cruickſhank. A. d. Engl. überſ. u. m. Anmerk. begleitet v. Joh. Ant. Heidemann. gr. 8vo. Wien, Wappler u. Beck.

(Sarrazin.) Conſidérations ſur les cauſes générales de l'Aneurisme, & de la rupture ſpontanée des Vaiſſeaux ſanguins artériels; par le Cit. Sarrazin, *Chirurgien.* broch. in 8vo. 40 pag. Paris chez l'Auteur, Rue St. Honoré No. 79. Prix 75 cent.

(Spallanzani.) Expériences ſur la circulation obſervée dans l'univerſalité du ſyſtême Musculaire, ſur les Phénomènes de la ſituation languiſſante, ou les mouvemens du ſang indépendans de l'action du coeur; ſur la pulſation des artères, par Spallan-

Ianzani, trad. de l'Italien, avec des notes, par S. Tourdas, 1 vol. 8vo. 4 fr.

Stoll, (M.) Ratio Medendi, in Nosocomio practico Vindobonensi. Vol. VI & VII, vel Ult. 8vo. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. Prijs *f* 3:12:0.

Verhandelingen, bekroond met den prijs van het Legaat van den Heere J. Monnikhof, IIIde Deels Iste Stuk. Inh. Andwoord op de Vraag: *Welke is de Algemeene Aanwijzing* (Indicatio) *bij de behandeling der Breuken, welke zijn de bijzondere Aanwijzingen, in verschillende Gevallen, en derzelver onderscheiden tijdperken; op welke omstandigheden behoort de Breukmeester daarbij oplettende te zijn, en hoe veel lichts hebben de Heelkundige Schriften en Waarneemingen over dezelve verspreid?* door C. Kerbert, *Heel- en Vroedmeeeter te Koog, aan de Zaan.* Waar aan de Gouden Medaille in den jare 1800. is toegewezen. (Zijnde dit Stuk mede met een aparte Tijtel afzonderlijk te bekomen.) gr. 8vo. Te Amst. bij L. van Es. Prijs *f* 1:5:0.

UITLEGGING DER PLAAT.

A. Het regter *Ovarium* tot eene ontzachgelijke grootte uitgegroeid, en in verſcheide deelen *a*, *a*, *a*, *a*, verdeeld.

B. Het linker *Ovarium* in eene kraakbeenige ſtoffe ontaart.

C. De *Ilea*.

A. De *Uterus*.

B. De *Veſica Urinaria*.

C. De *Umbilicus*.

D. De *Vagina*.

E. De *Collum Veſicae*.

Fig. 1.

Fig. 2

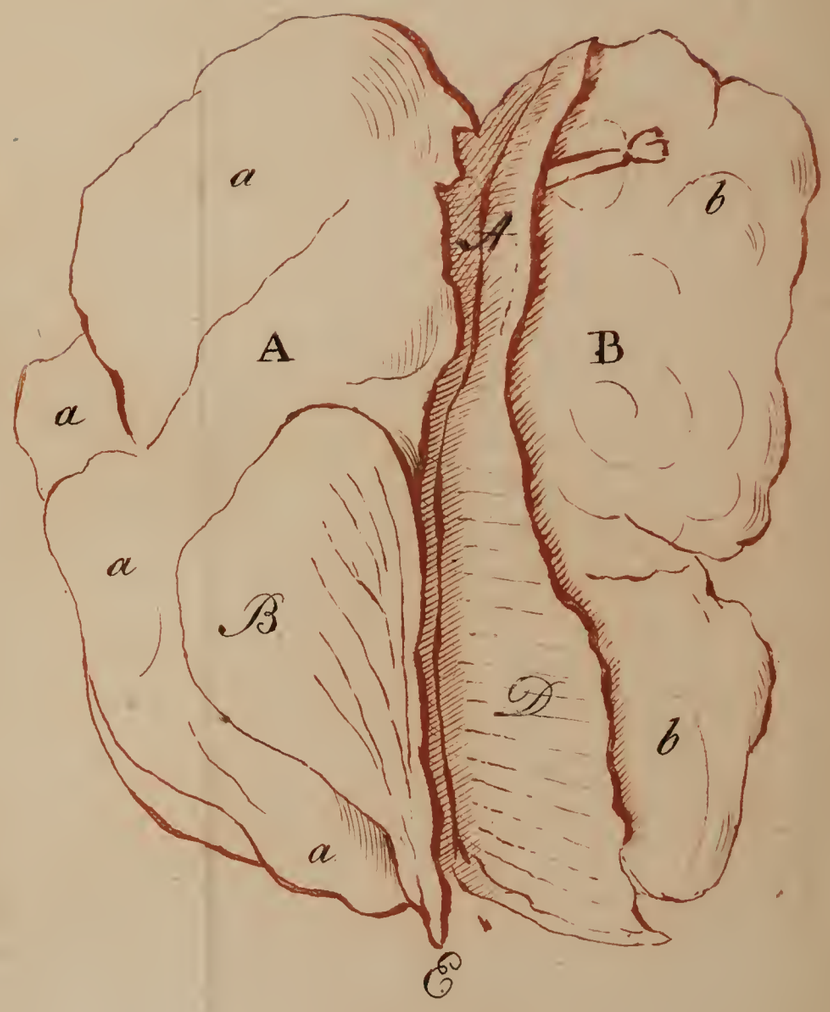

Kobell sculpt.